

Možnosti a důsledky «normalizace» v Polsku

ZDENĚK MLYNÁŘ

Spory o možnostech demokratizace sociálně-politického systému v Polsku jsou v současné chvíli rozhodnuty: poslední slovo tu měla zase vojensko-policejní mašinerie sovětského bloku, podobně jako už roku 1956 v Maďarsku a 1968 v Československu. Skutečnost, že hlavní výkonnou silou při tom byly tentokrát vojenské a policejní jednotky polské a nikoli sovětské, je sice nová, ale na podstatě věci příliš nemění. Jenom jako závislá a podřízená složka celkové vojensko-policejní mašinerie Varšavského paktu mohly polské ozbrojené síly sehrát takovou úlohu. Kdyby na území Polska nebyly rozmístěny sovětské divize (o jejichž skutečné roli za stanného práva v Polsku stejně chybějí zatím údaje) a kdyby tu jako reálná alternativa neexistovala sovětská vojenská intervence, nebyl by 13. prosinec 1981 v Polsku vůbec možný.

Nastává smutná konjunktura pro autory, kteří už píšou a budou psát o tom, proč to všechno bylo možné (nebo dokonce «nutné») a jak asi půjdou věci v Polsku dál. Československé čtenáře čeká záplava propagandistických článků, v nichž se bude dokazovat, že «normalizační» politika je jedinou perspektivou. Šestnáct měsíců strachu, které českoslovenští «normalizátoři» musili od doby gdaňských dohod prožít, si teď vynahradí sebevědomým naparováním. A i ten nejposlednější fízl se bude cítit jistěji v sedle; mrazivý vítr z «dočasných» koncentráků na severu zavane docela jistě až do Prahy, Brna i Bratislavy.

Velmi mnoho lidí v Československu vyvodí z událostí v Polsku ponaučení v duchu záměrů režimu: držet hubu a krok, myslet si svoje, ale do žádných opozičních aktivit se nepouštět, protože všechno by mohlo být ještě mnohem horší. Už to, jak rozšířené byly úvahy tohoto druhu před prosincem, jak nepatrné bylo pochopení, že politický boj ve Varšavě byl i bojem za politickou budoucnost Prahy, ukazuje názorně, co asi bude určovat politickou atmosféru v Československu v nejbližší době: strach.

Tento strach není neoprávněný. Bohužel však není ani v nejmenším ochranou proti tomu, čeho se lidé bojí. Lidé drží hubu a krok v naději, že tím uchrání nevelké zbývající enklávy pro svůj «klidný a slušný soukromý život», který by si ohrozili nějakými opozičními aktivitami, jež stejně budou nakonec potlačeny. Jenomže po polském prosinci takováto «normalizace po česku» bude sotva možná: nemožná bude v Polsku a časem v celém sovětském bloku včetně Československa.

Ani Kadár ani Husák

Nikdo, ani generál Jaruzelski, si nepředstavuje, že stanným právem a nastolením vojenské diktatury lze natrvalo vyřešit problémy, které v Polsku vyvolaly současnou hlubokou krizi sociálně-politického systému. Sami představitelé vojenského režimu v Polsku už také dnes mluví o tom, že «budou pokračovat reformy», že vojenská diktatura je jen «dočasným řešením». To konečně není nic nového: i dodnes anonymní autoři dopisu, kterým byla do Československa «pozdána» sovětská vojska v srpnu 1968, slibovali zachovat linii Akčního programu KSČ a od interventů chtěli vlastně jenom pomoc v tomto svém úsilí. Potřebovali k tomu jen «normalizaci poměrů», stejně jako dnes generál Jaruzelski.

Až bude stanné právo v Polsku zrušeno, budou se ti, kdo pak budou u moci (jména nejsou rozhodující) skutečně pokoušet najít nějaké schůdné východisko. Je nejpravděpodobnější, že se bude přímo i nepřímo hledat nějaká polská obdoba tzv. kadárizace. Příklad Maďarska, které po vojenské intervenci roku 1956 nakonec v průběhu dalšího čtvrtstoletí vytvořilo režim, v němž se doposud daří zmírňovat ekonomické, sociální i politické napětí a který získal určitý konsensus obyvatelstva – to bude asi nejspíš veřejně hlásaný ideál a cíl pro držitele moci v Polsku. Za podobnou vidinou se po

srpnu 1968 ubíralo i vedení KSČ – zprvu ještě za Dubčeka, a potom (aspoň v prvních dobách) i za Husáka. Nikterak neupírám Husákovi, že v dubnu 1969 nebylo jeho cílem vytvořit takový režim, jaký skutečně má roku 1982; myslel si tehdy spíše, že bude československým Kádárem. Nedokázal to však – a jak on sám s oblibou říká, v politice nerozhodují dobré úmysly, ale skutečné výsledky. Jeho režim i on sám jsou tedy dnes právě tím, čím jsou a není důležité, čím že by byli bývali chtěli být. A něco podobného s jistotou čeká Jaruzelského a mocenskou garnituru, která v Polsku po staném právu nastoupí: tito lidé nebudou nejenom Kádárem, ale ani Husákem.

Maďarsko po sovětské intervenci roku 1956 nebylo zemí v hospodářském rozvratu; prvky takového rozvratu sice založila předchozí politika stalinisty Rákosiho nástupem k nesmyslnému tempu industrializace a násilnou kolektivizací vesnice, avšak tato politika byla po intervenci opuštěna. Potřebná rovnováha mezi zemědělstvím a průmyslem byla v ekonomice Maďarska zachována, hospodářská pomoc zemí sovětského bloku po intervenci překlenula kritickou fází vývoje. Od počátku 60-tých let pak Maďarsku bylo dovoleno v rámci celkového tehdejšího kurzu sovětského bloku provádět postupné ekonomické reformy. Také v politické oblasti byla situace příznivá tzv. kadárizaci: Chruščov byl přímo zainteresován na tom, aby sovětská intervence v Maďarsku nebrzdila, nýbrž naopak podporovala jeho politický kurs «umírněné destalinizace». Sovětská vojska v Maďarsku potlačila sice národní revoluci, terorem byla potlačena politická opozice v zemi, ale v celkovém výsledku nedošlo k pokusu o obnovu stalinismu dřívějšího typu, nýbrž byl sem importován politický kurs chruščovismu. Kádárova zásluha pak spočívá v tom, že tyto podmínky využil k vytvoření takové varianty režimu sovětského typu, která dodnes předvádí politiku jako «umění možného»: využívá celonárodního šoku z roku 1956 (a později z roku 1968 a nyní i z roku 1981) k tomu, aby síly usilující o změnu systému udržovala ve strachu z radikálních forem odporu a zároveň systematicky provádí dílčí hospodářské i politické reformy, jež ve svém celku tlumí sociální a politická napětí v zemi.

To se už nemohlo podařit Husákovi po roce 1968. Nejenom proto, že se osobně liší od Kádára v negativním smyslu, ale také proto, že z Moskvy vál docela jiný vítr než za Chruščova. Do Československa nepřinesli sovětští intervenenti chruščovský reformismus, ale jeho negaci: Brežněvův «reálný socialismus» jako poopravený totalitní systém politické moci, jejímž hlavním cílem bylo zajistit si Československo z hlediska svých velmocenských imperalistických zájmů a nedopustit v této zemi zrod žádného demokratického kacířství. S Maďarskem však tu byla podoba v tom, že země nebyla ve chvíli sovětské intervence ve stavu hospodářského rozvratu: naopak, rok 1968 byl rokem ekonomického vzestupu, kdy bylo možno sklízet plody jak předchozí investiční vlny, tak také určitých pozitivních důsledků ekonomických reforem. Československá varianta «normalizace» (tj. restaurace totalitního systému sovětského typu) se tedy mohla opřít na nějakou dobu (zhru-

ba do roku 1976) o relativně dobré hospodářské výsledky, o slušnou životní úroveň lidí a k politické stabilizaci se tu využily mechanismy, které poskytuje tzv. konzumní společnost. Za těchto podmínek se mohlo podařit ono normalizování «po česku»: lidé drží hubu a krok, myslí si svoje a chrání si prostor pro «klidný soukromý život».

Jaruzelski anebo kdokoli jiný nemá však dnes v Polsku možnost prostě opakovat ani maďarskou, ani československou variantu «normalizace». Hospodářský rozvrat v zemi je dokonáným faktem. Gierekova industrializační megalomanie, která měla stvořit «jiné Polsko» jako vyspělou industriální zem, zkrachovala způsobem, jaký doposud nemá v Evropě odbody (s výjimkou podobně koncipované linie v Rumunsku). Strana a vláda promrhala za minulých deset let obrovské prostředky do investic, které zůstaly dílem vůbec před stadiem schopnosti provozu, dílem jsou odkázány na dovoz surovin a strojů za devizy, které nikde nejsou k mání, a dílem vyrábějí produkci, která není s to najít odbyt na světovém trhu. Zbývají dluhy ve výši 27 miliard dolarů vůči Západu (pro srovnání: SSSR má dluhy ve výši 11,6 miliard, ČSSR ve výši 3,4 miliardy dolarů). Celý polský export nestačí už krýt ani úroky, které má Polsko ročně z těchto úvěrů splácet. Polské zemědělství bylo režimem dovedeno do stavu stagnace a úpadku, neboť se nemohlo rozvíjet jako soukromé a kolektivizovat je se nikdy nepodařilo. Rozpor mezi městem a venkovem je v ekonomickém, sociálním i kulturním smyslu v Polsku nesrovnatelný s žádnou jinou středoevropskou zemí.

Gierekovo Polsko tak bylo na podzim roku 1980 skutečně «jiným Polskem» než kdykoli před tím: byla to země, kde místo rysů vyspělé industriální společnosti vládla bída a hrozil hlad. Masové stávky signalizovaly už roku 1976, jaké politické důsledky to může mít. Stávkové hnutí na podzim 1980 bylo přímým důsledkem této situace – a nikoli nějakých reformních idejí, ať už pocházejících «shora» nebo «zdola». Byl to konflikt dělnické třídy se sociálně-politickým systémem, který příčinami i formami připomínal spíše konec devatenáctého než dvacátého století v Evropě.

A právě do této situace má dnes vojensko-poliční mašinerie násilím zpět uvrhnout polský lid, udržet ho za této situace «v klidu» a z tohoto východiska pak provádět «normalizaci». SSSR ani celý sovětský blok dohromady není s to jakýmikoli hospodářskými injekcemi dosáhnout více, než na krátký čas zmírnit nejkřiklavější nedostatek některých potravin a některého spotřebního zboží. Vrátit polské ekonomice nutnou rovnováhu v proporcích mezi průmyslem a zemědělstvím a dosáhnout ekonomické stabilizace a postupného vzestupu jako v Maďarsku 1956 nemůže žádná pomoc sovětského bloku: rozsah takové pomoci není v jeho silách, neboť v celém bloku jsou vážné příznaky ekonomické stagnace a krize. A opřít «normalizaci» o konzumní mechanismy jako v Československu před třinácti léty je už docela nemožné.

Už samy hospodářské předpoklady tak činí iluzorním všechny řeči o nějaké kadárizaci Polska. A k těmto hospodářským předpokladům přistupují ještě podmínky politické, jimiž bude jakákoli «normalizace» v dnešním Polsku nutně provázena.

Slepá ulička v politice

Pokud jde o to, jaký vítr z Moskvy bude provázet «normalizaci» ve Varšavě, není nejmenších pochyb, že to nebude vítr, který vál roku 1956 směřem na Budapešť; bude to ještě horší vydání závazku strachu z možného oslabení hegemonie Moskvy než roku 1968. Nejenom kvůli většímu a historicky podmíněnému strachu Moskvy před odporem Polska a nejenom kvůli významnější roli, jakou má Polsko v sovětském bloku (druhý největší stát bloku s druhou největší armádou, jehož území odděluje SSSR od Německa). Také proto, že roku 1968 nezabředla ještě Moskva do potíží v Afganistánu, neměla tolik neuralgických bodů po celém světě, krize ve vlastní zemi ještě neklepala na dveře a Johnson nebyl Reagan. Moskva mohla počítat s tím, co se pak ve skutečnosti také stalo: její ofenzivní kurs na «politiku uvolňování» povede k Helsinkám a o Československu budou brzy i někteří západní státníci rozšafně hovořit jako o «dopravní nehodě na cestě politiky deténte».

Nic z toho dnes neplatí a není důvodu myslet si, že Moskva bude žádat od polských místodržících cokoli jiného než «normalizaci» jako řemen. Nic jiného se konečně z Moskvy neozývá už od podzimu 1980. Neschopnost a neochota polské mocenské garnitury opravdu a trvale se smířit s tím, že po vzniku «Solidarity» zbývala jediná cesta vývoje bez násilného konfliktu s celou polskou společností – totiž uznat právo širokých sociálních vrstev kontrolovat moc a mluvit do rozhodování v politice, hledat stále nové přijatelné politické kompromisy a tak de facto reformovat existující politický systém – tato neschopnost byla trvale posilována a podporována právě z Moskvy. Už v dubnu 1981 prohlásil Suslov ve Varšavě, že podle jeho názoru je členství komunistů v «Solidaritě» neslučitelné se zásadami marxismu-leninismu. Ultimativní a výhrůžný dopis Brežněvův v červnu 1981 ovlivnil přípravu sjezdu polské komunistické strany ve směru, který znemožnil prosadit se reformně orientovaným proudům uvnitř strany. Nakonec ani Kania už zřejmě Moskvě nestačil zaručit, že se prosadí kurs na násilnou konfrontaci a tak – jistě že v souladu se všemi «leninskými principy» – se nejvyšší moc ve straně, vládě i armádě soustředila v jediných rukou generála Jaruzelského. O sovětské propagandě už ani nemluvě: dávno veřejně prohlašuje celou «Solidaritu» za bandu kontrarevolucionářů (bez ohledu na radikalismus nebo umírněnost různých skupin a vůdců) a pokračuje v tom i dnes, kdy oficiální mluvčí vojenského režimu se Polákům i světu snaží namluvit, že pro «samosprávné odbory» samozřejmě bude v Polsku místo i po stanném právu.

Ani klasická «kadárizace» v Maďarsku se neobešla bez masového teroru a po něm bez vývojové fáze, kdy značnou roli hráli «ostří hoši» ve straně a policejním aparátě; že tato fáze nakonec byla jen intermezem – to umožnily tehdejší podmínky, o nichž už byla řeč. Ty se však už neopakovaly v Československu a jaké to opory «normalizace» tady působí už po třináct let jak v KSČ, tak ve všech mocenských aparátech, není třeba československým čtenářům popisovat. Kdopak asi bude za současných podmínek v Polsku tvořit kádr «nor-

malizátorů» po skončení stanného práva? Ti, kdo dnes po desítkách tisíc sedí v «dočasných» lágrech? Nebo ti, kdo se po šestnáct měsíců veřejně zasazovali za politiku kompromisů – ať už ve straně, nebo v jiných institucích či přímo v «Solidaritě»? Anebo spíše ti, kdo si od samého počátku přáli řešení násilím, pomocí policie a armády? Není těžká odpověď na tuto otázku.

Není ovšem vyloučeno, nýbrž je naopak pravděpodobné, že se část představitelů reformně orientovaných politických sil pokusí i po skončení stanného práva v Polsku zachraňovat, co se snad ještě zachránit dá. Není náhodou, že prvním představitelem vojenského režimu, který byl vyslán na Západ, byl M. Rakowski, dlouholetý známý zastánce reformně-komunistické orientace. Je pravděpodobné, že i z garnitury funkcionářů «Solidarity» se někteří rozhodnou (pod kombinovaným tlakem násilí, bezvýhodnosti situace a zbytku nadějí v možnost cosi zachránit) pro riskantní cestu «pokračování v reformách». Avšak i kdyby se pro tuto cestu rozhodl například sám Lech Walesa, nemusilo by to samo o sobě pro skutečný další vývoj v Polsku znamenat víc než Dubčekův návrat z Moskvy v srpnu 1968.

Aby se ve společnosti mohly opravdu pokojným způsobem prosazovat reformy – to vždy a všude předpokládá, že k tomu jsou ochotni a způsobilí nejenom oficiální političtí představitelé, ale že k tomu je ochotna a způsobilá také většina společnosti, jež v takový postup politiků a v jeho úspěch věří. Tuto důvěru rozhodujících vrstev polské společnosti v úspěch postupných a klidných reforem však rozrušuje politická moc již od roku 1956: už Gomulka a Gierek vyčerpali zásoby takové důvěry téměř beze zbytku. Ten zbytek, který přece jen přetrvával, umožnil ve skutečnosti jenom ten vývoj, jehož svědky jsme byli od podzimu 1980 do 13. prosince 1981. A tento vývoj zhodnotila vládnoucí elita v Polsku i v Moskvě jako nepřijatelný: byl pro ni příliš nejistý. Rozhodla se k ozbrojenému potlačení společenských sil, které se jí zdály nebezpečné. To lze jistě provést; avšak domnívat se, že tím už beztak jen velmi malá důvěra v dialog s mocí (v klidnou reformu) vzroste – to by byla nejenom politická naivita a sebeklam. Takový předpoklad se rovná tvrzení československé propagandy, že po srpnu 1968 je «láska k Sovětskému svazu» u Čechů a Slováků ještě hlubší a vřelejší než kdykoli před tím.

Režim generála Jaruzelského jistě změnil polskou vnitropolitickou situaci. Lze počítat realisticky i s tím, že vyřadil z vnitropolitické atmosféry faktory, které umožnily vývoj od podzimu 1980: sebevědomí polského dělnictva, jež vyrůstalo z úspěchů jeho nátlakových akcí v roce 1956, 1970 a 1976; nacionální opojení z představy, že kromě sovětské armády není síly, schopné násilím potlačit demokratizaci, neboť «polský voják neobrátil zbraň proti polskému dělníkovi»; sebevědomí skupin opozičně laděné polské inteligence, která už se skutečným masovým terorem proti opozici vážně po léta nepočítala; víru v politické možnosti polské církve a polského papeže; iluze o skutečné roli Západu (podle jednoho průzkumu počítalo přes 35% dotázaných Poláků listopadu 1981 s tím, že v případě sovětské intervence v Polsku «Západ učin-

ně zasáhne») atd. To všechno však nejenom nikterak nezvýší, nýbrž naopak sníží důvěru Poláků v možnost a schopnost komunistické moci reformovat sociálně-politický systém v souladu s přáními většiny polské společnosti.

Nastolením vojenské diktatury se komunistická moc v Polsku zcela otevřeně ukázala jako síla, která není už schopná a ochotná vést dialog s vlastním lidem a hledat politické kompromisy v okamžiku, kdy se jí důsledky takového postupu vymykají z totální kontroly. Jakmile tato moc vidí, že by kompromis nutně znamenal vzdát se právě totální, stoprocentní kontroly nad společností, sahá k ozbrojenému násilí. Právě tohle a žádné jiné poučení si ukládá dnes trvale do paměti polská společnost. Všechny návrhy na «pokračování reformem», které docela jistě strana a vláda časem v Polsku zveřejní a bude propagovat, na tom sotva co změní: každému při tom bude jasné, že podmínkou všech takových «dalších reformem» zůstane nikoli dialog s lidem a politický kompromis, nýbrž totální nadvláda komunistické moci.

Obrazně lze říci, že po 13. prosinci 1981 mohou «další reformy» v Polsku znamenat reformu vězeňského řádu, ale ne přeměnu vězení v jiné společenství lidí. Jistě, ani pro vězně není nikdy bez významu, jaký je vězeňský řád: jaká je strava, kolik vycházek, jaký je režim na celách a co si mohou dovolit dozorcí, jaké jsou pracovní normy a konečně i zda je možno dívat se na televizi a co je k máni ve vězeňské knihovně. Ani liberální vězeňské řády však nevedou nikdy k tomu, že si lidé za mřížemi své životní cíle a naděje spojují s tím, že ředitelství věznic bude ještě liberálnější; doufají, že se jednou dostanou na svobodu.

S tím vším je nutno velice vážně počítat, uvažujeme-li o možnostech dalších reformem v dnešním Polsku. Představitelé reformně orientovaných sil tu nebudou stavěni před stejné problémy jako před 13. prosincem, politická diferenciacie tu bude nyní od základu jiná. To, co bylo před 13. prosincem označováno za radikalismus, je nyní protistátním zločinem (a «příčinou», proč bylo «nutno» sáhnout k vojenské diktatuře). To, co bylo dříve umírněným reformismem, se tak zcela nutně dostává do pozice předchozího radikalismu, tzv. centristický postoj se stává protipólem oficiálně schválených stanovisek. Tato oficiální stanoviska sama se naopak od dřívějšího centrismu posunula k druhému krajnímu směru, k logice vojenské diktatury.

Po skončení stanného práva se tedy ti, kdo byli před ním nositeli umírněného reformismu, nutně stanou – aniž se změní jejich postoje a názory – vlastně nebezpečnými radikály. A podle toho se ovšem proti nim začne postupovat. Politická moc, která ve jménu své totální kontroly nad společností sáhla až k vojenské diktatuře, se po svém úspěchu sotva změní v sílu, která si tuto možnost neponechá v záloze. A ve všem, v čem dříve, dokud hrozilo masové hnutí milionů, viděla přijatelný a umírněný centrismus, uvidí nyní snahu zbavit ji jejího vítězství, vzít ji do budoucna možnost zase «zjednat pořádek» vojskem a policií, kdyby to snad z jejího hlediska zase bylo nutné. Zároveň při tom umírnění reformisté ztratí i nejvlastnější základnu své politické existence: tzv. centrismus je

možný jenom za situace, kdy zprostředkovává kompromis mezi dvěma krajními politickými póly, což je při «dočasném» přemístění radikálnějšího pólu do kriminálů ale už nemožné a zbytečné.

I za optimálních podmínek dalšího vývoje v Polsku by tedy musilo dojít k tomu, že se vytvoří politickým obsahem nový, od doby před 13. prosincem odlišný «umírněný reformní směr». Ve skutečnosti by tak bylo za přijatelné a umírněné považováno často až to, co před 13. prosincem platilo za konzervativní a hodné zániku. Právě v tom byl totiž politický smysl vojenské diktatury: postavit násilím polskou společnost de facto před jinou volbu než na podzim 1980, ukázat jako zcela reálnou alternativu ještě něco horšího, než byly poměry v minulých letech.

Reformně orientované politicko-sociální síly, které se za takových podmínek pouštějí na cestu záchrany toho, co se zachránit ještě dá, riskují tedy především ztrátu své dosavadní politické identity a tím i ztrátu své politické role vůbec. Je tu veliké nebezpečí, že proto, aby byly tolerovány novou diktátorskou mocí, zaujmou nakonec politické pozice opory této moci (nebo, přesněji řečeno, budou udržovat stav, kdy tato moc bude mít stále znovu reálnou možnost obléci se do vojenské a policejní uniformy). Budou ve skutečnosti zachraňovat právě tuto moc a ta je bude tolerovat právě jen v mezích, které slouží takovému cíli. Že něco takového je reálně možné, ukázal názorně československý vývoj v letech 1969-70: proud «umírněného reformismu» byl podobnými tlaky rozdělen na dvě části, z nichž jedna pozbyla politického vlivu a druhá přestala být i «umírněně reformistická» (Štrougal a spol) a udržela se na politické scéně jenom v roli opory restaurované totalitní diktatury.

Před tímto nebezpečím budou v nejbližší době stát jak ti, kdo zůstanou uvnitř po vojensku «obrozených» mocenských struktur a budou chtít skutečně pokračovat v reformách, tak ti, kdo se stanou funkcionáři nějaké «obrozené Solidarity» (či jaký název generálové dovolí). Tomuto nebezpečí se však za nové situace jistou měrou nevyhne ani nejsilnější relativně autonomní ideově-politická síla celého poválečného Polska – katolická církev. Ve vztahu k církvi bude nová moc jistě mnohem opatrnější a bude postupovat více v rukavičkách než ve vztahu k «Solidaritě»: je to jediná její vnitro-politická naděje. Církev jistě nezmění svůj zásadní postoj a své nároky na autonomii naopak může v dané situaci i o něco zvýšit; úspěch však může mít jen za cenu, že zaplatí o něco více na úlibě moci. Ne co do forem – ty zůstanou stejné: daný stav vezme církev na vědomí jako nutné zlo a ve jménu toho, aby nedošlo k nejhoršímu; zachová si při tom zjevně odstup a kritický až protestující postoj z kazatelen. Cena, kterou zaplatí, bude však ve skutečnosti o to větší než dříve, o co horší pro společnost je vojenská diktatura (aktuální nebo stále znovu možná) než režim Gierkův.

V Polsku jistě nedojde k tomu, aby církev i za takové situace přestala hrát významnou roli duchovní a politické síly, jakou tu už tradičně hraje. Je však možné, že příští dělnické stávkové přece jen už nebudou probíhat s papežovým portrétem na vratech závodů a příští Walesové se už nebudou

tolik radit s arcibiskupy. I touto cestou se do budoucna mohou v Polsku ještě zmenšit podmínky pro vývoj bez krveprolévání.

Ať už tedy budou v dohledné budoucnosti podnikány jakékoli pokusy o «další reformní vývoj» (a to jak «shora», tak také «zdola»), zůstane faktem, že pro takovou politiku nevytvořil 13. prosinec nejenom žádný lepší předpoklad, nýbrž že takovou politiku zahnal v mnoha rozhodujících směrech do slepé uličky. Vojenská diktatura v Polsku totiž – viděno v politickém, nikoli vojenském smyslu – nebyla krokem, který prostě «zabránil občanské válce», jak tvrdí oficiální propagande. V politickém smyslu je dnes Polsko zemí po prohrané občanské válce: komunistická moc předešla takové válce tím, že ji sama provedla proti bezbrannému obyvatelstvu. Vojskem a policií poražené síly jsou v dnešním Polsku v politickém postavení těch, kdo prohráli občanskou válku; skutečnost, že při tom tyto síly neměly ani možnost vystřelit, na politickém výsledku nic podstatného nemění.

Právě proto bude ovšem destrukce politické atmosféry a také institucionálních forem politického života z předchozího období tak hluboká, že se sama vítězná moc neobejde bez dosti radikálních zásahů. Lze počítat zejména s tím, že sama komunistická strana bude musit podstoupit výraznou rekonstrukci: ať už bude zvolena cesta «očisty» jako v Československu 1970, nebo cesta založení formálně «nové strany» jako v Maďarsku 1956, smyslem této rekonstrukce bude přizpůsobit stranu její roli v nové situaci, po prohrané občanské válce jejích kritiků a odpůrců. I jakákoli «nová strana» se bude nutně pokoušet hrát především tu roli, kvůli jejímuž zachování byl vyhlášen válečný stav. To – a nikoli «umírněná reformní politika» – bude hlavním cílem. Reformy bude i «nová strana» provádět jenom potud, pokud budou sloužit dosažení tohoto starého cíle.

Ačkoli se po stanném právu v Polsku vnitropolitické rozpory tedy spíše zostří než zmírní, neznamená to, že právě jen tímto vyhocením jsou dány už všechny politické silokřivky. V zásadě vzato bude vnitropolitická situace složitější a nikoli jednodušší; některé rozpory budou nové ve srovnání s dobou před 13. prosincem. To vše bude nakonec určovat prostor a možnosti jak pro oficiální moc, tak pro potlačené sociálně-politické síly. V konkrétních otázkách při tom jistě bude docházet i ke kompromisům – ani totalitní diktatura totiž nemůže být systémem, který by neznal vůbec žádné sociálně-politické kompromisy. Tyto kompromisy však pro dohlednou dobu sotva budou hrát stejnou roli jako v nedávné minulosti: nebudou otevírat cestu postupným systémovým změnám, ale jen zmírňovat napětí, příliš ohrožující restauraci starého systému.

Ani slepé uličky nejsou ovšem v dějinách definitivním řešením. Avšak z faktu, že ani porážkami a slepými uličkami vývoje dějiny nikdy nekončí, lze sotva vyvozovat optimistické perspektivy pro aktuální politiku, pro nejbližší budoucnost. Lze jistě chápat motivy těch, kdo se i ve slepých uličkách snaží «zachránit, co se dá»; lze s takovými lidmi i politicky sympatizovat a být solidární. Nevidět však kvůli sympatiím jejich skutečnou stísněnou a

převážně beznadějnou pozici – to by nikomu nepomohlo.

Nová kombinace teroru a korupce

Vojenská diktatura v Polsku prohlašuje, že jejím cílem není návrat do doby Gierekovy; dala na důkaz toho také zavřít několik členů politbyra Gierekovy éry. Myslím, že tomuto prohlášení lze celkem věřit – neboť do Gierekova režimu se Polsko skutečně dnes nemůže prostě vrátit. Ani Husák se nevrátil do posledních let Novotného vlády, která se dnes v Československu jeví jako «staré zlaté časy». I v Československu stvořila «normalizace» novou skutečnost, novou kombinaci prvků staliniзму let padesátých a sociální korupce let sedmdesátých. Není důvodu myslet si, že v Polsku budou léta osmdesátá prostě návratem do let sedmdesátých.

Hlavní opory stabilizace Gierekova režimu se ve skutečnosti zhroutily už na podzim 1980 a prostý návrat k nim by proto v roce 1982 sotva mohl zajistit stabilizaci systému. Pro svou stabilizaci bude režim hledat opory nové a účinnější. Obecnější význam nastolení vojenské diktatury v Polsku vidím zejména v tom, že tyto nové opory režimu znovu zahrnují masový politický teror takového druhu, jaký po roce 1956 už nebylo možno v celém sovětském bloku pozorovat. Brežněvovský «reálný socialismus» se totiž v průběhu sedmdesátých let stabilizoval převážně na základě ekonomického tlaku na společnost a prostředky přímého násilí fungovaly tu spíše jako doplňující (byť zcela nezbytný) mechanismus.

V Polsku jako v první zemi sovětského bloku však ekonomické opory stabilizace systému naplno zkrachovaly: dosahovat třeba i jen pasivní loajalitu většiny vůči režimu převážně ekonomickými a sociálními faktory nelze, jakmile systém plodí trvale bídu a hrozí hladem i těm, kdož podle jeho příkazů pracují a nebouří se. Něco podobného je možné jenom tehdy, dostává-li pasivně loajální «pracující občan» za svou roli aspoň slušnou odměnu: sociální jistoty, snesitelnou a trvale zajištěnou hmotnou životní úroveň. Pro stručnost lze nazvat tento mechanismus mechanismem sociální korupce – na rozdíl od mechanismu teroru.

Polsko se však dnes nemůže prostě vrátit k systému, který se především opírá o sociální korupci, protože na to prostě nová vládnoucí garnitura nemá a v dohledné době mít nebude. Korumpovat lze snad vládnoucí elity – ale ne «masy pracujících», neboť není z čeho. Bude tedy nutno pro dohlednou dobu hledat opory stabilizace systému v nové kombinaci, v níž podíl přímého politického a policejního teroru nutně vzroste.

V uplynulých třech týdnech stanného práva generál Jaruzelsky názorně předvedl, že na to ještě «reálný socialismus» v Polsku má (samozřejmě za «bratrské pomoci» celého Varšavského paktu). Zdá se, že v dohledné budoucnosti zažijeme pokus, jak tato nová kombinace teroru a korupce má zrodit «hospodářskou reformu». Podle všech příznaků bude «hospodářská reforma» uváděna do života ještě za přímé asistence tanků. Je to konečně logické: každá hospodářská reforma v dnešním «reálném socialismu» – i v té nejdemokratičtější

podobě, s prvky dělnické samosprávy a politické demokracie – by nutně měla za následek četné velmi nepopulární důsledky: rušení neefektivních provozů s propouštěním pracovních sil, růst cen celé řady výrobků se všemi sociálními důsledky atd. Nepopulární důsledky musí mít i reforma čistě technokratického rázu, jakou si představuje zřejmě jako optimum dnešní režim v Polsku. A po zkušenostech let 1980-81 je proto logické, že tuto reformu se režim bude snažit uvést do praxe za podmínek vojenské diktatury, což umožní jaksi «z jedné vody na čisto» rozlousknout některé svízelné otázky.

Tak především obrovská inflační vlna se spustí ještě pod přímým dozorem tanků a policie, při zákazu shromažďování a stávek a také v podmínkách přidělového hospodářství, kdy ani na lístky nelze dostat to, co vláda slibuje. Větší samostatnost dostanou podniky za podmínek, kdy hlavní z nich podléhají vojenské správě, kdy za nenastoupení do práce hrozí tresty až po vojenský soud a byla zavedena pracovní povinnost celých kategorií obyvatelstva. Rozvrácená průmyslová výroba v Polsku má být «racionalizována» doslova po vojensku – a tím se ovšem snižuje na minimum možnost, že by se o tomto způsobu «racionalizace» vedla nějaká nepohodlná a vše komplikující diskuse se strany těch, kdo mají po této reformě racionálněji robotovat, aniž jim je dána reálná vyhlídka na lepší životní podmínky než za Gierka. Lze si představit, že podobná koncepce «hospodářské reformy» může v jisté – ne příliš velké, ale přece jen v dané chvíli významné – míře umožnit i jakousi alianci politické, vojenské, policejní a hospodářské byrokracie. Tedy aspoň uvnitř vládnoucí elity jakási větší míra konsensu vůči vojensko-policejnímu teroru, než jaká byla na samém počátku.

Také některé momenty «politické reformy» bude asi nejvhodnější uvést do života ještě za podmínek aspoň částečně trvajících stavu «válečného ohrožení». Tak se snáze může z popele úplného rozpadu zrodit «vedoucí síla společnosti» v podobě buď přejmenované, nebo z gruntu «očištěné» strany; mohou se tak i snadněji rodit nějaké «nové odbory» a mnoho jiných institucí. Komu se to nebude líbit, půjde před vojenský soud; o kom je už předem jasné, že by se mu to nelíbilo, zůstane ještě v průběhu «reformy» v některém z koncentráků, kde už ztrávil loňské vánoce.

Právě takováto varianta «normalizace» se zdá v Polsku pravděpodobná. Je tu totiž nutno počítat s jiným druhem odporu než v Československu po roce 1968. Nejenom proto, že Poláci tradičně vždy vytrvale, vynalézavě a tvrdě bojují po násilných porážkách široce založených národních hnutí (a takovým hnutím nesporně byla už i «Solidarita»). Také proto, že miliony Poláků nebude nová diktatura násilím vracet zpět do podmínek vlády Antonína Novotného, nýbrž do situace, proti níž se už masově mohli jenom vzbouřit, do živoření v materiálním nedostatku, do morálně-politického marasmu bez víry a vyhlídek na změnu. Lze oprávněně očekávat, že v Polsku dojde k jevu, který nenastal ani v Maďarsku 1956, ani v Československu 1968: k narůstání trvalého hnutí odporu – od sabotáží po politická ilegální hnutí a případně ozbrojené konflikty. A to dnešní vládnoucí garnitura v Pol-

sku dobře tuší a bude se na to od počátku také dobře připravovat.

Jaké formy a jakou intenzitu hnutí odporu v Polsku dosáhne – to lze těžko předvídat jen na základě obecných trendů vývoje; bude to v rozhodující míře záviset na měnících se konkrétních faktorech. Lze však předpokládat, že hnutí odporu tu bude zakotveno v sociálních vrstvách dělnictva i rolnictva a nebude mít jen charakter protestu intelektuálů a mládeže. Protože však právě vůči širokým sociálním vrstvám pracujících bude sociální korupce pro zájmy režimu v dohledné době sotva účinná, bude tento režim tím více nucen pokračovat v tom, z čeho začal: v masovém násilí a teroru. Polská «normalizace» může tak trvale obsahovat prvky válečného stavu, v němž násilí plodí odpor a tento odpor nové násilí v setrvalé reprodukci. «Normalizace» v Polsku bude plodit tendenci k militarizaci a policejnímu dozoru v hospodářském, sociálním i politickém životě země v takové kvalitě, jakou po roce 1956 země sovětského bloku už neznaly.

Očekávat za této situace, že z politického spálení, které v Polsku zůstane po stanném právu, se jako bájný Fénix zrodí nějaká «umírněná reformní politika» zbavená nebezpečných extrémů, je tedy jistě jenom plod iluzí a zbožných přání. Iluzorní by však byla také představa, že hnutí odporu bude jedinou významnou sociálně-politickou reakcí na dané poměry. Polská společnost je dnes společností vyčerpaná a unavená několika měsíci (a v jistém smyslu už léty) zápasu, v němž naděje byly krutě potlačeny. Restaurovaná a novými rysy vybavená totalitní diktatura může počítat i s tím, s čím vždy v dějinách úspěšně počítala «strana pořádku» ve vleklých společenských krizích a v dobách rozvratu: bude mít i stoupence v těch, kteří rezignovali a jsou ochotni adaptovat se proto, že cokoli dále riskovat nechtějí a bojí se, že by mohlo být ještě hůře. Nová diktatura může počítat i s určitým počtem těch, kteří vždy ve společenských krizích volají po «tvrdé ruce» jako žádoucím řešení.

Garnitura «normalizátorů» v Polsku jistě také všemožně bude usilovat o to, aby opora režimu v tomto smyslu byla co nejširší a nejefektivnější. Jak už řečeno, na poli sociální korupce nemá k tomu účelu dostatek prostředků. Ale vše je relativní – a za současného stavu v Polsku už jenom takové věci, jako třeba fungující přidělové zásobování (na rozdíl od stavu, kdy ani na lístky a po odestání fronty spotřebitel nakonec nic nedostane) může plodit jistou ochotu ke konformitě. Navíc bude mít «normalizační» politika k dispozici některé nikoli neúčinné prostředky na poli korupce ideově-politické.

Tak například heslo «udělat všechno, aby nedošlo k nejhoršímu» (a jako «nejhorší» mohou vystupovat různí strašáci: přímá sovětská intervence, obnovení stanného práva, hlad apod.), jistě nebude heslem jen oficiální moci. Aniž lze podezírat katolickou církev ze souhlasu s nastoleným politickým režimem, přece jen to bude ona, která se bude politicky velmi účinně podílet na přijetí tohoto hesla širokými vrstvami obyvatelstva. Jako politická síla není (a nemůže být) dnešní polská církev organizací, přímo formující aktivní opozici pro otevřený a aktuální konflikt s oficiální politic-

kou mocí; přes třicet let její existence v podmínkách komunistického mocenského systému prováděla úspěšně jinou strategii i taktiku a té zůstane věrna i nadále. Viděno z krátkodobého politickomocenského hlediska poslouží to relativní stabilizaci nové diktatury spíše než momentálnímu aktivnímu odporu proti restauraci systému. A samozřejmě církev nebude jedinou politickou silou, která bude působit v tomto směru: všichni, kdo se dají cestou «záchrany toho, co se zachránit dá», budou – byť nechtěně – působit podobným směrem. O silách na mezinárodní scéně, které ve stejném směru vykonají nemalý vliv, pohovoříme ještě dále.

Dalším významným instrumentem na poli ideově-politické korupce bude nepochybně polský nacionalismus. I v nejhorších dnech po 13.prosinci bylo možno pozorovat, jak šetrně často zacházeli s mythem o polské armádě jakožto čistě «národní síle» i představitelé polské politické opozice proti režimu: vojenská diktatura byla už nesporným faktem, ale přece jen se velmi často hovořilo o tom, že to jsou jen policejní jednotky, které vykonávají přímé násilí, že do polských uniforem jsou oblečeni Rusové nebo i Češi, že Jaruzelski a jeho generalita chce vlastně «zabránit nejhoršímu» (tj. přímé sovětské invazi) atd. Apely na nacionální citění i nacionalistické myty Poláků se to jen hemží v projevech oficiálních představitelů nového režimu. Ve dnech, kdy polská armáda držela v šachu celý polský národ, kdy se zatýkaly desítky tisíc lidí, polští policajti tloukli polské demokraty, polské jednotky (ať už «jen» policejní nebo smíšené s vojenskými) šturmovali dělníky obsazené závody, mluvila církevní hierarchie řečí, která apelovala především na jednotu zájmů všech Poláků a vyzývala, aby Poláci neprolévali polskou krev. Církev jistě není vojensko-politickou silou a nemá a nemůže se jí stát; apeluje-li k humanitě a vyzývá ke smíru, plní i svou politickou funkci. Avšak ve chvíli, kdy už Polák Poláka nesporně znásilňoval, zavíral a také zabíjel (o počty mrtvých tu nejde), byl její apel přece jen více apelem k polskému nacionálnímu mythu než k humanitě a zkrocení mocenské zvůle.

To všechno už dopředu názorně ukazuje, jak heslo «všichni jsme Poláci» a hlavní problém je v tom, aby «Polák neprolil polskou krev» a aby nezasáhli «nepoláci» – jak to všechno bude vytvářet pro totalitní diktaturu určitý manévrovací prostor. Není pochyb o tom, že oficiální moc tento prostor využije. Určitý pardon vůči teroru, udělený proto, že jde o teror polský, poslouží jak diktátorům polským, tak samozřejmě i Moskvě: právě tam uměli už za cara a ještě lépe se naučili po něm využívat všechny odrůdy nacionalismu k upevňování samodržaví.

Tyto a podobné prostředky ideově-politické korupce ovšem ve svém souhrnu nemusí vést k tomu, že by se oslabil úloha policejnévojenské mašinerie: tato úloha bude jen jejich pomocí i v určitých vrstvách polské společnosti přijata (být i jako «menší zlo») a tím se oslabí odpor proti diktatuře. Aby se toho účinněji dosáhlo, povolí asi i Moskva polským «normalizátorům» větší prostor pro působení polského nacionalismu, než jak bylo doposud zvykem. Pro Moskvu to však nebude

snadné, protože právě z polského nacionalismu tam vládne historicky odůvodněný nemalý strach.

Nástup otevřeného politického teroru v masovém měřítku může být krátkodobě v Polsku zásadě úspěšný ještě z jednoho specifického důvodu: společnost mu už odvykla a vážně s ním nepočítala. Když politbyro KSC v noci na 21.srpna 1968 vedlo debaty o přípravě XIV.sjezdu, který se měl sejít za tři týdny, pak náhle tyto debaty přerušil hukot leteckých motorů a tanků a jejich účastníky «vzali pod ochranu» sovětsí parašutisté v zasedací síni ÚV KSC, vykládalo se to pak obvykle jako důsledek naivity či omezenosti, která vyplývala z ideologie reformních komunistů. V Gdaňsku však na schůzi vedení «Solidarity» nebyl žádný naivní reformní komunist; toto vedení usneslo konfrontaci sil s režimem generální stávkou a po přijetí usnesení se jeho členové odebrali domů nebo do hotelových pokojů. Za několik hodin je všechny sebrala policie. Ve stejnou dobu rovněž v poklidném spánku zatkla tato policie (za součinnosti armády) tisíce dalších aktivistů, kteří si už šestnáct měsíců zvykli na legalitu a veřejnost opoziční činnosti.

Dnešní masový teror v Polsku má usnadněnou práci právě proto, že mu předcházela tak dlouhá doba legality kritických a opozičních sil. Tyto síly se veřejně zorganizovaly a vystupovaly, vytvořily určité pevnější struktury: stačí dnes podle této přesné mapy provádět zatýkání. V takové situaci je odpor ochromen daleko více, než kdyby zatýkání probíhalo bez předchozího zmapování sil. Ještě v době stávek na podzim 1980 by policie nevěděla, koho má vlastně zatknout: kromě malých skupin opozičních intelektuálů byli potenciální vůdce lidového odporu anonymní; velká většina jich patří k mladším generacím, nemají v policejních spisech záznamy z dob, kdy se naposledy teror mohl rozmáchnout. Z anonymity je vyčlenil jejich politický úspěch, když si vynutili legalitu. Po zásahu policejního násilí dnes je tedy «masa» polského obyvatelstva méně připravena vydat ze svého středu schopné opoziční vůdce a aktivisty, než kdyby stejný teror zasáhl už na podzim 1980.

Není samozřejmě pochyb o tom, že dlouhodobé, historické šance na úspěch restaurace totalitní diktatury ve své nejnovější podobě v Polsku nemá. Ale to nikterak nevyklučuje, že v Polsku byl vyzkoušen recept, jakým hodlá vládnoucí elita v celém sovětském bloku čelit problémům, které na ni neodvratně čekají v blízké budoucnosti i v jiných zemích. Nejenom z Prahy, Berlína a Moskvy, ale i z Bukurešti se ozývá jasná podpora vojenské diktatury v Polsku: na rozdíl od roku 1968, myslí dnes Ceausescu (a ne bezdůvodně) na zadní vrátka.

Polsko je extrémním případem, kdy rychle a úplně selhaly všechny opory relativní stabilizace systémů sovětského typu, které působily v 70-tých letech. Náznaky podobné situace se nyní množí v Rumunsku. V ostatních zemích bloku se zatím jen různou měrou ukazuje, že sedmdesátá léta se už také opakovat nebudou: hospodářský růst stagnuje nebo klesá, mezinárodní situace vytváří více komplikací, politická stabilita je stále zjevněji pouhou fasádou. Polský příklad vyvolal strach; nejdříve u vládnoucích elit, po 13.prosinci 1981 má ten-

to strach především působit na ovládané «masy». Není pochyby, že zapůsobí.

Československo – přesto, jak po léta vypadá politicky a přesto, jak už i v oficiálních referátech vypadá hospodářsky – bude sotva první na řadě. Podobně NDR a Maďarsko či Bulharsko. Mračna se stahují nejspíše nad samotným Sovětským svazem. Ten je však veliký a různorodý, jeho obyvatelstvo má trénink, o jakém se nám přes všechny naše zkušenosti přece jen ještě ani nezdá. I stávky a hladové pochody typu polských tu může moc ještě po nějakou dobu účinně izolovat a vyřešit nějakým stanným právem na lokální úrovni; teprve po týdnech či měsících se začnou západní novináři dohadovat o tom, zda se v té či oné oblasti opravdu střílelo, zatýkalo, stávkovalo. A obyvatelé širé Rusi si ještě později ústním podáním budou sdělovat rozporná hlášení údajných účastníků, BBC a Hlasu Ameriky. Že by krize a její projevy zachvátily SSSR podobně jako Polsko v celostátním měřítku, že by tu mohla vzniknout instituce podobná «Solidaritě» a politická atmosféra Polska roku 1981 – to by bylo iluzorní předpokládat.

Iluzorní však bohužel není předpoklad, že sovětská politická, policejní, vojenská a také z větší části hospodářská byrokracie si už hodně předem vezme poučení ze současného polského modelu «socialismu v generálské uniformě». I před dnešní násilnou porážku «Solidarity» lze předpokládat, že v budoucích snahách o změnu systému budou po roce 1980 ve všech zemích bloku v té či oné formě hrát výraznou úlohu požadavky po založení nezávislých odborů. Není důvodu myslet si, že polská zkušenost nebude příkladem, který táhne, také pro mocenskou elitu celého bloku. Zejména v samotném SSSR, kde postavení a role armády v posledním desetiletí ještě vzrostla – neboť dnes už jenom o vojenskou sílu, a ne o ekonomické úspěchy či politicko-ideologickou přitažlivost systému – se opírá role SSSR jako jedné ze dvou supervelmocí. V jistém smyslu podobně jako v Polsku je i v SSSR výrazné zesílení policejního teroru možné také už nikoli jen silami samotné policie (ta už svůj zlatý věk moci prožila za Stalina), ale jen na bázi militarizace a nové role armády i ve vnitropolitickém smyslu. Také u Rusů je armáda věcí více národní a je silou, spjatou s «velikostí Ruska» více než policie a vlastní stranický aparát. Moderní technická úroveň sovětské armády navíc vytváří z jejího důstojnického kádru zvláštní skupinu technokracie jako sociální skupiny, hraje tu roli jev, který se označuje jako vojensko-průmyslový komplex. V případě krize se «strana pořádku» neobejde bez toho, aby se spojila s armádou jako hlavní silou v zemi. Silné nacionální rozpory v SSSR konečně také hovoří pro takové řešení spíše než pokus o čistou podobu návratu k policejním mechanismům Stalinovy doby.

Zatím vždy v případech násilného potlačení vývoje v některé zemi sovětského bloku – v Maďarsku 1956, v Československu 1968 – se důsledky neomezily jen tuto zem. Měly platnost v celém bloku a působily i na vývoj celé mezinárodní situace. Není důvodu domnívat se, že tomu bude v případě Polska roku 1982 jinak. A právě v této souvislosti platí to, o čem byla řeč úvodem tohoto článku: není naděje, že prostý strach z dalšího vývoje a

víra, že naše už vyzkoušená «normalizace po česku» je receptem na přežití, uchrání i Československo od vlivů polské vojenské diktatury. Dolehnu na nás i přes preventivní opatrnost a strach, že odpor by všechno mohl jen zhoršit.

A co Západ?

Na rozdíl od podzimu 1968 musilo koncem roku 1981 sovětské politbyro počítat s tím, že přímá sovětská vojenská intervence v Polsku by velice vážně poškodila sovětské velmocenské zájmy. Nejenom reakce Reaganovy vlády, ale i návštěva v Bonnu koncem listopadu 1981 nenechala Brežněva jistě na pochybách: sovětská intervence v Polsku by prakticky zrušila jakýkoli prostor pro sovětské manévrování v rozhodujících otázkách globální politiky, zejména v otázce o dalším vývoji zbrojení. Nejostřejší podoba Reaganova kurzu v zahraniční politice by tím dostala zelenou i v těch zemích západní Evropy, kde se doposud formovaly nikoli bezvýznamné síly, které v tomto kurzu spatřují vážné nebezpečí pro pokračování v politice «uvolňování napětí». Z hlediska sovětských velmocenských zájmů proto nezbyvala jiná možnost než intervence nepřímá: pod sovětským tlakem a za skryté pomoci potlačit demokratizační vývoj v Polsku pomocí polských ozbrojených sil.

Zatím je ještě brzy na definitivní soud o mezinárodních důsledcích tohoto kroku. V první fázi lze však už konstatovat, že zvolený postup se Moskvě vyplatil: někteří významní západoevropští politikové přesvědčují sami sebe i občany svých zemí, že vojenská diktatura v Polsku je ve skutečnosti cestou, jak předejít nejhoršímu – sovětské vojenské intervenci. Podle zásady «přání otcem myšlenky» se utěšují úvahami o tom, že po skončení stanného práva se znovu najdou cesty, jak v Polsku zajistit aspoň navenek přijatelný «reformní vývoj». Prim v tomto směru hrají oficiální političtí představitelé NSR, kteří k tomu mají hned několik pádných důvodů: životní zájem na dosažení kompromisu při jednáních v Ženevě, jejichž neúspěch (a tedy rozmístění nových raket s jadernými hlavicemi na území NSR, bez vlivu západoněmecké vlády podléhajících americkému komandu) by nejenom skončil krachem několikaleté orientace v duchu «Entspannung- a Ostpolitik», ale vyvolal i vážnou vnitropolitickou krizi v NSR a zakončil dosavadní éru vývoje tzv. německo-německých vztahů (NSR a NDR); vážný stranický zájem, neboť sociální demokracie by v takovém případě nejenom nezůstala vládnoucí stranou, ale hrozilo by i vážné nebezpečí jejího vnitřního rozpadu v takové míře, že by sotva zůstala i mocnou stranou opoziční; vážné hospodářské zájmy – od záruk na řádném placení polských dluhů až po rozvoj hospodářské spolupráce s SSSR, zejména na energetickém úseku – neboť krach hospodářských vztahů NSR se sovětským blokem by zasadil rozhodující ránu schopnosti západoněmeckého hospodářství čelit neúnosným sociálním důsledkům hospodářské krize. Ze všech těchto důvodů jsou dnes představitelé NSR hlavními obhájci názoru, že vývoj v Polsku jednak není důsledkem sovětského vměšování a diktátu, jednak není ještě beznadějný co do perspektiv «reforem».

V tomto svém názoru se rozcházejí nejenom s vlastní politickou opozicí křesťanských demokratů, ale také např. s francouzskými a italskými socialisty. Pozice socialistické vlády Francie je mnohem jednoznačněji určována jak odsudkem hegemonie Moskvy vůči Polsku, tak odsouzením polské vojenské diktatury jakožto kroku, který zardousil možnosti demokratického a socialistického vývoje. Socialistista Mitterand ovšem není obtížen takovým závažím jako socialista Schmidt: konzervativní nacionalista De Gaulle mu zanechal příznivější dědictví uvolněním Francie z vojenské disciplíny NATO a o nějakém rozmístění atomových zbraní jiné než francouzské proveniencie na území Francie nemůže být ani řeči. Francouzští socialisté nemají za sebou léta, nýbrž jen měsíce vládní moci, jejich strana je politicky ve vzestupné fázi a francouzští komunisté – nechtějí-li přijít o čtyři vládní křesla – musejí ústy svého ministra odsoudit vojenskou diktaturu v Polsku, «proletářský internacionalismus» soudruha Marchaise sem nebo tam.

President USA Reagan – informován, jak se sluší, o nějakou hodinu předem než polský lid o tom, co generál Jaruzelski udělá – vidí samozřejmě správně a po zásluze v polském vývoji politickou možnost, jak Moskvě její vítězství v Polsku osladit: prohlašuje (a po právu), že nejde jen o vnitřní polskou záležitost a uvalil i na SSSR několik hospodářských sankcí. Některé spíše symbolické (zákaz přistávání letadel Aeroflotu v USA), některé vážnější (embargo na vývoz některých technických zařízení, které SSSR potřebuje k využití energetických zdrojů na Sibiři). Ať už by v tuto chvíli byl americkým presidentem kdokoli, musil by být politickým nemluvnětem, aby v dané situaci neudělal vše pro posílení americké a oslabení sovětské pozice. Je ovšem sporné, zda jeho sankce opravdu účinně postihnou sovětský blok (který při rozrůzných zájmech Západu asi bez větších obtíží nakoupí potřebnou techniku jinde); je zároveň jisté, že proti nim vystoupí ty západní státy, pro něž je další rozvoj hospodářské spolupráce se sovětským blokem tak životně důležitý, jako například pro dnešní vládu NSR.

Navíc ovšem, ačkoli president USA může mnoho, není to on, kdo půjčil Polsku miliardy dolarů ze své kapsy. Banky všech zemí Západu, jejichž peníze v Polsku jsou, mají svoje vlastní důvody k posuzování polské situace. Rozhodující je, zda bude dlužník schopen platit. A bankovní realisté vědí, že platební schopnost tohoto dlužníka je dána jenom tehdy, stojí-li za ním SSSR a bude-li ochoten za něj v případě nezbytí i zaplatit. Kredity v Polsku a v jiných zemích sovětského bloku nejsou při tom pro mnohé západní banky žádnou maličkostí: kdyby náhodou východní dlužníci vyhlásili bankrot, musily by totéž udělat i mnohé do věci zapletené západní banky (o tom lze podrobnější úvahy číst denně v západním tisku).

Kdo pozorněji sleduje reakci Západu (na úrovni oficiálních politických a hospodářských struktur) na vývoj v Polsku po 13. prosinci 1981, nemůže se ubránit vtíravému dojmu: Polsko je míčem v zájmové hře západních zájmů a rozporů. Konečně – nic nového pod sluncem a z jistého hlediska viděno «co má být: patří do sovětského bloku a ne jinam».

Na úrovni neoficiálních struktur, tj. od tisku přes různé politické organizace levicového nebo charitativního zaměření až po veřejné mínění různých sociálních vrstev je ovšem situace o něco lepší: tady je motivem postojů k věci i případných akcí – od masových demonstrací až po sbírky peněz pro různé fondy pomoci ne už politicko-hospodářský kalkul, ale opravdu i sympatie a pocit solidarity s těmi, proti komu generál Jaruzelski vyhlásil stav války. To není zdaleka bezvýznamné a ovlivňuje to konečně jistou měrou i postoje vlád. V dané chvíli však ještě ani tato hnutí, odsuzující vojenskou diktaturu v Polsku, nedovedla vše k vážnějším politickým důsledkům.

Italská komunistická strana ústy Enrico Berlinguera sice dosti jasně vyjádřila, že dnes v Polsku jde o víc než o vývojovou epizodu: jde o to, že «reálný socialismus» se definitivně ukázal jako něco, co je protichůdné cílům socialistického hnutí, že skončila politicky definitivně epocha, zahájená ruskou říjnovou revolucí 1917. I politický význam tohoto konstatování je ovšem především v tom, že je formulují italští komunisté: pro jiné politické proudy – včetně socialistických – to není žádný nový objev; poznaly to a vyjádřily už dříve. Na rozdíl od italských komunistů však některé politicky vlivnější proudy západní Evropy ještě doposud nezpracovaly polské události tak, aby to ovlivnilo jejich stanoviska. To platí zejména pro silné mírové hnutí (především v NSR), které teprve – jak lze doufat – bude musit z nastolení vojenské diktatury v Polsku vyvodit závěry pro svá vlastní stanoviska v otázce, kde se všude v Evropě hromadí sudy střelného prachu: že to není jen v podobě hromadění raket a zbraní, ale i v podobě hromadění vojensko-policejního násilí nad lidmi.

Dívá-li se člověk s prožitou zkušeností «reálného socialismu» na různorodou a rozpornou reakci, jakou na Západě vyvolaly události v Polsku (od podzimu 1980 až po dnešek), nemůže se ubránit dojmu, že tradiční politické dělení zdejší scény na pravici, levici a případně střed zdaleka nestačí k orientaci v otázce, kdo tu vidí a hodnotí polský vývoj po pravdě: někdy je hodně pravdy na levici, ale často se také stává, že pravdivěji vidí věci pravice. Je těžké tu zprostředkovat, neboť – bohužel – v obou případech je konstatování dílčích pravd spíše důsledkem faktu, že právě ta či ona pravda se hodí do politického konceptu tu levicově, tu pravicově laděného – a jen málokdy je plodem skutečné analýzy věcí. Zase lze říci: nic nového pod sluncem, jde o politiku a ne o poznávání pravdy nebo o morálku jako takovou. Jistě, je to tak, leč bývá z toho smutno těm, kdo prožili skutečnost na druhé straně ostnatého drátu. Je pak i těžko moralizovat dnešního «normalizovaného» československého občana a chtít po něm, aby se díval dál než na špičku svého nosu a místo strachu, že ztratí i to málo, co si pro přežití uchoval, aby se dal do boje za své vlastní zájmy, viděné v širších souvislostech a perspektivách. Jiní to dělají konec konců podobně jako on – a nenutí je k tomu ani státní bezpečnost, ani kádrovák: prostě jen to, co přesahuje špičku nosu, neberou rádi na vědomí, aby se věci příliš nekomplikovaly a nestaly se nevypočitatelnými.

Asi je potřeba ještě něco času, aby rozhodující

síly západoevropské politiky význam polského vývoje všestranněji zažily a zhodnotily a aby se to promítlo do jejich rozhodujících politických úvah a kroků. Zatím je – u různých směrů a zemí z různých důvodů – příliš silná tendence význam polských událostí pro celkovou evropskou a vůbec mezinárodní situaci bagatelizovat. Avšak je-li tomu tak, že Polskem začal v celém sovětském bloku pohyb směřen k ještě výraznější militarizaci, k zesílení politického teroru a že se tím ještě zvyšuje neschopnost sovětských systémů ke změně totalitní povahy moci – pak to všechno brzy bude i změněným faktorem v celoevropské situaci.

Do tohoto vývoje je ovšem část Evropy – stře-doevropské země sovětského bloku především – zatažena násilím. Je to v Polsku, Československu, NDR i Maďarsku možné jenom proto, že tyto státy jsou v železné obruči Varšavského paktu: za předpokladu minimální míry suverenity, chránící prostě jen před vojenským cizím zásahem, by tomu bylo v těchto zemích jinak. To se ukázalo už po třetí, v letech 1956, 1968 i 1981. Půjde-li dál vývoj směrem, který nabývá nebezpečně jasné rysy v dnešním Polsku, bude pak i před západoevropskou politikou nutně znovu položena otázka o budoucnosti Evropy v dosavadním systému vojensko-politických bloků.

Může se ukázat, že vývoj se stává nevypočitatelným a neovladatelným právě pro ty západní politiky, kteří ve snaze udržet vše vypočitatelné a ovladatelné ve skutečnosti stále znovu připouštěli, aby jednou Maďarsko, po druhé Československo a po třetí Polsko byly jen míčkem v mocenské hře cizích vojensko-politických zájmů. Tito politikové se možná začnou divit, jak bezprostředně to souvisí s jejich vlastním postavením, jak se sami stávají v jiných směrech také míčkem ve stejné hře.

V sázce však zdaleka není jenom úspěch nebo naopak pád jednotlivých politiků a politických směrů. Je-li Polsko signálem vývoje, který bude vnitropoliticky znamenat odbourání oněch hospodářských, sociálních a politických mechanismů, které se v sovětském bloku uplatňovaly po roce 1956 a návrat k totalitní moci opřené především (nebo mnohdy výlučně) o militarizaci společenského života a o masový politicko-policejní teror, pak se stane politickou iluzí naděje na udržení mezinárodních důsledků a podmínek celé etapy «politiky uvolňování napětí». Neboť tato etapa – jakkoli rozporná a stále těhotná konfrontací násilí – byla vůbec možná jenom za takového vnitřního stavu sovětských systémů, který se dostává do stále hlubší krize a který v současné chvíli v Polsku už byl prostě zrušen a nahrazen stavem jiným.

Koncepce evropské bezpečnosti (a – jak zní oficiální termín – i spolupráce), stvrzená konferencí v Helsinkách roku 1975, byla od počátku dítětem politického optimismu. To samo o sobě není však špatné – pokud tento politický optimismus zároveň zůstává schopen za své cíle a podmínky vlastní existence účinně bojovat. Přes šest let praktických zkušeností bohužel učí, že tento optimismus se více než rozhodným bojem za striktní dodržování helsinské koncepce (zejména v oblasti tzv. «třetího koše», ale koneckonců i v otázce zbrojení a rozšiřování «sfér vlivu» ve světě) živil prostě vírou v sama sebe. To, co se stalo v Polsku, je podle vše-

ho zatím nejbrutálnějším pošlapáním zásad, která «ducha Helsinek» vůbec umožňovaly. Nepřiznat si to a živit předchozí optimismus přesto dál jen jeho vlastní vírou v sebe sama – to už začíná hraničit s «mírovým optimismem» Chamberlaina a Daladiera.

Jak už řečeno, je dnes ještě brzy na definitivní soud o mezinárodních důsledcích současného vývoje v Polsku. Ale už dnes je nutno uvědomit si, že tento vývoj může být začátkem velmi podstatné změny – koncem jedné a začátkem jiné éry mezinárodních vztahů, a to ve směru ohrožujícím dosavadní rovnováhu i vypočitatelnost chování hlavních vojensko-politických sil. Nelze upadat v paniku nad tím, že recepty, které narychlo v této chvíli vznikají, jsou vesměs jednostranné: inspirují se nutně zatím příliš minulostí a málo vycházejí právě z nových momentů situace. To platí jak pro jednostrannost strategie a taktiky «umírněné», tak i strategie a taktiky «z pozice síly».

V politice však často – ba snad skoro zpravidla – nebývá dost času na to, aby se jednostranné recepty korigovaly. Proto také politická pozice, která jenom upozorňuje na jednostrannost reálné existujících mocenských alternativ, získává někdy uznání v poznámkách pod čarou v knihách historiků, ale za svého života jsou její zastánci převálcováni právě existující jednostranností. Ani to nemá vést k panice; ale zavazuje to k vědomí zcela mimořádné vážnosti situace, k uznání nutnosti reagovat na tyto změny politicky účinně a včas. Doufejme, že se to silám politické demokracie podaří, neboť právě o její osud – a nikoli o osud «kapitalismu nebo socialismu» – jde a nadále půjde.

Psáno pro «Listy», dne 3.ledna 1981

Stanovisko CHARTY 77 k polské krizi

Některé sdělovací prostředky přinesly, zprávu, že prý Charta 77 podporuje současné mocenské řešení krizové situace v Polsku. Charta 77 nikdy žádné takové prohlášení nečinila. Prosazovala vždy platnost mezinárodních paktů o lidských právech a dialogického ducha helsinských dohod. Vojensko-mocenské či politicko-mocenské řešení společenských krizí je cizí všem dosavadním stanoviskům Charty 77. Zrušení osobních svobod, internace tisíců občanů bez soudního řízení, prolévání krve spoluobčanů, zneplatnění odborářských práv dělníků a pracujících, pozastavení činnosti odborových organizací uznaných příslušnými polskými právními institucemi, to vše jsou kroky, které nic neřeší, naopak stupňují společenské i mezinárodní napětí a znamenají pro budoucnost děsivý vklad. Chceme věřit, že se podaří prosadit takové řešení, v němž by nebylo vítězů ani poražených a které by umožnilo zhojit hluboké rány a pokračovat v díle obnovy.

V Praze 7.ledna 1982

Dr. Radim Palouš, mluvčí Charty 77

Anna Marvanová, mluvčí Charty 77

Ladislav Lis, mluvčí Charty 77

Normalizace na povel

Polsko! Solidarność! Západoevropské televize měnily své programy a zařazovaly zvláštní pořady. V pondělí večer, 14. prosince, debata na druhé francouzské televizi Antenne 2: Polští občané, které vyhlášení výjimečného stavu zastihlo na zahraniční cestě, odpovídali na dotazy novinářů, vydávali svědectví, vysvětlovali, zpovídali se ze svých pocitů. Zástupci Solidarity, studentka, lékař-stážista... Do uvážlivých vět vkládali tíhu argumentů, ale v očích měli údiv, hluboký tázavý údiv...

Všichni do jednoho věděli, že konflikt je neodvratný, a teď se náhle ocitli v jakémsi pařížském studiu, daleko od domova, a hovoří o svých nadějích v čase minulém. Nevzpamatovávají se z otřesu, který rázem změnil jejich život v tragédii.

Jak dobře jsme jim rozuměli. Po třináct let byla přímým účastníkům československých událostí roku 1968 v každé diskusi dříve nebo později položena otázka: «Jak jste mohli být tak naivní a nevidět, že vojenská intervence je na spadnutí? Což jste opravdu nevěděli, s kým máte co do činění?»

Nyní se tedy obdobná situace opakovala v Polsku. A opět týž otřes nad násilným aktem, který všichni předvíдали, ale který nikdo neviděl přicházet.

Vskutku, čím zdůvodnit náš údiv po Berlíně, Budapešti, Poznani, Praze i Varšavě?

Jsme nakloněni zapomínat, jak se zdá, že vývoj událostí nikdy není jen výslednicí promyšlených šachových tahů, ale i vlivů iracionálních, že dění má svou vlastní dynamiku, která svou intenzitou může způsobit, že se vývoj vymkne lidské kontrole. Koncem třicátých let věděl v Evropě také kdekdo, že vývoj směřuje k válečnému konfliktu, a přece – jak mnoho lidí věřilo, politiky nevyjímaje, že snad není neodvratný. Otřes, který vypuknutí války vyvolalo, nebyl způsoben nepředvídatelností katastrofy, nýbrž tím, že si ji nikdo neuměl konkrétně představit.

Jakkoliv to zní paradoxně, vojenský coup d'état generála Jaruzelského nešokuje svou neočekávaností, nýbrž spíše svou samozřejmostí.

* * *

Objevili se, a ještě se objeví mentoři, kteří budou tvrdit, že 18. brumaire generála Jaruzelského byl vyprovokován «nerozumnou» radikalizací nezávislých polských odborů Solidarity. Není věru nic snadnějšího, než zaměnit následek za příčinu!

V Čechách je přinejmenším od husitství známo, že každé revoluční hnutí má i své radikální křídlo, které vzdoruje polovičatým kompromisům a usiluje, aby se šlo na kořen věci a aby se proměny prováděly od základu a rychle. Takový je pravý smysl pojmu radikalismus. Nic udivujícího na tom, že se i v Solidaritě projevovaly radikální proudy, které pro svůj postoj měly historické opodstatnění.

Po vzestupu a pádu Gomulkově zažili Poláci vzestup a pád Gierkův a poučili se, že pouhá výměna

vedoucí stranické skupiny k ničemu nevede a že ani nejosvícenější mocenský aparát v údajně socialistickém systému není ochoten a schopen provést nezbytné reformy, není-li k nim nepolevujícím tlakem autonomních společenských sil donucen.

Solidarita, která se zrodila ze spontánního dělnického stávkového hnutí v létě 1980 a která se v krátkém čase stala celonárodní organizací polských občanů, byla odhodlaným, ale zároveň i svrchovaně uvážlivým autentickým partnerem moci. Vedení Solidarity se svým charismatickým předsedou Lechem Walesou prokázalo ve všech fázích konfliktního vývoje zásadovost i smysl pro politickou realitu. V jednáních se zástupci moci vystupovalo neohroženě, nehnilo však spory do krajnosti a přistupovalo na kompromisní dohody, o nichž bylo možno předpokládat, že přispějí k překonání krize. K umírněnosti byli ostatně od počátku bez obalu nabádáni hodnostáři katolické církve, jejíž nesporná autorita zaručovala, že extrémní radikalismus nenabude v lidovém hnutí vrchu.

Od 31. srpna 1980, od podpisu gdaňské dohody o 21 bodech mezi stávkujícími dělníky a vládou, jsme však zároveň mohli sledovat, jak politická moc uhýbá od plnění přijatých závazků, jak licituje a snaží se dát dohodám jiný smysl, jak pokaždé přichází s novými podmínkami, jak si pod různými výhrůžkami na Solidaritě vynucuje, aby upustila od svých požadavků.

Bylo by jistě nepřesné, kdybychom tvrdili, že různě se měnící vedoucí skupiny polského mocenského aparátu pouze manévrovaly a nemínily přispět k smírnému vyřešení vnitřní polské krize. Jistě, v polské vládnoucí straně nadále působila silná interní dogmatická skupina, ale její pozice nebyla – alespoň dočasně – dominující. Proč tedy bylo nemožné, aby se společenský konflikt v Polsku vyřešil dohodou?

Vysvětlení je nutno hledat mimo hranice Polska. Moskevští strážci sovětského impéria nikdy nebyli ochotni akceptovat existenci nezávislých odborů a od počátku si vynucovali návrat k předcházejícímu stavu. Pokaždé, když už se zdálo, že jednání mezi Solidaritou, církví a polskou vládou spěje k dorozumění, Moskva uzavření kompromisu či plnění dohody torpedovala.

V arsenálu sovětských provokačních akcí nechybělo nic, co bychom ještě neznali: načasované propagandistické kampaně ve sdělovacích prostředcích, pomluvy představitelů Solidarity, vynucené kádrové změny v polských mocenských orgánech, nálezy «tajných skladů» zbraní, arogantní vystupování polských «internationalistů», nemilosrdný ekonomický tlak, vojenské manévry, vyhrožování «dramatickými důsledky».

Byla to tato «radikálně» neústupná politika Sovětského svazu, která soustavně rozdmýchávala napětí, hnala Polsko na pokraj katastrofy a neomylně směřovala k jedinému cíli: ke komplotu

polských policejně-vojenských sil, které podle sovětského scénáře a pod komandem sovětských oficerů nastoupily v příhodné chvíli k násilné «normalizační» akci «vlastníma rukama».

* * *

Dnes tedy opět všichni v Evropě i ve vzdálenějších kontinentech vědí, že Sovětský svaz nepřipustí sebemenší demokratickou reformu v zemích svého impéria a že se nezastaví – Kosygin to řekl v roce 1968 naplno – ani před rizikem třetí světové války.

Obludná lživost argumentace hitlerovského stylu, kterou sovětská vláda signalizuje světu, že své odhodlání myslí vážně, nezná mezí. Ačkoliv každý ví, že spontánní reformní hnutí v zemích «reálného socialismu» jsou ryzím plodem vnitřní krize systému a že jejich cílem není nic jiného, než si vydobýt snesitelnější a lidsky důstojnější podmínky života, Moskva je v zápětí označí za dílo protisocialistických a protisovětských sil inspirovaných, podporovaných a řízených z imperialistických centrál, za pokus o vytržení té či oné země z «internacionálního socialistického společenství», za spiknutí «revanšistů» či «sionistů», za pokus o změnu poválečného uspořádání v Evropě atd. A v té chvíli je jasno: kdo se odváží podporovat obrodné demokratické hnutí, ohrožuje bezpečnost Sovětského svazu, nedotknutelnost «socialistického společenství» a zahrává si s nebezpečím války!

Dlouhodobá zstrašovací sovětská politika přináší své plody. Každé opoziční hnutí v zemích «socialistického bloku», vyrůstající z politické, ekonomické a morální krize systému, každá sebemenší revolta usilující o nápravu poměrů, byť i ve jménu teoreticky vyhlášených socialistických zásad, znepokojuje západní politiky a probouzí obavy světové veřejnosti. Jakkoliv jsou silné jejich sympatie k reformnímu hnutí, k demokratizačnímu úsilí, obavy z destabilizace sovětského systému, které by toto hnutí mohlo přivodit, je nakonec přehluší.

Jistě, oficiální západní stanoviska k vojenskému puči v Polsku neskrblí energickými odsudky (ač je jejich intenzita různě odstíněna). Neomylně však za nimi postřehneme i špatně skrývaný pocit ulehčení, že Poláci řeší krizi sami, «vlastními silami». Diplomatická hra na iluze pokračuje a Sověti si mohou libovat – jak si například můžeme přečíst v pražské Tvorbě –, že «v západní Evropě přijala řada politiků nový vývoj v Polsku jako logický důsledek krizového vývoje», že «vcelku umírněně reagovaly na vývoj situace v Polsku vládní kruhy v NSR i dalších evropských zemích».

Domněnka, že fašizující «vojenská rada národní záchrany» vyhlášením výjimečného stavu v Polsku uchránila situaci v sovětské mocenské sféře před osudnou destabilizací, je ovšem mylná. Jestli něco stability sovětského bloku ohrožuje, pak je to především neschopnost renovace režimu, v kterém nefungují dostatečné demokratické kontrolní systémy a který neumožňuje přirozený společenský vývoj bez velkých otřesů.

Opakované potlačovací akce sovětských dogmatických gerontokratů pouze oddalují zásadní řešení krize režimu, která neodvratně povede k dalším

a novým výbuchům nespokojenosti. Nepodaří-li se světovému společenství národů přimět Sovětský svaz, aby svou zaslepenou represivní politiku zmírnil a posléze se jí vzdal úplně, aby respektoval základní občanská práva národů na sebeurčení, není vyloučeno, že se vývoj opět jednou vymkne lidské kontrole – tentokrát by to však už bylo naposledy a na údiv by nám nezbylo mnoho času.

–hd–

Prohlášení Skupiny Listy k událostem v Polsku

Nastolení vojenské diktatury v Polsku je jenom zdánlivě vnitřní polskou záležitostí. Ve skutečnosti je to důsledek trvalého nátlaku a vměšování SSSR do vnitropolitického vývoje Polska. Vojenská vláda v Polsku postavila mimo zákon organizaci, která sdružuje na deset milionů dělníků a má podporu všeho polského lidu. Za nebezpečí pro stát byl tak vyhlášen polský lid. Tak může jednat jenom vláda, která nad zájmy svého lidu staví zájmy cizí moci.

Nastolení vojenské diktatury v Polsku dokazuje, že komunistické strany v zemích sovětského bloku nechtějí a nejsou už schopny přijmout ani omezené demokratické reformy. Aby udržely svou moc, musí mimo zákon postavit dělníky a opřít se o armádu a policii. Současný hospodářský a politický vývoj v celém sovětském bloku naznačuje, že krize podobná polské může postupně zachvacovat i další země. Pod sovětským tlakem vynucený postup polského vedení vyvolává obavu, že ve všech zemích sovětského bloku se bude hledat východisko z krize v utužení totalitní diktatury, v dalším potlačování občanských práv a ještě větší militarizaci.

To je ovšem hrozba nejenom pro národy těchto zemí, ale pro demokracii a také pro mír v celé Evropě a ve světě vůbec. Snaha zaručit «pořádek» metodami vojenské diktatury je stejně nebezpečná v Turecku, v Latinské Americe a v Jižní Koreji jako v Polsku. Solidarita s těmi, kdo proti vojenským diktaturám a proti militarizaci vůbec bojují, se nesmí zastavit u hranic sovětského bloku. Pokud si to socialistické, demokratické a mírové síly na Západě neuvědomí a nepostaví se všemi prostředky proti silící politické reakci a další militarizaci v sovětském bloku, ohrozí osud demokracie i socialismu také na Západě.

My, kteří jsme na vlastní kůži zažili tragické důsledky potlačení «pražského jara» sovětskými tanky v roce 1968, budeme vždy pomáhat všem Polákům, kteří ve své vlasti i za hranicemi budou nadále bojovat za práva polských dělníků a občanů, za demokracii a svobodu v Polsku.

13. prosince 1981

Za skupinu «Listy»:
Jiří Pelikán (Řím) Zdeněk Mlynář (Vídeň) Zdeněk Hejzlar (Stockholm) Adolf Müller (Kolin n. R.) Michal Reiman (Berlín)

JAK TO LIDEM VYSVĚTLIT?

Že to se socialistickým hospodářstvím takhle už dál nejde, není vlastně ani nic zvlášť nového. O potížích, jak všichni víme, se mluví od chvíle, kdy začat být tento společenský řád budován. U nás i jinde. Relativně nové je snad jen to, že (nikoliv už o potížích, nýbrž) o «vážných starostech», a pomalu už jen o nich, mluví a píše i nejvyšší političtí činitelé. A činí tak mimořádně hojně, ač jejich dosavadním úkolem bylo spíše tvářit se optimisticky a dodávat masám důvěru v budoucí. V Československu je pak opět jednou nové to, že se na stránkách odborného tisku začínají objevovat kritické a diskusní příspěvky.

Z povolaných úst Jana Fojtíka jsme se mohli sice před nedávnem dozvědět, že tento rostoucí počet pesimistických prognos, jakož i veřejných rozprav o hospodářské problematice, lhostejno zda o makroekonomických ukazatelech či o předvánočním zásobování, není projevem slabosti nebo snad – nedej bůh – začátkem nového reformismu, nýbrž «vědomě stanoveným úkolem», jehož prostřednictvím má být veřejnost jaksi připravována na problematiku zítřky.

«Ideologie musí pomáhat ekonomice», pravil Fojtík a jakoby na povel se objevila celá řada příspěvků i vědeckých prací o «charakteristice současné etapy budování socialismu», o «nových historických dimensích českoslov. hospodářství», o «nové vyšší kvalitě hospodářské politiky KSČ» a pod. Ba dokonce i mezinárodní konferenci žurnalistů ze zemí RVHP uspořádal Československý svaz novinářů a to s cílem: «zamyslet se nad dosavadním způsobem ekonomické propagandy a potřebami jejího zásadního zlepšení».

Pokusíme-li se z tohoto návalu tištěného slova a břečky nejrůznějších pojmů vylovit o co skutečně jde, je výsledek dost prostý: jde totiž v podstatě o to, že neefektivnost hospodářství dosáhla takového stupně, že ji v souvislostech celosvětových hospodářských potíží již nelze maskovat, vysvětlovat nebo trpět jen pomocí výmluv o vině záludných nepřátel a nezdárných jednotlivců proti genialitě systému. Národní hospodářství s polským varováním před očima, musí fungovat racionelněji a efektivněji – i za cenu porušení různých tabu jako je třeba udržování zastaralých produkcí nebo dokonce trvale plná zaměstnanost!

Toho může systém bez tržních mechanismů a neznalý demokratické metodiky dosáhnout asi jen způsobem mu vlastním: centrálně direktivními opatřeními a nařízeními.

Na to však musí být jeden každý připraven, aby nebyl přespříliš šokován, nekladl hloupé otázky, nesrovnával s dosavadními argumenty, či dokonce nekritisoval nebo se snad – opět s polským vzorem před očima – neodvážil nabízené odmítnout. Připravovaná opatření je tedy třeba «historicky» zdůvodnit, opatřit «objektivními příčinami» a případně i «nedozírnými následky». Prostě a jasně: je třeba patřičně uzpůsobit systém kódů a signálů, na něž – konec konců – není třeba snad nezbytně

věřit, ale jež je nutno používat za účelem obecného dorozumění. Tomu všemu dát vědecký obal – a pak to tak dlouho ve všech souvislostech opakovat až vše dostane patinu samozřejmosti. To je velká hodina ideologů a propagandistů hodná naší pozornosti. Podívejme se tedy podrobněji na jejich několikaměsíční snažení a na první plody jejich práce.

Ke změnám nedochází jen tak, pronic zanic, jak by si snad čtenář mohl myslet, nýbrž vyžaduje si je prý současná etapa soc. společnosti. «Cím hlouběji se nacházíme» říká v Tvorbě J. Kořínek, «v etapě výstavby rozvinuté socialistické společnosti, tím více si uvědomujeme její charakteristiku, obsah a rozměry». To je krásná formulace připomínající z Dobrého vojáka Švejka ono: «Vy mě ještě neznáte, ale až mě poznáte». Zvláště slovo «hlouběji» je případně zvolené; navozuje vzpomínku na onu příslovečnou káru, jejíž kola, čím více se do nich opíráme, tím více se boří. Kořínek poté co nás upozorní na to, že myšlenka rozvinuté socialistické společnosti je leninská nikoliv snad až pozdější jak bychom předpokládali, uvede důležité zjištění. Totiž, že «přednosti a klady socialismu se neprosadí automaticky nebo snad závratnou rychlostí» «jak jsme si mysleli», dodává pak, «ještě začátkem šedesátých let». Tím navodí úvodní, zdrženlivou atmosféru celé kampaně a dává tušit spíše nedobré než radostné zprávy. Bude to prý «poměrně dlouhé období» než se klady socialismu «prosadí» (proti komu?), období závislé na všem možném, např. na «vyčerpání objektivních zákonů rozvinutého socialismu, na řadě mezinárodně politických a jiných okolností». Do jisté míry se tyto podmínky nevztahují, jak sice výslovně neříká, ale ze statí vyplývá, na Rusy, neboť «Sovětský svaz se v etapě rozvinutého socialismu už nachází». (Toto konstatování, alespoň takto otevřené, považují někteří jiní ideologové za netaktické; dnešní sovětská skutečnost se jim nezdá být dostatečně mobilisujícím vzorem). V každém případě, opět Kořínek: spěchem se nic nevyřeší, bude ještě nutno nějaký čas utahovat opasky. Doslovně: «přílišný spěch (v budování rozvinutého socialismu, pozn. autora) by vykonal pro socialismus medvědí službu», neboť «budování rozvinutého socialismu je objektivní, přírodně historický proces, který nelze subjektivisticky urychlovat». K tomu už není ničeho třeba dodávat, všechna potřebná «vědecká» označení (objektivní; historický; proces) jsou již zde a teprve nyní mohou být uváděny konkrétnější údaje.

Pro nastíněnou etapu (a ani o krok dříve, jak z daného vyplývá) je «charakteristický proces intenzifikace ekonomiky». Všechna dřívější volání proti extensivnímu a po intenzivním hospodářském vývoji, ať už z řad «poražených šikovců» či z řad jen pomýlených, nebo dokonce i ze zdravého jádra, jsou tím diskvalifikována jako historicky předčasná a dosavadní politika se svými extensivně-hospodářskými výsledky tak stvrzena jako správná. Může se snad ještě někdo hloupě ptát, proč teprve

nyní intenzifikace hospodářského rozvoje – a to ještě jen verbálně?

Bez ideologické přípravy a propagandistické práce nelze zřejmě také uvést dva další, hlavní pojmy, o něž dnes jde: hospodárnost, efektivnost. Kdekdo by totiž mohl namítnout, že to jsou stěžejní pojmy pro jakékoliv dobře fungující hospodářství a že ani kapitalista se bez nich neobejde. «Efektivnost», vysvětluje však šéfredaktor Hospodářských novin R. Kostka, «efektivnost socialistické společenské výroby» je třeba chápat «jako historicky novou ekonomickou kategorii výrazně spojenou se společenským vlastnictvím a vyjadřující zájem kolektivního vlastníka a výrobce na celkovém užitečném efektu». Tedy: není efektivnost jako efektivnost! Ještě adresnější je J. Kořínek v otázce hospodárnosti: «Nejde o hospodárnost ekonomiky, která se dostala do úzkých, jak to lživě tvrdí nepřátelé socialismu, nýbrž o hospodárnost skutečných hospodářů, kteří si uvědomují cenu, ale i odpovědnost osvobozené práce...». Tedy ani hospodárnost po staru, nýbrž nově, a proto teprve nyní, po třicetiletém budování socialismu. Kořínek se nevyhýbá ani úskalím. Dávejte pozor! Říká: «Intenzifikace ekonomiky je neuskutečnitelná bez rostoucí účasti pracujících na řízení výroby, na rozhodovacích procesech i na kontrole». Ale ani to však prý nelze uspěchat neboť «bez politicko-organizačnické a ideově výchovné role strany... by mohlo dojít k anarchosyndikalistickým náladám, jak ukazuje současný vývoj v Polsku». Proto je také třeba ekonomické propagandy, říká na mezinárodním semináři Kostka a to propagandy «diferencované co se přístupu k jednotlivým skupinám a vrstvám obyvatelstva týče». Dělníkovi nelze např. příliš vykládat o obecně-teoretických zásadách jeho spolurozhodování v politicko-hospodářských procesech, jako třeba intelektuálovi, mohl by to totiž vzít vážně a než se naděje je z něj anarchosyndikalista.

To bylo jen několik málo příkladů, které nám slouží za úvod do problematiky» vztahu ideologie a ekonomiky nebo «ekonomické propagandy». Teprve na této základně je prý možno, i tak raději jen postupně, informovat veřejnost o jednotlivostech a «správně interpretovat stranické dokumenty». Podívejme se tedy, řádně poučení, do některých z nich, alespoň do těch nejposlednějších.

Páté zasedání ÚV KSČ se dne 9. prosince 1981 zabývalo Zprávou o státním plánu hospodářského rozvoje na rok 1982, kterou přednesl předseda Státní plánovací komise Svatopluk Potáč. Poučen Fojtíkem i dalšími, že úkol zní: informovat (aby se někdo nemohl později vmlouvat, že mu strana něco zatajila), ale ne zase příliš a hlavně správně formulovat, předkládá zprávu z hlediska našeho úhlu pohledu velmi zajímavou.

Hlavním úkolem státního plánu na příští rok je sice «zajistit další hospodářský rozvoj», ale, v souvislosti s tím, ne více než «udržet dosaženou životní úroveň». Vezmeme-li v úvahu, že ve všech dosavadních dokumentech stálo na tomto místě vždy «zvýšit životní úroveň», je redukce na pouhé udržení vlastně vážným varováním. Nadále to bude především průmysl, který má zajistit většinu národního důchodu, nicméně hlavní pozornost

prý bude věnována těm «průmyslovým oborům, které jsou... hlavním zdrojem devisačních příjmů» a dále pak těm, «založený na domácí surovinové základně». Ba dokonce «v odvětvích vysoce náročných na energii, materiál a dovoz» dojde «k částečnému omezení»! Tato formulace dalo by se dodat, je příkladem jak je možno v závažném dokumentu nedramaticky poukázat na ožehavé otázky jako je «uzavírání nerentabilních a neperspektivních provozů», na něž R. Kostka na mezinárodní novinářské konferenci zvláště upozorňoval. (O jedno plénum zpět, tedy na 4. plénu ÚV KSČ v říjnu 1981, Lubomír Štrougal ještě velmi netakticky a obsírně hovořil na dané téma tak, že se to dostalo i do západních sdělovacích prostředků. Ukázka: «...energetickou náročnost významně ovlivňuje struktura našeho hospodářství, tedy podíl a tempo rozvoje materiálově a energeticky náročné výroby. V Československu je to hlavně hutnictví, kde ve výrobě oceli na jednoho obyvatele jsme vysoko nad světovým průměrem. ... Snížit energeticky náročné výroby je nezbytné...»). Sledujme však dále vzorové formulace soudruha Potáče: «v souvislosti se snížením investiční výstavby se zrealizují úkoly stavební výroby». Nesprávně by se dalo také říci, že úkoly stavební výroby budou tedy nižší než se původně předpokládalo. (I zde možno jako protiklad uvést neopatrné formulace L. Štrougala, který na zmíněném 4. plénu hovořil o tom, že «značné neplnění úkolů zaznamenáváme ve stavebnictví» a že «téměř tři čtvrtiny stavebních podniků plán neplní» a zmínil se také o «nižším rozpisu plánu»). Co všechno se vejde pod slovo «zrealizovat»! Lze se také vyhnout tomu, opakoval neustále, že se zmenší suma paliv a energie, což připomíná téměř neopatrné západní názvosloví á la «energetická krize». V Československu příštího roku nebude nedostatek energie, naopak: «zdroje paliv a energie jsou k dispozici», ovšem třeba správně dodat: «na úrovni roku 1980»! Také šuškaná o radikálním omezení např. autobusové sítě a podobně není zřejmě správná, pravdou prý pouze je, že se «sníží přepravní náročnost», což musí «přispět k podstatnému snížení pohonných hmot». Další pro ekonomickou propagandu zvláště ožehavá otázka je propouštění dělníků a zaměstnanců tam, kde budou nerentabilní provozy rušeny. R. Kostka tomu říká: «uvolňování určitých počtů pracovníků a jejich přecházení na jiná pracoviště» Potáč se této otázce raději vyhýbá a zmiňuje ji jen nepřímou, když mluví o tvorbě mzdových prostředků v souvislosti s výkony a počtem pracovníků a jen tak mimochodem dodává poznámku o «zrušení závazného určování počtu pracovních sil v hospodářských organizacích».

Mohli bychom ještě dlouho uvádět další příklady, které dokazují, jak je obtížné vysvětlit občanům proč jsme třeba od padesátých let rozvíjeli výroby energeticky a materiálově náročné a závislé na surovinách, které musíme dovážet (třeba ze Sovětského svazu) a teprve nyní zjišťujeme chybnost tohoto počínání, proč vyrábíme mnohdy to, co nejde prodat, nejen v zahraničí (snad ani už v Sovětském svazu) ale i u nás, proč teprve nyní – více jak třicet let po «svrnutí kapitalismu» a skoro půldruha desetiletí po «rejdech pravicových oportunistů» objevujeme úkoly jako je hospodár-

nost, efektivnost a proč tak tradičně rozvinuté hospodářství jako je československé, s omezeným počtem pracovních sil, surovin i energetických zdrojů, hodlá teprve v osmdesátých letech přecházet na intensivnější hospodářský vývoj, proč nám ničeho nic, v «etapě výstavby rozvinuté socialistické společnosti» hrozí starý problém kapitalistických ekonomik, totiž dílčí nezaměstnanost atd. atd. Již zmíněný soudruh Fojtik prý při letošní konferenci ideologických a propagandistických pracovníků aparátu KSC údajně řekl: «Neumíme-li některé problémy řešit, musíme je alespoň umět vysvětlit». (Tento výrok obchází Prahou a je-li pravdivý, je téměř státnický). V každém případě nastíněná problematika ukazuje jak je režimu obtížné vysvětlit lidem nejen hospodářské nedostatky, potíže a starosti, ale i úmysl (byť zatím rozporný a nepřesvědčivý) chtít něco dělat lépe, třeba tak, jak zdravý rozum už dávno napovídal. Dřívější omyly (o to spíše lži) činí vysvětlování všech dalších omylů, lží, ale i pravd(!) v budoucnu těžší. Chaos slov (lži, pravd, polopravd) je i dnes předehrou činů, která jim zřejmě musí být podobná.

Colonus

Hospodářská krize v zemích RVHP

V srpnu 1981 vyšla ve vídeňském Ústavu pro mezinárodní ekonomická srovnávání studie jeho ředitele prof. dr. Bedřicha Levčika *Hospodářská krize v zemích RVHP (Die Wirtschaftskrise im RGW-Raum)*. Studie je částí obsáhlejší práce pod názvem *Systémové krize na Východě a na Západě* (autoři G. Fink a B. Levčík).

V úvodu prof. Levčík říká: «Země RVHP stojí na počátku osmdesátých let ve vážné krizi. Všechna hospodářská odvětví jsou pod vlivem krizových jevů. Průmyslová výroba zatím ještě pomalu stoupá, zemědělská výroba se vyvíjí pod vlivem četných neúrod většinou zpětně, infrastruktury zaostávají. Investice stagnují, reálné důchody klesají, zásobování obyvatelstva spotřebním zbožím se ve srovnání s vyspělými průmyslovými zeměmi na Západě zřetelně zhoršuje. K tomu přistupuje u většiny zemí RVHP trvajících narušení rovnováhy v zahraničně obchodních vztazích, se značnými schodky v obchodních a platebních bilancích a vzrůstajícím zadlužením v zahraničí, které v případě Polska již vedlo k platební neschopnosti. Není to poprvé, kdy země RVHP podléhají takovému náporu. Podobné krizové jevy bylo možno pozorovat v první polovině šedesátých let. Tentokrát jsou však tyto projevy rozsáhlejší, hlubší a výraznější.»

Opakující se krizové momenty vedou k otázce: Jsou centrálně plánovaná, socialistická hospodářství vystavena krizím stejně jako kapitalistická tržní hospodářství? Existuje socialistický cyklus konjunktury? A jestliže ano, liší se od kapitalistického cyklu konjunktury?

Všechny tyto otázky byly dosud národohospodá-

ři zemí EVHP zodpovídány záporně: Cyklus konjunktury je nerozlučně spojován s kapitalistickým způsobem výroby, a jeho hybné síly a průvodní jevy nemohou být samozřejmě aplikovány na socialistický způsob hospodaření. Podle kapitalistického cyklu konjunktury klesá hospodářská činnost na absolutně nejnižší bod, zatímco v centrálně plánovaném socialistickém hospodářství nedochází ke zpětnému vývoji, ale pouze ke zrychlení nebo zpomalení hospodářského růstu jemuž nepředchází žádný zpětný vývoj.

Toto tvrzení nutno posoudit z dvojího pohledu. Podle jednoho se mohlo západní tržní hospodářství od druhé světové války s pomocí včasných státních zásahů při slábnutí konjunktury často vyhnout zpětnému vývoji, podle jiného existuje v zemích RVHP v poslední době také negativní míra růstu.

Další rozdíl je vidět v tom, že východní fluktuační všeobecně vznikají přetěžováním hospodářského potenciálu a proto jsou podmíněny mezemi nabídky a kapacity, zatímco západní cykly konjunktury jsou podstatně podmíněny poptávkou. Také zde je leccos relativní. Poklesy sedmdesátých a osmdesátých let v západních průmyslových zemích jsou způsobeny omezením nabídky energie, exploze cen tohoto zboží vedla k inflaci, k deficitu výkonné bilance a následujícím deflačním opatřením v zájmu stabilizace. Přesto téze o tom, že kolísání růstu v centrálně plánovaném hospodářství souvisí hlavně s opakujícím se přetěžováním zdrojů a nikoli se slabostí poptávky, má svůj význam.

Mechanismus kolísání růstu v socialistickém plánovaném hospodářství byl analyzován některými známými ekonomy. Jedním z prvních byl Kalecki, který poukázal na to, že centrálně plánovaná hospodářství narážejí na jisté zábrany, když plánovaná míra růstu překračuje optimum. Zvláště malé, průmyslové země s vyspělým socialistickým národním hospodářstvím ukazují tendenci k zaostávání míry růstu surovinového průmyslu za schopností vzrůstu zpracovatelského průmyslu. Plány výroby a investic v důlním a surovinovém průmyslu zůstávají následkem příliš vysoko vytýčených cílů často nesplněny a tím vykonávají na zpracovatelský průmysl brzdicí účinky. Tato surovinová bariéra se v zemích chudých na suroviny pojí s bariérou zahraničního obchodu, když při pružnosti importu jeho zrychlený růst převyšuje exportní možnosti, což vede k vzniku zahraničně obchodního schodku. Podobný účinek má relativně nepatrný růstový potenciál zemědělství, když při zrychlování růstu hospodářství, zvláště průmyslu investiční povahy, přibývá pracovních sil v průmyslu a příjmy pracující rychle stoupají bez odpovídajícího zvyšování výroby potravin.»

V další části své studie uvádí prof. Levčík poznatky ekonomů J. Goldmana a K. Kouby o tak zvaném quasi-cyklu. Oba poukazují také na to, že pouze za jistých podmínek může dojít k uplatnění voluntaristických tendencí při stanovení plánu. K tomu účelu zkoumali blíže investiční cyklus a stejně i cyklus tvoření zásob. Očekávané zrychlení hospodářského růstu, které přerůstá optimum, jde ruku v ruce se ctižádostivými investičními plány. Počet nedokončených projektů, které vážou peněžní náklady, materiál, polotovary a pracovní síly,

ale neznamenají žádný přínos pro hospodářský růst, se neustále zvyšuje. Všeobecné oslabení investiční činnosti se stává nevyhnutelným. S jistým časovým posunem, odpovídajícím průměrnému trvání výstavby a uvedení do provozu velkých investičních projektů, dochází následkem dřívější investiční vlny k opačnému účinku.

Kolisání růstu silí – podle Goldmana a Kouby – cyklem tvorby zásob. Podniky reagují na počínající napětí v zásobování materiály a polotovary zvětšováním zásob, čímž ještě zesilují napětí v nabídce; a naopak, když se následkem zpomalení růstu situace opět uklidňuje, jsou zásoby odbourávány ke zlepšení výnosové situace. V obou případech podniky reagují s jistým zpožděním spíše na základě vlastních očekávání, než na základě momentální situace.

Ani Kalecki, ani Goldman a Kouba se nezabývají příčinami opakujících se voluntarismů při stanovení nadoptimální míry růstu. Tato mezera v rozboru vede k tomu, že hodnotí právě citované vysvětlení kolísání růstu jako politický cyklus.

Představa, že jenom oslabování může být připisováno objektivním příčinám, zatímco zrychlování je vyvoláno subjektivním způsobem jednání – totiž stanovením «mobilizujících» úkolů, míří proti politikům. Autoři se totiž domnívají, že politikové jsou neschopní se poučit ze zkušeností. Znovu mnoho naslibují, a nakonec přeceněním možností znovu vyvolají krizi. Přijmeme-li tuto teorii, dojdeme k závěru, že hospodářská politika plánování je poznamenána latentním konfliktem mezi politiky a technokraty. Kdybychom nechali hospodařit technokraty, bylo by možno se vyhnout krizím, neboť technokrati by nestanovovali žádná ctižádostivé plány, nezpůsobovali by žádně «přehřátí» – a také žádné krize.

Takovou interpretaci je možno ku příkladu vyčíst z následujícího citátu Kaleckého: «Průměrnou roční míru růstu národního důchodu je možno považovat za nejdůležitější parametr dlouhodobého plánování. Pro stanovení správných variant plánů znamená tedy de facto zvolit odpovídající míru růstu pro národní důchod». Kalecki však blíže nezkoumá, proč vedoucí stranické orgány dávají přednost nadoptimální míře růstu. Goldman a Kouba jdou v této věci dál, když poukazují, že je možné neustále pozorovat jisté subjektivní tendence k zveličování míry růstu. Avšak pouze za jistých okolností může voluntarismus v plánování a v hospodářské politice najít volné pole působení. «Proces zrychlování, ačkoliv vzniká následkem subjektivních a subjektivistických rozhodnutí, má svoje specifické objektivní příčiny», říkají citovaní autoři. Na jiném místě však mluví také o «jistých subjektivistických tendencích, které jsou inherentní tradičnímu modelu hospodářského plánování a řízení». Ale v samotné práci je vlastnímu fungování hospodářství v podmínkách direktivního plánování věnováno málo místa.

Není náhodou, že ani Kalecki ani Goldman se blíže nezabývají fungováním socialistického hospodářství, kterýžto výraz volí polský reformní ekonom W. Brus, nebo tak zvaným mechanismem, jak se vyjadřují maďarští reformátoři. Kalecki nemá k ekonomickým reformám s decentralizovanými rozhodovacími strukturami co dodat,

jak jsem se sám v jednom rozhovoru s ním mohl přesvědčit – říká profesor Levčik. Goldman byl v době zpracování teoretických východisek čs. hospodářské reformy v polovině šedesátých let znám spíše jako oponent, než jako příznivec Oty Šika. A přece to byl právě Brus a ještě výrazněji Šik, kteří dokázali dát odpověď na otázku, kterou Kalecki a Goldman nechali stát: Odkud se berou subjektivistické tendence které jsou inherentní tradičnímu modelu plánování a řízení, a které vedou k tomu, že dochází k nadoptimální míře růstu, jakmile je nějak k tomu dána možnost? Šik poukazuje ve své práci «Ekonomie-zájmy-politika» na vytváření skupinových zájmů v podnicích řízených směrnici plánu, které jsou spojeny s očekáváním odměn nebo potrestáním v návaznosti na hospodaření. V tržním hospodářství je kritériem úspěchu výnos, a potrestáním za špatné hospodaření jsou ztráty, eventuálně dokonce konkurs. V ústředně plánovaném hospodářství sovětského typu je kritériem úspěchu splnění nebo dokonce překročení plánu, za nímž kyne odměna, zatímco nesplnění předepsaných, plánovaných úkolů je trestáno. Důležité je poukázat na to, že se jedná o skutečné skupinové zájmy, nikoli jenom o zájem ředitele podniku. Když jsou předepsané, plánované úkoly splněny nebo překročeny, potom obdrží prémie a vyznamenání nejen ředitel, ale profituje z toho celé osazenstvo. Je povoleno zvýšení mezd, lepší se ovzduší na pracovišti, nikdo nepohání k vyššímu výkonu nebo větší pracovní kázi. Když se plán nesplní, může dojít ke krácení mezd, k přezkoumání a zvýšení pracovních norem, takže za stejnou mzdu mohou být požadovány vyšší výkony. Ředitel a vedení ztrácejí prémie, někdy ztratí své funkce.

Takováto očekávání vzešlá ze zkušeností vedou k specifickému způsobu chování podniků v etapě jak přípravy plánu, tak i jeho plnění. Z těchto důvodů v přípravě plánu podniky minimalizují od nich očekávaný výrobní potenciál a maximalizují k tomu požadované nároky ve formě energie, surovin, polotovarů, pracovních sil a investic. Doufají, že tímto způsobem získají «pohodlný» plán s dostatkem «vaty», který jim v každém případě umožní splnění plánu bez zvláštního rizika a námahy.

Profesor Levčik pak pokračuje v rozboru chování podniků v přípravě a plnění plánu, a posléze i z toho vzniklých důsledků. Svoji analýzu konečně uzavírá otázkou, která podle něho má pro charakteristiku hospodářské situace na přelomu osmdesátých let velký význam: Jedná se zde o konjunkturální pokles? Jsou země RVHP pouze na dně jednoho zvlášť akcentovaného «quasi-cyklu», nebo se zde jedná o dlouholetou retardační tendenci systému, která může přejít v déle trvající stagnaci? Trendové vypočty z delších časových úseků se zdají potvrzovat tendenci k dlouhodobé retardaci hospodářského růstu, která je způsobena direktivním systémem plánování.

V závěru své studie konstatuje profesor Levčik, že nahromaděné vnitřní a vnější problémy, stejně jako odmítání reform, nedovolí zemím RVHP v brzké době překonat stav, který v sobě nese všechny znaky dlouhodobé krize.

D. V.

Zakopaný bernardýn není na staveništích

Stále častěji mi napadá, co jsme si po večerce říkali sborově před spaním: «Naše vyspělá lidová armáda, budovaná a organizovaná podle sovětského vzoru, je vysoce organizovaný bordel, ve kterém se hned tak někdo nevyzná». Ulevovali jsme tak hněvu na každodenní, nesmyslné a bezmyslenkovité popohánění šaržemi. Dnes, po létech, si ta slova připomínám co chvíli. Hlavně když vkročím na nějakou stavbu, a to kdekoli v republice.

Pár příkladů

Bylo po ránu, když jsem šel kolem rozestavěných bytovek v jednom okresním městě Východočeského kraje. Napadlo mi podívat se dovnitř. Vrátný seděl u okénka, hlavu «zamyšleně» v dlaních opřenou o stůl. Spal jako drn. Na stavbě jsem nezahlédl živáčka. Ale odněkud shora se ozývaly rány. Šel jsem po zvuku. Ve čtvrtém poschodí seděl na schodech mladík a tloukl kladivem do prkna opřeného o zeď. Tloukl jen tak. Pro rámus. Předstíral pro okolí pracovní ruch. Za ním, už ve skoro dokončené místnosti hráli čtyři chlapi karty. Zle se na svého kamaráda dívali za to, že špatně hlídal. Mistra prý dnes volali na podnik. Partákův vlak má asi zpoždění, a stavbyvedoucího neviděli už týdny. Těch pár hřebíků (můj předstíraný důvod pro návštěvy staveb) mi dali se zřejmou úlevou, že nejsem kontrolor.

* * *

Na jiné stavbě – tentokrát v Praze: Abych začal řeč, zeptal jsem se starého zedníka na chodbě, jak dopadla včera fotbalová liga. Bylo mu určitě přes sedmdesát. Jak mi později řekl, dával po zednicích a omítkářích stavbu «do pucu». Mou otázku na stav ligy zodpověděl povzdechem: «Nevím. Prohlanou skříňku neposlouchám a noviny nečtu od toho dne, kdy se jednou ráno lidé u nás dověděli, že je měnová reforma a já osobně, že jsem žebrák».

Vodil mne pak chvíli po stavbě a většinou jen mlčky ukazoval prstem na mizernou práci řemeslníků. «Víte, já měl dříve firmu. Nic velkého, zdědil jsem ji po otci. Kdybych byl takhle pracoval, tak jsem se už první den musel oběsit. Vidíte támhle toho chlapíka s prknem? Ten se tu takhle prochází už několik dní. Vždycky někam zaleze nebo jde do hospody, vrátí se, vezme to jisté prkno, projde se, aby ho bylo vidět, a zase někde na staveništi zmizí nebo jde na pivo. Ale on za to nemůže, že mu žádnou práci nedali...»

* * *

Na stavbě fakultní nemocnice v Brně se na objektu č.2 konal v září mezirezortní kontrolní den. V pořadí už patnáctý. Opět se odbyla spousta řečí bez nadšení a radosti. Tenhle objekt měl být vlastně už dávno dokončený. Nebyl hotov podle plá-

nu a nebyl dokončen ani v náhradním termínu. A po prohlídce se sezvaní odborníci shodli, že ani v dalším termínu (do konce listopadu) nebude stavba předána. Sedmnáct změn a dodatků na projektu, které byly jen v letošním roce provedeny, stálo přes půl druhého miliónu korun.

Byl proto stanoven nový, už třetí náhradní termín. Snad bude stavba dokončena «jen» s jednoročním zpožděním. Snad. Jestli se ovšem polepší dodavatelé i stavaři.

Krajský ústav národního zdraví jako investor si však ani od toho termínu moc neslibuje. Podle plánu měly být zahájeny práce na stavbě č.3, tj. lůžkové části budoucí nemocnice, na začátku roku. Nezačaly, protože chyběl nejprve jeřáb. Když ho konečně dovezli a smontovali, přišlo se na to, že se práce musí zastavit, protože nebyla udělána nezbytná kontrola technologických propočtů. A tak uběhly týdny. Plán stavby museli přehodnotit, prodloužit.

Také odtud padají kapičky časových, finančních i morálních ztrát do obrovského a zdá se bezendného odpadního kanálu našeho stavebnictví.

Podobně, jako na stavbě brněnské nemocnice, to vypadá na stavbách po celé republice. Třeba v Košicích na stavbě celulózky, na karosárně Tatro Kopřivnice, na výstavbě kliniky plastické chirurgie v Praze 10, polikliniky na Proseku. Všude jsou stejné nedostatky. Na stavbě veřejných záchodků v Plzni jako na stavbě atomové elektrárny v Dukovanech, kde mají stavaři už více než třicetímiliónové manko.

Tyto objekty však dávají naději, že sice se zpožděním, značně prodražené, ale přece jen budou po dokončení něco platné a trochu užitečné. Zdaleka ne všechny z nich se povedou natolik, aby zamyšlenému účelu sloužily.

Ztracené milióny

Kdo má možnost a ocitne se někdy v okolí Mladé Boleslavi, ať se podívá do Osenic. Stojí to za to. Je zde monumentální pomník reálněsocialistické fantasmagorie. Při jeho výstavbě se o něm v novinách, v rozhlase i v televizi stále tvrdilo, že to bude něco NEJNEJNEJ.

Měla to být vlastně cihelna. Prý nejmodernější cihlářský závod na světě se supermoderní technologií. Jeho výstavba a unikátní zařízení stály státní pokladnu desítky miliónů korun. Na pohled je to stavba pěkná, a zařízení, pokud bylo v klidu, se zdálo opravdu mimořádné. Dobré, kvalitní hlíny jsou tu všude spousty. Stačily by na desítky let výroby, i když se počítalo, že plně automatizovaná cihelna bude vyrábět padesát miliónů cihel ročně. Měly být dodávány i do ostatních zemí RVHP. Před časem dokonce pozvali na prohlídku tohoto technického zázraku zahraniční novináře.

Pak se však při zkušebním provozu ukázalo, že se někde stala chyba. Dokonce chyba kardinální. Celý projekt byl špatný. Jeden z hlavních principů, na kterých vlastně stála celá technologie bu-

doucí výroby, byl v tom, že k prvním strojům cihelny půjde jedna třetina suché hmoty. Přes plný výkon mohutného odsávacího zařízení bylo však naměřeno na 200 miligramů prašných částic v krychlovém metru vzduchu. Tím byla dvacetkrát překročena přípustná koncentrace prachu. Lidé zde nemohli dělat. Jemné a složité součástky automatického zařízení nemohly fungovat. A k tomu ke všemu měl závod vysoce neúnosnou spotřebu energie.

Výroba se proto nezahájila. Stroje byly demontovány a z velké části končily ve šrotu. Nastaly tahanice, kdo to vše zavinil. U soudu usoudili, samozřejmě po poradách na sekretariátech KSC, že vlastně nikdo. Pachatel je sice známý, ale bez viny.

Pozemní stavby teď dělají nezbytné stavební úpravy, které budou stát více než deset milionů korun, a nové, už ve výrobě osvědčené stroje na výrobu cihel budou stát kolem čtyřiceti milionů. S výrobou (samozřejmě nikoli plně automatizovanou) se začne kdoví kdy. K obsluze strojů však bude zapotřebí daleko víc lidí, než se původně počítalo. Cihelny je musí získat nábořem. Jak? Těžko. V místě nejsou byty, protože nebyly plánovány.

Osenická cihelna není jedinou stavbou, která se v posledních letech nepovedla. Vybral jsem ji jen jako příklad.

Jaká je situace

Za první pololetí loňského roku nespĺnilo 75% stavebních podniků plán. Už v minulém roce se zpracoval obsáhlý rozbor stavebnictví. Ve zprávě pro vládu se například uváděla konkrétní situace v rozestavenosti. Na celém území republiky bylo rozestaveno tolik objektů, že i kdyby se okamžitě zastavily zahajovací práce na dalších stavbách, měli by stavaři ještě dva a půl roku co dělat na dostavbách a dodělvkách. Vláda sice rozhodla, že se v roce 1981 podstatně sníží počet zahajovacích prací a snížila pro stavebnictví plán o 2,4 procenta proti předcházejícímu roku, ale dopadlo to ještě hůř. V pololetí se ukázalo, že se v investiční výstavbě rozestavenost nejen nesnížila, ale naopak. Letos bylo zahájeno dokonce více staveb, než v roce minulém. Rozptýlenost stavebních kapacit je naprosto neekonomická. Na jedné stavbě ministerstva stavebnictví pracuje nyní v průměru 32 pracovníků. A na jednom stavebním objektu pracují v průměru jen asi 4 lidé. To znamená, že je jich tak akorát na obyčejný mariáš. Na pausírovaný už jim jeden chybí.

A výsledky? Situace v bytové výstavbě v Praze dává obraz celého stavebnictví. Od začátku roku do konce června 1981 bylo dokončeno 928 bytů, tj. pouze 13,5% z celoročního plánu. Zahájena byla výstavba 2.034 bytů, což představuje jen 30% plánovaného množství. Nebyly a dlouho ještě nebudou napraveny ani hříchy minulých let. Ze 4.133 bytů stavebně «dokončených» už v roce 1979, bylo za první pololetí 1981 konečně zkolaudováno pouze 1057 bytových jednotek. I jinde je to stejné. V Čechách jako na Slovensku. Například podnik Středoslovenských staveb v Žilině, přes snížený

plán na letošní rok, splnil své pololetní úkoly pouze na 80% a v produktivitě dokonce jen něco málo přes 70%.

Kádry rozhodují vše a «kádři» o všem

Ze stranických sekretariátů, a po nich i z vlády a ministerstev, se už po léta ozývá na adresu investorů, výrobců i stavařů, že musí méně rozestavovat a dbát, aby se stavělo kvalitně, včas a efektivně. Tyto výzvy se zdají být širší neinformované veřejnosti moudré a nanejvýš potřebné. Je to však marné volání, slova do větru. Ve sportu by se takovému počínání řeklo klamání tělem.

Nedostatky ve stavebnictví (tak jako v celém hospodářství) jsou důsledkem špatného plánování, rozhodování a řízení. Ano, mají pravdu Husák, Štrougal, Bilak a všichni ostatní členové politbyra ÚV KC, když stále častěji kritizují špatné řízení naší ekonomiky. Mají však pravdu pouze potud, pokud svá slova myslí jako sebekritiku. Vždyť kdo to je, kdo u nás o všem rozhoduje a všechno řídí? Když vyloučíme myšlenku, že by se pražské gubernátorské politbyro odvážilo, být i neadresně, kritizovat rozkazy a pokyny carského dvora, pak je hlavní vina na něm a na jemu podřízených aparátech KSC. Na sekretariátech, ústředním, krajských a okresních, schvalují s konečnou platností plány. Stranický aparát, a nikdo jiný, rozhoduje, kdo je bude realizovat. Rozhoduje o všech kádrových opatřeních: kdo bude dělat předsedu Akademie věd a kdo povede klub holubářů, kdo bude dělat partáka na výkopu kanalizace a kdo bude dělat ministra stavebnictví. Vybírá a schvaluje lidi na všechny řídicí práce. Je to dávno zavedený a podrobně promyšlený systém. Patent Moskvy. U nás byl zaveden ještě za panování nebožtíků Stalina a Gottwalda. Říká se mu nomenklatura.

Ukažme si, jak vypadá ve stavebnictví:

Pod nomenklaturu aparátu ÚV KSC spadají: (Výběr lidí a jejich schvalování do funkcí) ministr stavebnictví a jeho náměstkové, vedoucí odborů a vedoucí oddělení ministerstva, generální ředitelé VHS, odborní ředitelé VHJ, ostatní vedoucí funkce na generálních ředitelstvích (náměstkové, vedoucí odborů) podnikoví ředitelé. Samozřejmě i předsedové CZV KSC, předsedové ZV ROH. Pod nomenklaturu krajských a okresních výborů KSC spadají: náměstkové podnikových ředitelů, ostatní vedoucí funkce na podnikových ředitelstvích a závodech. Pod nomenklaturu CZV KSC spadají: stavbyvedoucí, dílovedoucí, vrchní mistři a mistři.

V současné době je jenom ve stavebnictví kolem 55.000 míst a funkcí do kterých vybírá aparát KSC pracovníky a schvaluje jejich jmenování.

Že je to nezákonné? Samozřejmě. Vždyť v základním zákoně republiky, tedy v ústavě, se říká v článku 20 u odstavce č. 1: Všichni občané mají stejná práva a stejné povinnosti. Čl. 2: Rovnost občanů bez zřetele na národnost a rasu je zaručena. Čl.3: Společnost pracujících zajišťuje rovnoprávnost občanů vytvářením stejných možností a

stejných příležitostí ve všech oborech života společnosti.

To je ovšem jen teorie. Prázdna slova, adresovaná hlupákům dole. Nemáš-li «červenou živnostenskou knížku» – jak se všeobecně říká členské legitimaci KSC – nemáš sebemenší naději na uplatnění svých znalostí, schopností a talentu. Jestliže nemáš příbuzného nebo kamaráda na sekretariátě KSC nebo u policie, jestliže se neumíš dost hluboko a pokorně klanět, jsi bez šance na lepší místo, na větší plat, na to, abys dokázal, co umíš. Náзор a rozhodnutí zaměstnance sekretariátu je víc než Ústava, slovo strany je hlavním zákonem. Podle toho to však u nás také vypadá. Od vedoucích funkcionářů KSC slýcháváme (je pravda, že stále řídicí) při občasných úspěších: «To je dílo strany. Jí buďte všichni vděční. To je výsledek práce nás, komunistů». Avšak za nedostatky, prohry, blamáže a ztráty jsou vini jacísi Oni. Kdo však to jsou Oni? «Kádři» jsou to. Protekční chráněnci sekretariátů. Nikdo jiný. Základní příčina všech nedostatků je v nesprávném výběru lidí na řídicí práce. V tom a v ničem jiném je onen zakopaný pes naší ekonomiky včetně stavebnictví. Pes zvící obludného bernardýna.

F. Přidavač

ZÁKLADNÍ ÚLOHA

Pod tímto názvem napsal docent J. Vejvoda z Vysoké školy ekonomické v Praze do Hospod. novin z 23-10-81 příspěvek, jaký se v československém tisku objevuje zřídka. Píše totiž se vší otevřeností, že otázka «zbožních vztahů za socialismu» zůstává v komunistických zemích po celá desetiletí nevyřešena. Vejvoda je toho názoru, že «revisionisté» jako Ota Šik a dal. ji chtěli řešit tím, že nahradí všelidové (rozumě státní) vlastnictví podnikovým a místo přímého řízení plánem zavedou tržní mechanismus. Tato koncepce prý byla v sedmdesátých letech sice «negativně» tj. «teoretickou kritikou překonána», nikoliv však provázena kritikou «pozitivní», tedy praxí. Vejvoda dále píše:

Ve stručnosti: revisionisté «řešili» otázku zboží výroby za socialismu tak, že rozbili všelidové vlastnictví jako hlubinný základ naší společnosti a nahradili je vlastnictvím podnikovým, že provedli destrukci přímého plánovitého řízení a nahrazovali je konkurenčním tržním mechanismem.

Provedli jsme relativně úspěšné negativní, kritickou stránku jejich překonání – dokázali jsme nepřijatelnost jejich pojetí zboží výroby za socialismu. Tato negativní stránka jejich překonání potřebovala být doplněna stránkou pozitivní, tj. marxisticko-leninským řešením těchto otázek, čímž by bylo dovršeno plné překonání revisionismu konce šedesátých let.

To se však nestalo.

Protože pozitivní překonání revisionismu nebylo uskutečněno, muselo v řízení socialistické ekonomiky dojít po jejich kritickém rozbití k obnově

toho, co tu bylo před nimi. Spolu se šikovskými revizionistickými deformacemi zboží výroby za socialismu byly počátkem sedmdesátých let «hozeny přes palubu» i tyto vztahy zboží výroby samé. Z vaničky se s vodou vylilo i nemluvně. Nastolily se opět poměry, kdy centrální úlohu v oblasti podnikově hmotné zainteresovanosti zaujaly ukazatele objemu výkonů, čili ukazatele hmotného objemu výroby, nikoliv kategorie hodnota, jak je to objektivně nutné.

V důsledku toho se neodvratně nastolil extenzivní vyvoj ekonomiky doprovázený nízkou úrovní efektivnosti. Toto byla základní charakteristika vývoje naší ekonomiky za celé minulé desetiletí, tj. v letech 1970-1980. Opakoval se vývoj, který známe z let padesátých a z první poloviny let šedesátých. Ukazuje se, že prakticky plných 30 let (1950-1980) jsme nebyli schopni otázky zboží výroby za socialismu vyřešit ani v teorii, ani v praxi. A co je horší, s touto nevyřešenou otázkou vstupujeme naplno do let osmdesátých. Zavedený Soubor opatření je ve své podstatě založen na ukazatelích hmotného objemu výroby, jako tomu bylo dříve. Rozhodující ukazatel – vlastní výkony – je stejně tak ukazatelem objemovým jako byla předtím hrubá výroba (v podobě ukazatele realizovaných výkonů). Liší se od ní jen dílčími specifickými rysy, ale ne podstatou. V důsledku toho máme před sebou perspektivu, že s nevyřešenými problémy zboží výroby vstoupíme již do čtvrtého desetiletí vývoje naší ekonomiky. Problém zboží výroby za socialismu nebyl definitivně vyřešen a zůstal nevyřešen dodnes. Od počátku sedmdesátých let (dodnes) byla fakticky v sovětských i našich teoretických diskusích nastolena otázka jiná: zdokonalování vlastního plánovitého řízení, rozpracovávání moderních metod tvorby plánu atd.

To se málokdy stává: nastolit do diskusí aktuální teoretickou i praktickou otázku (zboží výroba za socialismu), vést diskusi půldruhé desítky let, nedokončit ji a přejít k problému jinému. Společnost proto nemá k dispozici nástroje, jejichž pomocí by převedla ekonomiku na koleje efektivního vývoje. I když to může znít pesimisticky, je nutno konstatovat, že i v osmdesátých letech bude pokračovat extenzivní, neefektivní vývoj. Je to však konstatování objektivní skutečnosti. Nejsou-li pro vysokou efektivnost vytvořeny podmínky, pak ani tato efektivnost nemůže vzniknout. Soubor opatření je založen, stejně jako tomu bylo v minulosti, na vytlačení umrtvení vztahů zboží výroby a jejich nahrazení objemem výkonů.

To je obžaloba hospodářského v Československu existujícího modelu jaká si nezádá s kritikou z let šedesátých. Mimořádný zájem v Československu o tuto stať (a o před ní už zveřejněnou diskusi ředitelů ekonomických ústavů) vedl k tomu, že Hospodářské noviny byly nuceny, několik dnů po té, zveřejnit pod nadpisem «Unáhlené závěry škodí» kritiku z pera profesora A. Červinky, který je toho názoru, že «nelze souhlasit s tvrzením... doc. J. Vejvody... že Soubor opatření je založen na vytlačování, umrtvení vztahů zboží výroby. «J. Červinka ovšem přiznává, že «odpovědi na otázky o podstatě socialistických zboží vztahů... nejsou zcela vyčerpávající».

– am –

O čem Rudé právo nepíše

Madridská konference na mrtvém bodě

Madridská «kontrolní» konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která měla být ukončena do března 1981, jedná více než rok, a naděje na ukončení s kladným výsledkem je nevelká. I když bylo dosaženo dohody o většině méně důležitých problémů, zůstává jednání o dvou rozhodujících otázkách «rozhovorem mezi hluchými». Jde o otázky lidských a občanských práv, a o problém t. zv. «kontrolní zóny», kde je SSSR ochoten akceptovat západní požadavek jejího rozšíření až k Uralu jen za podmínky, že bude na druhé straně rozšířena hluboko do Atlantického oceánu. Dosažení dohody ve věci «zóny» je podmínkou dohody o přípravě evropské konference o odzbrojení. Po vánoční přestávce má Konference obnovit své jednání v únoru 1982. Vojenský převrat v Polsku jí ale zasadil další-možná smrtelnou-ránu.

Za zrušení trestu smrti

Ve většině demokratických zemí Evropy byl trest smrti již zrušen, a «Evropská rada» se sídlem ve Štrasburku po léta usiluje, aby se tak stalo ve všech jejích členských zemích. Zrušení trestu smrti bylo jedním z prvních zákonodárných opatření nové socialistické vlády ve Francii.

V zemích t. zv. «reálného socialismu» se o tomto tématu zatím nepřipouštěla ani diskuse. Teď však požadavek zrušení trestu smrti tvoří součást požadavku rozsahlé reformy trestního práva v Polsku. Skupina polských právníků s tím vystoupila už na podzim 1980, a v únoru 1981 vytvořila «Solidarita» zvláštní komisi vedenou nestorem právníků prof. Wolterem, která v květnu projekt reformy včetně zrušení trestu smrti předložila k diskusi. Z důvodové zprávy vyšlo m. j. najevo, že v létech 1975-1979 bylo v Polsku odsouzeno k smrti 71 lidí; z toho v jediném roce 1975 23 lidí, což byl větší počet než za celé desetiletí v USA a zemích západní Evropy dohromady.

Zásobovací obtíže v Rumunsku

I Rumunsko těžce zanedbalo rozvoj zemědělství, a usnesení o «agrární revoluci» z počátku roku 1981 přišla pozdě a byla nerealistická. Rostoucí spotřeba potravin a několik špatných žní – v roce 1981 sklídilo se na př. o celé 2 miliony tun kukuřice méně než se očekávalo – způsobily na podzim 1981 těžkou krizi v zásobování potravinami. V září vystoupil Nicolae Ceuasescu s ostrou kritikou zemědělské politiky a zásobovací situace. Zbavil funkce ministra zemědělství a řadu dalších lidí. Vláda pak provedla některá drastická opatření: Od října 1981 je mouka a moučné výrobky na příděl – 430 g chleba na osobu denně a 2,20 kg kukuřičné mouky na osobu měsíčně, rolnické rodiny se musí zásobovat z vlastní produkce, jednotlivé oblasti musí se stát v zásobování potravinami soběstačné,

a skupování a hromadění potravin se trestá až pětiletým vězením. Na konci roku se ukázaly i mimořádné těžkosti v rumunském průmyslu, a těžba nafty a uhlí zůstaly hluboko pod plánem.

Rakouské obtíže s uprchlíky

Rakouský kancléř Bruno Kreisky informoval při své oficiální návštěvě v Budapešti v listopadu 1981 o velikých obtížích, které Rakousku působí stále rostoucí počet uprchlíků ze zemí sovětského bloku. Jen za 10 měsíců roku 1981 přišlo do země 27.000 uprchlíků, z nich většina z Polska. Rakouské prostředky na pomoc uprchlíkům jsou vyčerpány, protože jen 6.000 z nich mohlo letos odjet do jiné země. Kreisky žádal o zvětšení přistěhovaleckých kvót zejména v USA, Kanadě a Austrálii, a ministr vnitra Erwin Lanc odjel na konci listopadu do Austrálie, aby o problému jednal přímo s australskou vládou. Počet uprchlíků z Polska prudce vzrostl také ve Švédsku a v NSR, a činil ke konci roku 1981 nejméně 50.000 osob. Problém byl v říjnu diskutován i v polském Sejmu, kde se objevil návrh na legalizaci vystěhovalectví, ale k rozhodnutí dosud nedošlo. Bruno Kreisky zvolil ke zveřejnění rakouských starostí Budapešť zřejmě proto, že z Maďarska téměř žádní uprchlíci nepřicházejí: Kadárův režim již dávno legalizoval pobyt starých uprchlíků v cizině těm, kteří si to přejí, povoluje práci v cizině a nezabývá je občanství ani v případech, kdy vystupují s kritikou režimu, a od 1. ledna 1982 bude rozšířena možnost maďarských občanů cestovat na návštěvy kapitalistických zemí.

Albánie zůstává v izolaci

Jediný z evropských diktátorů, který vládne po celé poválečné období, Enver Hodža v Albánii, mluvil v listopadu 1981 na sjezdu albánské komunistické strany celých 7 hodin. V pětiletce 1981-1985 má pokračovat průmyslová výstavba, a zejména náklady na obranu mají být podstatně zvýšeny. Příjmy nesmírně chudého obyvatelstva mají se však zvýšit nejvýše o 2 procenta. Zahraniční politika zůstane nezměněna: Hodža napadl stejně nesmiřitelně «americký imperialismus», sovětský «sociálimperialismus», čínský «nacionalistický revizionismus» i západoevropský sociálnědemokratický a eurokomunistický «oportunismus». V souvislosti s nepokoji v Kosovu napadl zvláště ostře Jugoslávii. Ve stranickém a státním vedení nedošlo k žádným podstatnějším změnám. Z vládnoucích komunistických stran vyslali na sjezd delegaci jen Vietnamci.

Sovětští Němci se chtějí vystěhovat

Při listopadovém jednání mezi Brežněvem a Helmutem Schmidtem v Bonnu nešlo jen o velké

mezinárodní problémy a o «obchod století» s plynovodem ze Sibiře do západní Evropy. I když se o tom veřejně nemluvalo, šlo i o osud sovětských Němců. Před Brežněvovou návštěvou došlo k jejich demonstracím na Rudém náměstí v Moskvě i v estonském Tallinu. Už v dubnu 1981 demonstrovala v Moskvě skupina německých žen, jejichž rodinám úřady nevyřizují žádost o vystěhování celých 12 let, a také v Tadžikistanu došlo k takovým protestům. Smlouva mezi SSSR a NSR z roku 1982 dává sovětským Němcům právo na vystěhování, avšak sovětské úřady vyřizují žádosti čím dál tím liknavěji. Zatímco v roce 1976 bylo povoleno vystěhování 9.626 žadajícím, má být v letech 1980-1981 povoleno vystěhování jen asi 4.000 osobám. Proslýchá se, že vystěhovat se chce nejméně 100.000 Němců; některé informace mluví však o počtu až trojnásobně vyšším. V SSSR žije a svůj jazyk a národní kulturu si udržuje asi 2 miliony Němců, z nichž většina byla za Stalina násilně vystěhována do Střední Asie. Kolují pověsti, že existuje plán na zřízení německé autonomní oblasti v Kazachstanu blízko čínských hranic – aby prý se tlak na vystěhování zmenšil.

Hospodářské neúspěchy a projevy neklidu v SSSR

Leonid Brežněv na zasedání ÚV KSSS a Nikolaj Bajbakov na zasedání Nejvyššího sovětu SSSR odhalili v listopadu 1981 zhoršující se hospodářskou situaci země. Loňská sklizeň obilí dosáhla jen 170 milionů tun proti plánovaným 283 milionům, a zemi hrozí vážný nedostatek potravin. Již v září bylo obyvatelstvo postiženo značným zvýšením cen průmyslového zboží. Těžba uhlí a výroba oceli zůstaly v roce 1981 pod plánem, a ani plánovaný průměrný přírůstek průmyslové výroby, národního důchodu a produktivity nebyly dosaženy. Spekulace, rozkrádání, úplatkářství a korupce se v SSSR rozšířily do té míry, že proti nim vystoupil i Dmitrij Ustinov ve slavnostní řeči při výročí Říjnové revoluce.

V říjnu 1981 došlo ke krvavým nepokojům v Ordžonikidze na Kavkaze a k hladovce 300 politických vězňů v sibiřských táborech. V listopadu se objevily v Estonsku, Litvě i na jiných místech SSSR letáky podepsané «Sovětskou demokratickou frontou odporu», které vyzývaly k tichým stávkám mezi desátou a půl jedenáctou hodinou každý první pracovní den v měsíci. Stávky mají být namířeny proti zhoršování životní úrovně, proti nepořádkům v distribuci potravin a proti vývozu potravin, proti sovětskému vměšování v Polsku a za požadavek demokratizace, za odchod sovětských vojsk z Afghánistanu, za propuštění politických vězňů, za zkrácení vojenské služby na 6 měsíců a za respektování Deklarace lidských práv. Velkou mezinárodní pozornost vzbudila hladovka Andreje Sacharova a jeho ženy Jeleny Bonnerové, kterou v Gorkém zahájili v den Brežněvovy cesty do NSR, a kterou protestovali proti tomu, že sovětské úřady zabráňují vystěhování Lize Alexejevové, ženě v USA žijícího syna Bonnerové.

Krise v Komunistické straně Španělska

Vnitřní krize, kterou signalizoval již letní sjezd strany, propukla naplno v říjnu a listopadu 1981. Za pokus sloučit baskickou organizaci komunistické strany s levicově-nacionalistickou stranou EIA byl nejprve rozpuštěn baskický ústřední výbor a řada baskických představitelů byla vyloučena z ústředního výboru celošpanělského. Za projevy solidarity s vyloučenými byli pak zbaveni členství v ústředním výboru i Manuel Azcarate, poslankyně Pilar Bravo a čtyři další významní straničtí funkcionáři v Madridu. Proti vyloučení hlasovali mj. i zástupce generálního tajemníka Satorius, generální sekretář odborů «Comisiones Obreras» Camacho a vedoucí komunisté z Katalonie, Galicie a Andalusie.

V Cancún bez SSSR

Mezinárodní konference v mexickém Cancún v listopadu 1981 o problémech vztahu industriálních a rozvojových zemí, konala se za účasti představitelů nejdůležitějších zemí obou skupin, avšak bez účasti SSSR. Moskva účast odmítla, ačkoliv rozhovory Brandta a Brežněva v létě 1981 dávaly jistou naději, že se na hledání východisek z obtížné situace rozvojových zemí bude podílet, a ačkoliv ji představitelé rozvojových zemí z konferencí UNCTAD v Nairobi 1976 a v Manile 1980 k tomu přímo vyzvali. SSSR a země sovětského bloku odmítají účastnit se pomoci cestou mezinárodních fondů a poskytují ji jen na základě bilaterálních dohod. Jejich podíl na celkovém objemu pomoci činil v roce 1979 jen 6,3 procenta, a celých 80 procent tohoto nevelkého podílu šlo do Severní Koreje, na Kubu a do Vietnamu, zbytek pak do Etiopie, Afghánistanu, Turecka, Nigerie a Bangladeš. Ze svého BNP obětoval SSSR na pomoc rozvojovým zemím jen 0,14 procenta, zatímco podíl kapitalistických zemí činil v průměru 0,35 procent, ve Švédsku dokonce celé 1 procento. V rámci pomoci vnucuje SSSR rozvojovým zemím jen své vlastní produkty, a z těchto zemí importuje převážně suroviny, ačkoliv pro jejich hospodářský rozvoj je podstatný export opracovaných produktů. Nejen Čína, ale i mnoho jiných zemí «třetího světa» v Cancún politiku SSSR ostře odsoudilo.

Podpora soukromého a družstevního podnikání v Číně

Aby bylo možné čelit hrozbě nezaměstnanosti mládeže – do roku 1985 musí být vytvořeno nejméně 30 milionů nových pracovních příležitostí – vyzvalo čínské stranické a státní vedení k tvoření drobných soukromých a družstevních průmyslových a řemeslných podniků. V soukromých provozech je povoleno zaměstnávat 2 dělníky a 5 učedníků. Státní podniky byly vyzvány, aby vytvářely společné společnosti k financování vzniku nových podniků. V několika provinciích jižní Číny vzniká «zóna svobodného podnikání» s výhodnými podmínkami pro zahraniční investice. Nedogmatická orientace hospodářského rozvoje byla potvrzena i na zasedání Všečínského lidového shromáždění na

počátku prosince 1981. Zde byla také zdůrazněno, že politika «vyrovnávání» si vyžádá více času, než se původně předpokládalo, a že ekonomický rozvoj země bude v osmdesátých letech pomalejší.

Maďarsko a Polsko do Mezinárodního měnového fondu

Na začátku listopadu 1981 zahájily jak Maďarsko tak Polsko jednání o vstupu do Mezinárodního měnového fondu, který opustily – tak jako ostatní země sovětského bloku – na sovětský nátlak na počátku padesátých let. V roce 1972 obnovilo své členství Rumunsko. Členství poskytuje výhodnější možnosti hospodářské spolupráce s kapitalistickými zeměmi, zejména také možnosti výhodnějších úvěrů. Vyžaduje však poskytování věrohodných informací o hospodářské situaci i politice, a respektování určitých doporučení Fondu. Polský problém se zahraničním zadlužením je obecně znám: úroky a splátky by pohltily mnohem víc, než celý příjem z exportu, kdyby se polské vládě nebylo podařilo vyjednat úlevy a moratoria. Maďarské zadlužení je mnohem nižší, avšak i tak pohlcují úroky a splátky asi 37 procent příjmů z exportu.

Těžkosti sovětské «mírové a odzbrojovací ofenzívy»

Brežněvovo «mírové posláání» nenarazilo v Bonnu jen na zdvořilé ale silně kritické stanovisko západoněmecké vlády, a na efektní «protitah» amerického prezidenta Reagana. V den Brežněvova příletu do Bonnu demonstrovali v NSR desetitisíce lidí proti sovětskému zbrojení a sovětské agresivitě. 54 poslanců západoněmecké sociální demokracie zaslalo Brežněvovi dopis, v němž vyjádřili obavy z rostoucího sovětského zbrojení v oblasti konvenčních zbraní, z pokračující výroby a rozmisťování raket SS 20 a z pokračující sovětské okupace Afghánistanu. Zdůraznili, že patří k odpůrcům zbrojení USA a NATO, že však požadují, aby ani SSSR nepokračoval v závodech ve zbrojení, aby respektoval právo národů na sebeurčení, a aby se výrazněji podílel na hospodářské pomoci rozvojovým zemím. Signatáři dopisu patřili k levici SPD, jejíž stoupenec Wolfgang Roth byl v listopadu zvolen místopředsedou parlamentní frakce strany.

Ve Skandinávii ztratila sovětská «mírová ofenzíva» značnou část důvěryhodnosti po incidentu sovětské ponorky ve švédských výsostných vodách, a po tom, co bylo v Dánsku a Norsku odhaleno vměšování sovětských diplomatů do místních mírových hnutí. V Kodani poskytlo sovětské vyslanectví peníze na inzeráty tohoto hnutí, a v Oslo platilo za «spontánní» dopisy sdělovacím prostředkům.

Zvláště silný hněv Moskvy vzbudil Nikolae Ceausescu, který už od konce října 1981 a na rozdíl od SSSR a ostatních zemí bloku hlučně podporoval t. zv. «nulové řešení» ve věci raket středního doletu, a který se mimo to vyslovil pro zóny bez atomových zbraní a bez cizích vojenských základen nejen ve Skandinávii, ale i na Balkáně, ve střední Evropě a v oblasti Středoziemního moře.

Evangelické církve v NDR proti militarizaci

Na oblastních synodách evangelických církvi v listopadu v různých místech NDR vyslovili se představitelé církvi pro zastavení závodů ve zbrojení také tím, že země Varšavské smlouvy nejen odstraní rakety SS 20, ale i sníží svou převahu v tankových jednotkách v Evropě. Církve projevíly znepokojení nad rostoucí militarizací NDR, která postihuje zejména školní mládež. Na synodě v Sasku bylo přijato prohlášení, v němž se praví: «Máme porozumění pro bezpečnostní zájmy státu a respektujeme je. Musíme však vyslovit své obavy, jestliže militarizace stále víc prostupuje celý veřejný život – od vojenských přehlídek až po dětské domovy, od uzavřených vojenských oblastí až k vojenským kritériím při volbě povolání, od válečnických her dětí až po neustálá cvičení civilní obrany». Východoněmecký režim byl postojem církvi «pobouřen a znepokojen».

Z. H.

Cizím rozdávají

V tisku proběhla zpráva, že naše vláda dodá v rámci zvýšené pomoci Afghánistanu kromě jiného i 400 nákladních aut a další zemědělské stroje. Je to pozoruhodné gesto při pomyšlení na potřeby našeho zemědělství.

V průběhu minulé pětiletky potřebovalo naše zemědělství nejen stovky nákladních aut a nedostalo je, ale nedostalo v dostatečném množství ani další, pro zemědělskou výrobu nutné stroje.

V šesté pětiletce (1975 až 1980) požadovali zemědělci 11.250 talířových podmetačů, dostali jich však jen 1.750, radličných podmetačů žádali 2.800 a nedostali ani jeden. Potřebovali a také stále potřebují 24.525 pluhů, dostali však jen 11.460. Objednali si 25.000 secích strojů, dostali jich jen 11.620.

Bylo by možné pokračovat dál v dlouhém seznamu, který by dokumentoval, jak vláda zanedbává nutné požadavky vlastního zemědělství, ale za to štedře rozdává pochybnému režimu v cizině.

Cizím dávají. Pro vlastní potom nezbyvá.

Stále «těsnější» přátelství

Před jedenácti lety od nás žádal Sovětský svaz za 1.000 tun ropy 27 osobních automobilů nebo 7.000 párů bot.

Stále těsnější přátelství, jak postupující kolonizaci říká Moskva, úspěšně pokračuje. Dnes už požaduje Velký Bratr za 1.000 tun ropy 44.000 párů bot nebo 226 osobních automobilů. Při tom je třeba dodat, že požadavky sovětských odběratelů na kvalitu našich výrobků neustále stoupají. Například jen do závodu v Partizánském vrátili Sověti v 6 pětiletce 22.500 párů bot v hodnotě 2,300.000 korun a do Bardějova 34.800 párů bot jako nevyhovující.

Nové kladivo na čarodějnice

LUBOMÍR SOCHOR

Nikdo nemůže vytýkat československému trestnímu zákonu (ze dne 29. listopadu 1961, č. 140 Sb.) přehnanou shovívavost. Zmírnil sice drakonické tresty stanovené trestním zákonem z r. 1950 a upřesnil některé dispozice formulované příliš neurčitě a široce. V některých oblastech přinesl dokonce určitý pokrok a osvícená hlediska, např. tím, že zúžil oblast aplikace trestu smrti, že zrušil trestnost homosexuálních vztahů zletilých partnerů atd. Mezitím byl ovšem několikrát novelizován, a to tak, že každá novela jej zpřísňuje, právě tak jako zákony, které jej doplňují (zákon o přečinech z r. 1969, zákon o ochranném dohledu z r. 1973).

Avšak přes pokrok, který znamenal ve srovnání se zákonem z r. 1950, platný československý trestní zákon se nikdy nevymanil z vazeb, které jej spojují a trestním právem sovětským. Lze říci, že československý trestní zákon kombinuje dosti obratně středoevropskou tradici a právní kulturu zděděnou po rakouském trestním zákonu z roku 1852 s prvky převzatými z trestního práva ruského a sovětského. Na rozdíl od přímočarosti trestních zákonů sovětských, které si nedělají starosti s jemnostmi právní formy, československý trestní zákon zahaluje prvky sovětského trestního práva, které převzal, mnohem propracovanější terminologií.

Podle vzoru sovětského trestního práva československé právo trestní také opouští obecnou zásadu «*criminalia sunt restringenda*», uznávanou v západoevropském trestním právu. Zakazuje sice analogii *in malam partem* (k tíži pachatele), t.j. aplikaci ustanovení na případy, které se na subsumovaný případ již nevztahují, ale kompenzuje to jednak širokou a vágní formulací skutkových podstat, jednak tím, že připouští extenzivní, t.j. rozšiřující výklad svých ustanovení.

Kromě toho záměrně rozšiřuje rozsah trestnosti svévolnými definicemi. Jako příklad lze uvést definici veřejnosti, důležitou pro trestné činy proti základům republiky (viz § 89,4): «Trestný čin je spáchán veřejně, jestliže je spáchán

a) obsahem tiskoviny nebo rozšiřovaného spisu, filmem, rozhlasem, televizí nebo jiným obdobně účinným způsobem, nebo

b) před více než dvěma osobami současně přítomnými».

Srovnáme-li tuto definici s tím, jak veřejnost vymezuje např. trestní právo francouzské, vidíme rozdíl přímo propastný. Zatímco československý občan se může dopustit trestného činu hanobení republiky a jejího představitele (par. 102, par. 103) nebo hanobení státu světové socialistické soustavy a jeho představitele (§ 104) v úzkém kruhu své rodiny nebo na soukromém večírku v přítomnosti několika pozvaných hostů, ve Francii se může občan dopustit podobného deliktu jen v tisku, na veřejném prostranství nebo na veřejném shromáždění. Nemůže se ho dopustit na shromáždění neveřejném, byť by bylo sebepočtenější. Roz-

díl mezi shromážděním veřejným a neveřejným je dán tím, že prvé je přístupno komukoli, kdežto shromáždění neveřejného se může zúčastnit jen ten, kdo na ně byl individuálně, osobně pozván. Československý trestní zákon mění svou svévolnou definicí jako mávnutím čarovného proutku soukromí ve veřejnost, a zároveň právo ve zvlí.

Mohli bychom citovat další podobná ustanovení, která záměrně rozšiřují trestnost lidského jednání. V rozporu s evropskou právní tradicí, československé trestní právo se nespokojuje trestností pokusu trestného činu, nýbrž rozšiřuje trestnost i na přípravu trestného činu všeobecně, zatímco všude, kde právo je skutečně právem, je trestné jen účastenství na dokonaném trestném činu nebo na jeho pokusu. Právě tak svévolná je dvojí definice zbraně v zákoně obsažená: jednou je zbraň definována, a to z hlediska pachatele, jako vše, «čím je možno učinit útok proti tělu důraznějším» (§ 89,5). Zbraní podle této definice je tedy např. i kostě. Podruhé, v § 15 o oprávněném použití zbraně, který se týká především členů SNB a Sboru nápravné výchovy, je zbraň definována zcela úzce a jednoznačně jako zbraň střelná, popřípadě jako zbraň bodná nebo jako zbraň hromadně účinná (např. ruční granát). Zákon zde zcela napokrytě a se zcela průzračným cílem uplatňuje dvojí loket.

Tyto příklady jsme čerpali z obecné části československého trestního zákona. Jeho zvláštní část, zvláště pak jeho první hlava Tresté činy proti republice, je bohatá na svévolné definice skutkových podstat: patří sem nejen proslulý «*universální*» paragraf 98 o podvracení republiky, ale i paragraf 109 o nedovoleném opuštění republiky, paragraf 112 o poškozování zájmů republiky v cizině atd. Odporují jak svým duchem, tak svou literou československé ústavě a podstatně omezují občanská práva. Fíkový list právní formy a «*socialistické zákonnosti*» mají zastřít nahotu bezpráví a zvlí. Paragraf 98 československého trestního zákona je jen formálně zdokonalenou obměnou ustanovení sovětských trestněprávních předpisů o protisovětské agitaci. Společným prvkem příslušných paragrafů československého i sovětského trestního zákona je to, že se snaží dát teroru, t.j. zvlí, jež nerespektuje právo, právní formu.

OPRÁVNĚNÍ TERORU

Podnět k tomuto zastíracímu manévru dal svého času sám V. I. Lenin. Na počátku NEPu, 17. května 1922, v době, kdy bolševická strana zrušila Čeku a nahradila ji GPU, vyhlásila zásadu zákonnosti (tedy opak rudého teroru) a dala pokyn k vypracování trestního zákoníku, V. I. Lenin napsal D. I. Kurskému, tehdejšímu lidovému komisaři spravedlnosti, dopis s návrhem článku trestního zákona o protisovětské agitaci a propagandě, jenž je dodnes základem všech podobných ustanovení sovětského i československého trestního práva (např. § 98 nebo § 100) a připojil k němu tento

výmluvný komentář: «Doufám, že hlavní myšlenka je i přes všechny nedostatky konceptu jasná: otevřeně formulovat zásadní a politicky (nejen úzce právnicky) správný článek, který by motivoval *podstatu a oprávnění* teroru, jeho nutnost a jeho meze.

Soud nesmí úplně vyloučit teror; slibovat by znamenalo klamat sebe nebo vůbec klamat, ale je třeba jej zdůvodnit a uzákonit principiálně, jasně, bez falše a bez příkras» (Spisy 33, Praha 1962, s. 356-357).

Smysl Leninova dopisu je jasný. Je to pseudo-dialektická operace, která má spojit veřejně proklamovanou zásadu zákonnosti s terorem, nezbytným nástrojem revoluční diktatury, soud s mimosoudní represí. Leninovi nástupci se tímto pokynem řídili a řídí, až na to, že diktatura ztratila definitivně svou revolučnost, a že Leninovu zásadu slučující vodu a oheň doplnili «falší a příkrasami», které Lenin odmítal. Z toho, co jsem řekl, vyplývá, že nespravedlnost a zvlůle jsou zakotveny již v samém textu trestního zákona. To je první stupeň, na němž je právo znásilňováno. Původcem bezprávi je tu sám zákonodárce. Občanská práva by proto byla omezována a porušována, i kdyby byl československý trestní zákon dodržován bezpečnostními a justičními orgány s naprostou úzkostlivostí. Tak tomu ovšem ani zdaleka není. Zvlůle, obsažená v samém zákoně, je, za druhé, rozmnožována jeho svévolnou doktrinální interpretací v duchu politiky normalizace. A za třetí, zákon je v praxi svévolně porušován bezpečnostními a soudními orgány.

Oficiální českoslovenští právníci s oblibou citují Marxův aforismus «Právo je vůle vládnoucí třídy povýšená na zákon». Prohlašují tento aforismus, sám o době problematický, za jakési neochvějně teoretické axioma. V jejich ústech se ovšem jeho smysl pozměňuje, a měl by tedy znít takto: «Právo je *zvlůle* vládnoucí třídy (nikoli ovšem dělnické!) povýšená na zákon».

ZVŮLE MÍSTO PRÁVA

O zvlůli obsažené v československém trestním zákonu jsem úvodem řekl to, co mi rozsah článku umožňuje. O porušování trestního zákona a trestního řádu v přípravném trestním řízení a před soudem toho jiní napsali do Listů více než dost. Soustředím se tedy na svévolný doktrinální výklad trestního zákona, už z toho důvodu, že k tomu dává podnět druhé, přepracované vydání jeho komentáře (Trestní zákon. Komentář. Vypracoval kolektiv autorů pod vedením JUDr. Karla Matyše, svazek I-II, Praha 1980, 918 stran). Nové, «znormalizované» vydání komentáře nahrazuje jeho mnohem svobodomyšlnější verzi z r. 1975. Je to kniha velmi zajímavá jak svým obsahem, tak svou společenskou funkcí, a proto stojí za pozornost, kterou jí věnujeme.

Z formálně právního hlediska je tento komentář «soukromým», neoficiálním spisem, protože československé trestní právo neuznává závaznost doktrinálního výkladu. Fakticky je tomu ovšem zcela jinak. Komentář je totiž jedinou příručkou svého druhu, a proto vyšetřovatelé SNB, vyšetřo-

vatelé prokuratury, prokurátoři a soudci jsou nuceni hledat poučení především v této knize. Sami autoři zdůrazňují v předmluvě, že má «sloužit v prvé řadě praktické potřebě pracovníků orgánů činných v trestním řízení». Změny a doplňky v novém, přepracovaném vydání směřují «ve shodě s tímto cílem k *aktualizaci* publikace a ke zvýšení její *instruktivnosti*» (Podtrhl L.S.). Autoři také zdůrazňují, že komentář «vychází ze zobecnění praxe na úseku trestního soudnictví, přihlíží však – zejména při výkladu obecné části trestního zákona – k reprezentativním názorům trestně právní nauky». V autorském kolektivu jsou skutečně zastoupeni jak významní představitelé právní praxe (např. předseda Nejvyššího soudu JUDr. Karel Kejzlar), tak někteří universitní učitelé.

Soustředíme se na rozbor té části komentáře, která se týká první hlavy trestního zákona o trestných činech proti republice, a to především těch pasáží, jejichž autorem je JUDr. Jan Hlavička, neboť právě tyto stránky obsahují to nové, o co bylo toto vydání obohaceno. Dalšími autory komentáře první hlavy trestního zákona jsou JUDr. Karel Kejzlar (§ 93-§ 94 Teror; § 95-§ 96 Záškodnictví; § 97 Sabotáž; § 105 Vyzvědačství; § 106-§ 107 Ohrožení státního tajemství; § 108 Vyzvědačství a ohrožení státního tajemství ke škodě státu světové socialistické soustavy) a podplukovník JUDr. Václav Horák (§ 113 Spolupráce s nepřitelem; § 114 Válečná zrada; § 115 Služba v cizím vojsku).

Je jasné, že každý z těchto autorů odpovídá přímo za stránky, které sám napsal, a nelze tedy připisovat názory J. Hlavičky ostatním dvěma autorům. Nicméně, a to je logika každého kolektivního autorství, se chtě nechtě s Hlavičkovými názory solidarizují. A v každém případě nesou spoluodpovědnost za úvodní vysvětlivku k první hlavě, jejíž autorství není v této publikaci připisováno žádnému individuálnímu autorovi. Dostali se jednoduše do jedné společnosti s JUDr. Janem Hlavičkou, a to na ně vrhá určité světlo podle přísloví: «Řekni mi, s kým se stýkáš, a já ti povím, kdo jsi».

Už v úvodní poznámce k tomuto návodu na pořádání honů na ideologické čarodějnice se prohlašuje, že události z let 1968-69 názorně ukázaly, «jaké nebezpečí znamená pro socialismus, jestliže se připustí útoky na komunistickou stranu jako vedoucí sílu ve společnosti a ve státě, na státní orgány a na *základní principy marxisticko-leninského světového názoru vůbec a v oblasti práva zvláště*, zejména popírání jejich třídní podstaty a třídního pohledu na podstatu moci v socialistickém státě» (str. 381; podtrhl L.S.). Dosavadní příručky marxismu-leninismu prohlašovaly, že je neotřesitelnou vědeckou teorií potvrzenou praxí. Nyní se však s překvapením dovídáme, že její principy-vedme namátkou např. teorii odrazu nebo poučku o tom, že základna určuje nadstavbu – potřebují ke své platnosti nejen teoretické argumenty, ale především četníka, prokurátora a trestní soud.

KDYŽ SE PRACUJÍCÍ ODTRHNOU...

Jan Hlavička (nebo všichni tři autoři této části komentáře) se ovšem nespokojují pouhou «obra-

nou» marxismu-leninismu, ale snaží se jej obohatit. Dospívají opravdu k převratným závěrům. Prohlašují totiž, že imperialismus ve své záludnosti «zesílil ideologickou diverzi s cílem *odtrhnout pracující od dělnické třídy a komunistického hnutí*» (str. 382; podtrhl L.S.).

Všechny dosavadní příručky marxismu-leninismu, včetně Stalinových Otázek leninismu a Stručného kursu dějin VKS (b), vysvětlovaly občasné neúspěchy komunistické strany tím, že se z těch či oněch důvodů *odtrhla* od dělnické třídy a od mas. Lenin i Stalin, navzdory veškerému dogmatismu připouštěli, že komunistická strana je lidský výtvar, a že se tedy může mýlit. Neúspěchy a porážky vysvětlovali z jejích omylů a chyb. Lenin z toho dokonce vyvozoval, že strana musí v těchto případech provádět hlubokou sebekritiku. Znормalizování marxisté-leninovci v Praze ovšem stranu povýšili na neomylnou instituci, na jakési pozemské božstvo. Strana se ve své neomylnosti (Il Duce ha sempre ragione – Duce má vždy pravdu, skandovali kdysi nadšeně italští fašisté) nemůže dopustit chyb, a nemůže se tedy ani odtrhnout od lidu. Jestliže se strana a dělnická třída rozejdou, je to jednak vina dělnické třídy, jež se pomátla na rozumu a odtrhla se od rodné strany, nebo v tom má prsty imperialismus jenž pracující od strany záludně oddaluje. Toto pseudoideologické a absurdní žvanění by bylo možno přejít mávnutím ruky jako směšný nesmysl, kdyby ovšem nebylo příznačné pro mentalitu opor normalizační diktatury.

Hlavní jádro komentáře ovšem tkví ve zcela jiné sféře, v oblasti právní nebo spíše pseudoprávní. J. Hlavička předně uplatňuje ideologickou koncepci práva charakteristickou pro evropský středověk nebo pro teokratické proudy à la imám Chomejní. Evropské právo vypracovalo své principy v opozici ke koncepci, která podřizovala právní normy náboženství a přeměňovala právo v nástroj nadvlády určité ideologie. Stalo se právem v moderním smyslu, poněvadž se osvobodilo z tohoto jha a stalo se právem laickým. Stalo se rovným právem pro nerovné lidi, jakmile se zbavilo služebnosti vůči náboženské ideologii. Myšlenka nerovného práva šitého na «míru» stavům, sociálním skupinám, «věřícím» a «nevěřícím», mužům a ženám, je jeho pravým opakem. Myšlenka islámu, že každé pohlaví má mít své vlastní právo, dováděná Chomejním do absurdity, není o nic méně ani o nic více zpátečnická než představa «socialistických» právníků, že trestní právo je třeba při aplikaci přizpůsobit «třídnímu profilu» pachatele. Je jasné, že nové podřízení práva jakékoli ideologii znamená vývojový regres, návrat ke středověkým zásadám, s tím rozdílem, že v československém trestním právu je teokratický princip nahrazen principem ideokratickým.

MODERNÍ INKVIZITŘI

Jakmile je ideologické trestní právo zavedeno, musí trestat ideologické trestné činy, ať se jmenují apostase, schisma, herese, svatokrádež, anebo revizionismus, trockismus, titoismus, masarykismus, sociál-demokratismus, buržoazní nacionalismus, reformismus nebo pravicový oportunistus. Dosa-

vadní komentáře se tuto skutečnost snažily zastřít, kdežto J. Hlavička ve své prostoročnosti fanatického inkvizitora to prohlašuje otevřeně. V komentáři k paragrafu 98 o podvracení republiky vyslovuje názor, že značně nebezpečná je podvratná činnost prováděná formou ideologické diverze. Projevuje se prý mimo jiné také ve snahách «zdokonalit» marxismus-leninismus, zpochybňovat jej, v podněcování nacionalismu, v propagaci spotřebního pseudosocialismu atd. (s. 404). Snahy zdokonalit nebo popravit nebo rozvinout marxismus-leninismus tedy podle J. Hlavičky zakládají za určitých okolností trestný čin. Kdo nevěří v neotřesitelnost oficiálních dogmat nebo ten, kdo naivně považuje marxismus-leninismus za vědeckou teorii a chce s ním jako s vědeckou teorií nakládat, se musí setkat s osudem, který inkvizice připravovala heretikům. Věren své inkvizitorské logice, J. Hlavička připouští, že «za podvratnou činnost nelze však považovat vyznávání světového názoru odlišného od vědeckého světového názoru marxismu-leninismu, dobře míněné odlišné názory a kritické připomínky různého druhu, byť by byly do jisté míry pochybné» (s. 405). To ovšem připouštěli i středověcí inkvizitoři. Vyznávání jiného náboženství než náboženství římsko-katolického nebylo samo o sobě trestné. Pohan byl v jistém smyslu respektován jako pohan, mohamedán jako mohamedán a žid jako žid. Byl pronásledován za «ideologickou» trestnou činnost jedině tehdy, jestliže svou víru aktivně šířil, snažil se na ni obrátit křesťany, nebo když se dal pokřtít, a pak znovu konvertoval od katolicismu k jinému náboženství jako «odpadlík». Tím energičtěji ovšem byli stíháni všichni heretici, kteří chtěli pozměnit a zdokonalit vládnoucí dogmata. I inkvizice blahovolně trpěla «dobře míněné kritické připomínky», např. kritiku špatného chování jednotlivých církevních úředníků, pokud ovšem oprávně mřavů neuváděl tyto «dílní nedostatky» do souvislosti s vládnoucími zásadami a neprohlašoval je za jejich nutný důsledek. I netolerantní inkvizice tolerovala tak jako J. Hlavička jistou dobu dnešní povolené «komunální» kritiky a satiry.

Avšak i půda «dobře míněné kritiky» je vratká a zrádná. Vše tu závisí na pohnutce, na pozitivním či negativním postoji kritika. A poněvadž «nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky», které je pojmovým znakem trestného činu podle paragrafu 98 trestního zákona, nelze zpravidla dokázat, je tato pohnutka jednoduše presumována.

J. Hlavička (je možné, že ne sám, nýbrž s dalšími autory komentáře) jde dokonce tak daleko, že v úvodních vysvětlivkách k první hlavě trestního zákona prohlašuje pohnutku «nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení» za rozlišující kritérium mezi «trestnými činy protistátní kontrarevoluční povahy a trestnými činy obecně kriminálními» (s. 382). K tomu lze poznamenat jen to, že platný československý trestní zákon vůbec nezná výraz «kontrarevoluční». Komentátoři si očividně pomohli, aby zvýšili pádnost svých slov a své interpretace zákonného textu, tím že si vypůjčili termín trestního práva sovětského. Zároveň ovšem nechtěně potvrdili to, co oficiální místa tak tvrdošijně popírají: že československá

trestně právní doktrína i praxe rozlišuje mezi obecně kriminálními a politickými («kontrarevolučními») trestními činy, a že tedy existují i političtí vězni, jenže se jim nepřiznává status politických vězňů.

Komentář zdůrazňuje, že paragrafy stíhající názorové (převážně verbální) trestné činy nijak neporušují ani ústavou zaručenou svobodu projevu ani čl. 19 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech přijatého Valným shromážděním OSN 19-12-1966, který parafovala i ČSSR. Podle J. Hlavičky «práva zastávat svůj názor bez překážky a na svobodu projevu jakýmkoli způsobem podle vlastní volby, zakotvená v odstavci 1 a 2 citovaného článku, nelze totiž chápat odtrženě od odstavce 3 téhož článku, v němž se mimo jiné zdůrazňuje, že užívání uvedených práv může podléhat určitým zákonným omezením, jež jsou nutná k respektování práv nebo pověsti jiných a k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného, pořádku nebo morálky» (s. 405).

ZÁKONY PROTI ÚSTAVĚ

ČSSR tento pakt sice podepsala, ale nikdy jej nedodržovala. Aby jeho ustanovení mohla respektovat, musela by jej nejřívě transformovat do svých vnitřních právních předpisů, což nikdy nečinila a což učinit nehodlá. Ustanovení paktu o zákonném omezení občanských práv ovšem neznamená jejich faktické zrušení, jak to vykládá J. Hlavička. Ústava ČSSR sice proklamuje řadu občanských práv, ale dělá to jen na papíře. Má to nejen důvody politické, ale i právní. Hierarchie právních norem, která uspořádává právní normy podle stupně jejich právní síly, je totiž prakticky postavena na hlavu. Podle klasické zásady, která je vyznávána i na československých právnických fakultách, právní norma nižší právní síly nesmí rušit platnost normy s větší právní silou a nesmí jí odporovat. Zákon tedy nesmí být v rozporu s ústavou, vládní nařízení nesmí porušovat zákon, ministerská vyhláška vládní nařízení a správní služební instrukce všechny uvedené právní texty. Tak je tomu na papíře podle doktríny. Ve skutečnosti je tomu zcela naopak. Zákon ruší ustanovení ústavy, sekundární právní předpisy (vládní nařízení a ministerské vyhlášky) znásilňují zákony, a úřední oběžník (služební instrukce) sdělovaný vnitřní cestou byrokracií, jehož obsah není občanům znám, a dokonce často znám být nesmí, ruší to všechno. Vnitřní služební instrukce je tak v praxi normou nejvyšší právní síly, je reálnou ústavou «reálného» socialismu.

Kromě toho je třeba vzít v úvahu obrovský prostor právního prázdna, sféru společenských vztahů záměrně neupravených žádnými právními normami. Toto «právní prázdno», jež panuje zejména v oblasti výkonu občanských a lidských práv, je nezbytně pro despotickou státní moc za «reálného» socialismu. Sféra právního prázdna je totiž zcela volným polem byrokratické a policejní zvládnutosti. Pokud tu existují vůbec nějaká pravidla regulující volné uvážení a zvládnutosti byrokracie, nemají charakter právních norem. Jsou to normy vydané nikoli státem, nýbrž komunistickou stranou, t.j.

organizací, jež je s hlediska právní teorie útvarem soukromým. Kádrová nomenklatura, směrnice pro komplexní hodnocení kádrů a jiná psaná pravidla nebo nepsané zvyky stranického aparátu, které mají dalekosáhlý význam pro život celé společnosti nebo jednotlivých občanů, nespádají do oblasti práva. A právě tak čistky, celý rozvětvený systém mimosoudního trestání (zákazy výkonu povolání, zákazy publikovat, zákazy studovat atd.) cenzura atd. nemají žádný právní podklad a existují v «právním prázdnu». To je pravda reálného mechanismu, v jejímž světle se Hlavičkovy výroky o «zákonném omezení» občanských a politických práv jeví jako ubohá vytáčka a cynická lež. Tvzení, že paragraf 98 (a paragrafy s ním související) nijak neporušuje svobodu názoru zaručenou ústavou je otevřený výsměch zdravému smyslu. Od vzniku novodobého konstitucionalismu svoboda názoru vždy znamenala svobodu veřejně projeveného názoru, t.j. svobodu slova. Vnitřní svobodu myslet si cokoli, aniž to říká, měl člověk vždy, bez jakékoli ústavy, a to i za nejkřutějšího despotismu.

LOYÁLNÍ PETICE

JUDr. Jan Hlavička tvrdí, že trestnou činnost podvracení republiky podle paragrafu 98 může zakládat i neloyální výkon petičního práva (s. 404-5). Ústava sice petiční právo zaručuje (viz čl. 19), ale inkvizitorský komentátor jej vykládá jako právo podávat jen loyální petice, jejichž vzorem by zřejmě byly děkovné dopisy pracujících straně a vládě za snížení cen, hlášení o splnění plánu, výkupu obilí a brambor atd. Ústava sice nic neříká o formách výkonu petičního práva, ale je jasné, že nezakazuje, aby petice byla veřejná, tím spíše, že se zpravidla týká veřejných záležitostí a je tedy kolektivní akcí skupiny občanů. Inkvizitor Hlavička však vyžaduje, aby občané podávající petici, v níž něco kritizují, proti něčemu protestují nebo se něčeho dožadují, jednali s diskretností tajné policie. Běda, jestliže petici zveřejní, např. tak, že ji dají kolovat mezi signatáři nebo ji předají zahraničnímu tisku. Pak na ně dopadnou s veškerou přísností ustanovení paragrafu 98. Stojí to opravdu za citaci: «Podvratný charakter mohou mít i takzvané otevřené dopisy obsahující zkreslené údaje a pomlvy o poměrech v republice, adresované sice stranickým, státním nebo jiným ústředním orgánům v ČSSR, jejich opisy jsou však předávány *dopisovatelům popř. jiným orgánům imperialistických mocností* k využití proti ČSSR na mezinárodním fóru» (s. 404; podtrhl L.S.). Od kdy jsou dopisovatelé cizích novin «orgány imperialistických mocností?». To je opět inkvizitorský výklad, protože podle ustanovení komentovaného zákona zahraniční dopisovatel může být nanejvýše «cizím činitelem». I v tomto případě zákon vykládán tak, aby bylo možno přísněji trestat.

Ponechávám stranou úvod k prvnímu paragrafu trestního zákona (s. 17-23) z pera JUDr. Jaroslava Krupauera. Obsahuje pravé perly o netřídním liberalismu za vlády Antonína Novotného, o zbyčcích vykořisťovatelských tříd, o nutnosti třídní justice a pod. Ocituji z něho jedinou větu, která stojí

opravdu za to: «Zatímco však v podmínkách vykořisťovatelského společenského řádu represe směřuje k potlačení nebo k přímé likvidaci pachatele, je v socialistickém trestním právu uplatnění represe podřízeno požadavku výchovy a nápravy» (s. 23). Po zrušení trestu smrti ve Francii neexistuje jediná západoevropská země, v níž by tento trest byl vykonáván. Slova o «přímé likvidaci pachatele» jsou tedy nehorázný nesmysl. J. Krupauer by měl zametat před vlastním prahem: v CSSR «výjimečný trest» smrti existuje a je vykonáván až příliš často, zvláště když vezmeme v úvahu počet obyvatel. A na nespravedlnosti drakonických

trestů vězení za názorové delikty nezmění nic to, že se zdůrazňuje jejich výchovná funkce. I středověká inkvizice tvrdila, že vystavuje očistné trýzni jen tělo, aby napravila a spasila duši.

Jaká je funkce nového vydání komentáře trestního zákona? Je zcela jasná. Je článkem v systematické přípravě procesů proti opozičním a nekonformním žvlům, nástrojem ideologické přípravy těchto procesů, které mají přispět ke konečnému řešení této otázky. Komentář k první hlavě se svým militantním obskurantismem nebezpečně přibližuje proslulé příručce inkvizitorů, Kladivu na čarodějnice.

Trestné činy proti republice

MIROSLAV KUSÝ

Miroslav Kusý, nar. 1931, povoláním filosof, do r. 1970 profesor Komenského university v Bratislavě, pak dokumentarista, nezaměstnaný, stavební dělník, od léta 1980 dokumentarista v Ústavu urbanistiky a územního plánování (URBION) v Bratislavě. Signatář Charty 77 a od dubna 1980 člen kolektivu jejích mluvčích; k problematice Charty napsal významnou stať «Charta 77 a reálný socializmus» (otištěna ve Svědectví, čís. 59, s. 423-443).

V časopise Listy byla uveřejněna řada jeho fejetonů, v nichž se v letech 1977-1980 představil také jako vtipný komentátor svých opakovaných, třebaže nechtěných «setkání» se Státní bezpečností. Loni publikovaly Listy (v čís. 1/1981, s. 16-22) významnou Kusého stať «Veľký Brat a Veľká Sestra», část rozsáhlé stejnojmenné studie, již napsal Kusý spolu s M. Šimečkou; celá práce s podtitulem «O strate skutočnosti v ideológii reálneho socializmu» vyšla zatím jen jako rukopis v čs. samizdatu na jaře 1980. Uvedená Kusého stať vyšla také francouzsky v pařížském časopise L'Alternative, n. 10-11, 1981.

Jiná Kusého úvaha, nazvaná «O občianskej statočnosti» (Listy, čís. 3-4/1980, s. 80-84) vyšla také v anglickém překladu v monotematickém čísle amerického časopisu International Journal of Politics (Vol. XI, No. 1, Spring 1981, p. 39-51), které obsahuje výběr původně samizdatových úvah o politice z pera českých a slovenských autorů. («Parallel Politics: Essays from Czech and Slovak samizdat.» Ed. by H. G. Skilling and V. Prečan.)

Črtu «Trestné činy proti republice» napsal Kusý jako komentář k procesu nad skupinou členů VONS (O. Bednářová, V. Benda, J. Dienstbier, V. Havel, V. Němcová, P. Uhl) v říjnu 1979. Shodou okolností se nyní stala velmi aktuálním komentářem k jeho vlastní trestní «kauze». Jak známo, bylo proti M. Kusému vzneseno v květnu 1981 obvinění z trestného činu podvracení republiky ve spolupráci s cizí mocí nebo s cizím činitelem a ve větším rozsahu (§ 98, odst. 1 a 2, písm. a-b tr. z.). Po propuštění z dvoutýdenní vyšetřovací vazby (6. - 21. 5. 1981) je M. Kusý nadále stíhán na svobodě, v červenci byl obeznámen s «výsledky vyšetřování» a nyní čeká na obžalobu a proces v «trestní věci Dr. Šiklová a

spol.», což je jeden z absurdních produktů husákovského režimu.

Kusého črtu tu uveřejňujeme bez vědomí autora.

-vpr-

Nikdy som sa o paragrafy nijak zvlášť nezaujímal. Myslel som, že vystačím s intuívnym vedomím o tom, čo je správne a nesprávne, čo sa smie a nesmie. Keby som to mal dnes spätne definovať, povedal by som, že to bolo také vaculíkovské poňatie sveta práva a spravodlivosti: ja, občan, si platím odborníkov na právo a spravodlivosť – počnúc policajtom, ktorý patroluje po našej ulici, a končiac prezidentom republiky. Ich úlohou je, aby sa zasvätené starali o zákony a paragrafy, aby ich uplatňovali v súlade s mojim intuívnym právnym vedomím, v prospech sporiadaného občana a sporiadanej spoločnosti.

Procesy päťdesiatych rokov a rôzne skrívodlivosti, ktoré sa odvtedy u nás diali a dejú, v podstate až donedávna nijak neotriasli mojim intuívnym právnym vedomím. V tomto som prebral všeobecne rozšírený názor, že toto všetko bolo a je porušovaním socialistickej zákonnosti, deformáciou pravého práva, prekrucovaním zodpovedajúcich paragrafov.

Zákon je dobrý, ľudia sú zlí: aplikujú ho chybné, tendenčne a nehumánne, v neprospech sporiadaného občana a sporia danej spoločnosti.

Dnes si to už nemyslím.

Zlom u mňa vyvolal proces s Výborom na obranu nespravodlivo stíhaných. Po ňom si už nerobím ilúzie nielen o strážcoch zákona. O tých viem dávno svoje, čo vedia so zákonom urobiť.

Mám pred sebou dnešnú bratislavskú Pravdu, ktorá na prvej strane uverejňuje vo výraznej úprave správ, že včera prepustili z väzenia «vodcu wilmingtonskej desiatky, bojovníka za občianske práva v USA Benjamina Chavisa. Zásahu na jeho prepustení má predovšetkým nátlak pokrokovaj svetovej verejnosti».

Nerobím si žiadne ilúzie o tom, že by o nič menší, o nič menej vášnivý a úpenlivý nátlak pokroko-

vej svetovej verejnosti, ktorý vyvolal pražský proces, primál našich strážcov zákona, aby z väzenia prepustili čo len o deň skôr kohokoľvek z pražskej desiatky. Nerobím si žiadne ilúzie o tom, že im tento nátlak pokrokovej svetovej verejnosti zabráni v ďalšej perzekúcii všetkých tých ostatných bojovníkov za občianske práva u nás, ktorých pražská desiatka reprezentuje.

Navyše si však nerobím žiadne ilúzie ani o samotnom zákone.

Nemôže byť dobrý zákon, ktorý sa dá už vyše tridsať rokov zneužívať proti poriadnym, statočným a poctivým a poctivým občanom tejto krajiny. Na takomto zákone musí byť niečo vadné. Zákon, ktorého interpretácia podstatne závisí od toho, kto ho používa, proti komu ho používa a ako ho používa, odporuje samotnému smyslu práva a spravodlivosti.

Po pražskom procese som po prvý krát zapochyboval aj o samotnom zákone. Po prvý krát v živote som vzal do rúk text Trestného zákona a dal som sa ho konfrontovať so svojim intuitívnym právnym vedomím.

Moje podozrenie sa potvrdilo. Nie je to dobrý zákon. Aspoň pokiaľ ide o prvú hlavu jeho druhej časti, kde sa hovorí o trestných činoch proti republike. Ako môže byť dobrý zákon, ktorého niektoré paragrafy sú sformulované tak, že by podľa nich mohla byť odsúdená a uväznená naprostá, zdrvujuca väčšina dospelých a pričetných obyvateľov tejto krajiny?

V hlave o trestných činoch proti republike sú práve takéto paragrafy.

Rozumiem paragrafom o znásilnení, krádeži, podvoide, alebo ruvačke: chránia prevažnú väčšinu slušných občanov proti nesprátnym a asociálnym jednotlivcom. V súlade s mojim intuitívnym právnym vedomím sú dokonca aj paragrafy o výtržníctve a príživníctve, na dubióznosť výkladu ktorých poukázal svojho času Václav Havel. Plne mu dávam za pravdu. Tu však ide o to, že výtržníctva či príživníctva sa nikdy nedopúšťa naprostá väčšina národa; naopak, táto naprostá väčšina s ním obvykle nesúhlasí a odsudzuje ho. Práve s tým rátajú strážcovia zákona, keď sa chcú s niekym krátkou cestou vypořadať a tak našijú naňho výtržníctvo či príživníctvo: k tomu musia výrazne a zjavne prekrútiť zmysel uvedených paragrafov.

Úplne inak sa to však má s niektorými paragrafmi o trestných činoch proti republike. Stačí si tu rozobrať dve príznačné trojice paragrafov z tejto hlavy: trojicu o hanobení a trojicu o nepriateľstve.

Podľa trojice o hanobení (republiky, jej predstavitel'a, štátu svetovej socialistickej sústavy a jeho predstavitel'a) by bolo možné bez akéhokoľvek prekrúcania týchto paragrafov, len pri ich striktnom uplatňovaní, posadiť do väzenia hneď až na dva roky zdrvujucu väčšinu trestne zodpovedného obyvateľstva tejto krajiny. Kto tu už za posledných vyše tridsať rokov neznižoval a neznižuje vážnosť prezidentov tejto republiky? Kto tu nenadáva na republiku, jej ústavné orgány a ich predstaviteľov? Kto tu nemal či nemá také výhrady voči niektorém štátu svetovej socialistickej sústavy alebo jej čelnému predstaviteľovi, ktoré by bolo mož-

né kvalifikovať ako ich verejné hanobenie? Niektorí prezidenti si stačili svoju vážnosť dostatočne znížiť sami – jeden hrdelnými procesmi voči svojim najbližším – dodatočne rehabilitovaným – spolupracovníkom, druhý invektívami voči Športke a voči Slovákom; iní boli znižovaní oficiálnou propagandou za oficiálneho súhlasu oficiálnych činiteľov: tí, ktorým ešte nezlyháva pamäť, vedia, že Beneš bol ňou odstreľovaný ako «agent imperialismu» a Novotný napríklad aj za to, že si dal v New Yorku za štátne peniaze kúpiť takú módnou novinku, akou bol za onoho času Polaroid. U nás buď bolo možné alebo je možné verejne hanobiť ústavných činiteľov z roku 1968, Čínsku ľudovú republiku a Mao-ce Tunga, Stalina a Chruščova, Gomulku a Kádara, Juhosláviu a Tita. Národ to prijíma už otrlo a tvorivo to aplikuje až na najožehavejšiu súčasnosť. Aj keď si každý dáva pozor na ústa a zvažuje o kom ako hovorí pred kým, nedá sa v žiadnom prípade povedať, že by s takýmto verejným hanobením naprostá väčšina nesúhlasila a odsudzovala ho. Práve naopak. A týmto sa paragrafy o hanobení kvalitatívne líšia od paragrafov o príživníctve alebo o znásilnení.

Tak nám z toho vychádzajú tri alternatívy. Alebo je nanič národ, ktorý si neváži svoje inštitúcie a svojich činiteľov a ktorý nerešpektuje ich zákonné chránenie; alebo sú nanič inštitúcie a činitelia, ktoré a ktorí si nedokážu získať lásku národa a musia sa spoliehať iba na zákonnú ochranu; alebo nakoniec, sú nanič tie zákonné ustanovenia, ktoré aktuálne a permanentne ohrozujú celý národ trestnými sankciami.

Sám sa – ako realista – prikláňam najskôr k tretej alternatíve. Národ totiž vymeniť nemožno a ústavní činitelia sa tu poväčšine bezvýsledne vymieňajú už vyše tridsať rokov. Neostáva nič iné ako vziať na vedomie daný, v národe už pevne zafixovaný stav a zmeniť paragrafy o hanobení. Sú reliktom z doby, keď mal u nás prezident republiky ozajstnú vážnosť a keď bol prostý človek z ulice ochotný rozbiť hubu každému, kto by na jeho prezidenta siahol krivým slovom. Z doby, keď ešte paragrafy o hanobení zrejme vychádzali z intuitívneho právneho vedomia ľudu a zodpovedali mu.

Ešte horšie je to s trojicou paragrafov o nepriateľstve. Sú to tie tri slávne paragrafy, ktoré začínajú slovami: «Kto z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky...» Z tohto nepriateľstva sa môže podvracať, poburovať, alebo zneužívať náboženská funkcia, a to za cenu šiestich mesiacov až desiatich rokov väzenia.

Nezaujímam ma teraz meritum týchto jednotlivých paragrafov, ktoré je už samo osebe otrasné. Napríklad, takú stovku (§ 100 – poburovanie) možno našiť kedykoľvek na kohokoľvek, kto si u nás odváži otvoriť hubu, pretože v poznámke k nej sa hovorí: «Aj kritika istých javov v spoločnosti, ak je úplne jednostranná a prehnaná alebo skreslená a ak sa v nej používa úmyselne tendenčné porovnanie, môže byť poburovaním...» O ktorej ozajstnej kritike sa však nedá snadno dokázať, že je jednostranná a prehnaná?

Co je však omnoho otrasnejšie, je spoločná podmienka všetkých týchto troch paragrafov: nepria-

teľstvo. Je to podmienka naprosto subjektívna. Nepriateľstvo k socializmu, k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky, nie je v zákone nikde definované, a keby aj bolo definované, nedá sa nikomu objektívne dokázať. Celá naša vyše tridsaťročná skúsenosť svedčí o tom, ako sa tu s týmto označením svojvoľne zachádzalo. Nepriateľom bol Slánsky aj Clementis, Husák aj Novomeský – teda mnohí, ktorí boli potom rehabilitovaní ako priatelia. Nepriateľom bol aj Löbl, aj Smrkovský, aj Kriegel, ktorí boli tiež rehabilitovaní ako priatelia a potom znovu označení za nepriateľov. Celá garnitúra predstaviteľov socializmu z r. 1968 má dnes u nás na čele biľag nepriateľov socializmu; o desať rokov neskôršie sa ním pre oficiálnu propagandu automaticky stal každý signatár Charty 77. A aj socialistická justícia týmto označením u nás znovu nijak nešetří a biľaguje ním každého, koho chce dostať z politických dôvodov za mreže. Celý Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných konal podľa nej z nepriateľstva k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu republiky. Nie je toto vyrábanie si nepriateľov pre čosi priznačné?

Sú to hanebné paragrafy. Každý mankár, znásilňovateľ panien a lúpežný vrah požíva u nás ochranu presumpcie neviny. Avšak každý politic-

ký kritik spoločenských nešvárův, každý bojovník za občianske práva (a to sa ešte neodvážim hovoriť o skutočnej politickej opozícii) je u nás zatažený presumpciou viny, pretože jeho myslenie a konanie sa a priori hodnotí ako myslenie a konanie motivované nepriateľstvom k socializmu. Tým pádom sa svojich nepriateľov nemôžeme dopočítat.

A tak si na rozdiel od mnohých iných myslím, že Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných bol u nás odsúdený plne v znení zákona. Avšak v znení zákona zlého, morbidného, neudržateľného. V znení zákona, podľa ktorého možno kedykoľvek uvrhnúť do väzenia kohokol'vek z tých, čo sú dnes ešte na slobode. V znení zákona, ktorého použitie na toho či onoho je iba vecou ľubovôle vládnucich.

Ak je to tak, potom na procese s VONSom najdôslednejšie vysupoval ing. Peter UHL, ktorý vôbec odmietol kompetenciu tohto súdu. Pokiaľ tomu dobre rozumiem, jeho stanovisko by sa dalo vyložiť aj takto: môžete ma síce zavrieť, ale nemôžete ma súdiť. Pretože súdiť, znamená brať do úvahy právo a spravodlivosť.

Nedá sa však súdiť podľa zákona a paragrafu, ktorý toto neberie do úvahy.

(jeseň 1979, Bratislava)

NOVÁ VLNA REPRESÉ

Brutální zásah
proti věřícím
(Sdělení VONS č. 2800)

Jak známo, občané ČSSR, kterým nedostačuje pouhé uspokojení základních komerčních potřeb, vyvinuli za uplynulá léta celou řadu individuálních i skupinových iniciativ, které se snaží alespoň částečně zmírnit dlouhodobý nedostatek zejména v oblasti kulturních a duchovních potřeb. V posledních letech jsou všechny tyto pokusy o dílčí komunikaci v oblasti nezávislé a nekonformní tvorby literární, hudební, výtvarné, jakož i o činnost studijní napadány stále silící represí. V současné době probíhají brutální zásahy proti věřícím katolické církve, jejím kněžím a členům řeholních společenství, které sledují naprostou likvidaci všech vnějších prostředků náboženského života a svou intenzitou připomínají 50. léta. Z nařízení Okresní prokuratury v Plzni ze dne 27.10.81 po poledni vpadlo 43 příslušníků Bezpečnosti s 5 ženami a 2 psy do Charitního domova v Kadani, okr. Chomutov. Svolaným sestřím dominikánkám bylo oznámeno, že bude provedena domovní prohlídka u jedné sestry, protože se stýkala s páterem Dominikem Dukou, řeholníkem dominikánského řádu, který je ve vyšetřovací vazbě v Plzni pro údajné porušení zákona o státním dohledu nad církvemi (§ 178 tr.z.). Jmenovaná sestra prohlásila, že je prادلena a že pouze několikrát do roka vyprala řeholní šaty uvedenému knězi a že s ním v jiném styku nebyla ani mu nepsala ani od něho nedostávala korespondenci. Žádný závadný materiál ne-

mohla předložit, neboť jej neměla. A tak pod touto záminkou byla nařizena domovní prohlídka celého ústavu. V klášteře jsou pouze dva sklepy, jeden se zeleninou, druhý na brambory. Policie však hledala především tajné sklepy, spojující klášter s městem, a oklepávala zdi, aby je objevila. Také s informací, že pod kostelem je jen krypta z 18. století, se nespokojila, dokud ji neotevřela a neshledala nic než tři rakve. Prohlídka trvala první den do 18 hod. a následující den od 8 do 18 hod. otřesným zážitkem pro sestry bylo, že nebyla respektována klauzura. Sestrám byly odebrány všechny modlitební knihy, které byly nalezeny. Byl to především český překlad liturgie hodin, breviář, což je 10 samostatných svazků, a český překlad mešních modliteb. Sestry si zabavené liturgické knihy rozmnožily svépomocí, byl použit text schválený sekretariátem pro věci církevní a rozmnožování liturgických textů bylo hlášeno Charitě. Protože v domě bylo 90 sester ve věkovém průměru 70 let a z velké části měly tyto knihy, bylo jim jich odebráno celkem přes 800. Sestry prosily vyhledavaatele, aby jim vzali všechno jídlo, že budou mít raději hlad, než by ztratily tyto knihy, pro ně tak vzácné, bez nich se nemohou modlit s celou církví, což je pro ně jediná útěcha. Bylo jim však řečeno, že takto aspoň budou osvobozeny od přežitků minulosti. Dále jim byly odebrány všechny písemnosti, psané na stroji nebo rozmnožované, i když byly staršího data. Odebráno bylo 32 psacích stůjů, pouze jeden byl ponechán. Po celou noc hlídali příslušníci Bezpečnosti na chodbách sestry. Přesto, že sestřím odebrali to, co je jim nejdražší, totiž možnost duchovní komunikace s církví, tyto

stařenky se proti svým nepřátelům nezatvrdily, ale na noc jim daly na chodby příkrývky, aby jim nebylo na nevytápěných chodbách zima a dokonce jim uvařily a daly teplý čaj. Ve stejnou dobu bylo provedeno podobné přepadení Charitního domova v Moravci. I sem přijeli ozbrojení příslušníci Bezpečnosti ve velkém počtu (asi 100 osob) ve dvou autobusech se psy, se sanitním vozem a lékařem a s technikou na osvětlování budov. Velmi aktivně se zde podílel i krajský církevní tajemník dr. Bělohoubek. I zde poskytl záminku k provedení prohlídky fakt, že vyšetřovaný Dominik Duka má zde mezi řeholnicemi tetu a s jednou sestrou si několikrát do roka dopisoval. Protože ani v tomto případě sestry nemohly vydat žádný protistátní materiál, jak bylo od nich požadováno, byla rovněž provedena rozsáhlá domovní prohlídka ve všech třech samostatných budovách ústavu. Příslušníci se rozběhli nekontrolovaně po budovách, aniž by dbali o zákonný předpis, že prohlídka má být provedena za přítomnosti toho, jehož věci se prohlížejí. Kde byly zamčené dveře nebo skříně nebo dokonce kufry na půdě, částečně je otvírali jejich zámečníci, částečně byly vylamovány jak zámky tak i víka kufrů, v nichž měli chovanci a sestry uloženy svoje věci. Stal se i takový případ, že zámečník bez přítomnosti představené otevřel její kancelář a příbytek a vyhledavatelé vybrali peníze i jiné cenné věci zde uložené a fotografovali je. Do příchodu sestry představené dali věci rychle na své místo, zamkli a po předložení příkazu k domovní prohlídce této sestře znovu věci prohlíželi, jako by dosud prohlíženy nebyly. Také v Moravci byly zabaveny liturgické knihy, rozmnožované pomocnou technikou tj. cyclostylem, všechny náboženské knihy, dokonce vydané za první republiky, texty vydané litoměřickou bohosloveckou fakultou a dokonce jedna kniha, vydaná Československým spisovatelem. Odbrány byly i ručně psané poznámky sester k exerciciím (duchovním cvičením) naprosto soukromého rázu, týkající e např. jejich svědomí. Konečně byla odebrána i latinská liturgie hodin, nový breviář, který došel do ČSSR jako dar papeže normální cestou. Byly zabaveny i další cizojazyčné nezávadné knihy, které byly doručeny poštou. Zabavené věci byly na půdě naházeny do společných pytlů, takže se už nedá rozlišit, co komu patří. Veřejnosti obou obcí, Moravce i Kadaně, byla poskytnuta k ospravedlnění celé akce tato lživá verze: V obou domovech pro přestárlé duchovní osoby se ve sklepích skrývalo po šesti Polácích, byly tam vysílačky a «vany» zlata. Toto zlato bylo dokonce ohodnoceno na 12 milionů Kčs, ačkoliv se jednalo o stříbrné nebo pozlacené monstrance, kalichy a ciboria v ceně 1% uváděné hodnoty. K těmto bohoslužebným předmětům měly sestry příslušné doklady a do domova důchodců je přivezly ze svých různých původních řeholních komunit, připravených o vše cenné již v 50. letech, jako poslední památku. O tom, jak drasticky zapůsobily tyto policejní akce na staré řeholnice, svědčí mimo jiné to, že během následujících tří týdnů v Kadani zemřely 3 sestry. Jedná se přitom o občanky tohoto státu, které po celý život a do pozdního stáří věnovaly všechny své síly a zdraví tělesně i duševně postiženým, nevléčitelně nemocným a přestárlým spoluobčanům. Dnes

však byly ve svém stáří připraveny o důvěru ve svou osobní bezpečnost v Charitních domovech České katolické charity a o to nejcennější, o své modlitební knihy. Třetí akce byla nařízena okresním prokurátorem v Mostě JUDr. Wohankou. 29-10-81 bylo provedeno 6 domovních prohlídek a 2 osoby byly vzaty do vazby. Bylo zabaveno velké množství tiskovin, převážně náboženského obsahu, včetně breviářů a přístrojů k rozmnožování písemných textů. Po domovní prohlídce na faře v Hošťce, okr. Litoměřice, byl vzat do vazby tamější administrátor Radim Ložánek, nar. 4-1-23, který byl v 50. letech vězněn ve Valticích. Není známo, z jakého trestného činu je obviněn. Současně byla vzata do vazby Zdena Gálková (Galcová?), nar. 11-10-51, knihovazačka v Mostě, a obviněna z trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví (§ 132 tr. z.), protože údajně vázala náboženské samizdaty pro pátera Ložánka. Další domovní prohlídka byla provedena u manželů Kostimových (Kostihových?) v Mostě, kteří prý měli materiály vyhledávané Bezpečností, rozmnožovací blány. U Josefa Nižanského, administrátora v Bečově, byl hledán sklad pátera Ložánka. Byla zabavena veškerá náboženská literatura psaná na psacím stroji, vyšlá tiskem doma i v zahraničí. Na povolení k domovní prohlídce nebylo ani razítko ani podpis prokurátora. Manželům Kocmanovým, kteří bydlí na faře v Hošťce, nebylo povolení k domovní prohlídce předáno, pouze protokol o zabavení asi tří knížek. Na faře ve Štětí u administrátora Ferdinanda Plhala . . . (konec věty chybí). Současně se soudním projednáváním případu šesti moravských katolíků, o kterém jsme informovali ve Sdělení 273, svědčí tyto zákroky orgánů Bezpečnosti o snaze znemožnit jakoukoli činnost v oblasti náboženské literatury, terorizovat věřící pro jejich oprávněné potřeby a konečně kriminalizovat jednotlivce, kteří jsou ochotni svým osobním nasazením vyplňovat letité vakuum, vzniklé v životě církve v ČSSR.

VRAŽDA

Pavel Švanda, student architektury v 5. ročníku, 22 let, rodák z Opavy. Studoval výborně, architektonicky velmi nadaný. V roce 1981 byl u svého strýčka, Tomáše Špidlíka v Itálii. Tomáš Špidlík je profesorem Gregoriánské university v Římě a mluví pravidelně ve vatikánském rozhlasu. Pavel Švanda si požádal o týden prodloužení pobytu a bylo mu vyhověno. Po návratu svým přátelům nadšeně vypravoval o své cestě po Itálii a konkrétně sliboval, že jim bude vyprávět podrobnosti. Rovněž po návratu nabízel své služby skupinám věřících v Brně – šlo o opisování textů na stroji. Přátelé jej naposledy viděli 1. října. Měl domluvenou schůzku se svou snoubenkou, studentkou 5. ročníku medicíny. V ten den odešel z fakulty dřív, což podle vyjádření spolužáků nikdy nedělal. Po neděli 4.10. se po něm již shánělo mnoho přátel, a nikdo o něm nic nevěděl. Poté byl nalezen dělníky na dně Macochy na místě, kam by jako sebevrah nemohl spadnout velice rozmlácený. Vedle něho ležel volební lístek, stravenky do menzy, klíče, peněženka a šaty. Stále sebou nosil tašku, ale

ta nalezena nebyla. Jeho snoubence bylo znemožněno zúčastnit se pitvy. Pitevní zpráva vydána nebyla. Vyšetřující kriminalista prohlásil, že pro něho je směrodatný výsledek pitvy, a ta říká, že to byla sebevražda. Pohřben byl v Boskovicích, kde bydlí jeho babička, a kam se chce matka přestěhovat. Rakev nesměla být při pohřbu otevřena.

Švanda byl velice optimistický a aktivní mezi mládeží. Využíval každou volnou chvíli a prohlásoval, že čas je třeba využít lépe než zábavou v kině. Krátce před tragickým dnem zahájil velice úspěšnou studijní práci. Všichni přátelé prohlašují, že sebevražda u něho byla naprosto vyloučená. Je téměř jisté, že byl předvolán k výslechu.

Odsouzení G. M. Rompfa (Sdělení VONS č. 278)

Ve dnech 18. a 25.9.1981 proběhlo před Městským senátem v Bratislavě hlavní líčení s Güntherem Matějem Rompfem, 38-letým údržbářem místního podniku služeb ZARE, od druhé poloviny května 1981 držený ve vyšetřovací vazbě. Senátu předsedala dr. B. Kotrbancová, příslušný prokurátor JUDr. Chabada nebyl jednání soudu přítomen a vyslal za sebe dámskou náhradu, která pouze mechanicky přečetla žalobu. V ní byl Rompf obviněn tím, že jako jeden z osmi členů laického apoštolátu v Bratislavě, zvláště ve svém bytě v Prievozskej ulici delší dobu, nejpozději od listopadu 1980 do května 1981 vykonával nedovolenou náboženskou činnost kazatele tím, že tajně vykonával soustředění jím získaných nezletilých žáků, a jejich myšlení systematicky a cílevědomě ovlivňoval náboženskou ideologií, čímž měl porušit ustanovení par. 78 trest. zákona – maření dozoru státu nad církvemi a náboženskými společnostmi, v daném případě nad katolickou církví. G. M. Rompf se ve svém volném čase po naplnění pracovní povinnosti ve skutečnosti staral o zanedbané a opuštěné převážně cikánské děti z východních periferních částí Bratislavy, Prievzu, Strkovece, Trávníku a z okolí Slovnaftu, kde žijí v kritických životních podmínkách. Shromažďoval pro ně hry Domino, Člověče nezlob se apod. hračky, sportovní nářadí atd., předčítal jim z knížek přiměřených jejich věku, jezdil s nimi o sobotách a nedělích na výlety, promítal jim diapozitivy a filmy, z nichž jen některé byly na biblické motivy. Dával jim také najíst, když byly hladové, a kupoval tramvajenky, aby nejezdily načerno. To vše hradil ze své vlastní mzdy. Sám si přitom vedl jak si má vést praktikující katolík, modlil a křížoval se před jídlem, navštěvoval bohoslužby a nic nenamítal, když některé z dětí se k němu z vlastní iniciativy přidalo, jiné však za celou dobu tak neučinily nikdy. Činil tak bez jakékoli návaznosti na kteroukoli církevní organizaci, na což poukázal také jeho obhájce. V této souvislosti je nutno konstatovat, že soud odmítl dát odpověď na Rompfovu věcnou a meritorní otázku, co je to tzv. laický apoštolát a s kterým zákonným ustanovením je jeho činnost v rozporu, když zjevně ji nelze kvalifikovat par. 178 trest. zákona. Otázka byla označena za pokus vyvolat polemiku. Výpovědi svědků, dospělých i dětí,

ani v nejmenším nepromluvily ve prospěch tvrzení žaloby, že Rompf systematicky ovlivňoval myšlení dětí a narušoval chod vyučování a výchovy. Naopak učitelka ze zvláštní školy, kterou navštěvovala většina dětí, uvedla výslovně, že od doby, kdy se jim Rompf začal věnovat, jevíly o vyučování daleko větší zájem a lépe prospívaly. O pozitivním vlivu Rompfa na děti svědčili i sousedi a sousedky. Rovněž tvrzení, že Rompf v přítomnosti dětí prováděl náboženské úkony, přesvědčivě vyvrátil obhájce obžalovaného. Pouze se za jejich přítomnosti modlil a žehnal křížem. Absurdita požadavku státního souhlasu k těmto úkonům, nebylo-li jiných, je nabíledni a nemá precedentu. Průběh hlavního líčení byl korektní, a dokonce byla, jako už zřídka v takových případech, dodržena zásada ve veřejnosti jednání. Tím více zaráží, že soud v tomto procesu v němž korunními svědky bylo šest cikánských dětí ve věku od 8 do 13 let, navštěvujících zvláštní školu, odsoudil G. M. Rompfa na dva roky odnětí svobody podle par. 178. Takřka krystalicky negativní dopad tohoto soudního výroku: (po vynesení rozsudku došlo v jednací síni k otevřenému projevu nesouhlasu) nad mužem, který se dopustil jen toho, že suploval za orgány sociální péče, jež plní své povinnosti nedostatečně, by měl být podnětem k revizi příslušných zákonných ustanovení o náboženském životě ve smyslu vyhlášky č. 120/76, certifikované Federálním shromážděním ČSSE, jak se to už delší dobu, a nyní v souvislostech tohoto případu, neodkladně žádá.

Proces s polským občanem (Sdělení VONS č. 281)

Dne 9-11-1981 Městský soud v Bratislavě za předsednictví dr. Petra Šimka odsoudil k 16 měsícům odnětí svobody do I. nápravně-výchovné skupiny polského státního příslušníka Edwarda Kalinowského za pomoc k trestnému činu podvracení republiky dle par. 10/1 c tr. zákona k par. 98/1 tr. zákona. Skutkovou podstatu naplnil Edward Kalinowski nar. r. 1956 v Toruni, naposled zaměstnán jako řidič Huti Katowice dle mínění soudu tím, že dne 30-4-1981 převezl ve svém autě, které mu předtím daroval jeho strýc ve Vídni celkově 176 kusů časopisu Právo lidu, Listy a Svědectví a 10 magnetofonových kazet nahovořených článkem redakce Svědectví k Polským událostem. Tyto měl převzít od čs. emigranta Libora Roučka. Soudu se v průběhu hlavního líčení nepodařilo prokázat, že Edward Kalinowski měl odevzdat v Bratislavě uvedené materiály Eleně Gibalové a Frant. Hrabalovi, kteří byli původně rovněž obviněni z trestného činu podle par. 98 trest. zákona, ale později bylo jejich trestní stíhání zastaveno. V hlavním líčení se rovněž nepodařilo dokázat styk E. Kalinowského s Roučkem. Zůstal jen holý fakt výskytu časopisů a kazet v Kalinowského voze, přičemž on sám popíral, že by o celé věci cokoli věděl. Na základě těchto indicií, které se navíc vztahují k věci, která sama o sobě může nanejvýš tvořit skutkovou podstatu správního přestupku proti celním předpisům, soud uznal E. Kalinowského přesto vinným a krom trestu odnětí svobody mu uložil i trest propadení věci, časopisů, kazet a automobilu

ve prospěch státu. Po odpykání trestu má být E. Kalinowski vyhoštěn z ČSSR. Prokurátor v závěrečné řeči připomenul, že jde o první případ toho druhu na Slovensku od roku 1970 a že ani v tomto případě se ho nedopustil občan Slovenské Soc. rep. Po vynesení rozsudku se Edward Kalinowski výslovně vzdal odvolání, prokurátor se nevyjádřil, rozsudek tedy není pravomocný. E. Kalinowski je členem odborového svazu Solidarita a až do svého uvěznění byl členem Polské Sjednocené Dělnické strany. Členství v PSDS se však v listě, který adresoval polskému konzulovi v Bratislavě, vzdal.

Rozsudky v Olomouci a Lounech

Dva procesy s katolíky, konané současně v Olomouci a Lounech, vynesly koncem září řadě obžalovaných tresty od deseti měsíců do tří roků vězení. Olomoucký rozsudek postihl šest osob, z toho dva kněze, a to za údajný «nezákonný obchod» náboženskou literaturou v roce 1979. Nejtvrdší trest obdržel 53 letý Jan Krumpholc – tři roky. Duchovní Rudolf Šmahel a František Lizna, a dále Josef Adámek a Jan Vlček – posledním dvěma je 67 a 61 – mají strávit ve vězení po dvaceti měsících, a Jan Odstrčil deset měsíců.

Podle rozsudku měl Jan Krumpholc doma tajnou tiskárnu. Kněží Šmahelovi a Liznovi obžaloba přisoudila «porušení devizových předpisů», jelikož údajně převzali od západoněmeckého kněze Joachima Witta částku 5000 marek.

U Jana Krumpholce a Jana Vlčka jde o pokračování perzekuce z padesátých let, kdy si odseděli jedenáct, resp. deset roků. Josef Adámek a František Lizna jsou signatáři Charty 77. Lizna byl rovněž obviněn z «šíření nepřesných zpráv poškozujících zájmy republiky».

V Lounech byl katolický kněz Josef Kordík odsouzen k podmíněnému trestu jednoho roku vězení za to, že bez povolení sloužil čtyři mše, čímž «porušil předpisy o kontrole náboženské činnosti». Josefa Kordíka, též signatáře Charty 77, se v přípisu soudu zastal pražský arcibiskup kardinál František Tomášek.

Uvedené okolnosti ukazují, že hlavy katolické církve pociťují perzekuci režimem «neschválených» kněží jako útok na církev samotnou, a že se náboženský «samizdat» stal trvalým partnerem ostatních forem paralelní literární činnosti, proti nimž je namířen připravovaný proces s dalšími československými spisovateli, novináři a údajnými širiteli nezávislé literatury.

Otevřený dopis prezidentu republiky

Pane prezidente,
dne 20-12-79 potvrdil Nejvyšší soud ČSSR rozsudek Městského soudu v Praze proti inž. Petru Uhlovi, dramatikovi Václavu Havlovi, filosofu a matematikovi dr. Václavu Bendovi, novináři Jiřímu Dienstbierovi, novinářce Ottě Bednářové a psychologce Daně Němcové. Tito občané, členové Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (Čs. liga za lid-

ská práva, člen Mezinárodní federace pro lidská práva) byli odsouzeni k vysokým trestům odnětí svobody za činnost směřující k nápravě křivd a dodržování zákonů. Ač rozsudek sám, jeho výše a okolnosti případu vyvolaly rozhořčení ve světové veřejnosti, zvláště mezi stoupenci uvolňování napětí, dorozumění a spolupráce mezi národy, a navzdory tomu, že řada československých občanů prostřednictvím Charty 77 i mimo ni vyjádřila svůj nesouhlas kompetentním československým orgánům, k nápravě nedošlo. Naopak, od té doby za byla za projevení občanské odpovědnosti, za svobodnou kulturní tvorbu, za šíření myšlenek a informací, za náboženskou činnost, tedy za aktivity nejen nezávadné, nýbrž pro život každé společnosti nezbytné, odsouzena řada dalších občanů, z nichž jmenujeme inž. Rudolfa Battěka, Alberta Černého, Jiřího Gruntoráda, inž. Jana Litomiského, Františka Liznu, Dagmar Šinoglovou, Josefa Kordíka. Řada dalších je ve vazbě a proti jiným je vedeno trestní stíhání. Jsme přesvědčení, že tvrdý postih těchto našich spoluobčanů nepoškozují jenom jejich osobní integritu a zdraví, jejich rodiny a děti, nýbrž škodí nám všem. Rozděluje společnost na vládnoucí a ovládané, mocné a bezmocné, šíří nevíru v právo a nechť nasazovat se pro jiné než čistě soukromé zájmy. Prohlubují se, místy i oficiálně přiznávají obtíže hospodářské a ekologické, spojené s rozpadem mravních hodnot, narušenou komunikací uvnitř společnosti, korupcí a nepořádkem ve všech oblastech společenského života. To vše bude na nás, na občanech i mocenských složkách, požadovat nové promyšlení základních otázek člověka a společnosti, obětavou práci a víru v její smysl, ochotu k odříkání, podřízení materiálního blahobytu mravním hodnotám, pozornost a úctu k názorům druhých a vědomí společné odpovědnosti za osudy našich národů. Aby se tyto vklady mohly proměnit v obecné dobro, je třeba svobody. Jsme si jisti, že propuštění výše jmenovaných i jiných, na jejichž případy jsme již poukázali, z vězení, zahlazení jejich trestů, event. zastavení trestního stíhání by nebylo hodnoceno jako projev slabosti československých mocenských orgánů, nýbrž jako vítaný příspěvek k trpělivému hledání východisek z krizí současných i budoucích. Zároveň by tento krok v současné situaci napomohl k zlepšení pověsti ČSSR na mezinárodním fóru a podpořil i věrohodnost československých mírových snah. Obracíme se proto na vás, pane prezidente, v tento předvánoční čas se žádostí, abyste přispěl k pokoji a dobré vůli a udělil československým politickým vězňům amnestii.

Praha, 2-12-1981

Václav Malý, mluvčí Charty 77

dr. Bedřich Placák, mluvčí Charty 77

dr. Jaroslav Šabata, mluvčí Charty 77

Miloš Rejchrt, člen kolektivu mluvčích Charty 77

Přepadení Ziny Freundové (Sdělení VONS č. 269)

Ve 2 hod. v noci z 12. na 13. října zazvonil někdo u bytu Zdeny a Karla Freundových, Mánesova 90, Praha 2. Zina Freundová, která byla sama doma, šla otevřít. Jakmile otevřela dveře, vtrhl do místnosti muž, který jí zakryl oči a ústa, a za nímž

vnikli další. Když se přesvědčili, že v bytě nikdo jiný není, začali ji bit, kopat a otloukat jí hlavu o zed. Přitom jí stále drželi oči a ústa. Při sebemenším pohybu jí odborným hmatem na šíji způsobovali bolest. Muž, který jí zakrýval oči a ústa, jí šepтал do ucha, že ji zabije, že to nikdo nebude vyšetřovat, a jiné výhrůžky a nadávky. Nejdříve musela stát, později ji donutili si sednout zem a pevně ji přitiskli hlavu na kolena. Během doby, když seděla, držel ji jeden z mužů, zatímco druhí prohledávali byt, přičemž odcizili, jak se později ukázalo, pouze magnetofon s kazetami kursu angličtiny. Peníze a jiné cenné předměty ponechali bez povšimnutí. Zině Freundové pak šlapali po bosých nohou, sprostě ji nadávali a ostříhali jí na temeni hlavy několik pramenů vlasů. Potom z ní začali strhávat noční košili, přičemž ji donutili vstát a pak z ní košili zcela servali. Náhle ji osahávali a přinutili ji, aby si lehla na zem. Jeden z mužů jí sedal na obličej a nutil ji, aby roztahovala nohy. Ostatní ji přitom ohmatávali a nesporně se snažili vzbudit přitom dojem, že ji hodlají znásilnit. Pak jí poručili, aby si lehla na bok a náhle odešli. Když se Zina Freundová z otřesu částečně vzpamatovala, zjistila že oba telefonní přístroje mají přestřižené sňury. Při vyšetření lékař konstatoval otřes mozku a pohmožděniny, naordinoval uklidňující léky a nařídil naprostý klid na lůžku s diagnózou č. 850. Zina Freundová je členkou kolektivu mluvčích Charty 77 a VONSu. Jedná se nepochybně o mstu za její politickou aktivitu. Případy hrubého fyzického násilí buď signatářům Charty 77 a dalším občanům jsou stále častější a jejich intenzita se zesiluje. Tento stav nemůžeme označit jinak než jako teror.

Škaredá středa

Když jsem ve středu 7.10. odpoledne kolem třetí hodiny přemýšlela ještě v práci, co s načatým odpolednem, byla jsem opět nemile překvapena. Do práce za mnou přišli 2 urostlí mladí muži, tmavovlasý chlapec s náznakem knírku a mně dosud neznámý blondýn, ukázali legitimace a předvolanku na § 19 zák. 40. Měla jsem jít ihned, pánové se za mnou snažili vlézt na záchod i do převlékárny a neustále na mne křičeli: «Tak dělejte, rychle! Když jsem chtěla zavolat domů, tmavovlasý mladík mne násilím utrl od telefonu a zavěsil. Poté jsem byla převezena do důvěrně známé Bartolomějské ulice č. 7 a během převozu perlustrována. Byla jsem uvedena do místnosti č. 25, blondýn se kamsi ztratil a tmavovlasý mladík se mne jal vyslýchat: «Tak kam ste volala, co ste chtěla dělat po práci? Bude to? No! No! Tak mluv, hovoř ty mrcho a sypej to z rukávu!» «Pane, my si netykáme».

«Víte, proč tu ste?» «Nevím». Podle § 19 zákona 40. To vám stačí. «Prosila bych řádné a vyčerpávající poučení. «Jestli to řekneš ještě jednou, dostaneš do držky». «My si stále ještě netykáme». «Ty svině, tebe se ptát nebudu. Ste blázen, nepamatujete si, co bylo před 5 minutami, to poučení sem ti dal, ty huso. Budeš mluvit?» «Nebudu».

Poté si telefonem zavolal staršího tlustého plešatého pána, kterého také už znám. Do telefonu se mladý muž hlásil jako Sobotka. Pan Sobotka sdělil

staršímu pánovi, že jsem byla poučena a nemám námitek. Ohradila jsem se, že jsem poučena nebyla. Starší pán se rozesmál řka: «Tak tohle už znám, sl. Reháková. Ste blázen, nepamatujete si, co ste dělala před 5 min., myslíte si, že svými blbými vtipy naše soudruhy vyprovokujete, co jste chtěla říci, tvrdíte snad, že soudruh lže?» «Ne, tvrdím jen, že jsem nebyla poučena».

Pan Sobotka odešel a já osaměla se starším pánev. «Tak jak se máte sl. Reháková? Slyšel jsem, že se budete vdávat, tak mluvte! «Pak jsem se dozvěděla, že je moje inteligence mizivá a poté jsme mlčeli. Po nějaké době se opět vrátil pan Sobotka. Tlustý pán mu sdělil, že jsem se ke všemu přiznala, i k protistátní činnosti a odešel. Pan Sobotka pravil, že jsem husa, mrcha a kurva a nebudu-li mluvit, kurevsky si to vodnesu. «Zcela samozřejmě mně tykal, i přes moje výhrady. Během hovoru si pohrával s pravítkem, posléze vstal zpoza stolu a přišel i s pravítkem k mé židli. «Tak budeš mluvit nebo ne, ty děvko? Už mě moc sereš, nebaví mně koukat se na ten tvůj blbej ksicht, co nevidět s tebou udělám krátkej proces, ty mrcho.» «Žádám vás pane, abyste mi laskavě vykal a oslovoval akademickým titulem» «Rozšvihám ti držku pravítkem, až z toho budeš divoká, už mě dlouho nebudeš srát, narkomanko». Pak jsem se ještě dozvěděla, že jsem děvka a že jsem se vyspala s celou Prahou.

V průběhu řeči mi pan Sobotka švihl pravítkem těsně vedle hlavy, strkal mi pravítko pod nos a pod bradu a neustále mě s ním ohrožoval. Také mi strkal pod nos zařatou pěst. Přitom tvrdil, že si mě podá, že uvidím a několikrát opakoval, že si to «kurevsky vodseru». Po této mezihře švihl s pravítkem a dveřmi a odešel a vrátil se s posilou v podobě černovlasého thymolinového krasavce s vysokým hlasem, rovněž přeborníkem v nadávání. «Tak, kam jste volala? Kam ste chtěla jít?» «Prosila bych poučení». «Už si ho dostala, ty kurvo, jestli nebudeš mluvit, budeš zase do blázince, co! Tak budeš mluvit, co? «Dokud nebudu poučena, nebudu vypovídat». Ale vy už jste poučena byla, milá slečno. Ten § jsme vám přinesli a nechali přečíst, jenže vy jste blázen a nic si nepamatujete, my jsme ale hodní a poučíme vás podruhé». Žádaný § mně byl přinesen. Během čtení měli pánové poznámky na téma jak jsem blbá a jak čtu pomalu. Na dotaz o jaký trestný čin jde, mi bylo řečeno, že jde o krádež vlastního cestovního pasu, který jim prý odmítám vydat. Mohu až na 5 let do žaláře. Dokonce mi přinesli trestní řád. Odvětila jsem, že si přeji usnesení o obvinění a advokáta, ale místo toho mi opět nabídli pár facek. Usnesení prý mohu dodat dodatečně, já jen musím mluvit, což se ale nestalo. Na to černovlasý hoch vznesl dotaz, jsem-li v ROH. Prý ve francouzských časopisech, jako Le Monde a jiné byly pomlouvačné články o ROH a v nich moje jméno. Casopisy mně bohužel nebyly ukázány, přestože jsem to požadovala a tak jsem opět mlčela. Pan Sobotka zatím prováděl obvyklé prostocviky s pravítkem v těsné blízkosti mého obličej. Také několikrát tvrdil, že ho už omrzelo koukat se na můj blbej ksicht a že se mnou co nevidět udělá krátký proces. Dále chtěli pánové, abych jim ukázala tašku. Povolení k prohlídce samozřejmě neměli, takže po přivolání posily mi tašku vyrvali násilím. V průběhu rvačky

o tašku do mne strkali, kopali a kroutili mi ruce za záda. Pak mne zvedli ze židle a kamsi mne táhli po chodbě, po 2 metrech se otočili a odtáhli mne zpět. Průběh rvačky jakýsi pán fotografoval. Musel to být opravdu hezký pohled na 4 muže v místnosti, kteří všelijak tahají a smýkají po podlaže dívku zkroucenou do klubička a řvou do chodby: «Přineste mi klepeta, ta je nebezpečná! «Když se mnou vytřeli celou místnost, opět mne surově zvedli a pravili». Tak deme domů, nebudeme tu přes noc! «Prosila bych svůj občanský průkaz». Pan Sobotka pleskl o stůl mým občanským průkazem, chytil mne velmi bolestivě za pravý biceps, druhý příslušník za levý a metodou «jeden krok, smýknutí, druhý krok kopanec», mne dostrkali k východu. Tam stálo představené žluté žiguli se 3 muži, v zeleném. S posledním zbytkem sil jsem se příslušníkům vyškubla. Jeden z nich mne ještě na rozloučenou kopl do kostrče rka: «A nemysli si, že budeš o tom něco vykládat zahraničním odborovým ústřednám, ty kurvo!» Běžela jsem temnou a liduprázdnou Bartolomějskou ulicí, podél mne se sunulo žluté žiguli. Po doběhnutí na Perštýn a Národní, kde již byli lidé a světlo odjelo žluté auto neznámo kam. Velmi mne udivuje, že bezpečnost v socialistickém státě používá metody, které silně připomínají gangsterské filmy z kapitalistické provenience. Jsem zvědavá na ten krátký proces, který se mnou pan Sobotka udělá, aniž vím proč.

Ing. Zdenka Řeháková

Odnikud nikam aneb přežívání

Také by se novoroční rozjímání o české situaci mohlo jmenovat Čekání na Godota. Na blanické rytíře, na archanděla Gabriela s mečem ohnivým, na osvobození, na zázrak, nebo taky na nic, maximálně na sobotu, vlastně na pátek, na to, až padne, na večeri, na postel, na žvanec televizní blbosti, která aspoň nějak vyplní čas, aby člověk nemusel jenom tupě zírat před sebe a čekat... na co vlastně? V té prázdnotě, v tom beztížném stavu, nevědouce, kam plyneme, se český svět zredukoval na mikrokosmos. Rodina, děti, fronta na to, co není, i když to třeba zrovna nutně nepotřebujeme, pucování trabanta, chata, zdravotnicko. A škola, ovšem. Jenže tady už vystupujeme z mikrosvětla do světa věcí veřejných. To už je jako v zaměstnání. Do světa, na který nemáme vliv a který můžeme zvládnout jedině mlčením, přetvářkou, lhaním. Dítě půjde na vysokou, bude-li zticha, nebo naopak otevře-li naplno hubu na povel, až budou řvát všichni a jeho řvaní tak splyne s kolektivem v hromovém unisónu masové němoty. Postupně se naučí přetvářce stejně dobře jako rodiče, skoro líp, určitě líp, přetvářka se stane ne druhou, ale pravou přirozeností, vyvrátí na skutečnost a na ty, kteří ji ovládají, bude jediným životním krédem, cílem, smyslem existence.

Dobrá, řeknete, co na tom, tak tomu bylo vždycky, lidé tohle dělali od dávnověku. Dnešní česká situace se však od stereotypu liší čímsi dosti podstatným: chybí jí konfrontace s ideálem. S jakýmkoli ideálem, reálným či imaginárním, z tohoto či onoho světa. Tím spíš, že situace člověka z ulice je v tomhle totožná s postavením a postojem těch, kteří

mu vládnou. Také oni vědí, že všechno je především otázka, kdy mlčet, kdy se přetvářet, kdy lhát, a hlavně jak vyvrátit na svoje okolí, na poddané i na ty, kteří je k moci přivedli. A tak v tom jedeme všichni, jedni se snaží vyvrátit na druhé, napálit, přečůrat, podvést, mystifikovat, a tak přejít po tenkém laně, jež u nás dělí úspěch od neúspěchu nebo aspoň snesitelný život v mikrosvětě od nesnesitelnosti života, který nějak poruší pravidla.

A zase řeknete, že takhle je to všude. Že politikové to mají v popisu práce že co jsme řekli o českém politickém «životě» («bezžítí» je asi vhodnější), platí o politice a jejím světě obecně. Jistě. Jenže je tu ten rozdíl: Složitost podmínek v pluralistické společnosti tyhle aspekty politického profesionalismu zastírá, existence několika koncepcí ideálů, umožňuje identifikaci s nimi i prostřednictvím personálu, který má všechny nectnosti politického personálu všude na světě. A co víc, tento politický personál různých ideálních vizí propadá naprostému cynismu jen částečně, nikdy ve svém úhrnu. Má vždycky možnost ideál korigovat či vyměnit, aniž přitom musel opustit svou profesi, což zase není vždycky jen oportunismus, ale obnova sebe sama a navázání nového, pravdivějšího kontaktu se skutečností, se skutečnými lidmi. Tato proměnlivost je tedy, mohli bychom říci, hlavní zárukou proti totálnímu zcyničtění vládnoucích i ovládaných, protože znovu a znovu skýtá alespoň části – občas menší, občas větší – možnost identifikace s jakýmsi ideálem, a tak i příležitost překročit sebe sama a vlastní mikrosvět. Což je zase předpoklad zachování jakési pozitivní duševní rovnováhy ve společnosti.

Institucionální pluralismus vlastně existoval vždycky a svým způsobem existuje dokonce dodnes i v některých společnostech tzv. reálného socialismu (Maďarsko, Polsko, Jugoslávie). Ale i tam, kde byl maximálně oslaben (např. ve společenstvích feudálního nebo polo-feudálního typu), existovala vždycky možnost identifikace s transcendentním ideálem, s představou skutečného života jako ceny placené za strasti a příkoří. Řekneme-li ovšem, že smyslem života je smrt, stavíme všechno do zcela jiné perspektivy než v jaké se nám věci jeví, vycházíme-li z toho, že smyslem života je život.

Přežít se stalo jediným, společným heslem vládnoucích či ovládaných v Československu posledních deseti, dvanácti let. Nesejde na tom, jak, a už vůbec se neptáme po tom, k čemu? Kolik je těch, kteří by stále ještě byli ochotní hledat smysl života v práci, ve společenské užitečnosti? Možná víc, než si myslíme, jenže zkušenost je naučila, že to by znamenalo nemlčet, nýbrž mluvit, nelhat, nýbrž nazývat věci jejich jménem, nepřetvářet se, nýbrž být sami sebou. A oni vědí, že to by zase znamenalo ztratit i tu práci, kterou mají, a která je přece jen lepší, než ta, kterou by dělali jako trest za to, že chtěli skutečně žít. A tak jsou sami sebou jenom když «tvoří» na zahrádce, na chatě, hrají si s dětmi, mlčí v přírodě, kde se možná objeví i Bůh. Jinam než do přírody si za ním však z pochopitelných důvodů netroufají. Většinou.

Boha by zoufale potřebovalo i politické vedení. Boha, který by dal demoralizaci, frustraci, cynismu, jež ovládly společnost, znovu jakési posvěcení čímsi nedotknutelným, nepoznatelným, nadějí, vírou. Jenže tak jako se poddaní bojí promluvit, být sami

sebou, jít za Bohem jinam než do lesa, děsí se vládnoucí i samotné představy, že by vpustili do ideologického vakua, které vytvořili, alespoň nějakou, třeba nepolitickou ideologii, už jenom kvůli tomu duševnímu zdraví. Vytřeštěně zírají na Polsko, a úpěnlivě věří, že kombinace salámu a policie je přece jen lepší záruka stability než jakákoli změna v existujícím vakuu, ve společnosti bez ideálů, ve společenství přežívajících.

Na Polsko hledí i poddaní. A protože je zkušenost naučila, že být sami sebou («Dovolte Polsku, aby bylo Polskem!» bylo jedno ze základních hesel polského hnutí) je iluze, nesmysl, nedosažitelný ideál, na jehož absenci je třeba si zvyknout, měří dnešní Polsko svou vlastní existencí, a jejími mezemi. Tedy salámem a policií. S jakým výsledkem? Asi takovým: Když mlčíš, přetváříš se, lžeš, přežíváš, nechá Tě policie na pokoji. Zároveň, až dosud, byl a je i salám. Poláci začali být sami sebou a přišli o salám, nebo spíš, nemají salám, a tak začali být sami sebou. Počkejte tedy, praví přežívající Čech, až dojde salám. Přežijeme, dokud je.

Tak na sebe hledí, vláda a národ, a bojí se. Rusů, lidu, vlády, policajty, o salám. A ten strach ochromuje. Jedny i druhé. Ministerský předseda bije na poplach, poukazuje na neveselé perspektivy československé ekonomiky, varuje, že se Československo stává «muzeem industriallizace». Podívejte, pašák, to je jiná než Bilak, říkají lidé. Asi je, každá vládnoucí mocnost má vždycky víc želízek v ohni. Bilaka i ministerského předsedu leta cvičili v Moskvě za policajty, ale to ještě ne znamená, že jsou jeden jako druhý. Jenže co dál. Ministerský předseda se bojí, Bilaka, Rusů, národa. Bilak se bojí ministerského předsedy, Rusů, národa («Když povolíme, budeme všichni viset», říká s oblibou). President se bojí stí-

nů, a taky Rusů, a Bilaka i ministerkého předsedy, a národa, ovšem, obou, i když každého jinak. A ten strach je jako kobra. Nikdo se ani nepohne. Pohyb znamená změnu, a změna může být jenom k horšímu. Z hlediska vlády, především. Ale svým způsobem i z hlediska národa. Být sebou samým ho stejně nenechají, a ještě přijde o salám.

Je to asi zvláštní pohled na tuhle zemi ve stavu beztlíže. Všude kolem se cosi mění, k lepšímu, k horšímu, tak či onak. Tady nic. Ostrov nehybnosti. Jenže ani ta nehybnost není z vlastní vůle, z vlastního přičinění. I ona je garantovaná z ciziny. Neboť i v Moskvě se bojí. Bojí se té nehybnosti a jejích nevyhnutelných důsledků, ale bojí se také pohybu, změny. A přece se ta změna blíží, pomaloučku, neúprosň, protože přírodu neošidíš. V každém absolutismu znamená změna vedoucího personálu krok do tmy, do neznáma, k další změně. K lepšímu, k horšímu? Nikdo neví, ale už to slovo, změna, vyvolává husí kůži.

Kdy to bude? Kdoví. Ale určitě zanedlouho. A mezitím se mění všechno kolem. Poláci v nedostatku, Maďaři v dostatku, západní Němci se z revanšistů stali privilegovaným partnerem Moskvy, nastoupivše na místo Francouzů, jejichž socialistická vláda neslychaně prohlašuje: Normální styky s Moskvou jsou vyloučené, dokud jste v Afganistánu, dokud neodvoláte stanné právo v Polsku... dokud se v Praze chystá proces.

Ach ten proces, že si nedáte pokoj, v unizónu strachu mumlá vláda i národ, jako když odhánějí mouchu. Mouchu erýnií. Tihle lidé, co chtějí být sami sebou, co nechápou, že nehybnost, rozumíte, strach každé hnutí znamená nebezpečí, Rusové, policie, salám, ale především strach...

DALIMIL

H. Gordon Skilling-70 let

VILÉM PREČAN

«... Autor sedmi knih a mnoha článků, které popisují a osvětlují kanadské mezinárodní vztahy, teorii a praxi komunistického politického systému a zápas proti útlaku v zemích sovětské mocenské sféry. Energický obhájce lidských práv ve východní Evropě. Po dobu čtyřiceti let zasvěcený pozorovatel a interpret dramatických událostí v Československu, nejvýrazněji ve vysoce hodnocené práci Přerušovaná revoluce, věnované 60. letům, a v nové knize Charta 77 a lidská práva v Československu... Jeho dílo je vzorem vědecké práce v nejlepší smyslu, protože se v něm spojují: neunavné a nebojácné pronikání k prvotním pramenům; analýza vycházející z hloubky historického pohledu a z umění vcítit se do podstaty věci; připravenost zkoumat nové podněty a koncepce, spojená s ochotou přijímat kritiku; vřelé pochopení pro zkoumaný předmět, ale i schopnost udržet osobní sympatie v souladu s požadavkem vědecké objektivitativy; trvalé úsilí sdělovat vlastní poznatky čtenáři formou a stylem, které jsou srozumitelné a poutavé...». Z průvodního dopisu k

Innisově a Gerinově medaili udělené H. G. Skillingu v květnu 1981. (Touto medailí vyznamenává Královská kanadská společnost jednou za dva roky osobnosti, které významně přispěly k rozvoji společenských věd.)

Dne 28. února 1982 se dožívá sedmdesátiletý přední severoamerický slavista a vynikající znalec nejnovějších československých dějin i současného Československa, politolog a historik Harold Gordon Skilling, profesor politických věd University v Torontu, všeobecně uznávaný jako nejlepší kanadský odborník v oboru komunistického politického systému sovětského typu.

Na okamžik si lze představit, co všechno by nezbytně muselo patřit k oslavě Skillingova jubilea v Československu, kdyby to tamější poměry dovolávaly: kniha vzpomínek na setkání se Skillingem z pera jeho českých a slovenských přátel a kolegů; sborník odborných studií vydaný na jeho počest; pamětní medaile Akademie věd a čestný doktorát Karlovy university... – to by byly minimální projevy úcty vůči člověku, který tak podstatně přispěl

k tomu, aby ostatní svět byl s to rozumět nedávným a dnešním československým dějům.

V dnešním Československu patří Skillingova díla k pokladům zakázané literatury a jsou zabavována při domovních prohlídkách. Jeden výtisk jeho knihy o «přerušené revoluci», která nechybí v žádné odborné společenskovědné knihovně na celém světě, byl v létě 1980 «odsouzen» Městským soudem v Bratislavě ke zničení (v procesu s A. Dobrovodským), «nakolko ide o bezcennú vec» – výstavní kousek z kabinetu kuriozit světových dějin vědy.

Režim vládnoucí v dnešním Československu pronásleduje, šikanuje, zatýká a drží ve vězení mnohé z těch, o jejichž společenské nebo intelektuální aktivitě psal a píše vědec Skilling zasvěceně, s úctou a porozuměním, a za něž – totiž za jejich občanská a lidská práva – se člověk a svobodný občan Skilling s plnou vahou své vědecké reputace zasazuje v tisku, v rozhlase a televizi Kanady i Spojených států, v četných přednáškách, ve veřejných slyšeních amerického kongresu i jinak.

Tajní policisté dnešního Československa zadrželi Skillinga 18. října 1978 při výjezdu za země na slovensko-rakouských hranicích, důkladně ho prohledali, zabavili mu všechny písemnosti a poznámky, jež měl u sebe, a v bratislavské centrále státní bezpečnosti ho podrobili mnohahodinovému výslechu spojenému s četnými výhrůžkami, aniž se směl spojit s kanadským velvyslanectvím, aniž se vůbec dověděl jména těch, kdo ho vyslýchali a sepisovali s ním protokol.

Zkonsolidovaní «politologové» z dnešního Československa měli na XI. světovém kongresu Mezinárodní asociace politických věd v srpnu 1979 v Moskvě hlavní slovo ve zrežirované «diskusní štafetě» sovětských a československých delegátů po Skillingově referátu *Pluralismus v československé politické kultuře – jeho kontinuita a změny v mezinárodním kontextu (Pluralism in Czechoslovak Political Culture: Continuity and Change in an International Setting)*. Propagandisté režimu je pak v čs. tisku pochválili za to, jak «přesvědčivě vyvrátili a dokázali vědeckou neopodstatněnost a neudržitelnost» Skillingových vývodů. (Srv. např. bratislavské *Nové slovo* z 30-8-1979).

Následující řádky nemohou nahradit nic z toho, co by bylo samozřejmostí, kdyby . . . kdyby byla v Československu respektována kontinuita vlastního dějinného vývoje, svébytná národní identita nebo alespoň zásada prosté sebeúcty. – Je to jen výčet základních informací o životě a díle Gordona Skillinga, určený především pro čtenáře v Československu. Text přihlíží k tomu, že v témž čísle *Listů* se otiskuje fejetonově a osobně laděná, s ročním předstihem napsaná úvaha – blahopřání ke Skillingovým sedmdesátinám od M. Šimečky a recenze A. Kalinové na Skillingovu knihu o Chartě 77.

* * *

H. G. Skilling, Kanadan se skotskými a anglickými předky, se narodil v Torontu (1912), kde také absolvoval základní universitní studia v oboru politické a hospodářské vědy (1934). Oba tyto obory studoval pak další dvě léta na universitě v anglickém Oxfordu (*Christ Church College*). Prodloužení stipendia významné britské nadace i na

třetí a čtvrtý rok, mu umožnilo vstoupit na Školu slovanských a východoevropských studií (*School of Slavonic and East European Studies*) University v Londýně a začít se připravovat k získání doktorátu z moderních evropských dějin.

V předválečném Československu

Probuzený zájem o střední Evropu, kterou opakovaně navštívil již jako oxfordský student (mj. trojí šestitýdenní pobyt v Německu, důležitý pro zvládnutí němčiny) a mimořádně aktuální dobový problém národnostních menšin vedly mladého Skillinga k tomu, že přijal návrh profesora R. W. Seton-Watsona a zvolil si za téma doktorské disertace česko-německé vztahy v Rakousku-Uhersku v letech 1879-1893 (*Czech-German National Conflict in Bohemia, 1879-1893*).

Jeho londýnští učitelé, významní historikové tehdejší doby, historická problematika a s tím spojená nezbytnost ovládnout také instrumentarium historické práce, to pak mělo na celý život poznamenat a obohatit pracovní postupy a analytické metody Skillinga jako politologa. Stalo se mu vlastním hledání a vidění historických kořenů a souvislostí současných společenských jevů, osvojil si hluboký smysl pro porozumění vztahů mezi prvky kontinuity a prvky změny při analýze jednotlivých faktorů společenského pohybu. Téma samotné ho pak nutně zavedlo do Čech.

Po prvé přichází Skilling do Československa v létě 1937, aby se zdokonalil v češtině a připravil se na pozdější intenzivní pramenné studium k doktorské práci. Již při tomto prvním, několika měsíčním pobytu v zemi se mu nezapomenutelně vryly do paměti některé události, jichž byl bezprostředním svědkem; tak např. ohlas úmrtí a pohřeb T. G. Masaryka v září 1937, o nichž si uchoval i podrobné záznamy. V Praze se tehdy i oženil: 16. října 1937 uzavřel na Staroměstské radnici sňatek se svou americkou snoubenkou Sally, s níž se seznámil v Londýně (studovala na Londýnské škole hospodářských věd – LSE) a jež ho pak doprovázela v příštích čtyřiceti letech skoro při všech jeho dalších cestách do Československa.

V květnu 1938 přijíždí Skilling do Prahy po druhé; zde ho zastihuje Mnichov, 15. březen 1939, prvních několik měsíců německé okupace Čech a Moravy. Trávil sice celé dny v knihovnách a archívech, současné dramatické události však vnímal velmi intenzivně. K tomu přispěla bezpochyby i okolnost, že až do 15. března 1939 byl souběžně se studiem angažován v pražském rozhlase. Jako spolupracovník pražského Radiojournalu vysílal – do začátku října 1938 večer co večer až do půlnoci, později nejméně jednou týdně, většinou o sobotách – denní zpravodajství o Československu v krátkovlnném vysílání určeném pro Severní Ameriku.

Na jaře 1939 se Skillingovi aktivně podíleli na organizování odchodu z okupované země řady osob, ohrožených nacisty (šlo zejména o antifašisty, předtím uprchlé z Rakouska a z pohraničního sudetského území). Přesto se Skilling nevrátil z Prahy do bezpečí Londýna nejkratší možnou cestou, nýbrž oklikou přes Vídeň, kde ještě v létě 1939 setrval dobrý měsíc. Důvod byl typicky skil-

lingovský – «neúnavné a neohrožené pronikání k prvotním pramenům», jak je u něho znají ti, kteří se s ním setkali až o třicet nebo čtyřicet let později. Některé prameny, jež chtěl znát ke své disertaci z první ruky, nebyly k dispozici v Praze, ale ve Vídni. (Konkrétně šlo např. o studium, týkající se někdejšího rakouského politika a radikálního antisemity G. R. v. Schönerera, který byl po r. 1879 předákem všenněmeckého hnutí v Rakousku a svými názory silně ovlivnil mladého Hitlera).

Udělení doktorátu z evropských dějin se vzhledem k válečným podmínkám v Anglii protáhlo do léta 1940. Ani v posledním ze šesti roků strávených v Evropě se Skilling nevěnoval jen studiu; od října 1939 do srpna 1940 pracoval v BBC, zejména v monitorovací službě, která nepřetržitě sledovala a pak vyhodnocovala domácí vysílání německých rozhlasových stanic, aby včas zaznamenala jakýkoli náznak, že hrozba vojenské invaze na Britské ostrovy je aktuální. (Činnosti v rozhlase se věnoval i později za války v Kanadě, kde pomáhal vybudovat – v rámci tzv. psychologického vedení války – kanadské zahraniční vysílání určené jednak do Německa, jednak pro Německem okupované země, zejména v českém a slovenském jazyce).

Počátky universitní dráhy v Kanadě

Po udělení doktorátu londýnské university se Skilling vrátil do Kanady a začal – nejdříve jako asistent (*United College*, Winnipeg, 1940-41) – dráhu vysokoškolského učitele, již zůstal věrný celých dalších 41 let. V tomto povolání dokázal dovedně spojit obojí jeho roviny – činnost přednáškovou, pedagogickou a organizátorskou, a práci badatelskou a publikační. Skilling – vysokoškolský učitel (asistent, odborný asistent, profesor, ředitel universitního střediska) systematicky bádá a publikuje původní práce, nevynechá jedinou příležitost k dlouhodobé studijní cestě nebo pobytu v jiné odborné instituce, než je jeho «mateřská» universitní základna (byl to např. studijní pobyt v *Harvard Research Center*, *M.I.T. Center for Int. Relations*, *St. Antony's College* v Oxfordu). Skilling-badatel ani v dobách největšího soustředění na pramené studium nezanedbával své přednáškové kursy, speciální semináře pro postgraduální studenty, práci s doktorandy.

V obou rovinách svého povolání Skilling přechází z jedné oblasti tematicky a regionálně odlišných studií do druhé. V průběhu oněch více jak 40 let jeho universitní dráhy lze vysledovat výrazné etapy výzkumné a vědecko-pedagogické práce. Každá z nich je ukončena publikacemi, založenými na detailním studiu prvotních pramenů, což jim dává trvalou hodnotu.

To plně platí už o Skillingově první knize, která souvisela s jeho pedagogickým působením odborného asistenta na Universitě ve Wisconsinu (1941-47). Pojednává o vzniku a vývoji samostatného kanadského diplomatického zastoupení v zahraničí a o formování kanadského ministerstva zahraničí (*Canadian Representation Abroad: From Agency to Embassy*, Toronto 1945, 459 s.); stala se do slova biblí pro celou generaci kanadských diplomatů a dodnes je nezbytnou studijní i praktickou příručkou v daném oboru.

Významným, možná rozhodujícím mezníkem v jeho pracovním zaměření byl rok 1947 – Skillingovi bylo tehdy 35 let. Odchází z amerického Wisconsinu do *Dartmouth College* v Hanoveru (New Hampshire). Tato vysoká škola se rozhodla zavést program tzv. ruských studií, která se stala populární po druhé světové válce. V rámci přípravy těchto přednáškových kursů získal Skilling možnost dodatečného odborného studia v Ruském institutu *Columbia University* v New Yorku (1951-52) a definitivně se specializoval na problematiku politického systému v Sovětském svazu a v zemích jeho satelitů.

V roce 1959 dostává naléhavě formulovanou nabídku, aby se vrátil do Kanady, spojenou s projektem na zřízení Střediska pro ruská a východoevropská studia na Universitě v Torontu (*Centre for Russian and East European Studies, University of Toronto*) pod jeho vedením. Skilling nabídku přijímá, vrací se po 18 letech ze Spojených států do Kanady; stává se od r. 1959 profesorem na katedře politické ekonomie torontské university, avšak vyměňuje si využití již dohodnutého dlouhodobého studijního pobytu ve Vídni. A tak tráví léta 1961-62 v Evropě: Vídeň byla jen místem pro návraty z dalších cest, které vedly do všech evropských států komunistického typu (s výjimkou Albánie, kam nedostal vízum). V roce 1963 se pak ujal funkce ředitele uvedeného Střediska, kterou pak zastával po dobu jedenácti roků (do r. 1974). Tato léta znamenala kromě obrovské práce organizátorské a běžné činnosti přednáškové také období mimořádné Skillingovy aktivity badatelskovýzkumné a publikační.

Nejdříve vydal ve dvou knihách počet ze svého výzkumu v 50. letech a z evropské studijní cesty. První z nich - *Komunismus národní a mezinárodní s podtitulem Východní Evropa po Stalinovi* (*Communism National and International. Eastern Europe After Stalin*, Toronto 1964, 168 s.) – byla souborem statí a článků, které napsal bezprostředně po návratu z evropské cesty. Druhou, následující knihou, nazvanou *Státní systém v komunistické východní Evropě* (*The Governments of Communist East Europe*, New York 1966, 256 s.), učinil významný krok na do té doby neprozkoumaný terén srovnávacích studií politického systému tzv. sovětských satelitů. Tato práce byla zároveň závažným příspěvkem do teprve začínající diskuse o monolitní a totalitární povaze komunistického systému, teorii, již tehdy zastávala většina západních politických vědců. V obou knihách, jakož i v řadě článků v odborných časopisech a v mnoha přednáškách přednesených na početných vědeckých konferencích předložil Skilling detailně fundované argumenty a závěry o tom, jak historická tradice a politická kultura dané země (či národa) ovlivnily «cestu» jednotlivých zemí k socialismu, zejména v období po Stalinově smrti.

Skilling však nezůstal jen při tomto zjištění a metodickém přístupu. Hledal další adekvátní teoretické metody konkrétní analýzy, jak funguje komunistický politický systém, jakého typu jsou vztahy mezi společenskými a politickými silami daných zemí. Zkoumal nosnost různých teoretických a metodických koncepcí jako nástroje ke

zkoumání otázek, jak v daném systému dochází ke změnám a transformacím, které faktory modifikují jeho podobu, pokud jde o jednotlivé země i jednotlivé vývojové etapy. Toto úsilí přivedlo Skillinga k požadavku všimnout si a analyzovat skupinové zájmy a tendence v sovětském politickém systému, jakož i konflikty mezi nimi.

Základní myšlenky této nové koncepce zformuloval Skilling v článku *Zájmové skupiny a komunistický politický systém* (*Interest Groups and Communist Politics*), zveřejněném v dubnu 1966 (v časopise *World Politics*, XVIII/3). Článek byl nespočetněkrát reprinted; o deset let později bylo jeho zveřejnění označeno za nejdůležitější předěl v historii sovětských a východoevropských studií od doby, kdy C. J. Friedrich a Z. K. Brzezinski publikovali svou knihu o totalitárním modelu (*Totalitarian Dictatorship and Autocracy* Cambridge, Mass. 1956).

Nezůstalo při tomto jednom článku. Skilling dal podnět k širšímu výzkumu zájmových skupin a konfliktů, sám si ověřoval nosnost své koncepce v řadě časopiseckých článků (1968-70), a nakonec spolu s F. Griffithsem vydává knihu *Zájmové skupiny v sovětském politickém systému* (*Interest Groups in Soviet Politics*, Princeton, New Jersey 1971, 433 s.), rozsáhlý sborník dílčích studií, pro který sám napsal dvě kapitoly.

Československá studia

Když vychází tato kniha, píše se rok 1971 – a tehdy je Skilling už plně zaujat rozsáhlým, detailním výzkumem československého vývoje v 60. letech. Je pozoruhodné, jak se Skilling vždy dokázal soustředit takřka současně na několik témat a nenechat při tom za sebou nedokončená torza. Okruh otázek, k nimž nyní dospíváme, je toho dalším dokladem. Ačkoli po dobu dvaceti let od získání doktorátu Skilling vlastně nikdy nepřednášel o Československu, udržoval si i ve 40. a 50. letech kontakt s problematikou českých dějin a Československa. Svědectví o tom lze najít nejen v jeho knihovně, ale především v bibliografické listině jeho publikací: v období 1941-1959 uveřejnil Skilling na deset titulů časopiseckých článků, z nichž většina byla věnována dějinám KSČ před válkou a sovětskému vlivu na formování čs. politického systému po r. 1948. Brzy po válce, v roce 1948, strávil také v Praze tři měsíce na studijní cestě, při níž obnovil styky se svými dřívějšími českými přáteli; znovu pak navštívil Československo v roce 1950.

Československá tematika zaujímala ve Skillingově vědeckém díle stále větší místo od konce 50. let. O tom svědčí jak rostoucí počet publikací věnovaných tomuto předmětu, počínajíc dvouletím 1960-61, tak opětovné návštěvy země v r. 1958, 1961 a 1962. V druhé polovině 60. let, třebaže zaměstnán problematikou vývoje komunistického systému, byl s to vrátit se na skok k někdejšímu historickému tématu z dějin minulého století: Spolu s P. Brockem uspořádal a vydal sborník studií *České národní obrození v 19. století* (*The Czech Renaissance of the Nineteenth Century*, Toronto 1970, 345 s.), pro který napsal původní studii *Česká politika v osmdesátých letech* (*The Politics of the Czech Eighties*).

Od r. 1968 je Československo trvale v popředí Skillingovy badatelské práce. Zemi samotnou navštívil v tom roce dvakrát (před tím také v r. 1967): v květnu – červnu, na vrcholu «Pražského jara», a pak znovu po invazi, na podzim. Již před vojenskou intervencí měl vypracovaný výzkumný projekt o skupinovém konfliktu v Československu (v rámci výše zmíněné koncepce analýzy zájmových skupin v komunistickém systému); ve dnech invaze, zpráva o níž ho zastihla na vědecké konferenci v Kalifornii, se rozhodl původní koncepci projektu rozšířit. Jak to později sám formuloval, zaměřil se na přípravu empiricky koncipované studie o událostech roku 1968 v Československu, jež by byla založena na systematickém studiu všech dosažitelných pramenů.

Tato «ucelenější» studie – adjektivum je citováno ze Skillinga – vyšla tiskem v r. 1976 pod názvem *Československá přerušovaná revoluce* (*Czechoslovakia's Interrupted Revolution*, Princeton, New Jersey); spolu s úvodem má 940 stran. «Zatím nej-systematičtější a nejdětalnější monografie věnovaná reformnímu hnutí a jeho přípravě a předešlé» – toto hodnocení obsažené v jedné recenzi z r. 1978 (Svědectví, XIV, č. 55, s. 485-87), platí stále. Přerušovaná revoluce zůstane natrvalo základním dílem, jež nemůže obejít nikdo, kdo se chce zabývat kterýmkoliv dílčím aspektem dějin společenského pohybu v Československu 60. let, historií pokusu o reformu jeho politického systému i ztroskotáním tohoto pokusu. (Srv. též recenzi *Mimořádná práce o Československu*, Listy, VIII, č.6, prosinec 1978, s. 47 n.).

Působilo skoro až překvapivě, že Skilling nenapsal přímé pokračování *Přerušované revoluce*, v níž skončil systematický popis událostí na konci srpna 1968, a že nepodal stejně vyčerpávající obraz o období «normalizace» a «konsolidace». Vždyť by byl mohl využít detailní znalosti dřívější, předlednové a předsrpnové minulosti aktérů dějů, jež se odehrály po Srpnu a po definitivním pádu Alexandra Dubčeka; málokdo jako právě on byl připraven bez velkého dodatečného studia provést srovnávací analýzu chování jednotlivců, společenských vrstev a institucí na vzestupu, a pak při poklesu a úpadku hnutí.

Jedno z možných vysvětlení naznačuje první odstavec předmluvy k nejnovější Skillingově knize (*Charta 77*), o níž bude teprve řeč. Skilling se tu zmiňuje o svých zdrcujících dojmech za návštěvy Československa v létě 1975, první po šesti letech, kdy se mu plně odkryly «šokující výsledky intelektuálního, duchovního a morálního zemětřesení, které devastovalo zemi». Důvod, proč nepokračoval v systematickém výkladu čs. vývoje po r. 1968, je však možná obecnější povahy. Při bližším zkoumání témat, jež se v jednotlivých obdobích Skillingovy badatelské práce dostala do popředí jeho pozornosti, lze říci, že vždy dával přednost analýze společenských fenoménů dynamických, nikoli restaurativních, a etapám vývoje, kdy byl daný politický systém nebo společnost v dynamickém pohybu, před etapami stagnace a restaurace.

'Détente', Helsinky, lidská práva

Jak už řečeno, dokázal se Skilling věnovat vždy nejméně dvěma tématům současně. V době, kdy

dokončoval Přerušenu revoluci, sledoval – kromě všeho ostatního – velmi intenzivně mezinárodní proces *détente*, a to jak z hlediska celého rozsahu agendy mezinárodních jednání vedoucích k podepsání Závěrečného aktu v Helsinkách, tak ze zorného úhlu konfrontace této agendy (a helsinských závazků) se situací ve východní Evropě. Naposledy jmenovaný aspekt se mu stal východiskem k materiálově velmi dobře fundovanému článku Československo a Helsinky (*Czechoslovakia and Helsinki*, *Canadian Slavonic Papers*, XVIII/3, s. 245-65), který vyšel v září 1976, tedy současně s Přerušenu revolucí. Skilling v něm načrtává velmi přesně temný obraz pookupačního normalizovaného Československa, analyzuje hluboký rozpor mezi situací v zemi a jejím mezinárodním postavením, a mezi principy Závěrečného aktu; vyjadřuje se velmi skepticky k možnosti, že by závazky z Helsinek – zejména v ohledu lidských a občanských práv – mohly být v zemi realizovány, anebo že by se samy o sobě mohly stát nástroje k vytváření vnějšího tlaku na uvolnění ztrnulého, nehybného vnitropolitického režimu v Československu.

Řada údajů v zmíněném článku svědčí o tom, že Skilling velmi pozorně registroval všechny domácí hlasy nesouhlasu s oficiální politikou hřbitovního klidu v zemi; citoval Havlovu analýzu duchovní a morální krize československé společnosti (dopis V. Havla G. Husákovi z dubna 1975), zaznamenal existenci a první výsledky svépomocné autorské «edice» Petlice, pravidelnou cirkulaci tzv. fejetonů. Ale teprve dlouhodobé působení Charty 77, jejíž vystoupení a první kroky její aktivity, jakož i oficiální reakci režimu proti ní sledoval od samého počátku s napětím, se stalo podnětem ke skillingovsky velkému badatelskému činu a publikačnímu dílu.

Po návštěvě Československa v létě 1977, za které se setkal – jak sám píše – s mnoha chartisty a seznámil se v plném rozsahu se samizdatovou produkcí, rozhodl se co nejrychleji napsat knihu o Chartě 77, aby mohla vyjít ještě v závěru bělehradského setkání zástupců signatářských států Závěrečného aktu, tedy nejpozději na jaře 1978. Tato, v pořadí sedmá Skillingova kniha vyšla až v době konání další pohelsinské konference, tentokrát v Madridu. Dokončena v březnu 1981, zahrnuje ne první rok, ale celá čtyři první léta zápasu Charty 77, jakož i společenských a intelektuálních aktivit s ní spojených, z ní vyrůstajících, anebo s hnutím za lidská a občanská práva těsněji či volněji souvisejících.

Knihla Charta 77 a lidská práva v Československu (*Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia*, Londýn 1981, 363 s.) snad nejvíce ze všech jeho děl odpovídá těm charakteristickým rysům, pro které úvodem citovaný dopis z května 1981 označil Skillingovo literární dílo za modelový příklad vědecké práce; počínaje její mimořádně všestrannou pramenou základnou (při jejímž shromažďování bylo třeba více jak kdy jindy jak neúnavného, tak nebojácného úsilí) až po její formu a styl, které z ní činí Skillingovo dílo snad nejpoutavější. Je to druhý Skillingův monumentální příspěvek k nejnovějším dějinám Československa, tentokrát druhé poloviny sedmdesátých let; je to práce věnovaná v první řadě onomu «druhému» Československu, neadaptovanému a nerezignovanému,

které spoluvytvářelo a spoluvytváří naději, že tato země nezůstane skvrnou hanby na mapě současné Evropy.

Tvůrce děl trvalé hodnoty

Knihla o Chartě 77 poskytuje příležitost k zamyšlení nad tím, co charakterizovalo Skillingovu vědecko-publikační práci v uplynulých desetiletích. Témata, jimiž se zabýval, dotýkala se vždy – někdy přímo, jindy nepřímo – otázek živých a současných. Požadavky důkladného pramenného studia a vícerozměrné analýzy, jimž hleděl vždy za každou cenu dostát, pomáhaly mu ubránit se tlaku, který s sebou přináší aktuální společenská objednávka. V konečném úhrnu ho každá práce, již se věnoval, stála mnohem více času, než původně předpokládal, zato však vytvořil díla trvalé hodnoty.

Stejně tak je však zřejmé, že Skilling si nepočíná jako monothematik, který po celá desetiletí setrvává u v podstatě téhož vědeckého problému. Skilling nejen dokázal každou etapu své výzkumné práce zakončit publikovaným dílem, ale uměl to udělat právě včas. Dovedl odhadnout a vycítit míru kdy více detailů už neznamena větší sdělnou hodnotu práce; detailní výzkum ano, ale nikoli minuciózní a kdejakou podrobností zatížený výklad! V tomto ohledu, pokud jde o poměr drobnopisu a shrnující charakteristiky (jevu, osobnosti, průběhu událostí), jsou jeho díla vzácně vyvážená. Skilling se umí smířit s tím, že žádná studie není definitivní pohled a poslední slovo o daném předmětu, ale v nejlepším případě solidní základ, východisko a stimul pro ty, kdo dané téma uchopí znovu a jinak, z jiného zorného úhlu, v jiné dimenzi a souvislosti.

Pokud se později znovu vrací k tématu nebo k událostem, jimiž se předtím podrobněji zabýval, pak málokdy pro detail, nýbrž v obecnějších souvislostech: jako k jednomu článku v kontinuitním a diskontinuitním vývoji jistého společenského fenoménu, při komparativním studiu obdobných procesů v zemích celého regionu apod. Pro názornost by stálo za to vyjmenovat aspoň několik takových studií, které byly publikovány buď časopisecky, jako např. článek Rok 1968 v historické perspektivě (*Sixty-eight in Historical Perspective*, *International Journal*, XXXIII/4; srv. podrobný referát ve *Svědectví*, V, č. 60, s. 729-34), nebo v tematických sbornících. Takto vyšla studie Stalinismus a československá politická kultura (*Stalinism and Czechoslovak Political Culture*) v knize, kterou vydal R. C. Tucker (*Stalinism. Essays in Historical Interpretation*, New York 1977). Jedna z takových studií, polemicky formulovaná kapitola do připravovaného sborníku Politická kultura a komunistická studia, čeká ještě na uveřejnění; Skilling ji nazval Československá politická kultura – pluralismus v mezinárodním kontextu (*Czechoslovak Political Culture: Pluralism in an International Context*).

Takovými «návraty» jsou i jeho recenze knih, psané s detailní znalostí problematiky. Stojí za zmínku, že tímto způsobem upozornil Skilling na existenci řady prací domácích a českých a slovenských autorů, které recenzoval v rukopisné podo-

bě strojopisného «samizdatu», dlouho před tím, než vyšly tiskem v zahraničí, ať už v původním jazyce, nebo v překladu. Po řadu let sleduje Skilling systematicky celou literární produkci «nezávislých» společenských věd v Československu, vycházející v autorském «samovydavatelství» nebo publikovaná v exilových časopisech a nakladatelstvích. Tím, že její výsledky běžně používá (a hojně cituje) ve vlastních pracích, seznamuje s nimi vědeckou veřejnost na celém světě.

Takto vznikla i ucelená publikace, na jejímž sestavení a vydání měl Skilling lví podíl a již možno považovat za jeho osmou knížku. Jde o monotematické číslo časopisu na překlady do angličtiny specializovaného *International Journal of Politics* (XI/1, Armonk, New York 1981, 103 s.) se šesti úvahami českých a slovenských «zakázaných» autorů, jež byly napsány v letech 1976-80. Podtitul publikace dobře vystihuje, o čem jde: Paralelní politika, eseje z českého a slovenského samizdatu (*Parallel Politics: Essays from Czech and Slovak Samizdat*, vyd. H. G. Skilling a V. Prečan).

Práce s tímto druhem pramenů, jichž tak bohatě využil v knize o Chartě 77, dala Skillingovi podnět k napsání dosud nepublikované srovnávací studie *Samizdat – návrat k éře před Gutenbergem? (Samizdat: A Return to the pre-Gutenberg Era?)*, v níž se zabývá samizdatem a samovydavatelskými aktivitami v Sovětském svazu, Československu, Polsku a v Číně.

Práce organizátorská a pedagogická

Když Skilling «opouští» po vydání knížky detailní pramenné studium určitého tématu, myslí zároveň na to, aby podklady, jež po léta shromažďoval, byly zpřístupněny jako celek širší badatelské veřejnosti pro další výzkum a využití. Jako ucelená a uspořádaná sbírka pramenů a materiálů zaplňují knihy, časopisy a všechny materiál, který nashromáždil v průběhu sedmi let práce na Přerušené revoluci, celé regály v knihovně vzácných tisků a rukopisů torontské university; tam je už několik let k dispozici odborným zájemcům, pravděpodobně jako nejrozsáhlejší dokumentace k danému tématu na světě. Podobně se nyní uspořádává a zpřístupňuje Skillingem sebraný materiál k problematice Charty 77 a lidských práva v Československu, jakož i jím založená sbírka československého samizdatu.

Tím dospíváme k druhé rovině Skillingova čtyřicetiletého díla jako vysokoškolského učitele a pracovníka, k jeho organizátorské a pedagogické práci na poli slovanských a východoevropských studií. Stěží je možné si představit, kolik studentů prošlo jeho přednáškami a semináři, při kolika doktorských disertacích byl pomocníkem, konsultantem; odborníci hovoří v této souvislosti o zásluhách nezměrných. I po dosažení věku 65 let, kdy se mohl uvolnit z pedagogické práce, nepřestal Skilling vyučovat; ještě v posledních dvou školních ročnících vedl na torontské universitě speciální kurs přednášek a seminářů k problematice dissentu v zemích sovětské velmocenské sféry.

Jeho někdejší žáci pracují ve vládních úřadech, v diplomatické službě, v průmyslu a obchodu, na vysokých i středních školách – především v Kanadě, ale také v sousedních Spojených státech. Oni

sami osobně i instituce obou zemí se často obracejí na Skillinga o radu a zasvěcenou informaci v oboru, kde se stal mezinárodně uznávanou autoritou. Skilling je členem řady učených společností, zastával funkci presidenta kanadského slavistického sdružení (*Canadian Association of Slavists*) a v roce 1981 byl zvolen na tři léta do užšího vedení Amerického sdružení pro slovanská studia (*Board of Directors of the American Association for the Advancement of Slavic Studies – AAASS*).

Nové pracovní obzory

Ti, kdo znají H. Gordona Skillinga osobně, jeho pracovní energii a vitalitu, jeho mladistvý úsměv a bohatou kštici stále ještě ne zcela šedivých vlasů, ptají se s upřímným překvapením: Gordonu Skillingovi že už bude sedmdesát?

Životní jubileum zastihuje Skillinga uprostřed neutuchající, pilné práce. V posledním roce významně pokročil při výzkumu mezinárodních vztahů souvisejících s otázkami bezpečnosti a spolupráce v Evropě, jak se odrážely zejména při jednání konferencí v Helsinkách, v Bělehradě a Madridu. Je členem pracovní skupiny kanadských odborníků, která připravuje knihu k dané problematice, zejména pokud jde o realizaci zásad Závěrečného aktu v jednotlivých evropských zemích.

Aby získal maximum informací a pokud možno intimní pohled do konferenčního zákulisí, dal se v létě a na podzim 1980 na řadu týdnů akreditovat jako novinář v Madridu a psal o konferenci pravidelně novinové i rozhlasové komentáře. Helsinky – Bělehrad – Madrid, tato problematika je stále početněji zastoupena na listině Skillingových publikací; mezi nimi je také první jeho rozsáhlá analýza dosavadního průběhu konference v Madridu (*CSCE in Madrid*), kterou v létě 1981 otiskl významný americký dvojměsíčník *Problémy komunismu (Problems of Communism, XXX/4)*.

A pokud jde o Československo, či české dějiny? Obojí zůstává nadále v popředí Skillingovy pozornosti. Snad lze prozradit, aniž by to byla indiskréce, že hned poté, kdy byla kniha o Chartě 77 definitivně odevzdána do tisku, pohroužil se načas do četby nejnovější literatury k dějinám Čech a české politiky druhé poloviny 19. století. Při bližším zamýšlení nad jeho vědeckým životopisem, nad jeho jednotlivými etapami, vždy zakončenými výraznou publikací, lze pochopit, proč právě tato tematika nedopřeje Skillingovi klidu; je to pro něho v jistém smyslu stále ještě nedokončený úkol. Svou doktorskou disertaci z roku 1940 jako celek totiž nepublikoval. Brzy po návratu ze studijního pobytu ve střední Evropě do Londýna vypukla válka. Místo do pražských a vídeňských archívů a knihoven za dalšími prameny k dokončení výzkumu ve skillingovském stylu odešel zpět do Kanady. A pak bylo na několik desetiletí přednější mnoho jiného.

Jenže takový návrat k době vědeckých začátků probouzí u Skillinga ještě jiné reminiscence a pracovní plány. Bylo už řečeno, že tehdy před válkou nežil v Československu jen jako historik, soustředěný pouze na děje odehravší se půl století před tím. Současník Skilling do sebe vsával ovzduší doby, bystře pozoroval současné události a lidi. A protože si už tehdy o všem pečlivě psal poznámky,

zakládal novinové výstřižky a uschoval dopisy, protože jeho matka zachovala obsáhlý soubor dopisů, v nichž jí pravidelně a obsáhle referoval o Československu a Praze z konce 30. let, má dnes historik Skilling v zásobě mimořádně cenný materiál ke zpracování. A kolik poznámek a dopisů je uloženo v jeho osobním archívu z jeho tříměsíčního pobytu v Praze v roce 1950, jedné z mála cest do Československa, kdy ho nedoprovázela jeho manželka a odkud jí proto sděloval v obsáhlých dopisech své dojmy, postřehy i reflexe politických změn, k nimž v zemi došlo za dva roky od jejich společné návštěvy v roce 1948?

* * *

Co z toho bude předmětem příští Skillingovy publikace o Československu a jakého druhu to bude knížka? Historická studie, první část memoárových záznamů, edice vlastních dopisů? Anebo žhavá současnost zrychleným během událostí – v této chvíli ještě netušeným – zaměří Skillingův badatelský zájem ještě jinam?

Ať tak či onak, je na co se těšit. Proto se k upřímnému blahopřání k sedmdesátinám, vyslovenému i za přátele a kolegy, obdivovatele jeho díla v Československu, přidružuje přání, aby pro radost, užitek i potěchu z příštích jeho prací Gordonu Skillingovi vystačily jeho elán a pracovní energie ještě na mnoho dalších let.

K sedmdesátinám

MILAN ŠIMEČKA *

Moje štěstí, že nejsem dost kvalifikovaný, abych mohl psát o Skillingově díle. Těm, co tak učiní, vůbec nezávidím. Kromě několika studií jsem byl na čas majitelem jen jedné Skillingovy knihy, slavné knihy o šedesátém osmém roce, *The Interrupted Revolution* (Přerušená revoluce). Tato kniha mě vždycky naplňovala jakousi posvátnou úctou. Dokud byla v mé knihovně, dokud mi ji nezabavila státní bezpečnost, byla mimo jiné i součástí jisté domácí hry. Podroboval jsem některé své návštěvníky zkoušce z historické důležitosti. V pravou chvíli jsem vzal Skillingovu knihu do rukou a řekl: tak se podíváme, co jsi udělal pro vlast. Ve jmenovém rejstříku jsem vyhledal jméno návštěvníka a pak jsme si, s hlavou u sebe, na stránkách Skillingovy knihy četli, co je tu o něm napsáno. A tu se pak znovu vynořovaly polozapomenuté děje, myšlenky a celá atmosféra šedesátého osmého. Ach ano, říkali návštěvníci, to jsem napsal tehdy a tehdy, to bylo tak, že... Kdo se v té knize nenašel, byl smutný, jako kdyby se stalo něco nenapravitelného a historie ho prostě obešla. Zvláštní, když uvážíme, že tato kniha o našich nejnovějších dějích byla napsána Kanádem a v Kanadě.

Tato zvláštní funkce Skillingovy knihy mě zaujala natolik, že jsem ji nebyl schopen kriticky číst. Takže ani nevím, zdali jsou v ní nějaké chyby a mezery. Mě prostě vždy jenom udivovala.

Ptal jsem se Skillinga na motivaci jeho zájmu o

naše dějiny. Předpokládal jsem nějakého slovan-ského dědečka nebo babičku, jak to často bývá. Ale ne, Skilling je Anglosas. Ještě před válkou v Praze studoval a Československo si vybral tak jak si jiní historikové vybírají Egypt nebo Mezopotámii. A pak už jen plnil celoživotní poslání historika. Ale navíc se mu stalo to, co se snad zaníceným historikům stává, přijal jakési druhé občanství svého předmětu. Tím je vysvětlitelné, že tu byl při svých návštěvách přítomen ne jako host ze zámoří, ale jako někdo, kdo prožil s Československem dějiny posledních desetiletí na vlastní zkušenosti. Když seděl mezi námi a poslouchal naše diskuse, zapomínali jsme snadno, že je Torontan, nepožadoval žádná vysvětlení; kdo uměl, prohodil s ním anglickou větu, ale každý věděl, že rozumí česky i slovensky a že všechno zachytává i se všemi narážkami a celou emotivní výbavou. Působil tu v Československu tak organicky, jako kdyby byl do šedesátého devátého profesorem na Karlově univerzitě, pak ho vyhodili, ale nadále při zaměstnání skladníka nebo hlídače psal historické studie. Choval se, jako by byl součástí československého intelektuálního ghetta. Když se mu podařilo dosáhnout slyšení u lidí z oficiální struktury, přišel zaražený a nevěřícně pokyvoval hlavou. A pak se dychtivě opět ponořoval do bludišť paralelní vědy, kultury a umění. A jen trochu mě vedle něho znervožovalo pomyšlení na to, že se vrací do Toronta a že se jednou objeví v Moskvě, jindy v Londýně či Bělehradě.

Skilling ovšem přinášel s sebou také jinou dimenzi v pohledu na naše problémy. V zemi, jako je dnes naše, se snadno propadá pocitu stísněnosti z neblahého národního osudu, jsme uzavřeni sami do sebe a možná i trochu žárliví na možnosti těch, kteří žijí v příznivějších zeměpisných polohách. Vyskytují se tu hojně pocity ublíženosti, ochroměnosti po přestálých historických lekcích. Skilling to věděl, ale jako zdvořilý host se o tom příliš nešířil. Anebo mu spíše nebylo zatěžko najít historické vysvětlení pro obecnou národní apatii, strach o drobná bezpečí, která zaručuje nenápadné chování. Nepochybně ví o našem sobectví, o pěstovaném pocitu, že jsme na tom ze všech nejhůře a že sami nic nezmůžeme. Ví, jak málo nás tu vrhují katastrofy světa, hladovění celých národů, nebezpečí globální konfrontace velmocí a zkázy lidské civilizace. Všechno to se děje v nějakém jiném světě, my žijeme tady a naše možnosti nesahají než k plotu vlastní zahrady. Nám těžko někdo namluví, že jsme jako národy zodpovědní spolu s jinými za stav světa. Kdo jiný než Skilling by měl ovšem vědět, že toto obecné vědomí nevyplývá národní mentality, ale že je důsledkem dlouhodobé ideologické uzavřenosti, falešné interpretace světa a našeho postavení v něm a defetistických závěrů z historických zkušeností.

Skilling už tím, že přicházel z vnějšího světa, vnášel do našich diskusí jiné měřítko. Vnímал československou situaci jako součást těch problémů, se kterými zápasí i jiné národy. Československo mu bylo součástí jeho vlastní planety. Neplýtval také zprávami, které se tu tak dobře poslouchají, zprávami o tom, jak naše prohrané zápasy ještě stále vzrušují vnější svět. Spíše naopak, sice nám pomohl, kde mohl, ale nerozséval iluze, jeho optimismus byl velice umírněný, jak se sluší na histo-

* Uveřejněno bez vědomí autora.

rika, který ví, že kroky dějin se z pohledu jedné generace mohou jevit jako to šoupání nohama, kterým naznačují chůzi mimové.

Skilling mi tu u nás také vždycky připadal jako živá výčitka historickému nevědomí, do kterého jsme propadli. Oficiální historiografie udělala z národních dějin jakýsi reader's digest, pomůcku pro referenty, kteří při výročích s ostychem omílají slavná vítězství, protože vědí, že je nikdo neposlouchá. Chodím mezi lidmi, a tak vím, jak hluboké zapomnění zastřelo skutečné dějiny dějiny Čechů a Slováků. I ti, kteří prošli vysokými školami, si pamatují z vypreparované a pokřivené kostry národních dějin deset, dvacet jmen, a to je vše. Lid si pak vypráví své vlastní dějiny, jsou to dějiny rodů, dějiny obcí, dějiny událostí, kterých byl svědkem. A to jsou úplně jiné dějiny, než ty oficiální. Někdy mi to připadá, jako kdyby se lid mstil historikům za to konjunkturální násilí, které na historii pášou, nechce o dějinách nic slyšet, předpokládá, že všechno, co o minulosti čte a slyší, je lež. Skutečné dějepisceví žije jen v paralelní struktuře a v emigraci, ale ve své hlavní funkci učitele je němé, protože je zakázáno mu naslouchat. Skilling mi připadal jako výčitka, protože vyslovoval přesně jména lidí a ne tak dávných dějů, která i mně zněla jako z velké vzdálenosti. Oceňuji to, ale současně je mi to líto. Proč je vědomí o těchto dějinách uloženo jako v nějakých paměťových bankách v Torontu a jinde, a ne v živé paměti národa?

Vyprávím o setkání se Skillingem a cítím sám, že je to vyprávění nostalgické. Zní to, jako bych nevěřil, že ho sem za námi ještě někdy pustí. Ale já věřím. Skillingovi se muselo stát, co se mu stalo. Skilling načichl disidentstvím a hrál se státní bezpečnosti svou vlastní hru. Tak jako my si myslel, že se chytrostí dá vyzrát na ten obrovský aparát vybavený technickými prostředky všeho druhu. Sdílel s námi naše iluze. Pamatuji se, jak mi při prvním setkání s hrdoostí ukazoval titulní stranu a obsah své knihy umně vlepené do vnitřních stránek Rudého práva. Netelefonoval, jezdil osobními vlaky, ubytovával se v soukromí. Objevil se najednou za dveřmi, jako by to bylo z Toronta dvě zastávky autobusem. Trochu ho lekala lehkomyšlnost Václava Havla, když v jeho společnosti v hluboké noci zastavil místo taxíku policejní auto. Ale trochu se z takového furiantství také těšil. Nic si nechtěl nechat ujít. Chtěl se například zúčastnit pohřbu proskribovaného slovenského historika Eda Friše. Zrazoval jsem ho od toho, protože takové pohřby jsou v Československu pro státní bezpečnost vítanou příležitostí pro inventuru všech, kteří se nebojí rozloučit se s nepohodlným mrtvým. Také to tak bylo. Hemžilo se to tam mládenci s ukrytými vysílačkami a na schodech vedoucích ke krematoriu si kamerou natáčeli všechny statečné. Samozřejmě, že tam Skilling byl, jeho bílá hlava nenápadně svítila mezi smutečními hosty. Nepochybuji o tom, že věděli o každém jeho kroku na naší půdě, protože při prostředcích, které mají k dispozici, je nevědomost výsledkem nedbalosti, nízké kvalifikace nebo lhostejného vztahu k plnění svěřených úloh. Takže jsem nebyl ani překvapen, když jsem se dověděl, že ho sebrali ráno u autobusu do Vídně. Na hranice ho pak odvezli až večer. Nevím, o čem si tam celý den

povídali, vím však, co si důstojníci státní bezpečnosti myslí o historiografii. Je to způsob obživy jako každý jiný, každý má dělat to, za co je placen, a nepobuřovat. Když je někdo profesorem v Kanadě, má se starat o kanadské dějiny a ne o naše. Nevykládejte o pravdě, každý má svou pravdu, my se staráme, aby tu byl pořádek. Koho už dneska zajímá, jak to všechno bylo, jednou je to tak, podruhé jinak. Ani v Kanadě nedovolí, aby si každý vykládal a psal, co se mu zachce, to by to vypadalo. Kolik vlastně na té univerzitě berete? No prosím! Můžete si zajet, kam se vám zachce, tak proč byste měl jezdit do Československa? A o ty naše profesory se nestarejte, my to s nimi už vyřídíme sami. My se nestaráme o pravdu, na to jsou odborníci, my se staráme o pořádek.

Nemyslím si, že Skilling lituje dne stráveného v budově státní bezpečnosti. Pro historika je to neocenitelná zkušenost. Myslím si, že všichni vzdělanci na Západě, kteří se zajímají o socialismus a komunismus, by měli u nás požádat zdvořile o několik výslechů. Je docela možné, že při dnešním nedostatku deviz by ministerstvo vnitra za mírný poplatek takové žádosti neodmítlo.

Skilling by docela dobře mohl sledovat dějiny naší země v klidu své torontské pracovny. Ale Skilling není takový historik. Skilling se dal strhnout předmětem svého zájmu a sdílí s námi strach, úzkosti a naděje na důstojné vyústění našich hospodářských, politických a mravních selhání. A někdy se mi dokonce zdálo, že je ochoten obětovat pro tuto naději mnohem víc, než mnozí apatičtí a malověrní Češi a Slováci, kteří mají nepoměrně víc důvodů pro to, aby udělali něco jen málo nebezpečného a jen trochu statečného pro pravdivější a důstojnější vlastní existenci.

Jednou mi přišlo nějak líto, že Skilling ještě nedostal žádný řád od Československé republiky. A tak jsem sebral odvalu a rozhodl jsem se Skillingovi veřejně poděkovat a naznačit mu, že i bez toho řádu si spousta lidí uvědomuje, jaká lidská výjimečnost je v jeho práci a v jeho vztahu k našim národům. Učinil jsem tak jako samozvanec, protože mě tím nikdo nepověřil. Bylo to na kopci u dřevěného stolu. Za celou veřejnost nás tam bylo dohromady pět. Ale to nevadí, vždyť víme oba, jak to v historii chodí.

Amnesty International pracuje již dvacet let

Amnesty International oslavila dvacáté výročí svého založení. Ze skromných počátků v Londýně vyrostla v mocnou mezinárodní organizaci, která si získala ohromné zásluhy v boji proti politickému, rasovému a náboženskému pronásledování, za propuštění politických vězňů, za humanizaci vězeňství a v posledních letech i v boji proti represivnímu zákonodárství a proti trestu smrti.

Pozornost Amnesty je zaměřena do všech zemí světa. V zemích sovětského komunismu a v některých jiných diktaturách je její působení stále ještě znemožňováno, avšak její vliv zasahuje i tam.

Zasloužila se o odhalování politického pronásledování v Československu, a četné její skupiny v mnoha zemích světa pečovaly a pečují i o politické vězně v naší zemi. Nedovolují, aby jejich osud upadl v zapomenutí.

Svedectvo priateľa

AGNEŠA KALINOVÁ

Za päť rokov činnosti občianskeho hnutia Charta 77, jeho boja za základné ľudské práva v Československu, stalo sa nevymazateľným faktom, súčasťou politického vývinu v strednej Európe. Zaslúži si vážnu a vedeckú analýzu.

«Samotná existencia Charty 77 a skutočné, i keď obmedzené výsledky, aké dosiahla, sa dotkli najcitlivejšieho nervstva systému, ktorý si plne uvedomuje, že nekorení v národných tradíciách, že je odcudzený obyvateľstvu. Iba čas ukáže, či sa mu podarí zlomiť represiou tento krehký výhonok národnej kontinuity, alebo či pomaly a postupne nájde cestu akéhosi pragmatického dohovoru, aby oddialil konečný úpadok, charakterizovaný českým autorom ako súmrak Bohov».

Tieto slová napísal kanadský profesor politológie Gordon Skilling v záverečnej kapitole svojej obsažnej knihy Charta 77 a ľudské práva v Československu (Charter 77 and Human Rights in Czechoslovakia). Vyšla v lete 1981 v londýnskom vydavateľstve Georges Allen a Unwin a zachycuje v dvestostránkovej štúdiu históriu vzniku Charty 77, jej márne úsilie nadviazať dialóg s vládnucimi a zabezpečiť tak dodržiavanie československej ústavy a schválených medzinárodných dohôd. Sústreďuje sa tiež na vnútornú krízu tohto občianskeho hnutia, jeho morálny prínos a domáci i zahraničný ohlas.

V ďalšej časti knihy, ktorá sa stáva nepostrádateľným zdrojom informácií a faktov, zverejňuje Gordon Skilling starostlivo vybraný prehľad dokumentov, ktoré Charta 77 vydala. Zahŕňa sem aj predchartistické materiály: list Heinrichovi Boelovi, v ktorom Jaroslav Seifert spolu s šiestimi ďalšími českými intelektuálmi upozornil na osud hudobnej skupiny Plastic People a Havlovo i Patočkovo stanovisko k procesu s týmito mladými hudobníkmi. Čitatelia sa môžu ďalej oboznámiť s plným znením Charty 77 a s jej najdôležitejšími dokumentami, vyhláseniami jej tlmočníkov či jednotlivých signatárov do polovice roku 1980. Teda od prvých Patočkových rozborov významu a cieľov Charty 77, cez dokumenty – napríklad o sovietskych vojskách v Československu z roku 1978 – po Hájkovo stanovisko k madridskej konferencii. Osobitne zhrňuje tento výbor aj spoločné vyhlásenia a listy, vydané roku 1978 spoločne Chartou 77 a poľským KORom, pričleňuje k nim list Andreja Sacharova poľským a československým obráncom ľudských práv. Popri záverečnom súdnom vystúpení Jiřího Lederera v januári 1978 a obhajobe Václava Havla na procese z októbra 1979, prináša kniha niekoľko ukážok z fejtónov a – ako zhrnutie 'normalizačných' perzekúcií na Slovensku – príspevok Hany Ponickéj k 3. zjazdu slovenských spisovateľov z marca 1977 i mnohé ďalšie príspevky dokladajúce ciele i zámyery Charty 77.

Doplňkom k týmto textom je chronologicky zostavený zoznam všetkých autorizovaných dokumentov Charty, vydaných do decembra 1980. Inú stránku, či presnejšie smutný sprievodný zjav činnosti Charty 77 predstavuje zoznam politických

procesov, 93 prípadov odsúdených politických väzňov, o ktorých sa autorovi podarilo získať overené údaje. Napokon v rámci bibliografických poznámok profesor Skilling uvádza, že svoju vlastnú bohatú zbierku samizdatových materiálov z Československa uložil v knižnici vzácných kníh torontskej univerzity (Thomas Fischer Rare Book Library), kde je prístupná pre študijné účely. Výbornou pomôckou sa pritom iste stane podrobná bibliografia rukopisov i publikovaných kníh a textov, ktoré autor pri svojej práci použil.

Vráťme sa však k samotnej štúdiu o Charte, vlastnému jadrú knihy. Obdivuhodná Skillingovej práci je predovšetkým systematická a vedecky fundovaná snaha zachytiť celú protirečivú, ešte živú skutočnosť v zrkadle objektívneho, pokojného hodnotenia. Tento vyrovnaný prístup, ktorý sa ani autorovými zjavnými sympatiami pre chartistov, obdivom ich osobnej odvahy a morálnej sily, nenecháva strhnúť k zveličovaniu, sa prejavuje od samého vstupu do tohto dramatického, neraz smutného príbehu. Od prvej stránky, kde popisuje, ako na deň Troch kráľov, 6. januára 1977, zastavili bezpečácke autá uprostred Prahy starý Saab a zatkli troch cestujúcich. Nie, neboli to Gašpar, Melichar s Baltazárom, ani koledníci v ich kráľovskom prestrojení, ale herec Pavel Landovský so spisovateľmi Václavom Havlom a Ludvíkom Vaculíkom, ktorí viezli kópie dokumentu Charty 77 s 240 podpismi, aby ich zaslali najvyšším štátnym predstaviteľom.

Skilling poznamenáva, že bolo symbolické, ak sa Charta 77 objavila práve v januári, tak ako sa datuje začiatok obrodného procesu z roku 1968. A rok 1977, ktorý sa práve začínal, bol vyhlásený za rok politických väzňov, v lete sa malo v Belehrade rokovať o tom, ako sa plnili záväzky Helsinských dohôd. «Na prvý pohľad – píše Skilling – sa tento dokument vlastne videl relatívne nevinný, pripomínal deklarácie OSN o ľudských právach a vyraťoval, v čom ich československý režim porušuje. Zdalo sa, že to je len ďalšie z radu vyhlásení a protestov, aké vydávali za uplynulých deväť rokov skupiny a jednotlivci... aby ako plamienok na chvíľu vrhli svetlo do temnôt, ale čoskoro zhasli... No zúrivé útoky oznamovacích prostriedkov a represívne opatrenia proti jej prívržencom zmenili prostú petíciu niekoľko sto občanov na 'nebezpečný a zradný čin', poskytli jej doma i vo svete publicitu, o akej sa signatárom asi ani nesnívalo».

Skilling venuje celú kapitolu takmer zabudnutej predhistórii Charty 77: perzekúcií skupiny Plastic People z roku 1976, ktorých obvinili z výtržníctva za hudobné vystúpenie, pokrytecky sa pohoršovali nad každým expresívnym slovom, vybočujúcim z konvencie dávných salónov. Naparili im zato nepodmienečne väzenské tresty. Práve hnev nad týmito rozsudkami vytvoril prvý raz v sedemdesiatych rokoch širší front odporu. Odstránil bariéry, aké dovtedy neraz oddeľovali bývalých komunistov, ktorí donedávna stáli na strane moci a verili

v jej schopnosť obrodíť sa zovnútra, od tých, čo aj v čase jarných nádejí ostávali na okraji.

Už pri náčrte vzniku Charty 77 z tohoto rozporného zázemia rozpoznáva Gordon Skilling veľmi presne nové, od situácie z roku 1968 odlišné črty. Nepúšťa sa pritom do detailov o samotnom vzniku Charty, o tom kto, kedy a za akých okolností ju koncipoval. Nejde mu totiž nikdy o senzácie. Záleží mu hlavne na triedení a zvažovaní faktov, chce ich zaradiť do širších súvislostí, skúmať myšlienkové prúdy, čo sa za tým skrývajú a nezaujate ich hodnotiť. Pri popise obdobia po zverejnení Charty 77 venuje preto veľkú pozornosť osobnosti Jana Patočku, ktorého pamiatke ostatne svoju knihu venoval. Zachycuje ho ako filozofa a človeka, ktorý nesporne vtisol svoju počať tomuto občianskemu spoločenstvu. Takisto vysokými morálnymi a intelektuálnymi kritériami, ktoré určil svojim dielom, ako osobným príkladom a tragikou svojej smrti. Pre západného čitateľa Skillingovej knihy musia byť takmer neuveriteľné, pre husákovský režim sa stávajú zahanbujúcou vizitkou aj Skillingove presné, pritom zdržanlivo strohé portréty jednotlivých tlmočníkov Charty 77: od bývalého ministra zahraničia Hájka, sledovaného políciou ako zločínca, cez Václava Havla a jeho neľahkej cesty k literárnemu uplatneniu i neskorších trpkých väzenských skúseností po Ladislava Hejdánka, ktorý v päťdesiatke mal za sebou iba dva roky práce vo svojom odbore ako filozof, i radu ďalších. Súčasne kniha ukazuje ciele a zámery týchto ľudí, ktorým nikdy nešlo o vlastné záujmy, osobné ciele. Vzali predsa na seba riziko perzekúcií, namiesto ponížujúcich, ľudskú osobnosť rozkladajúcich kompromisov na záchranu kariéry.

Pri rozbere počtu a spoločenského rozvrstvenia dnešných vyše tisíc signatárov Charty 77 profesor Skilling dokazuje, že rozhodujúci podiel postupne získali ľudia, ktorých už nemožno priamo spájať s udalosťami z roku 1968, že ide o novú tendenciu, prekonávajúcu vtedajšie ilúzie. Na druhej strane nezamlčuje ani to, že sa Charte 77 z rôznych príčin nepodarilo preraziť hradby všeobecnej pasivity, letargie a strachu, presvedčiť ďalších, že aktívny občiansky postoj predstavuje skutočnú alternatívu a nádej. Uvádza však pritom aj výrok ministra vnútra Obzina, ktorý roku 1977 priznal, že bez masívnej zastrašujúcej kampane by bolo hádam Chartu podpísal milión, až dva milióny ľudí. Súčasne Skilling dokladá – veľmi presvedčivo aj na príklade malého ohlasu Charty 77 na Slovensku – že pookupačná kríza zasiahla hlboko do spoločenského vedomia oboch národov. «Morálna kríza – píše Skilling –, život v lži; ohrozuje samú podstatu národného charakteru... Nová vlna emigrácie, zasahujúca v rokoch 1979 a 1980 tisíce ľudí, aj signatárov Charty 77, dokazuje, že sa šíria pocity beznádeje a zúfalstva nad budúcnosťou krajiny».

Vývin v roku 1981, ktorý Skillingova kniha o Charte 77 už nezachycuje, potvrdzuje vcelku jeho anlyzu. Podial ide o samotnú Chartu 77, nenarušili jej kontinuitu vnútorné diskusie, ani určitá rozpornosť jej 'legalistického' postoja, ktorej Skilling venuje tiež veľa priestoru, kritickej i chápacej pozornosti. Ilustruje ju aj československým vtipom: Prečo nepodpísal Husák Chartu? Nemusí. Podpísal ju už predsa v Helsinkách.

Skilling pritom upozorňuje, že dodržiavania hel-

sinských záväzkov sa dostáva do rozporu s princípom vlády v duchu reálneho socializmu československého razenia, teda v danej chvíli to vôbec nie je minimálny program. Práve preto sa režim cíti neustále ohrozovaný touto občianskou iniciatívou. Preto – a aj zo strachu z vývinu v Poľsku – by chcel zmiest' zo stola problémy, ktoré chartisti nastolili. Preto stupňuje represiu, používa policajnú brutalitu a žalár ako jedinú odpoveď na výzvu Charty 77 k pokojnému a plodnému dialógu.

Na nový rok 1969 poslal taliansky karikaturista svojim československým známym na povzbudenie telegram: «Nezabúdajte, že popri 'bratoch' máte aj priateľov». Kým tí, čo sa v Československu bo-ria a obetujú za ľudské práva majú takých priateľov ako je múdry a rozvážny Gordon Skilling, nemôže civilizovaný svet zľahostajniť voči ich zápasu a osudu.

Za profesorem J. Klofáčem

(16-9-1921 – 15-8-1981)

Málokdo v Československu se letos v srpnu do-veděl, že patnáctého toho měsíce zemřel v Praze po dlouhé chorobě, v důsledku které byl operován, český sociolog prof. PhDr. Jaroslav Klofáč, DrSc. Dalo by se říci jeden z mála reprezentantů oboru, jehož historie od nástupu komunistické diktatury v r.1948 by mohla být psána jako neuvěřitelná série katastrof, daleké budoucnosti pro výstrahu. Sotva se podařilo jedné generaci sociologů dorůst, již byla tato disciplína, jsouc kvalifikována jako buržoazní, ideově pochybená či pozitivistická pavěda, zrušena a sprovazena z pole společenských věd; sotva byla obnovena a těžce vyhrabávala někdejší začátky, nestačila už uplatnit své schopnosti delší generace sociologů; když se proces několikrát zopakoval, zakrsla pod pojmem sociologie jakási společensko vědní odrůda, přísně strážena dogmaty historického materialismu a neplodná tak jako tato jeho ideová směrnice. Pokud se tato zplodina pokouší o sociální anlyzu podle vzoru své normální jmenovkyně v jiných zemích, pak je z větší části, tak jako československé statistiky nebo ekonomické podklady, vylhaná.

Jestliže takový osud stihl disciplínu, jaký mohl stihnout její reprezentanty, ty jež to s ní mysleli vážně? Pokud nebyli vyhubeni a nerozplynuli se prostě v marxismu a s ním v nějakém ústavu marxismu či v podobné plytké instituci, pak o nich veřejnost přestala vědět. Zbylá katedra sociologie na FFUK, vesměs ubohého obsazení po déletrvajících «kádrových zásazích», je sotva hodna svého jména. Není tedy divu, že o smrti českého sociologa se teprve dodatečně dovídali i jeho přátelé, že se tudíž nemohli zúčastnit ani pohřbu, který byl mimochodem v duchu osudu poznamenané disciplíny také velmi rafinovaně naplánován: konal se v sobotu v osm třicet ráno.

Profesor Klofáč postupoval po válce velice ry-

chle. Patřil k oné generaci, která postižena zrušením vysokých škol za nacismu vpadla do společenskovedních oborů plna elánu a dychtivosti. Vlastní píli a pracovitostí dosáhl vynikajících výsledků: po vystudování s titulem PhDr. přednášel na dělnických přípravkách, na tehdejší VŠPS (Vysoké škole politické a sociální) a na různých fakultách technického směru. Několik let pracoval, již jako docent, na katedře dialektického a historického materialismu na filosofické a pak na lékařské fakultě UK, odkud přešel na Vysokou školu politickou při ÚV KSČ, kde v r.1965 zakládal v duchu obnovy tohoto oboru katedru sociologie. Krátce na to se stal předsedou Československé sociologické společnosti, zároveň již jako profesor přednášel na fakultě osvěty a novinářství (FON) při UK. Rozvoj sociologie v šedesátých letech byl významně spjat s jeho jménem. Dosáhl hodnosti doktora věd, byl autorem řady publikací, mezi nimiž četné patřily k nepostradatelným úvodům do studie sociologické problematiky pro všechny studující. (V sedmdesátých letech veškeré publikace s jeho jménem musely být odstraněny z knihoven). Za každou jeho hodností a titulem stála poctivá a usilovná práce. V r.1968 byl členem komise Akčního programu, ustavené za Dubčekova vedení. Pro šíři jeho zájmů, pracovní energii a aktivitu je typický i fakt, že byl členem redakční rady Reportéra.

Pak přišla sovětská invaze. V r.1970, když upevněné Husákově vedení podniklo prověrky, rovnající se hromadné kulturní, občanské a společenskovední popravě, patřil profesor Klofáč mezi množství osobností, jež byly nejprve vyloučeny z KSČ a na to zbaveny všech svých dosavadních funkcí, neslýchaným způsobem vyhozeny ze všech vysokých škol a vědeckých ústavů, postiženy zákazy nadále publikovat, učit či věnovat se v jakékoli formě svému povolání, přinuceny živořit buď při nekvalifikované práci anebo být nezaměstnaní. To poslední byl i úděl profesora Klofáče. Po krátké době bez místa přijal v únoru 1971 místo pomocného topiče v n.p. Mites, jsa v dobré společnosti svých kolegů docentů. Třisměnný provoz a duševní stres nepřidaly v oněch letech nikomu na zdraví a profesor Klofáč onemocněl cukrovkou.

Pro restaurovaný režim byla od samého počátku až po současnost každá jednorázová msta neuspokojivá. Chtěl mstu vykonávat systematicky a trvale. Koncem ledna 1972 byl profesor Klofáč zadržen Státní bezpečností na 48 hodin a podroben výslechu, po němž mu bylo v Ruzyni odepřeno poskytnout nutnou lékařskou péči – při tehdy již pokročilé cukrovce dát inzulinovou injekci. Zároveň byla provedena domovní prohlídka. Silné zhoršování zdravotního stavu způsobilo, že profesor Klofáč byl schopen pracovat jako topič již jen málo měsíců. V polovině r.1972 mu byl přiznán invalidní důchod a od té doby žil ve své pracovně a u nepřetržitého studia střídavě v Praze a na venkově, stížen dodatečně srdečním infarktem a mnoha tělesnými bolestmi.

V oblasti vědy a kultury následovalo po prvních úderech režimu hluboké zhroucení celé československé «ideové fronty», v němž nejenže žádná nová osobnost téměř nevyrostla, ale v němž zdegenerovaly i zbytky schopností oněch odborníků, kteří měli to pochybné štěstí, že byli na svých místech v oficiálních funkcích, odměnou za sebe-

ponížení a kolaboraci, ponechání. Charakter, morálka a svědomí se během těchto let ukázaly být základními předpoklady veškeré duchovní a intelektuální tvorby a neexistuje dosud drastičtější potvrzení této skutečnosti negací, než jakou je současná československá kulturní Bifra. Z nesnesitelné potřeby vyslovit tuto pravdu vyrostla Charta 77 a profesor Klofáč byl jedním z prvních signatářů.

Režimní pronásledování pak zesílilo. Opakovaly se další výslechy, střídavě byl odebírán řidičský průkaz a telefon, návštěvníci jeho bytu byli v některých dnech obtěžováni a kontrolováni.

Podpis Charty znamenal pro každého signatáře osobní rozhodnutí. Pro sociologa byl spojen s pořadníkem hodnot, jež musel sestavit v poměru ke svému povolání. Profesoru Klofáčovi byla nabídnuta možnost určitého návratu k práci v oboru, samozřejmě nikoli bezpodmínečně. Cena takového návratu se zpravidla rovnala popření všeho, o čem člověk usiloval, podřízení se ideologickým směrnicím na úkor vědecké pravdy, službu politickým cílům na úkor svobody bádání a především důkladnou a veřejnou «sebekritiku». Od osobnosti, která se měla takto popřít, přemoci a ponížít, se žádalo, aby byla «rozumná». Ke cti profesora Klofáče je třeba uvést, že toto pojetí «práce» odmítl.

Během let ztrávených v invalidním důchodu profesor Klofáč nepřestal pracovat. Zajímal ho nejširší okruh otázek, souvisících ku příkladu s životním prostředím, a životním stylem a jeho změnami či s problematikou urbanistiky; ve chvílích zhoršení nemoci psal však i povídky, svědčící o citlivém smyslu pro vztahy mezi lidmi. Sám profesor Klofáč měl mnoho přátel a jako sociolog, učitel, reprezentant významných institucí, dokud jím byl, se vždy ochotně, s naprostou bezelstností a nezištností, které pro něho byly příznačné, snažil každému pomoci. Je trpkým faktem, jehož ironie je spíše tragická, že po svém existenčním zničení se stal ještě několikanásobným kandidátem věd. Úspěch jeho vědeckých prací se ovšem odrazil na postavení jiných lidí, kádrově vhodných a na nich podepsaných.

Centrem veškerého životního zájmu profesora Klofáče zůstalo ovšem až do smrti vlastní sociologické dílo. Jeho uspořádání, vydání a zhodnocení bude významným úkolem přátel a žáků, kteří tím jednou vyplní těžkou mezeru přetěžké doby společenských věd. Témata, která ho zajímala a která pečlivě studoval, zůstávají nerozpracována, což je tím citelnější, že by v této zemi ideologického umrtvení měla pro svou závažnost prvořadý význam. Z důvodů zásadního odmítnutí a utajení režimem tato témata jednak zcela chybí, jednak mají obecnější platnost pro studium podstaty totalitarismu než jsou rozměry jedné postižené země.

Jestliže Charta 77 vyjádřila slovy profesora Patočky myšlenku, že existují věci, pro které stojí za to trpět, a že pro ty, za něž se eventuálně trpí, stojí za to žít, pak příběh profesora Klofáče je jejím uskutečněním. Je dokonce víc než to: je *potvrzením*, že život člověka má smysl bez ohledu na funkce a kariéru, že tento smysl leží v jiné rovině než ony a že opačný postoj, zejména v zemi totalitní diktatury, vytváří život trapný a ubohý.

Praha, 30.listopadu 1981

O dvou recenzích

PETR PITHART *

(Aktuální příspěvek k dějinám duchovní občanské války v Čechách)

František Kutnar vydal ve Státním pedagogickém nakladatelství rozsáhlou práci «Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví». První díl (Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století) vyšel v roce 1973, druhý díl (Od počátků pozitivistického dějepisectví na práh historiografie marxistické) v roce 1977.

V Historickom časopise (ročník 27, číslo 2, 1979), který vydává Veda, vydavatelstvo Slovenskej akademie vied, recenzoval 2. díl Kutnarovy práce L. Suško. Na třech stranách zevrubně informoval o autorově metodě a metodologii, o jejich přednostech a nedostacích a také o některých autorových nedůslednostech. Suškovy pochvaly jsou strážlivé, jeho výtky jsou konkrétní a především žádný způsob čtení neumožňuje rozumět mu jinak, než právě jako tomu, kdo usiluje podat objektivní informaci a přitom naznačit přednosti i slabiny posuzované práce. Četba vzácně nepoplatného Kutnarova díla a právě souvislosti překvapivě klidné a věcné Suškovy recenze skýtá výjimečný, paradoxně vzrušující zážitek zapomínané už normalnosti.

Na tomto místě jen několik ukázek přístupu a jazyka recenzentova, který v úvodu konstatuje, že na takové dílo čekala československá historiografie už desetiletí: «Metodologicky... sa približuje marxistickej ideológii, aj keď do jeho bádateľskej práce naplno neprenikla»; «Málo pregnantně vyznievá zhodnotenie teoretického myslenia J. Golla. V tomto smere je oveľa zreteľnejšie vykreslený obraz Masarykovej filozofie dejín... Kutnar pritom upozorňuje na oprávnenosť Masarykovej kritiky individualizujúceho historizmu, odtrhnutého od praktických potrieb a na ním vytýčený postulát angažovanej historiografie...»; «... aj keď na hodnotiace meradlá niektorých historikov, ako napr. na J. Pekaře, by sa mohli vzniesť isté pripomienky vzhľadom na výraznú idealistickú koncepciu ich tvorby»; «U Nejedlého portrétu zaujme trezvie a diferencujúce hodnotenie, ktoré vie zdorazniť význam osobnosti, ale zároveň poukázať na nedostatky Nejedlého historickej metódy»; «Záverečná kapitola Kutnarovho prehľadu sleduje počiatky českej marxistickej historiografie na pozadí dejín robotníckeho hnutia. Je to pochopiteľne jen najstručnejší náčrt... Je zrejmé, že autor si nekládol za cieľ podať širší obraz marxistickej historiografie. Treba vyzdvihnúť priekopnícky čin F. Kutnara, ktorý na záver svojej plodnej bádateľskej činnosti predložil dielo, ktoré bude iste na dlhý čas nevyhnutelným orientačným pomocníkom historikov, nielen posluchačov histórie, ale aj bádateľov. Ako výkon jediného historického bádateľa je to svedectvo nesmierne koncentrovanej pracovnej aktivity, a aj keď mu pri hodnotení niektorých

osobností možno vyčítať istú nedoslednosť, zasluhuje si pre svoj význam nepopierateľnú úctu».

* * *

Docela jiné představy o účtě k dílu českého historika byly formulovány v Čechách. Recenzent se sebevědomě okázalou zlověstností nazval svůj text «O výkladu dějin českého a slovenského dějepisectví Františka Kutnara» a potřeboval celých devět stran Československého časopisu historického (ročník 27, číslo 6, 1979) na to, aby s únavnou vehemencí předvedl, co jest dnes «rozhodný postoj dialektické negace». Negace, která vychází – kupř. i v hodnocení Masarykovy «České otázky» – z «Poučení z krizového vývoje ve straně a ve společnosti».

Recenzent se toliko řečnický táže: «Jaký je smysl výkladu českého a slovenského dějepisectví u F. Kutnara?», neboť není pochyby, že právě on znal odpověď už dávno, dávno předtím, než vzal knihu do ruky. Vždyť Kutnar... je žákem J. Pekaře», takže jeho práce ani nemůže být ničím jiným, než «protimarxistickým spisem», totiž «neuvěřitelně opožděným epilogem pekařovské falzifikace našich národních dějin». Pak je ovšem možné, že dokonce i «... faktografie je u F. Kutnara prostředkem, nástrojem protimarxistické koncepce dějin českého a slovenského a slovenského dějepisectví». Střelivo recenzentovo je oně těžce zprofanované ráže, která se u nás zavedla do výbroje držitelů úředních pravd zhruba před třiceti lety: «... Protivědecký spis J. Pekaře...»; «Plesnivě zpátečnické 'Tři kapitoly z boje o svatého Jana Nepomuckého'»; «Průhledná falzifikace dějin v práci, 'Žižka a jeho doba'»; «V Kutnarově portrétu jezuita Balbína se velmi obtížně vyhledává rozhraní mezi pekařovskou nacionalistickou falzifikací českých dějin a docela obyčejným lhaním»; «Je poněkud zvláštní, že F. Kutnar ocenil ideový marasmus, který nazýváme masarykismem, jednoznačně pozitivně, a to i přes ostré půtky J. Pekaře s T. Masarykem»; tu třeba dodat, že by bylo ještě zvláštnější, kdyby recenzent právě tohle «i přes ostré půtky...» byl s to pochopit. Nevím také, jak rozumí slovu «inzultace»: každý u nás dovede si představit, jak krotičce mohly být formulovány námitky vůči Nejedlému v knize, která nejen měla vyjít, ale také vskutku vyšla – a přesto je recenzent přesvědčen, že Nejedlý byl «... kutnarovskou kritičností doslova inzultovaný...»

Kutnar, údajně toliko «reprodukcující všechna základní Pekařova stanoviska», nemůže tak asi učinit jinak než «kostrbatou vavákovštinou» – a tu už může jít jen o perzekuční blud: mezi protagonisty rozvětveného a až do dnešních znormalizovaných dnů zasahujícího pekařovského spiknutí recenzent rozpoznává i milčického rychtáře s vybělenými vlasy až po ramena! A jak už to ovšem u falzifikátorů a vůbec škůdců bývá pravidlem, počíná si vavákozující Kutnar «velmi obratně»...

Recenzent se v textu znovu a znovu vrací k tomu, v čem spatřuje nejspíše nejnebezpečnější

* Uveřejněno bez vědomí autora.

ideologický kontraband idealistického historika: «Kutnar... akcentuje spjitost o sobě ve vývoji dějepisectví». Tvrdí, že «Dějiny dějepisectví jsou dokladem kontinuity lidského vědeckého myšlení, které nikdy nemůže beztržně přerušit tradice a začínat od počátku». Dědictví českého a slovenského dějepisectví je podle něho «... předáváno z generací na generace a spojuje je přes protiklady staletí, směrů a individualit v jediný charakteristický celek lidského poznání. Tak je dána a zaručována kontinuita, bez níž by nebylo jak ve veškeré práci fyzické a duchovní kritického a sebekritického srovnání a zdravého rozumu».

Recenzent, který jistě naposledy zmíněné hodnoty nepostrádá, zděšeně dovozuje: «Marxistická historiografie prý je nejenom v nezbytné diskontinuitě, ale ve stejně nezbytné kontinuitě s dílem T. Masaryka a J. Pekaře, J. Slavíka i F. Dvorníka, R. Jakobsona i Z. Kalisty. Jinými slovy máme být dědici všeho významného, co bylo».

Pocit převahy nad nepřizpůsobivým a podle toho také kádrově nechráněným historikem nejstarší generace umocňuje si recenzent arogantní stylistickou figurou, kterou se výsměšně předvádí jako obránce čehosi slabého, Kutnarem jakoby ohroženého: «Pekařův žák F. Kutnar vyložil T. Masaryka natolik pozitivně, že nám nezbyvá, pokud se přidržíme jeho rad nebo polekáme jeho výhrůžek, abychom i dnešní marxisticko-leninskou historiografii rozvíjeli v určité kontinuitě i s masarykismem». «Vzdejme se tedy svých třídních stanovisek...»

Věru není jasné, jak a čím může právě František Kutnar vyhrožovat právě recenzentovi, či dokonce samotné marxisticko-leninské historiografii. Recenzent si však netroufne ani dávno zapomenutého Františka Pubičku, který jako nedostačivý předchůdce Palackého začal se systematickým vypisováním dějin již v roce 1768 (dvě stě dva roky před «Poučením»!), charakterizovat s menší rascancí než jako «jezuitskou a stavovskou fossilii». Musí-li se zaklínat «uvědomělou stranickostí i vůči tomu nebohému Pubičkovi, snadno pochopíme, že tím méně může mít smysl pro jakoukoli kontinuitu s komunistou Závišem Kalandrou, odsouzeným v procesu s Miladou Horákovou ke zcela důsledné diskontinuitě, totiž k trestu smrti a tehdy také řádně popraveným, neřku-li se Zdeňkem Kalistou, který trest, zkrácený v rozvratných letech šedesátých z patnácti na osm let žalářní diskontinuity, s prominutím přežil.

Jistě, nejde vůbec o tohoto Josefa Haubelta, podepsaného pod recenzí, a také nepochybuji, že ukázky z jeho kritických způsobů nejsou s to dnešního čtenáře už ani překvapit, natož rozčilit – po tom všem, co už máme za sebou v dlouhých dějinách té války. Té duchovní občanské války v Čechách.

Ano, v Čechách: jde o to, jak je možné, že reprezentativní akademický časopis slovenských historiků na dílo, které se – nejspíše ovšem s vydatným přispěním záračnických kejklů Pekařova agenta, tohoto vymyšleného jezuitského svatého na mostě – dostalo až do rukou čtenářů jako připomínka normálnějších časů, že se na toto dílo odváží reagovat slušně a věcně?

A jak je možné, že redakční rada Českosloven-

ského časopisu historického souhlasí s tím, aby právě při recenzování díla o souvislostech duchovních dějin našich národů vzala si slovo sama sebou zahlcená nenávist ke každé jiné než stranické, ale čti raději partajní, kontinuitě? Ostatně jako kdyby taková kontinuita existovala! Nenávist, která umí jen ničit: odmítat, rozdělovat, vydělovat, vylučovat, škrtat, zakazovat, přehrazovat, vymycovat... A ještě zapírat, zatracovat, umlčovat, odsuzovat... A také ovšem cenzurovat a z knihoven vyřazovat knihy a k lopatě posílat jejich autory.

Je to jen náhoda? Bývá tomu jindy opačně? Nemyslím, slyším totiž zároveň spoustu zlomyslných, závistivých, často trapně nejapných výroků právě o Slovácích, o tom jak nás Čechy ovládají a ovšemže vyžirají – nás zřejmě pořád někdo vyžirá. Řekl bych, že to je jeden z nejnejapnějších způsobů, jak nemluvit o tom, co nás decimuje skutečně, čím totiž sami sebe decimujeme: jak nemluvit mimo jiné o té válce.

Je to také válka proti historické paměti a tedy i proti těm profesionálním pamětníkům – historikům, kteří mají svědomí, je to válka proti všem tradicím, nehodícím se úřadům: válka proti takové minulosti, která by nás mohla oslovovat celá, neproškrtaná, nefalšovaná, v úplnosti dobrého a zlého, velkého i malicherného, stále inspirujícího a povznášejícího i toho, zač se ještě dnes stydíme.

Bez otevřeného vztahu k takové minulosti ztrácí naše životy jakýmsi zlomyslným paradoxem i budoucnostní rozměr, rozměr naděje, přesahující dnešní shánčlivý, sebestravující se všední den. A s nadějí ztrácíme pak smysl i pro tu poslední, tajemnou solidaritu s březínovským «společenstvím mrtvých, živých a nezrozených». Zůstáváme už jen těmi, které dokáže vyburcovat z lhostejnosti toliko podezření, že někdo ujíždá z našeho, či spíše z mého žlabu, že nám, či spíše mně někdo někde něco sežral. Při takových starostech se ovšem brzy a spravedlivě požereme sami.

(Zmiňovaný Josef Haubelt je žákem prof. O. Říhy a působí jako docent na katedře obecných dějin filozofické fakulty KU.)

Falešné představy

V rozhovoru k desetiletí exilového nakladatelství *Index* (Listy č. 6, 1981) vyslovil Jiří Lederer názor, že «Svobodná Evropa nemá málo peněz» a tudíž «má povinnost podle svého poslání věnovat se i naší kultuře» a «když kulturní dílo vysílá, má je i řádně zaplatit». Honoráře prý potřebují autoři i nakladatelství. Adolf Müller před tím v rozhovoru řekl, že *Index* dostal za odvysílané úryvky z knih, které vydal, spíš «uznávací poplatky než honoráře».

Jako dlouholetý redaktor rozhlasové stanice *Svobodná Evropa* bych k tomu chtěl říct toto: Adolf Müller má pravdu. *Svobodná Evropa* platí za přejeté texty, které odvysílá, poplatky věru pouze uznávací. Vyplývá to jednak z obecných zvyklostí, podle nichž se za texty už jinde zveřejněné platí tzv. «malá práva» a nikoli nové honoráře, jednak ze

skutečnosti, že Svobodná Evropa je především instituce informační a na tuto funkci zcela soustředěná. Jestliže vysílá (např. v pořadu «Literatura bez cenzury» nebo «Dokumenty doby») úryvky z některé knížky, má to rovněž splnit hlavně úlohu informativní: přiměřeným a schůdným způsobem upozornit na nová díla českých a slovenských autorů, které pražský režim nepouští veřejně ke slovu (ať už žijí v Československu nebo jinde), a také na záslužnou činnost různých exilových vydavatelství. Tento úkol může Svobodná Evropa plnit pouze v daných materiálních podmínkách. Stalo se nejspíš, že Jiří Lederer – bezděky – podlehl klamnému dojmu, který mnohdy vzbuzují i čs. sdělovací prostředky, když velmi často vypočítávají milióny dolarů, schválené americkým kongresem jako rozpočet stanice. Tyto částky ovšem pokrývají z naprosto převážné části stále stoupající náklady, spojené především s hmotným zabezpečením zaměstnanců, technického provozu a správy vysílacích, redakčních a správních zařízení. Na externí spolupracovníky a na jiné honorářové výdaje vždycky zbývalo a stále zbývá velice málo prostředků. To není zlý úmysl. To je lety vzniklá praxe. A tu lze – i když tu jistá zlepšení jsou – zatím těžko změnit. I já bych si například představoval, že se bude stále rozšiřovat počet slušně zaplacených původních přispěvatelů mimo stanici. Ale realizace takových představ souvisí i s mnoha dalšími aspekty vnitřního vývoje podniku, který už funguje třicet let, ač s tím při jeho založení sotvakdo – v optimistické naději na příznivý společenský vývoj – počítal. Jediná reálná možnost je tedy mít i nadále trpělivost. A nevzbuzovat zdánlivě rázným vystupováním falešné představy a nemístné domněnky, jako třeba (když to trochu přeženu), že se ve Svobodné Evropě topíme v dolarech, ale nikomu je nedáme a sami si je rozebereme. Nic by nebylo horšího, než takhle foukat do ohníčků, u kterých se mrzce přihřívají dogmatici na obou stranách zrezivělé opony.

Milan Schulz

Hodiny naboženství katechety Dietla

Toto není ovšem žádná aktualita, to se jen tak pozdě rozhoduju napsat, co mi napadlo dřív.

Někdy otvírám zpěvníky a čtu si, brnkám na piáně či dokonce zpívám lidové písničky. Tak jsem přišel na valašskou píseň, která mě potěšila prostotou své myšlenky, průzračností své třídílné (seriálové) stavby a hlavně výřešením, po němž se člověku chce žít o kousek dál (více).

- 1) Dyž sem nebýl doma,
stala se ně škoda.
Zebrala ně mou chaloupku,
zebrala ně voda.

Živelní pohroma, proti níž je člověk bezbranný. Vlastní silou ani nemůže škodu napravit. Prosit sousedy, žádat úřady, a kde vzít peníze na materiál, a povoz, a dlouho žít v nepohodlí! Je to těžká

zkouška, správný křesťan však obstojí, jinak by s tím přeci nešli do televize. Jsme zvědaví, čeho se autor odváží v druhém dílu.

- 2) Šel sem do kostela,
tam sem prosil Boha,
aby ně tu mou chaloupku
navrátila voda.

Zkoprněli jsme a chechtáme se. Také jsme kdysi věřili, chodili do kostela, oddalovali jsme své hříchy, dokud to trochu šlo, ale život nás jinak poučil než Písmo: primářem se stává udavač nebo kariérista. Má nás ten Dietl za voly?

- 3) Dyž sem domů přišel,
chaloupku sem našel,
přece ten Bůh všemohoucí
mi prosbu vyslyšel.

Usmíváme se s podezřením, že jsme přece jen dojati. V původní čistotě drze nám hledí do tváře naše mladistvá víra. Ne, jinak nám nevyvrací naši zkušenost s lidmi, s kostelem a národním výborem, pouze nám připomíná, že tomu tak nemělo být a nemá. Lidová píseň nám nelže, život a kostel nás obelhal. Slyšel kdy, že nejlepší lékař se stal primářem? Pravdou však je, že by se jím stát měl. Vidíme prolhanost seriálu: naše chaloupka nikdy nebude zpátky na svém místě, protože o tom rozhoduje kalná povodeň valící se vždycky odněkud, kam nemáme vstup. Ale kdyby byl Bůh, či kdyby seděl tam, jak jsme se učili, stalo by se, co nám autor vykládá. Nebo kdyby autor byl Bůh.

Praha 1981

L. V.

J. Seifert je nemocen

Den 23. září 81 oslavil národní umělec Jaroslav Seifert své 80. narozeniny. Vedle nesčíslných blahopřání od československých občanů a mnoha přátel dostal i stručná přání též od prezidenta dr. Gustáva Husáka a předsedy vlády dr. Lubomíra Štrougala, dále od předsedy České národní rady, od ministra kultury a jiných oficiálních osobností. V poslední době vyšly po dlouhém váhání některé Seifertovy básnické sbírky, u příležitosti jeho narozenin se o něm psalo i v novinách. To na jedné straně. Současně však byl veliký problém s uveřejněním jeho osobního poděkování všem těm, kteří mu blahopřáli. Nebylo možno umístit takové stručné poděkování nikde v kulturní rubrice, dokonce ani jako inzerát. 11 dní putovaly jeho spolupracovnice s tímto poděkováním po redakcích a administracích novin. Přitom musely vyslechnout několikrát zdůvodnění tak nepochopitelného odmítnutí, mimo jiné toto: Dokud prý pan Seifert nepoděkuje veřejně Husákovi a Štrougalovi, nemůže děkovat ani všem. Po 14 dnech bylo ono stručné poděkování Jaroslava Seiferta všem gratulantům uveřejněno. Předcházelo tomu velké množství jednání v redakcích a administracích,

někteří jejich řadoví pracovníci se vyslovovali velmi kriticky k takové diskriminaci básníka, kterého mají rádi, rádi čtou jeho verše. Krátce nato, 15. října, navštívili nemocného Jaroslava Seiferta v jeho bytě plukovník a podplukovník StB. Nutili ho, aby nechal publikovat poděkování prezidentovi a předsedovi vlády a aby odvolal svůj podpis pod jedním spisovatelským dokumentem. (Šlo zřejmě o dopis PEN-klubu, zastávající se našich vězněných spisovatelů a novinářů). Debata s příslušníky StB byla velmi dramatická, nepříjemná. Vyhrožovali, přinesli s sebou napsaný text, který měl básník Jaroslav Seifert podepsat. Odmítl. Napsal však vlastní text, ale po silném stresu neví, jaké bylo jeho znění. V zápětí po této nevídané návštěvě se zdravotní stav Jaroslava Seiferta rychle zhoršil. Dne 2-11-v 6 hod. ráno došlo ke kolapsu se srdeční dekompenzací. Silně se zhoršila i jeho cukrovka a onemocnění močových cest. Pohotovostní lékař i lékaři, kteří ho pak přijímali v nemocnici, shodně vyslovili domněnku, že tak prudké zhoršení celkového zdravotního stavu musí být důsledkem nějakého silného duševního stresu. Nemocný jim to potvrdil. Od 21.11 je pan Seifert v domácím ošetření. Jakékoli další vzrušení či rozčilení by mohlo mít za následek další zhoršení jeho zdravotního stavu. Doufejme, že si to nikdo nevezme na svědomí. Jde o neomalený útok Státní bezpečnosti na předního českého lyrika, jenž po léta odolával snahám, učinit s něj básníka oficiální kultury se vším, co k tomu náleží. Národní umělec Jaroslav Seifert je signatářem Charty 77 a jeho básnické sbírky, zvláště ty, které nemohly vyjít v nakladatelstvích, a v poslední době i jeho vzpomínky znovu a znovu vycházejí v samizdatových strojopisných vydáních.

Přínosná cesta

JULIÁN SLATINA

«Tvorba», týdeník pro politiku, vědu a kulturu, nemá mnoho čtenářů. Neříkám předplatitelů - to se přece dá úředně zařídit. Ale že by ji mnoho lidí četlo, to se tvrdit nemůže. Požádal jsem redakci «Listů», aby mi umožnila tuto škodu maličko napravit. Vyhověla mi, a budiž za to pochválena.

Vzal jsem pravítko a zjistil, že dvojstrana «Tvorby» měří takových 60 krát 42 centimetrů, to máme bratru 2500 cm čtverečních. Tolik mi «Listy» neposkytují; tolik však «Tvorba» poskytla Milanu Mádrovi na křehké dílko nazvané «Mezi Prahou a Adenem». Což je, neklame-li mě mapa světa, přesně v Jeruzalémě; avšak pohled na fotografie s ověněným Husákem rázně vyvrací domněnku, že navštívil Svatou zemi. Šlo o Tripolis, Aden a Addis Abebu. Podle Mádrova údaje čelí první dvě města od sebe 4400 kilometrů. Vzdušnou čarou, neboli - jak, pokud vím, říkají nápadití Angličané - «jak letí vrána». Neletěla to však vrána (jak pro změnu říká ruská bylina) neletělo to ani celé hejno vran, ale letěl to Husák s hejnem pistolníků, úředníků, odborníků a plukovníků, a neuletěli jen ty 4400 km

mezi Libyí a jižním Jemenem, ale dobře třikrát tolik, aby byl trojúhelník s Prahou kompletní. Takže připočteme-li odskok do Etiopie, podařilo se tomuto černému hejnu zvládnout skoro dvacet tisíc podzimmích kilometrů. Uvážíme-li, že mašinky vezoucí to všechno vzduchem už nějaký ten litřík vysokotanového spálí, a pamatujeme-li na všechny ostatní výlohy, pochopíme, že tímto letem bylo podstatně přispěno ke splnění ročního plánu čs. zahraničního turistického ruchu - toho, kterému se v úředních statistikách říká cestovní ruch «aktivní». V čem je aktivní, nevím; myslím, že mu ten přívlastek sedí asi tak přesně, jako sedí ty úřední statistiky, ale to nechme. A vůbec bych se nedivil, kdyby mi příslušná místa neschválila pro nedostatek prostředků cestu do Vídně, kdybych si o ni zažádal. Takže raději nežádám: necht' v mém zastoupení lítají letouni povolanejší.

Jenže odbočuji. Dnešním tématem je totiž jazyk. Ne ten s polskou omáčkou, ale čeština, v daném případě normalizační. Její bohatsví, její krása. Tak, jak do její klenotnice přispěl Milan Mádr, který se zářijového vandru zúčastnil jako reportér, s úkolem natrvalo vytesat jeho spanilost do tvorební žuly. To učinil. A jak!

Především se z něho vyklubal odborník na počasí. «V první dekádě září už intenzivní letní vedra v Tripolisu ustoupila mírnějšímu slunečnému počasí, jež je branou do středomořského podzimu» - líčí Mádr. Když touto branou vstoupil do lyrického rozpoložení, nedovede již lyrice uniknout. «Četné ulice zdobily náhrdelníky žárovek. Po setmění se z nich marnotratně řinulo světlo vytvářející slavnostnější náladu...». Zda marnotratnost šla na účet československého elektrotechnického průmyslu, Mádr neupřesňuje. Ale asi šla také na účet libyjského obyvatelstva. Stejně jako slavnostní večere, při které oba představitelé (Husák a Kaddáfí) «ocenili známkou nejvyšší» - co myslíte? Inu, «půdorys přátelství», z něhož československo-libyjské vztahy prý vyrůstají. Na tomto půdorysu dopisovatel Mádr objevil «nepatrný kamínek v bohaté mozaice programu» soudruha Husáka v této zemi. Co to ten kamínek byl, na to byste nepřišli, prozradím vám to. V noci totiž pozval Kaddáfí hosta na závodníště, kde se ze tmy «vyřítilo ve skvělé ukázce několik nádherných arabských koní...». «Připadalo mi to, vyznává se Mádr, «jako ztělesnění spádného společenského pohybu» této země...». Nevíte-li, co je to spádový společenský pohyb, nic si z toho nedělejte. Asi je to nějaká konina.

Spádový pohyb vykonaly, jak Mádr referuje, i obchody na tradičním tržišti zvaném súk. «S výjimkou specializovaných obchodů nebo těch, jejichž majitelé se začlenili do družstev, stáhl zbytek naposled a navždy rolety». Viděl jsem v životě sice ne jeden súk, ale přiznám se, že rolety nejsou právě jejich příznačným rysem. Možná, že to napsal Mádr jen obrazně, unesen nadšením nad «socialistickými tržišti» v Kaddáfíově Libyi, kde, jak dodává, «u východu musí totiž zákazníci kontrolorům prokázat, že odnesené zboží zaplatili». Je vidět, že Libye kráčí k socialismu mílovými kroky, asi jako ti spádni ryzáci.

Ale opusťme «Libyjskou džamáhiríji» a přehoupněme se uvedených 4400 kilometrů přes několik pouští, až tam, kde Milana Mádra, z důvodů mně

trochu nejasných, čekalo překvapení. Nad čím? Nad tím, že «Addis Abeba jako dříve uchvacuje svým působivým kopcovitým reliefem, sevřena ze tří stran skalnatým okružím pohoří Intoto, které se ještě dále vzpíná nad dvoupůltisícimetrovou výškou». Upřímně řečeno jsem ani ve snu neočekával, že by se etiopské hlavní město bylo od dob císaře Haile Selassie sesedlo; ale člověk přece jen rád dostane takové ubezpečení, že věci aspoň v něčem zůstaly, jak byly.

Vlastně ještě v něčem. Hluboké nadčasové lidství propuká v Mádrově na tržišti. Tam lyrika přechází téměř v erotiku: «Libily se mi ženy prodávající koření» – vzdychá, při čemž upřesňuje, že jde o koření «barvy dresu pražské Dukly». Diváci, až budete na stadiónu, vzpomeňte si, že Dukla má dres barvy onoho koření, jež prodávají etiopské «Obchodnice svěžího smavého půvabu», s pohledy, «pod nimiž muži zpravidla tají jako vosk . . .».

Ale abychom neroztáli docela: Jak pozorujete, zdráhám se pouštět do politiky. Nebudu proto meditoval nad Mádrovým výkladem o zvláštnosti etiopské revoluce, že totiž se avantgardní strana začíná organizovat teprve po jejím vítězství. Vždycky jsem se v RSS učil, že je to obráceně, že bez avantgardní strany se revoluce nekoná. Ale nejsem dogmatik, nepřezvykuji formulky, a jsem ochoten marxismus-leninismu aplikovat tvůrče, přinejmenším jako Husák, ne-li jako Mádr. Pomímám také, že se vedoucí garnitury této revoluce v Etiopii nějakou dobu vzájemně trochu vyvražďovaly; to už dnes není po zkušenostech z Afghánistánu nic neobvyklého. Jako člověk přízemní se spíše soustředím na poznání, že den oslav výročí revoluce, kterých se Husák zúčastnil, byl «den hojnosti, nakupovalo se hodně kuřat a skopového, vyměňovaly se dárky, mezi příbuznými se konaly návštěvy (sledujete tu jiskřivou češtinu? Ne že by se příbuzní navštěvovali – konaly se mezi nimi návštěvy! – J.S.)». Ale pozor: «Veřejná pozornost však byla soustředěna na oslavy revoluce . . .». Nejde mi to hlavy: když se veřejná pozornost soustřeďovala na oslavy – kdo pak kupoval ta kuřata a skopové a vyměňoval si dárky na návštěvách? No ale nebuďme pedanti a utěšme se vědomím, že «přestože v předcházejících dnech spršky i husté lijáky přicházely nazdařbůh (tedy jaksi bezplánovitě. – J.S.) a často, sobotní přehlídkové dopoledne olemovalo pilně se snažící slunce zlatým rámem . . .».

Snad jsem natvrdo, ale není mi jasné, zda přehlídkové dopoledne lemovalo snažící se slunce nebo naopak. Ale asi je to jedno. Co však není lhostejné, je, že podle dr. Husáka se má mezi ČSSR a Etiopií «nejen zvyšovat obchodní výměna, ale mají se i hledat nové formy vzájemných hospodářských styků, které by ještě lépe pomáhaly uspokojovat» atd. atd. Dost mi to sebralo dech, když jsem si představil, kdo asi bude komu co uspokojovat, a čím.

Avšak zahleďme se dále a hlouběji do Mádrových stylistických výbojů. Jsme totiž v demokratickém Jemenu. (Méně informované upozorňuji, že jsou dva Jemeny. Jen ten jižní je demokratický, protože s námi peče). «Demokratický Jemen», píše Mádr, «to je neúnavné slunce roztápějící po celý rok . . . vzduch takřka absolutně nasycený vlhkostí». Což vás nemusí skličovat, protože «je to však především země, která v této části světa vysoko a viditelně (to

kouzlo: vysoko a viditelně! – J.S.) vztyčila prapor pokroku». Já bych řekl prapor takřka absolutně nasycený pokrokem. Kdo ještě není takřka absolutně nasycen Mádrovou poezií, nechť se obětuje a čte dál. Doví se, že se Jemenská socialistická strana – kterou socialistický Jemen na rozdíl od stejné socialistické Etiopie má – zrodila «postupným přetvářením a slučováním existujících politických organizací». A dobrovolně (viz vyvražďování!). Vůbec je JLDR «zemí hlubokého přerodu», se kterou Husák podepsal Smlouvu o přátelství a spolupráci, a to na pouhých dvacet let a «na zásadě rovnosti a vzájemné výhodnosti». Mají se tedy naši lidé na co těšit. A není ani s podivem, že Milan Mádr označuje celou cestu do «tří spřátelených zemí» jako «přínosnou». Co přinese a komu, na to se můžeme 20 let dívat . . .

Milan Mádr není žádný zelenáč. Září na firmamentu (ouha, nakazil jsem se!) české žurnalistiky už drahně let. Nelze tvrdit, že by neuměl česky, nedovedl psát nebo neměl rozhled či smysl pro proporce. Ouraz vězí jinde. Vězí v potupné, čubičkovské roli, kterou tento režim vyžaduje od novinářů, jež nevyhnal z politických důvodů od redakčního stolu anebo kterým se z takové role dostatečně nezvedá žaludek. Ušetřil jsem vás protokolárních Mádrových chvalozpěvů na Husáka a jeho partnery. Soustředil jsem se na palyriku, papoezii, pačeštinu. Jedině s takovými «publicistickými» prostředky může tento parežim počítat; ony jsou stvořeny k jeho obrazu, on k obrazu jejich. Jsou zrcadlem, které věrně obráží jeho křivá ústa. Svůj k svému, a vždy dle pravdy. Jaký pán, takový žurnalistický kmán.

Řeknete, že jsem na Milana Mádra zlý. Naopak. Ať je rád, že se dostal do «Listů»; aspoň si jeho lyriku někdo přečte.

Ladislav Kalina na obrazovce

«Proč chodí hlídky SNB ve třech?» – «???» – «Jeden umí číst, druhý psát, a třetí musí dohlížet na ty dva intelektuály . . .».

Tento a tucty dalších vtípů z ČSSR a východní Evropy citoval divákům britské televize 22. září devadesátiminutový pořad «Tiny Revolutions» («Malinké revoluce»). Společnost Granada v něm využila materiálu z knihy «Nichts zu lachen» («To není k smíchu»), která vyšla v Mnichově ještě za života svého autora, Ladislava Kaliny. O tomto slovenském spisovateli a tvůrci politických kabaretů – než mu v této tvorbě zabránila policejní perzekuce – jsme psali v loňském letním dvojčísle Listů.

V drammatizaci se prolínaly kabaretní scény, zpřítomňující někdejší představení bratislavská, s rekonstrukcí Kalinových výslechů v době jeho věznění ve vlasti. Pořad byl důstojným uctěním památky Ladislava Kaliny, který zemřel vloni v lednu, a zároveň dala britskému divákovi hlouběji pochopit český a slovenský politický vtíp jako jednu z forem obrany proti znormalizovanému režimu. Kritika v tisku přijala pořad velice příznivě.

ZBROJENÍ

(Evropské obavy, výhrady a připomínky)

ADOLF MÜLLER

Mluví-li se v minulosti o nebezpečném zbrojení a o politicko-vojenských souvislostech a komplexech s tím spojených, byla myšlena převážně Evropa, hlavně její střední část: Německo. Odtud vycházela často pro svět vojenská nebezpečí. Po každé válce se pak v různých obměnách, méně či více slavnostně, opakovalo: už nikdy... nedovolíme... musíme zabránit... a pod. až do chvíle, kdy byly arsenály zase plné k dalšímu použití. Po druhé světové válce se situace přece jen změnila. Dvě supervelmoci, podílející se rozhodujícím způsobem na porážce Hitlerova Německa, si Evropu rozdělily, zbraněmi nové, neporovnatelně strašnější účinnost se drží vzájemně v šachu, takže evropské národy – na Východě oloupené o svou svobodu, na Západě s omezeným prostorem pro politickou aktivitu-nemají sice právě důvody k trvalému jásovu, nicméně prožívají až dosud neobvykle dlouhou dobu bez války a řada z nich i neobvyklou éru blahobytu nebo alespoň relativního dostatku. A tak riskovat pro to, co chybí – a to je převážně plná svoboda pro rozhodování o vlastním vývoji – ozbrojené střetnutí, nechce, snad kromě šilenců, v podstatě nikdo. Mluví-li se tedy dnes ve zvýšené míře ve světě o zbrojení, vojenských cílech, možných konfliktech atd. neroste v Evropě nikde nacionální nadšení, jako tomu bývalo často dříve, nýbrž odpor, nechť a strach. Hlavně pak tam, kde právě takové pocity dříve nebyvaly tak silné, totiž v industriálně nejvyvinutějším středu kontinentu, opět hlavně v Německu.

Mimoevropští spojenci nebo protektoři, v minulosti kritisující v různých ideologických tónech (a často oprávněně) politickou lehkomyšlnost či válkychtivost «zkaženého starého kontinentu» nejsou však spokojeni ani dnes. Kritisují Evropu naruby: za neochotu či zdráhání držet s velmocemi ve zbrojení krok. USA tak činí v poslední době ústy některých svých politiků vůči svým evropským spojencům otevřeně, SSSR vyčítá tu a tam svým vasalům nedostatečnou «péči o obranyschopnost» a ještě více chyby v «psychologicko-politické přípravě protiimperialistického boje» na důvěrných zasedáních. Stará evropská nemoc: zbrojení, ať jako hrozba či jako jedna z příčin vojenských konfliktů, se zdá být povýšena do celosvětové roviny, přičemž možná nebezpečí pro zalidněné evropské země neklesla, nýbrž prudce stoupla. Potud obecně.

Konkrétně pak prý jde o rostoucí sovětskou hrozbu Evropě i světu, již je třeba čelit a také o to: udržet mocenskou rovnováhu, která prý jediná mír koneckonců zajišťuje. Na tomto místě se ovšem evropské názory štěpí a i ti, jimž se zdálo být až dosud mnohé jasné, kladou zvědavé otázky a dostávají velmi rozporné a nepřesvědčivé odpovědi.

O sovětském utlačování východní Evropy a o potenciálním vojenském nebezpečí vyplývajícím jak z toho, tak i z vnitřních napětí sovětského

systemu, nepochybuje, snad kromě některých promoskevsky orientovaných komunistů, asi nikdo. Není to také nic nového. Ale: vzrostly opravdu převratně sovětské mocenské ambice či snad dokonce už i posice ve světě za posledních několik let? Změnila se opravdu podstatně kvantita i kvalita sovětského vojenského potenciálu? Prý ano, říkají nám náhle-už několik měsíců-jedni a upozorňují na leccos, třeba na akce sovětské prodloužené ruky Vietnamu v Indočíně, nebo na Angolu, Libyi – a hlavně na Afghanistan. Naopak, tvrdí druzí a ukazují na ztráty sovětské prestiže v třetím světě, na Egypt, na Čínu, ale i na Polsko a na vlastní sovětské potíže a slabosti vůbec. Třetí pak jsou názoru: Sovětský svaz drží a zřejmě podrží pevně svůj mocenský vliv ve svém vlastním bloku (pokud takové bloky budou existovat!) a jistě vliv s chutí případně rozšíří všude do «šedých zón», kde mu k tomu dá protistrana příležitost, ale to vše je především otázkou *ekonomicko-sociální přitažlivosti a politické schopnosti parlamentně demokratických zemí*, zcela zvláště pak těchto zemí vůči tzv. třetímu světu, a nikoliv otázkou primérně vojenskou. Na expansi vůči industriálně vyspělému světu nemá SSSR ani vojenských ani politických sil a tento cíl také není (pokud se tyto země sami, opět převážně ekonomicko-sociálně, nezhroutí, nebo podstatně neoslabí) součástí jeho mocensky vypočítavé, ale obvykle také vypočitatelné politiky. Pokud Moskva kalkuluje se zvýšením svého vlivu či s rozpory mezi západními spojenci, těžko toho může docílit vojenskou silou. I v tomto případě o tom rozhoduje spíše míra prozíravosti a schopnosti vzájemné spolupráce západních politických skupin samotných.

Pokud jde o rovnováhu vojenských sil je v argumentaci zmatek ještě větší. Jedni tvrdí, rovnováha nadále globálně existuje (jinak by prý už dávno nebyl mír), ovšem vzhledem k asymetrii geopolitické situace (bezprostřední sousedství SSSR s Evropou, ale i s Asií, napětí vůči Číně, a naopak zámořská posice USA a pod) nemůže být stejná ve všech oblastech světa a ve struktuře zbrojení obou supervelmocí. Druzí tvrdí, že SSSR získal převahu, buď vůbec, nebo alespoň kontinentální (tanky) či raketovou (SS 20) a že neobyčejně rostou jeho síly námořní. Třetí pak podotýkají, že Sovětský svaz – dlouho supervelmoc na hliněných nohou-bere pouze vážně od počátku pochybnou tézi o nezbytné rovnováze sil a o mocenském dvourodělení světa a chce být stejně tak všudypřítomný a vlivný jako USA, na což si Západ nerad (kdo by se divil?) zvyká. I z tohoto třetího názoru jsou často vyvozovány zcela různorodé závěry: buď se s takovou rovnováhou sil smířit, nebo naopak odmítnout nejen praxi ale i teorii rovnováhy dvou supervelmocí vůbec a vrátit se k ještě asi z různých hledisek nebezpečnější a ne zcela přesvědčivě promyšlené teorii západní převahy...

Obyčejný člověk, který nemá zrovna příležitost

si listovat v knihách londýnského Institutu strategických studií se ptá-např. právě v Německu nebo v Holandsku, kde všechny tyto aspekty jsou bezprostřednější a citlivější: Lhali mě politikové dříve nebo lžou dnes? Podceňovali dodnes sovětské nebezpečí anebo ho nyní přeceňují? Až do nástupu Reaganovy administrativy (dokonce i po Afghanišanu, na nějž se Západ přece jen už snažil důrazněji odpovědět) jsme od svých politických reprezentantů slyšovali, že rovnováha sil je zajištěna (nejen ve světě globálně, ale i v Evropě), že nejsme se zbrojením pozadu-ostatně víme kolik nás stojí a že to není málo -, že z Ruska není třeba mít strach, že celá řada mezinárodních jednání o odzbrojení, SALT I a II a dohod, dvou - i vícestranných, uzavřených s SSSR a s jeho partnery v 70-tých letech, pomáhá snižovat napětí a zabezpečovat evropskou bezpečnost a snad, postupně, i spolupráci mezi Západem a Východem, a k tomu bylo přece přikyvováno i z Washingtonu - říkají si lidé. A naráz - od minulé zimy to mnozí z politiků vysvětlují diametrálně odlišně, ba dokonce i někteří z těch, kteří až dosud angažovaně tvrdil opak: sověti jsou podle nich nejen potenciální nýbrž akutní hrozbou - a tak dokonce roste poptávka po soukromých protiletectkých krytech.

Údaje o vojenské síle obou bloků, které jsou veřejnosti prezentovány, jsou nepřesné a rozporné. Mluví např. jednou o 50 podruhé o 20 tisících sovětských tanků v porovnání s 12, podruhé však jen s 6 tisíci bojových, technicky prý však vyspělejších, vozidlech NATO a pod. Uváděny jsou v takových souvislostech obvykle jen součty nikoliv však kvalita a výkonnost zbraní: jedni chválí druží kritizují např. 190.000 prý precizních protitankových raket. Geografické postavení jednotlivých zemí, spoluurčující vyzbrojení a mobilitu vojsk a pod. je často v tabulkách nezachytitelné, rozdílné jsou vojenské koncepce a jejich vliv na zbrojení: proto třeba 13 amerických a jen 2 sovětské mateřské lodi, ale naopak jen 770 tisíc amerických, zato však 1,8 milionu ruských vojáků. (Celkem ovšem ve zbraní 2,7 miliónu sovětských občanů, byť více jak milión z nich na sovětsko-čínské hranici). A ani to neříká vše: při plné mobilisaci dá prý Varšavský pakt dohromady jen asi 4,8 milionu vojáků, pravděpodobně však rychleji než pomalejší mobilisace asi 5,2 milionů vojáků NATO (bez Francie). Ještě méně porovnatelné, více zamotané a nepřesné jsou údaje o technicky náročnějších zbrojních systémech: východní blok má prý k dispozici asi 5.000 až 5.800 - i zde údaje různé - bojových letadel, NATO údajně jen 3.300 - ovšem plus dalších asi 1.000 z mateřských lodí a asi 400 francouzských, všechny ovšem podstatně lepší kvality a vlastností než výrobky ruské. Obrovité sovětské ponorky hrají sice velkou roli v součtu brutoregistrovaných tun, ale jen zatím malým dílem jsou vyzbrojeny moderními raketami s trojitými hlavicemi, takže, jak alespoň vychází z mnoha údajů, nedosahují ani zdaleka kapacity např. amerických Ohio ponorek, které samy budou držet v šachu svými raketami 576 nepřátelských cílů. Největší šarady jsou podnikány s údaji o různých typech a množství i kapacitě raket a atomových hlavic, které tyto rakety mohou nést. Zvláště pak s těmi, které brání nebo ohrožují Evropu. Má se za to, že

Západ disponuje v Evropě asi 7.000 taktickými atomovými hlavicemi, z nichž převážná většina je na území Západního Německa. SSSR má prý 2.500 hlavic, zaměřených na západní Evropu a dopravovatelných převážně raketami SS-4 a SS-5; ale kromě toho: už 150 kvalitou podstatně lepších raket typu SS-20, které mohou zasáhnout svými atomovými hlavicemi celkem 450 cílů (některé však jsou zaměřeny také na USA a Čínu).

Jádro dnes tak diskutovaného zbrojního problému leží tedy ve změně americké vojenské koncepci, o níž lze zatím s určitostí pouze říci, že chce zřejmě vyrovnat sovětskou pozemní početní převahu nasazením nových atomových zbraní «malého kalibru» (mj. neutronové bomby), že hodlá doplnit své raketové vyzbrojení zvláště v Evropě o více jak 100 nových, podstatně zmodernisovaných a přesnějších raket Pershing 2 (dolet až 2.500 km) a umístit v Evropě do roku 1983 také více jak 400 nových raket, tzv. «cruise missiles», (dolet 4.000 km), které nezachytitelné dnešními typy radarů mohou ohrozit atomovými zbraněmi ze západní Evropy cíle západně od Uralu a že nechce připustit změnu v poměru sil námořních, v nichž sovětské maršálové, v posledních dvou desetiletích zvláště, usilují o dostižení západní kapacity. Tolik stručně a zjednodušeně. Politicko-vojenskou osou této koncepce je zvýšit národní bezpečnost USA a přenést těžiště možných vojenských konfliktů na jiné kontinenty, mj. - zvýšením počtu atomových raketových zbraní v Evropě také na tento kontinent. Novým faktorem je rozšíření funkce atomových zbraní, dosud s převážně odstrašujícím charakterem i jako zbraní taktických a «polních», což zvyšuje možnost jejich praktického nasazení a rozměňuje hranici mezi konvenčním a atomovým konfliktem.

Ve východní části Evropy je diskuse zatím «jednodušší», podobné údaje se nezveřejňují a v platnosti zůstává téze o «imperialistickém nebezpečí» jen mírně měněna podle politického počasí. Lidé si tam také většinou nestaví otázku, kdy jim který politik lze, nýbrž předpokládají že lžou všichni a trvale. Na válečné nebezpečí se však příliš nevěří: Rusy známe, říkají lidé, ti mají dost starostí sami se sebou, s námi, s Poláky, větší vojenská avantýra není pravděpodobná, snad jen při úplném zesílení moskevského politbyra (což někteří skeptikové zcela neylučují) anebo hlavně: jako důsledek nepřehledné situace, chaosu, krátkého spojení či nekontrolovatelnosti stále komplikovanější vojenské techniky.

Nebezpečný je také stoupající vliv «maršálů» nebo «vojensko-průmyslové skupiny» v sovětském vedení, neohlížející se na politické důsledky svých činů-viz vyslání sovětské ponorky, dokonce snad atomově vyzbrojené do švédských vod ve chvíli, kdy Moskva mimořádně zdůrazňovala mírovost své politiky.

Obyvatelé východní Evropy, zdá se, v souladu s převážnou většinou obyvatel Evropy západní, si také nedělají ilusí o tom, že by snad zesílené zbrojení Západu či nové pokusy o politiku z posice síly mohly vést k osvobození zemí východní Evropy od sovětské nadvlády či k usnadnění jejich údělu. Naopak. Ti, kteří umí a chtějí politicky uvažovat, vědí, že přílišná nejistota sovětského vedení se

odrazí především v utahování opasků, ale i obojků poddaných – a to nejen na Rusi, nýbrž v celém jejím impériu. Charta '77 stejně jako Solidarita 80 nejsou produktem mezinárodního napětí, nátlaku, nýbrž uvolnění, byť nedůsledného, polovičatého, takticky západními politiky často nedokonale prosazovaného a na Východě jen dílem chtěného. Ostatně: «osvobození» zemí východní Evropy není, bohužel, a nemůže být otázkou náhlého a zvenku přivoděného zvratu, nýbrž jen výsledkem postupného, dlouhodobého vnitřního boje o změnu mocenských struktur a politických norem. (To se vyplatí, zvláště v exilu, inklinujícímu obvykle k verbálnímu radikalismu, neustále opakovat). Roli hrají i úvahy ekonomické. Ve chvíli, kdy výrobní a životní náklady ve světě stoupáním cen surovin a pod. nezadržitelně rostou, státní rozpočty jsou přetíženy, hospodářské systémy procházejí krizemi, na Východě je stále zřejmější neefektivnost centrálního plánování a na Západě produkuje tržní hospodářství také miliony nezaměstnaných, ve chvíli, kdy se téměř všude omezují veřejné výdaje, ba kdy jsou někdy oklešťovány i dosavadní sociální vymoženosti, mají být vojenské rozpočty nejen udrženy, nýbrž dokonce zvyšovány. Anachronismus tohoto záměru je očividný, případné průvodní kalkulace (zbrojením zvýšit zaměstnanost) jsou nebezpečné a zcestné a strategické úvahy jako: zesíleným soutěžením ve zbrojení hospodářsky ochromit nebo unavit SSSR, jsou asi mylné. Diktatura sovětského typu, se společností teprve dílem konsumní, dokáže soustředit prostředky a síly na vývoj a výrobu klíčových zbraní i za cenu společenských ztrát pravděpodobně snadněji než parlamentní demokracie s vysokými konsumními a sociálními nároky.

A tak jaký div, že ze všech těchto a podobných důvodů, roste počet těch, kteří už mají harašení zbraněmi a velmocenského honošení silou dost a ptají se: kam to všechno vede? Jaký to má koneckonců smysl? Ba více: že roste i počet těch, kteří pochybují vůbec o logice dnešních teorií světové bezpečnosti, není-li rovnováha sil nic jiného než jen nekonečnou a stále absurdnější spirálou dohánění zdánlivé či skutečné převahy soupeře a že začínají být přesvědčeni o tom, že se z toho nelze vymotat jen pilí diplomatů, chytrostí zbrojních či odzbrojovacích expertů a pod., nýbrž jedině pod tlakem masového hnutí. Tak vzniká to, co dnes prochází napříč téměř všemi politickými tábory a stranami, to, v co jedni věří a čeho se jiní obávají: *mírové hnutí*.

Jeho vznikem začíná řada jiných problémů, vyplývajících převážně z jiné asymetrie, z asymetrie politických systémů a svobod v Evropě a ve světě. Skutečné občanské hnutí může vyrůst snadněji tam, kde je k tomu dostatečná míra svobody. Lidé kladou otázky svým politikům, kritisují hlavně to, co vidí a znají z vlastní praxe, změnit mohou převážně jen politická rozhodnutí svého státu. Tam, kde svobodu k takovému hnutí nemají, působí sice jejich nespokojenost také nepřímou (bojová morálka normálního východoněmeckého vojáka je horší než jeho západoněmeckého kolegy), rostou napětí pod povrchem politického dění, nicméně mnohá konečná rozhodnutí změněna být nemohou. Nelze se tedy divit, vznikají-li o správnosti a reálnosti

mírového hnutí také pochyby a předpokládat se mohly předem i podezření a obvinění všeho druhu. Kritika mírového hnutí (tím silnější čím jsou její autoři konservativnější a více zastoupená u starších generací než u mladých) upozorňuje mj. na aktivitu komunistických či jiných tzv. levicově radikálních skupin a stran v tomto hnutí, na primitivní anti-amerikanismus některých jednotlivců a zvláště na teroristické útoky proti americkým vojákům a institucím, které se v poslední době např. v Německu objevují. Všechna tato upozornění na síly, které vlastně kompromitují jakoukoliv mírovou iniciativu je třeba brát s veškerou vážností, nemohou však popřít masovost a serióznost rodícího se hnutí, v němž jsou mimořádně silně angažovány silné skupiny křesťanů různých konfesí, nebo odborářů všeho stranicko-politického zaměření, intelektuálů ze všech evropských zemí a pod. Pokusy o komunistickou infiltraci nejsou podstatným faktorem. Jinou vážnou výhradou je tvrzení, že návrat k pacifistickým ideálům není adekvátní hlavnímu cíli, totiž udržení či rozšíření svobody a lidských práv ve světě, jehož polovina je v rukou diktatur. To je problém přesahující svou složitostí rámec tohoto příspěvku, proto k němu jen jednu informativní poznámku: jen zatím malá část evropského mírového hnutí je složena z konsekventních pacifistů, většina se zatím neorientuje na odmítání boje se zbraní v ruce vůbec, nýbrž na zastavení závodů ve zbrojení, na cílevědomější odzbrojení, na stop či zákaz atomových zbraní, na cílevědomější odzbrojení, na postupné stahování cizích vojsk z území jednotlivých států, na vytvoření bezatomových či demilitarizovaných pásem, na zlepšení občanské informovanosti o vojenské a mezinárodní problematice, na vytvoření širších možností k občanskému ovlivnění zahraničně-politických rozhodnutí a pod.-a to se zvláštním zřetelem k mimořádně zalidněné a mocensky a ideologicky rozštěpené Evropě.

Nezdá se tedy být správné, logické a humánní (a dlouhodobě viděno asi ani prakticky možné) stavět se vůči masové mírové iniciativě podezřívavě. Lepší odpovědí by bylo rozšiřovat její myšlenky a cíle odpovídajícími formami i tam a hlavně tam, kde zatím svobodná občanská hnutí nejsou nebo jsou jen omezeně možná. Především v sovětské sféře vlivu. Východoevropská propaganda sice mírovým hnutím ráda operuje, zamlčuje při tom ovšem např. jeho křesťanskou motivaci a široké demokratické spektrum a vydává jej za jakýsi projev «antiimperialismu» v brežněvovském pojetí tohoto slova. Ve chvíli však, kdy myšlenky tohoto hnutí přeskochí do východní Evropy, stává se z představitelů tohoto hnutí «třídní» nepřítel. S letošním sjezdem německých protestantů v Hamburku, na němž mírové angažmá bylo ústředním tématem si tato propaganda nevěděla rady stejně jako s obdobnou aktivitou katolických hodnostářů v Evropě, v latinské Americe a v poslední době i v USA. V NDR se musela dokonce návrhem evangelických křesťanů na zavedení tzv. sociální mírové služby pro ty, kteří odmítají vojenskou povinnost zabývat vlada. Odmítla, jak se dalo očekávat, tento návrh uzákonit. Avšak sama debata o této myšlence a ještě více debata o rostoucí kritice církve v NDR vůči tzv. předvojenské výchově na všech

stupních škol, kterou odmítá řada dětí navštěvovat, debata, která se dostala i na stránky tisku SED, znamená pro naše cíle více, než nová raketa-jednotka zaměřená na území NDR. Demonstraci v západním Berlíně ve dnech návštěvy amerického ministra zahraničních věcí Haiga v tomto městě, hlavně násilnictví skupiny extremistů těsně po této demonstraci, sice Rudé právo obšírně komentovalo, nezmínilo se však stejně o tom, že ještě početnější demonstrace byly v Bonnu v den příjezdu Leonida Brežněva na státní návštěvu. Podobně musela východoevropská media zamlčet obsah projevů Haiga v Berlíně a v Bonnu, které – ovlivněny do jisté míry evropskou mírovou iniciativou – vyjadřovaly pochopení pro evropskou nedůvěru a obavy z dalšího zbrojení a byly podstatně kooperativnější a informativnější než některé minulé projevy amerických politiků.

Ještě více obtíží budou mít s mírovým angažmá levicových skupin či dokonce «disidentů» jako je např. Robert Havemann z NDR. Jeho dopis vyzývající k odzbrojení, k stažení cizích jednotek z evropských států, k vytvoření bezatomové Evropy a požádající mírovou smlouvu s oběma německými státy podepsalo v Německu už několik tisíc lidí, převážně intelektuálů, z toho několik set v NDR. Text dopisu přinesla řada časopisů v NSR v den příletu Brežněva do Bonnu a organizačně se o Havemannovu výzvu stará Petr Brandt, syn předsedy SPD.

Dohady o tom, jak interpretovat tzv. dvojité usnesení NATO o dozbrojení, zda jako už dané rozhodnutí o instalaci nových amerických zbraní v Evropě v průběhu příštích let, po němž teprve má být vážně vedeno odzbrojovací jednání (představa, zdá se, původně blízká některým americkým politikům), nebo jako časově souběžnou akci, při níž výsledky odzbrojovacích jednání mohou první, zbrojní, část usnesení ještě ovlivnit a vést – v podstatě – k zmrazení dnešního stavu (představy blízké valné části Evropanů) nebo dokonce myšlenka, že usnesení – jako svého druhu pohružka Sovětskému svazu – by mohlo vést dokonce k ideálnímu stavu, tj. k snížení sovětských zbrojních kapacit v některých důležitých zbraních, které by umožnilo západní dozbrojení nerealizovat, nýbrž daleko intenzivněji a úspěšněji vést nová jednání o snížení napětí mezi Východem a Západem (představa některých evropských socialistů), budou zřejmě trvat ještě nějaký čas. Neměly by se stát kyselinou rozleptávající pevnost a přesvědčivost západní aliance, jako spíše aktivním nástrojem diplomacie vůči SSSR. To je ovšem jen přání, do jaké míry uskutečnitelné, zatím těžko posoudit. Značná část evropské veřejnosti se o podobné interpretace sporných usnesení už příliš nezajímá a nebude chtít také čekat další léta na to, jak se to či ono střídání koncepcí ukáže být úspěšné. Vychází z prosté, ale logické úvahy, že už dnešní stav zbrojení na Východě jako na Západě (ať v rovnováze či nikoliv) dosáhl stupně, který umožňuje, aby jedna strana druhou – ne jednou nýbrž několikrát – mohla zničit a to nejen, co se bezprostředních vojenských cílů týče, a že tedy další zbrojení ztrácí nejen prakticko-vojenský, nýbrž i mocensko-odstrašovací smysl a stává se jen finančně náročnou, existenci lidského života na této planetě ohrožující a poli-

ticky neúčinnou hračkou politiků, kteří, vyzbrojení zastaralými ideologickými představami, bez potřebných znalostí a s nedostatkem smyslu pro převratnou změnu, kterou musí projít dnešní industriální érou poznamenaná civilisace, si neví s problémy, které na ně doléhají, rady.

Mírové hnutí není, jak se někteří domnívají, hnutí emotivní, nýbrž citem a zdravým rozumem nalezená skutečná racionalita věci a současně kritika pseudoracionálnosti dnešního řešení. Strategie atomového odstrašení, jejíž součástí je hrozba zničením lidského rodu se skutečně nemůže natrvalo stát bází pro politiku, kterou by s přesvědčením podporovala většina lidí. To by bylo nejen proti normám etickým, ale snad i proti zákonitostem biologickým. Který z druhů dává vsázku vědomě své zničení?

Vedla-li už v uplynulém desetiletí zvýšená ohrožení životního prostředí k občanským iniciativám, které do jisté míry začínají poznamenávat politické ideje i instituce ve světě, pak mírové hnutí, jako důsledek masového poznání vyššího a nebezpečnějšího stupně ohrožení života rostoucím zbrojením, přinese, dá s očekávat, vliv ještě výraznější než dosavadní «zelená» vlna.

O tom svědčí už dnes řada překvapivě masových mírových demonstrací v celé řadě evropských měst počínaje třistatisícovým shromážděním v Bonnu, ještě větším v Amsterdamu a jině.

Široká veřejnost se zřejmě postupně, v mnohém však dříve než řada profi-politiků všech odstínů, dopracovává filosofického poznání, že válka v dnešní době ztrácí svůj někdejší «smysl» co by jinými prostředky vedená politika k hájení příslušných zájmů. V globálním měřítku v každém případě a v lokálních podobách postupně také. Svobodu, politickou demokracii, sociální spravedlnost, materiální blahobyt a jiné životní kvality nelze nikde «vydobýt» mezistátními válečnými konflikty, aniž by při tom jinde nebraly tyto hodnoty za své, a nelze je také koneckonců zbraněmi ubránit tam, kde jejich praxe skřípe a o jejich pravosti není přesvědčena většina společnosti. Tu by pak ani sebevětší vyzbrojení nebylo nic platné.

Německá «nemoc»

Dříve se často mluvilo o «anglické nemoci» ve světě a myslelo se tím nadměrné hájení stavovských zájmů a stávkování až na hranice hospodářského sebezničení. Dnes abychom začali pomalu mluvit o nemoci německé a to tehdy, máme-li na mysli nadměrnou zdrženlivost v reagování těch či oněch na agresivní rysy sovětské politiky. To není nové téma. Německá levice i sociálně-liberální vládní koalice jsou za to kritisovány už dlouho nesprávně i správně. Nesprávně od těch, kteří jejich mírovou politiku vůči Východu nadále zásadně odmítají a správně od přátel, kteří s jejich výchozí posicí sice souhlasí, ale kritisují míru či taktiku této politiky.

V posledních týdnech najdeme celou řadu příkladů pro takovou kritiku. Kancléř Schmidt na návštěvě v NDR ve chvíli, kdy se svět dozvídá o zřízení vojenské diktatury v Polsku, se zdrží vla-

stního komentáře a zdůrazní nepochopitelně to, v čem «souhlasí s hostitelem». A toho, jak alespoň doufáme, není právě v této otázce příliš. «My oba jsme názoru, že se jedná o vnitřní polskou záležitost . . . » atd, pravil Schmidt za sebe a za Honeckera. Když mu oposice jeho postoj vyčítala v bonnském parlamentě, reagoval: «My Němci nemůžeme být ještě soudci nad Poláky, ještě ne, ještě ne . . . ». Co tím myslel, čert ví, jacípak soudci «a jaképak, ještě ne». Později snad ano, a copak jde o posici soudců? Snad jsou to jen špatné formulace, chyby z přepracování, mnozí se však obávají, že nikoliv. Předseda SPD W. Brandt vydal k 13. prosinci jménem Socialistické internacionály prohlášení, v němž vyjadřuje sice «hluboké znepokojení» a obavy, že příliš tvrdými opatřeními vojen. diktatury nelze polskému národu pomoci a v němž «bere na vědomí», že prý «reformní proces půjde dále», nicméně nezmiňuje např. ani slovem zodpovědnost či vinu Sovětského svazu, a pod. Proti prohlášení protestovala řada socialistických stran jako proti «neúplnému» nebo «příliš měkkému». V západním Německu nebyla také uspořádána žádná velká demonstrace levice proti polské chuti a odbory se zmohly jen na protestní dopis. Vesměs převládaly akce «pozitivní»: shromažďování finančních prostředků pro Polsko, zásilky potravin, šatstva atd.

Jaké jsou příčiny této německé nemoci?

Dilem se jimi zabýval na své tiskové konferenci k Polsku spisovatel Heinrich Böll. «Nejde jen o Polsko, jde o svobodu a důstojnost člověka!» – to byla jeho základní téze. Kritisoval «intelektuální pleť», které jsou v Německu při takových příležitostech často k vidění a hlavně nepochopitelný strach z vměšování se do polských věcí. Hlavní příčiny vidí Böll v «německém komplexu vinny», který se hlásí i ve chvílích, kdy toho není třeba a kromě toho v ustupujícím zájmu levice o dění v sovětském bloku, o což se přičinil Sovětský svaz mnoha svými kroky sám. Jistou příčinou, v USA nadměrně přeceňovanou, je i vliv Moskvě věrné DKP, ovšem příčinou zcela okrajovou.

Potud názory Bölla a jiných, kteří se v Německu k levici hlásí. Dodejme, že podstatný důvod německé nemoci vidíme i v nesprávné taktice sociálně – liberální koalice. SPD vychází v podstatě z toho, že všechny vzpoury proti sovětskému diktátu ve východní Evropě jsou více méně marné potud, pokud sovětská společnost sama nebude na reformách zainteresována podobně jako společnosti české, maďarské, nebo třeba polské. T.zn., že jen zrychlení společenského vývoje v SSSR může vést ke změnám ideovým, organizačním, možná i mocenským. Tohoto zrychlení nelze docílit izolací Moskvy nebo opatřeními vojenského komunismu. V takových případech se diktatura kádrově i metodicky upevňuje. K zrychlení společenského vývoje vede naopak uvolnění, odstraňování sovětských komplexů a pocitů obklíčení, rozmach konsumní společnosti a relativní rozvoj mezilidských kontaktů, jakož i výměna informací a podobně. Až potud mnozí z nás tuto strategickou výchozí posici sdílí. Spory jsou o z ní vyplývající taktická rozhodnutí. Na rozdíl od vedení SPD si například většina českých a slovenských socialistů nemyslí, že je možné nebo snad nutné vyvozovat ze zmíněné

strategie potřebu přehlížet, zamlčovat nebo snad zmírňovat reakci druhých na sovětské agresivní akce v politice zahraniční, ať ve vlastním bloku či jinde, nebo prohřešky proti dodržování elementárních lidských práv v politice vnitřní. Mlčení či nedostatečné reagování na negativní kroky sovětské politiky není v souladu se zmíněnou strategií, naopak je sovětským vedením obvykle nesprávně interpretováno jako slabost okolního světa a tak neurychluje toužený vývoj sovětské společnosti, nýbrž zpomaluje její, pomáhá konservovat daný stav. Dějiny se nikdy-i tehdy domníváme-li se je správně předvídat – nenaplní automaticky. Na jejich výsledky nelze čekat s rukama v klíně. Sovětská budoucnost, od níž zřejmě odvisí i budoucnost československá a do značné míry i německá bude souhrnem nejen (i když přednostně) *intra*akcí v Sovětském svazu samotném, nýbrž i *inter*(nacionálních)akcí jeho sousedů.

Kdo se ovšem domnívá, že k německé nemoci patří i větší touha po udržení míru, či že mírové hnutí v Německu je jen druhou stránkou téže nemoci, mylí se. Záporné není, jak mnohdy z konzervativních koutů slyšíme, že se konala obrovská bonnská mírová demonstrace, nýbrž, že ji nenásledovala obdobná ve chvíli podupání snah o polskou obrodu. Nenásledovala ji ne proto, že by její účastníci neměli o Polsko zájem, nýbrž proto, že většina jejich organizátorů je vědomě či nevědomě poplatná sociálně – liberální taktice a její nevyváženosti a přehnané zdrženlivosti co se reagování na sovětskou politiku týče. Tak se svolání ústřední demonstrace nezdálo vhodné ani odborům a levice se zmohla jen na rozdrobené lokální protestní akce. Svalovat vinu na DKP je jen výmluva a přeceňování jejího vlivu. Na vině je německá nemoc, nemoc socialistů a demokratů.

A. M.

Zvláštní událost

Ve dnech 13. až 15. prosince 1981 se konalo ve východním Berlíně setkání spisovatelů z obou německých států. Byla to událost zcela zvláštní jak dobou svého konání, tak formou i obsahem jednání. Událost jakoby se nehodící do nynější spíše napjaté atmosféry v Evropě. Začala také jen několik hodin před vyhlášením vojenské diktatury v Polsku, to od ní odvedlo pozornost, ba postavilo ji dilem do divného světla. Nicméně je to událost nadějná, dá se říci modelová, nabádající k opakování-až u mnohých vznikají obavy, aby nešlo jen o nový klam východoevropských propagandistů, jehož se máme stát oběťmi.

Řekněme si nejprve o co šlo.

Jeden z nejznámějších spisovatelů NDR Štefan Hermlin pozval, nejprve zcela soukromně, ale veřejně, vybraný počet svých kolegů z obou německých států do východního Berlína k diskusi o míru, o nebezpečí války, o mírovém hnutí. Přiznal novinářům, že to cítil téměř jako mravní povinnost po jarním sjezdu německých evangelíků v Hamburku a pod vlivem zpráv o evropském mírovém hnutí. Později zajistil pro toto setkání podporu Akademie umění ve východním Berlíně a také Akademie věd NDR, které převzaly financování

této schůzky a pomohly Hermlinoovi při organizaci. Rozšířil pak pozvání i na jiné evropské spisovatele německého jazyka. Oficiální politická místa dala k tomu nepochybně souhlas, zda pod tlakem Hermlina a dalších či v naději, že podniku bude možno propagandisticky využít, o tom jsou nejrůznější dohady. Hermlin nechce podrobnosti uvádět. Ostatně: osobní kontakt Hermlina a Honneckera je znám, známa je i Hermlinova ortodoxně komunistická minulost, ale neméně i jeho dnešní velmi kritický a reformě orientovaný postoj vůči východoněmeckému režimu i jeho seriózní stanoviska k řadě otázek poslední doby.

A tak se stalo neuvěřitelné.

Za jeden stůl zasedli jak předseda Svazu spisovatelů z NDR Hermann Kant, tak i jeho protějšek ze západního Německa Bernt Engelmann, východoněmečtí dogmatikové jako Jürgen Kuczynski a Konrad Wolf, člen ÚV SED, spolu s «pravíčovými oportunisty» řečeno jazykem Rudého práva, v NDR jen trpěnými, jako Rolf Schneider, Günther de Bruyn a vedle nich jejich západní kolegové jako Günther Grass z NSR, Adolf Muschg ze Švýcarska, nebo z Rakouska Robert Jungk a další. Ale nejen to.

Vedle oficiálních představitelů NDR Konrada Wolfa, Erika Neutsche, ba i zástupce sovětské Akademie věd, seděli také «vydědění» z NDR, spisovatelé Jurek Becker, Štefan Heym, kteří žijí, jako občané NDR (I) trvale na Západě, neboť jen tam smějí psát a jsou vydáváni (Becker byl dlouho v USA, nyní je v západním Berlíně, Heym, americký voják v době druhé světové války žije v NSR) ale i emigrant Thomas Brasch, který nedávno z NDR odešel. Už toto obsazení je na východoněmecké poměry revolucí.

Jistě, mnohá známá jména scházela: Heinrich Böll se pro nemoc omluvil, Sigfried Lenz ze severního Německa chyběl, mnozí také nebyli pozváni. Hermlin se vyhnul tomu pozvat např. Roberta Havemanna, jehož otevřený dopis Brežněvovi je až dosud nejznámější a nejpopulárnější mírovou výzvou z NDR. To se však nezdá být podstatné, ba je snad pochopitelné.

Představme si pro srovnání třeba zasedání na něž zve Vilém Závada a kde bude sedět vedle J. Kozáka L. Vaculík a ze zahraničí přijede Škvorecký, Kohout a Lustig. Nemyslitelné-dnes. Příkopy v našich řadách jsou hlubší než v NDR. Rok 1968 vykonal své.

Debata, která se v tomto kruhu téměř stovky pozvaných na dané téma rozproudila, je ještě pozoruhodnější než složení debatujících. Ať už byl záměr či blahovůle východoberlínských mocnářů jakékoliv, debata vyústila, jak je si ostatně možno představit, prakticky v obžalobu militarizačních tendencí ve veřejném životě reál-socialistických zemí vůbec a v NDR zvláště, v obžalobu pokrytectví, které na jedné straně se snaží využívat a zneužívat mírového hnutí v západní Evropě, ale doma nic podobného nehodlá dovolit.

Günther de Bruyn z NDR řekl: «ať už je uznání západoevropského mírového hnutí v NDR jakkoli potěšující, vzniká přesto dojem, že čemu v zahraničí tleskáme, to si doma nepřejeme... politika NDR, která se tak ráda hlasí k mírovému hnutí ve světě jako ke spojenci si tedy sama škodí, odmítá-li spojení nezávislých mírových iniciativ, třeba

iniciativu mladých křesťanů, kteří si přejí zavést pro odpůrce vojenské služby v NDR službu sociální... zaháníme-li je do podzemí, podrýváme tak věrohodnost naší politiky».

Citovat by bylo možno do nekonečna. Nejpersvědčivěji hovořili ti východoněmečtí spisovatelé, kteří žijí na západě, Becker, Heym a jejich západní kolegové Grass, Muschg, tedy ti, kteří mohli brát nejmenší ohledy na vlastní zítřek. Nechyběla ani otevřená stanoviska k situaci v Polsku.

Ovšem i němečtí dogmatikové přišli ke slovu. Jejich vstupní téze, že v NDR není třeba mírového hnutí, neboť jej představuje sama vláda a její politika, byla převážnou většinou přítomných s menší či větší ironií vyvrácena jako průhledná. Pak už jim mnoho argumentů nezbylo. Kromě toho, že se dovolávali sovětských odzbrojovacích návrhů jako optima celé problematiky, argumentovali hlavně možností jen oboustranného odzbrojení, nutností psychologické přípravy k boji za mír všemi zbraněmi, připomínali minulost, jako třeba nepřipravenost světa v době nástupu Hitlera, upozorňovali na «naivnost» mírových iniciativ, atd-tedy obdobná argumentace či někdy doslovně totožná s argumenty jejich protivníků, v mnohém vlastně spojenců, totiž některých konservativních politiků na Západě. Podle hesla: «Dogmatikové celého světa spojme se, nebo nevydržíme», jak poznamenal jeden západoberlínský večerník.

V popředí dvoudenního jednání nestála ovšem *polemická* diskuse. A to je právě, po obsazení a obsahu této schůzky, její třetí podstatné charakteristikum. Převládala zcela zřejmě snaha o přesné a výrazné vyjádření svých pocitů a názorů, snaha o zachycení objektivního stavu problému bez přehnaných, urážejících či zraňujících poznámek, bez zbytečné polemiky, s cílem zjistit přesně názory druhých, s vědomím daného politického prostoru a s přihlédnutím k dosavadním ideopolitickým tabu. Účastníci jednali v pravém slova smyslu politicky zrale. Většina z nich lépe než profesionální politikové už proto, že se vyjadřovali srozumitelněji, bez vědomých lží, a že se nesnažili pravdu vědomě obcházet ve jménu toho či onoho mocensko – či ideopolitického zájmu.

I v tom směru je představa podobné diskuse mezi Čechy a Slováky (dříve či nyní) velmi nešedná ba nepředstavitelná. Emoce, afekty, povrchnost, neinformovanost, ale také nezdrženlivost a nezdvornost to byly a jsou obvyklé průvodní jevy našich diskusí ve všech politických táborech. Východoněmecká masová média byla z obsahu a způsobu jednání poněkud vyděšena a ve svých zprávách se obsahových otázek mnoho nedotýkala, nicméně informace o této schůzce byly vesměs v popředí aktuálních zpráv – právě skončená schůzka mezi Honeckerem a Schmidtem u Werbelinského jezera a jí navoděná atmosféra to jakoby umožňovaly.

Není jistě třeba význam tohoto setkání přeceňovat, ale rozhodně je možno konstatovat, že vytvořilo *model*, ke kterému se budou chtít (nejen němečtí) spisovatelé vracet, a který bude možno jen těžko odmítat, zlehčovat či zakazovat. Havlovo «nežít ve lži», alespoň co se nejdůležitější otázky dneška týká, vztahu k válce a míru, bylo svým způsobem realizováno. Diskuse přes hranice zemí, států, bloků a ideologií, kterou nelze přehlédnout.

AM

Prohlášení Charty 77 k mírovému hnutí

Z různých stran se v poslední době setkáváme s projevy zájmu o naše stanovisko k současnému mírovému hnutí v Západní Evropě, které rozsa- hem i důrazností svého odporu proti jadernému zbrojení překonává vše co až dosud v Evropě exi- stovalo. Naše stanovisko je dáno samým důvodem a základem naší angažovanosti ve věci občanských a lidských práv v naší zemi.

Usilujeme o dodržování paktů, které se jako zá- kon 120/76 Sb. staly součástí našeho právního řádu: Mezinárodní Pakt o politických a občan- ských právech a Mezinárodní Pakt o hospodář- ských, sociálních a kulturních právech – a které ve svém úvodním odstavci souhlasně se Všeobec- nou Deklarací Lidských Práv vyhlásují uznání nez- cizitelnosti lidských práv a lidské důstojnosti za základ svobody, spravedlnosti a míru ve světě.-

Požadujeme, aby naše mocenské orgány dodržo- valy závazek, který na sebe vzala naše republika ratifikací těchto paktů i podpisem Závěrečného Aktu Konference o Bezpečnosti a Spolupráci v Evropě. Právě Závěrečný Akt staví respektování lidských a základních svobod jak jsou zformulová- ny Všeobecnou Deklarací i oběma Pakty mezi zá- kladní principy politiky uvolňování, míru a spolu- práce. V souladu s těmito dokumenty jež jsou výz- namným výsledkem politiky uvolňování v Evropě a východiskem jejího dalšího rozvoje, považujeme úctu k lidským právům a občanským svobodám za nedílnou součást politiky uvolňování stejně důleži- tou jako její aspekty vojenské, hospodářské a di- plomatické.

Řekli jsme již mnohokrát v dopisech a podně- tech našim státním orgánům, že slova o nedělitel- nosti míru už po celé desetiletí při různých příleži- tostech slavnostně vyhlášovaná bereme vážně. Helsinský dokument tomu dává jednoznačný vý- klad tím, že do komplexu o nedělitelnosti zahrnuje výslovně jako rovnocennou složku respektování lidských práv, bez něhož nelze hovořit o mírovém postoji hodném tohoto slova. Tato závislost je vzá- jemná a platí v obojím směru. Těžko uvěřit v upřímnost mírového úsilí tam, kde jsou lidé pro- následováni za to, že se dožadují plnění závazků politiky uvolňování v oblasti lidských práv a zá- kladních svobod. Na druhé straně sotva jsou sku- tečnými obránci těchto práv a svobod ti, kdo zvy- šují tempo závodu ve zbrojení a přibližují nebezpe- čí války a to především v Evropě, která je tak olu- pována o nadějně perspektivy otevřené Závěreč- ným Aktem z Helsinek a ohrožena proměnou v bojiště jaderné války, ve hřbitov svých národů i civilizace, z níž vzešel koncept lidských práv vy- hlašující právo na život na místě nejpřednějším.

Za skutečné obránce těchto práv, včetně práva na život a svobody od strachu z války lze sotva považovat ty, kdo jejich porušování vytýkají jen svým mocenským a politickým protivníkům, sobě a svým spojencům je však tolerují. Víťame proto, že právě mezi těmi kdo nyní zvedají varovný hlas a požadují důrazně především na svých vládách uplatňování politiky odpovídající závazkům z Hel- sinek jsou mnozí naši přátelé, kteří neváhali proje-

vit svou solidaritu s těmi z nás kdo za svůj postoj k porušování těchto závazků a za ochotu přispět k jejich plnění byli našimi mocenskými orgány vy- staveni perzekuci, šikanám a ještě většímu omezo- vání svých práv. Je naším přáním, aby nadále bo- jovali za mír v jeho nedělitelnosti jež zahrnuje ne- jen různé zeměpisné oblasti nýbrž i různé dimenze lidského života. Nemáme možnosti jako mají oni abychom vyjádřili toto naše společné přesvědčení o nedělitelnosti míru a svobody stejně hlasitě. Ale- spoň tímto způsobem chceme především jim vyří- dit, že jsme solidární se všemi, kdo usilují o to, aby náš kontinent nepropadl zkáze a aby se na cestě vyznačené Helsinkami 1975 scházely národy, je- jich vlády i všichni lidé dobré vůle.

V Praze 16-11-1981.

Václav Malý, mluvčí Charty 77

Dr. Bedřich Placák, mluvčí Charty 77

Dr. Jiří Hájek, člen kolektivu mluvčích Charty 77

Ohlas stanoviska Charty a čs. událostí v Holandsku

Na mírové demonstraci 21.listopadu 1981 v Am- sterdamu, které se zúčastnilo na 400.000 lidí, při- pomenal Mient Jan Faber, sekretář Mírové rady církví, prohlášení Charty 77 k mírovému hnutí ve světě, a ocenil je jako významný projev vzájemné solidarity. Předseda Mírové rady církví Ben ter Veer prohlásil na tiskové konferenci, že «mnozí východoevropští disidenti, bohužel, považují zápa- doevropské zbrojení za podporu svého boje. Char- ta 77 v Československu však zřejmě chápe boj za mír jako cestu k dosažení větší svobody ve vlastní zemi».

V Holandsku probíhá také kampaň za osvoboze- ní politických vězňů a proti přípravě nových poli- tických procesů v Československu. V říjnu 1981 podepsala prohlášení s těmito požadavky většina vládních i opozičních politických stran a dlouhá řada jiných organizací. Amsterdamská organizace žen Komunistické strany Holandska sbírá ve stra- ně podpisy pod protestní dopis československým představitelům. Holandský ministr zahraničí van der Stoel prohlásil, že holandská vláda se bude angažovat proti porušování lidských práv v Česko- slovensku, a představitelé Radikální strany inter- pelovali v této záležitosti vládu v parlamentní di- skusi.

Holandský tisk věnoval pozornost situaci v Če- skoslovensku také v souvislosti s holandským vy- dáním knihy Milana Kundery «Kniha smíchu a zapomnění», a s uvedením hry Pavla Kohouta «De arme moordenaar» v Amsterdamu.

L57

Československo 1968 – Polsko 1981

V rámci výzkumného projektu «Zkušenosti pražského jara 1968» byl za spolupráce pařížského Výboru na obranu svobod v Československu (předseda A. London) svolán ve dnech 22.-23.října 1981 do Paříže mezinárodní seminář, který se zabýval významem československých zkušeností z roku 1968 pro další perspektivy demokratického vývoje socialismu. Podpora francouzské socialistické strany umožnila, aby se seminář konal v budově senátu (v sále Medici) a měl tak dobré podmínky pro práci (např. simultánní tlumočení do tří řečí apod.). Z celkového počtu přes 200 účastníků tvořil velkou většinu (přes 180) představitelé různých politických a ideových proudů západoevropské levice: od socialistů a sociálních demokratů přes eurokomunisty až po levicové skupiny jako je italská «Il Manifesto», představitelé trockistické orientace a mimo politické strany stojící levicoví intelektuálové. Z řad politického exilu se semináře zúčastnili vedle 29 zástupců čs.exilu (převážně z okruhu skupiny «Listy») také Poláci (W. Brus, A. Smolar), Maďaři (A. Hellerová, P. Kende aj.) a Rusové (V. Bělocerkovskij, E. Et-kind aj.).

Jednání semináře bylo rozděleno do čtyř tematických okruhů, z nichž každému byla věnována polovina dne:

1. Příčiny krize a cesty k jejímu překonání ve sféře politického systému
2. Ekonomika, sociální vztahy a politický systém
3. Společenské vědomí jako faktor demokratických přeměn
4. Mezinárodní souvislosti a důsledky pražského jara.

Ke každému z těchto tematických okruhů byl předložen z československé strany jeden hlavní referát (Z. Mlynář, O. Šik, A. J. Liehm a J. Pelikán) a jeden nebo několik koreferátů představitelů jiných zemí. Jako koreferenti nebo účastníci diskuse na semináři vystoupili i u nás velmi známí představitelé západoevropské levice: M. Azcarate (KS Španělska), A. Guerra (KS Itálie), R. Rossanda (Il Manifesto), V. Andreff a J. Sapir (francouzští ekonomové), L. Spira (Wiener Tagebuch) aj. Na semináři promluvili také oficiální představitelé stran Socialistické internacionály: V. Neiertz (mezinárodní tajemnice francouzských socialistů), U. Finetti (člen ÚV Socialistické strany Itálie), K. Hänsch (poslanec Evropského parlamentu za SPD), M. S. Cardia (člen vedení Socialistické strany Portugalska). Semináře se aktivně účastnili zástupci odborových organizací, socialisté ze Skandinávie a komunisté z Belgie, Velké Británie a Řecka.

Z uvedených čtyř tematických okruhů se největší pozornost jednání semináře soustředila k otázkám politického systému a k mezinárodním otázkám. Hlavní referáty i diskusní vystoupení uveřejní pro české čtenáře «Index» v samostatném sborníku; v rámci této stručné zprávy jim nemůžeme věnovat dostatečnou pozornost. Pokusíme se proto jen stručně popsat hlavní myšlenkovou náplň semináře.

Už pořadatelé semináře chtěli diskusi zaměřit především k aktuálním otázkám dneška, tj. zejména ke srovnání československých zkušeností se současným vývojem v Polsku. Dramatičnost polského vývoje koncem října pak navíc přispěla k tomu, že tímto srovnáním se jednání semináře zabývalo především. Zejména vystoupení W. Bruse a A. Hellerové k tomu poskytlo podnětnou základnu. Seminář tak pochopil «pražské jaro» jako jeden z několika stupňů vývoje krize sociálně-politického systému sovětského typu, kterému předcházela rok 1956 (kulminující národní revoltou Maďarů) a který je následován masovým, sociálními rozpory podmíněným hnutím zejména dělnické třídy roku 1980-81 v Polsku.

V této vývojové řadě byl pokus o reformu systému v Československu specifickým, historicky podmíněným a neopakovatelným jevem. Byl určen zejména zvláštními podmínkami vývoje v samotné KSČ (silný reformně-komunistický proud, umožněný jak historickými tradicemi čs. dělnického hnutí, tak Chruščovovou politikou let 1956-1964) a mohl tak vystoupit především jako pokus o reformu «shora». V tom byla jeho přednost i jeho omezenost. Diskuse však zároveň zdůraznila, že pokusem o «reformu shora» se skutečně sociálně-politické dění v Československu roku 1968 zdaleka nevyčerpávalo (Z. Strmiska); zdůraznila také, že po «normalizaci» se KSČ – a i jiné komunistické strany v sovětském bloku – definitivně změnily v organizace politicko-policejního dohledu nad společností, neschopné znovu produkovat politické proudy z let 50-tých a 60-tých (L. Sochor).

Zároveň ovšem věcné problémy, tj. nutné systémové změny, které si kladla reformní politika KSČ, zůstávají i dnes v zemích «reálného socialismu» plně aktuální, neboť jsou nerozřešeny; v ekonomické oblasti je specifikoval referát Šikův (a diskusní vystoupení J. Kosty, J. Slámy a R. Seluckého), v politické oblasti referát Mlynářův (a řada diskusních vystoupení, mezi nimi Z. Hejzlara a M. Reimana). Také četní západoevropští účastníci semináře hodnotili rok 1968 v Československu jako zkušenost dnes již neopakovatelnou, přesto však významnou i pro současnost (zejména i pro kritické pochopení tzv. «reálného socialismu»).

Z rámce tohoto pohledu na «pražské jaro» se vymykaly zejména dva diskusní příspěvky: portugalský socialista M. S. Cardia romanticky idealisoval «hrdiny pražského jara» a J. Lederer naopak považoval i reformní snahy KSČ hlavně za důkaz toho, že komunismus je neslučitelný s demokratickými svobodami a lidskými právy a v emotivně laděné sebekritice prohlásil, že i on byl přes 20 let členem KSČ a «přiložil svou špinavou ruku» k potlačování demokracie.

O rozdílech mezi Československem 1968 a Polskem 1980-81 se hovořilo jak v referátu Mlynářově, tak v mnoha diskusních vystoupeních (ze západních účastníků zejména Azcarate). Základní myšlenky v tomto směru však vyslovil W. Brus (a v širších srovnáních také A. Hellerová). Brus ukázal na polském případě jak krach reformněkomu-

nistické ideové a politické orientace, tak také zrod nového ideově-politického proudu, který usiluje o zásadnější systémové změny především «tlakem zdola», vytvářením nezávislých sociálních a politických struktur různých sociálních sil, zejména dělnické třídy. Seminář dospěl k závěru, že pro současnost i budoucnost «reálného socialismu» je pravděpodobně tato polská podoba jeho hluboké krize symptomatická a otázky, které položil polský vývoj, ukazují základní problémy pro nejbližší budoucnost i v jiných zemích sovětského bloku. Východisko z krize spočívá v tom, že monopolně vládnoucí komunistická strana, stojící na pyramidě totalitně organizované moci, bude musit přistoupit na takový systém vlády, který umožní nezávisle organizovaným sociálním silám podílet se na tvorbě politických rozhodnutí. Ačkoli to není jistě model pluralitní demokracie, je to systémová změna, která by mohla v praxi účinně otevírat cestu další demokratizaci. Pro všechny západoevropské účastníky diskuse nevznikla žádná pochybnost o tom, že právě to je socialistická cesta rozvoje sovětských systémů, jejichž současná praxe je popřením všech základních principů socialistického dělnického hnutí.

Při jednání semináře o mezinárodních důsledcích «pražského jara» (a také současného polského vývoje) soustředil jak Pelikánův referát, tak také většina diskusních vystoupení, pozornost především k následujícím otázkám: snahy o systémové změny, pokud probíhají izolovaně v jednotlivých zemích sovětského bloku, nemají velkou naději na zásadní úspěch; pokud navíc západoevropská levice správně nepochopí význam hnutí odporu proti sovětským systémům, neprokáže dostatečně prakticky účinnou podporu těmto hnutím a ztotožňuje «reálný socialismus byt i jen zčásti se svými vlastními socialistickými cíli, ztěžuje to rozvoj socialismu jak na Východě, tak na Západě.

V diskusi se plně potvrdilo – a to ve vystoupení socialistů i komunistů – že československá zkušenost roku 1968 přispěla v západní Evropě velmi významným způsobem k překonání iluzí o charakteru SSSR a tzv. «reálného socialismu»: byl tu dán zárodek pozdějšího vývoje eurokomunismu a levice jako celek se definitivně distancuje od sovětského modelu sociálně-politického systému. V tomto směru bylo i pro současný polský vývoj «pražským jarem» vybojováno mnoho pozitivního: základní iluze reformněkomunistické orientace z roku 1968 dnes už neovládají polské hnutí, západoevropská levice od počátku lépe rozumí tomu, oč jde v dnešním Polsku.

K informaci o průběhu semináře ovšem patří také konstatování, že tu zazněla četná vystoupení, jež jen okrajově souvisela se skutečnými problémy vývoje jak v Československu 1968, tak v Polsku 1981. Sklon některých diskutujících k velmi abstraktním ideologickým úvahám, jež navíc zrcadlí spíše vnitřní spory různých proudů západoevropské levice než skutečné teoretické problémy, se i na tomto semináři u některých diskutujících projevil. To však patří k debatám západoevropské levice bohužel nerozlučně. Hlavně momentální rozpory mezi francouzskými komunisty ovlivnily v tomto směru jednání, neboť mnoho účastníků semináře bylo z tohoto politického prostředí.

Celkově však splnil seminář hlavní úkol, který si klade výzkumný projekt «Zkušenosti pražského jara 1968», velmi úspěšně: důležitým představitelem západoevropské levice tu byl zprostředkován pohled na problémy «reálného socialismu» z hlediska zkušeností těch, které tento systém donutil k emigraci – ať už z Československa, Maďarska nebo Polska. Jednání semináře bylo tak opět konkrétním krokem jak k vzájemnému pochopení socialisticky orientované opozice ze sovětského bloku a západoevropské levice, tak také k objektivnějšímu poznávání vývoje sociálně-politických systémů sovětského typu.

Výzkumný projekt «Zkušenosti pražského jara 1968» (o jehož počátku byli čtenáři «Listů» už informováni – viz «Listy» č.4/1979) tímto seminářem shrnul svou dosavadní práci: doposud bylo v jeho rámci vypracováno 24 studií a zbývá 6 studií do jeho zakončení v létě 1982. Seminář přispěl k tomu, že zakončení tohoto projektu však nebude znamenat skončení takto zaměřené práce vůbec: na dosavadní výzkumnou činnost bude navazovat další projekt pod názvem «Krise v systémech sovětského typu». Okruh autorů i členů rady projektu, omezený doposud na pracovníky z různých oborů společenských věd z Československa, se při tom rozšíří o vědecké pracovníky z Maďarska a Polska, případně i z NDR, Jugoslávie a SSSR. Zůstávat nadále u izolované analýzy «pražského jara» by znamenalo málo. V exilu žijící pracovníci z různých oborů společenských věd považují za důležité provést syntézu dosavadních zkušeností z různých zemí sovětského bloku a na tomto základě pak i jistou hypotézu o dalším vývoji sovětských systémů v dalším desetiletí. Takovou svoji zkušenost chtějí pak i nadále zprostředkovat západoevropské levici.

* * *

Od konání semináře v Paříži do dne, kdy píše tuto zprávu pro čtenáře «Listů», uplynulo sice jen něco málo přes měsíc, ale je už po 13. prosinci 1981. A v tento den zasáhla do diskuse o dalších perspektivách demokratického socialismu vojenská diktatura v Polsku. Ačkoli se i v diskusi na semináři připouštěla možnost, že polský vývoj bude násilně přerušen, přece jen jeho účastníci nepředpokládali tak rychlou a tak drastickou podobu této alternativy. Byli optimističtější, ačkoli se jim zdálo, že už jsou bez iluzí. K průběhu diskuse z konce října je proto nutno dodat několik slov.

Potlačení demokratického hnutí – zejména nezávislých odborů – v Polsku vojenskou a policejní silou ukazuje, že odpor úspěšně prosazovaný masami dělnictva v podobě vzniku nezávislých organizačních struktur, není zatím s to zlomit totalitní moc politické byrokracie v sovětském bloku. Zejména opět proto, že tento odpor se projevil jenom v jedné, izolované zemi. Komunistické strany v zemích sovětského bloku jsou už tou měrou prostě jen garanty totalitního mocenského systému, že se i proti takovému masovému odporu opřou o vojsko a policii a dělníky potlačí. Aby to nemohly udělat – k tomu bude nutné, aby takový odpor zachvátil současně několik sousedních zemí sovětského imperia, anebo jeho centrum SSSR.

Ani samy mezinárodní podmínky, ztěžující až znemožňující přímou sovětskou vojenskou intervenci, nestačí. V Polsku se ukázalo, že Moskva je s to provést intervenci nepřímo: hrozbou intervence a přítomností své armády na území jiného státu vytvoří situaci, kdy vlastní ozbrojené síly tohoto státu provedou špinavou práci za ni. Má to některé výhody – mimo jiné i tu, že mnozí politici představitelé Západu to považují za «menší zlo» a ve strachu před «větším zlem» přímé sovětské intervence si neuvědomí, že výsledek je pro Moskvu stejný nebo i lepší.

Dnes je ovšem ještě brzy na zhodnocení důsledků, které nastolení vojenské diktatury v Polsku bude mít pro vývoj celkové mezinárodní situace. Jisté je jen to, že to je krok k jejímu zostření – přes všechny řeči o «politice uvolňování» a o míru. Sověty okupovaná část střední Evropy se mění spíše v sud střelného prachu než v zázemí «ducha Helsinek»; a děje se tak proto, že proti vůli celých národů se v tomto prostoru vojensko-policejními prostředky udržují režimy, jejichž zásadní změnu si tyto národy viditelně přály už roku 1956, později roku 1968 a naposledy roku 1981. Přes všechny rozdíly mezi Československem 1968 a Polskem 1981 dokázalo sovětské politbyro vytvořit jednu důležitou shodu: ať už se v Polsku v dohledné budoucnosti bude dít cokoli, budou Poláci stejně jako Češi a Slováci žít v režimu, který bude mnohem jednoznačněji režimem okupačním než kdykoli dříve.

Aby se v systémech «reálného socialismu» prosadil demokratický vývoj, bude nám všem tedy souzeno prožít ještě zkušenosti mnohem drastičtější, než jaké už máme jak z roku 1968 u nás, tak z roku 1981 v Polsku. Vyhnout se budoucnosti však není možné: někdy v polovině let 80-tých se krize – podobná spíše polské než někdejší československé – ohlásí naplno v celém sovětském bloku. Jestliže se na to nepřipravíme, zastihne nás stejně, ale nepřipravené.

Zdeněk Mlynář

Generace 45-48 a duch Pražského jara

IVO FLEISCHMANN *

Když se zde hovořilo o československých činitelech, které zapůsobily na průběh Pražského jara, byla učiněna zmínka o úloze generace, která vstoupila na politickou scénu, či lépe, která vstoupila do učení praktické politiky v letech 45-48.

* (Příspěvek k pařížskému kolokviu o Poučeniích Pražského jara a dnešních perspektivách demokratického vývoje socialismu).

Zdá se skutečně nemožné pochopit český pokus z 68. roku bez přihlídnutí k činiteli lidskému, který inspiroval takřka celý národ v jeho snaze zbavit se železného obojku, který byl nejen úzký, ale také v příliš velkém rozporu s jedním docela určitým nazíráním na to, jak žít. Stejně se konečně nedá ani cokoli pochopit z budoucnosti, která se před Čechy rýsuje, podle jedné zcela žité a zvniterněné kultury.

Masaryk, zakladatel československého státu a člověk značných zkušeností, se domníval, že státy žijí a umírají s myšlenkami, které je vzkřísily k životu. Nezmiňuji se na jednání, jako je toto, a které se chce zabývat především problematikou socialismu, o Starém pánu jen tak do větru. Masaryk nebyl socialista a navíc se obával daleko dříve než druzí činnosti ruských revolucionářů. Nicméně je dost užitečné hovořit o něm i zde. Za prvé proto, že na rozdíl od drtivé většiny svých současníků, kteří zahořeli pro myšlenky revoluce, zabýval se ruskou kulturou podrobně od samých počátků své intelektuální činnosti a probral se časem k jádru myšlenek, kterými ruští revolucionáři plýtvali, a za druhé proto, že nelze jen tak obejít prostou skutečnost, že lidé z let 45-48 patřili k jediným a nemnohým generacím, které byly odchovány republikou, kterou pro Čechy vydobyl právě Masaryk.

Ať se z nich stali komunisté či nekomunisté, všichni prošli základní výchovou poskytnutou Československou republikou, jediným samostatným státem, který kdy Češi a Slováci měli v moderní době. Opakujme tedy, že nazírání na svět získali lidé Pražského jara, ať chtěli či nechťeli, za republiky, která byla pluralitní, byť měšťácká. Lze také dodat, že šlo tedy o lidi, kteří v Čechách jako poslední byli zřejmě s to pochopit bez valných obtíží soustavy hodnot, které platí na Západě, kde ještě přetrvává (ale na jak dlouho ještě?), určitý souhrn představ, jako je např. právní stát či význam mravnosti pro praxi, atd.

Lidé mé generace vstoupili tudíž do světa, kde se myšlenky uvádějí v praxi s určitým vybavením, které přes jejich mladý věk z nich činilo lidi určité kultury, která byla autentická, byť narušena nepohodami, které, včera jako dnes, ošlehávají historii; lidé do určité míry předčasně dospěli, růstu, který probíhal v samém středu tragédie, jež neměla obdoby.

Představte si mladé lidi, kteří učinili první krůčky ve společnosti, která se domnívala, že je poprvé ve svých dějinách moderního národa samostatná, t.j., že jí dáno rozhodovat o vlastní existenci bez neustálého pošilhávání k Vídni či Budapešti. Představte si, co všechno asi zaslechli či domnívali se pochopit z francouzské či anglo-saské demokracie, stejně jako z ruského hnutí, které se zbavovalo absolutismu, toho starého zlého snu tolika českých generací! Představte si oživující vlnu, která současně plavila, bez ladu a skladu, napříč mladým státem, kterému chyběla jakákoli zkušenost, jak stát spravovat, všelijaké novinky, od liberalismu po marxismus, o němž se soudilo, že zvítězil v Rusku, ale který byl marxismem Lenina a Trockého, a vzápětí už marxismem-leninismem Stalina. – Mladí lidé jej ovšem chtěli i nadále považovat za osvobozující.

Zprávy totiž docházely v příliš nesouvislém po-

řadu a nebude nikdy dost naléhavé zdůrazňovat-
zejména snad i dnes-stalinskou obratnost, která je
stále táž, a která spočívá v bravurní schopnosti
zneužívat posuny, které existují mezi tou a onou
oblastí, ať už je pouze zeměpisná, či především
kulturní a civilizační. – A pak, příliš záhy pro dél-
ku jednoho lidského mládí, udeřil blesk Mnichova,
okupace, konce samostatnosti, snu o samostatno-
sti, provázený zástupem vyhlazovacích táborů,
masakrování myšlenek i těl.

Lidé mé generace učinili skok z mladé demokra-
tické společnosti do společnosti teroristické, se
znalostmi z Masaryka i Marxe, ba i z Malrauxa či
z André Bretona, z Paula Valéryho i z François
Mauriac. A ať se nikdo nedomnívá, že mluvím jen
ze zkušenosti vlastní, protože jsem se již tehdy
zabýval především poesíí. Mluvím doopravdy o
jedné celé generaci, o zkušenosti kolektivní, proto-
že mluvím o generaci, jejíž bezprostřední před-
chůdci se jmenovali Karel Čapek a Nezval, Seifert
a Halas, abych jmenoval alespoň některé z těch,
kteří určovali denní intelektuální klima.

A mám snad ještě dodávat, že naši myšlenkoví
vůdci nás sice naučili schopnosti zacházet více či
méně uvědoměle s myšlenkami, které byly na po-
řádku dne, ale které byly bohužel v značném ne-
souladu s pravým poměrem sil, s pravou mírou
nenávisť a zuřivosti, které narostly kolem dokola
ostrůvku mírné československé demokracie?

Toto vše je, zdá se mi, nutno chápat, aby se rov-
něž pochopilo, že generace těch, co přežili, toužila
příspěť v letech 45-48 k nastolení české společnosti
na základech kultury, která byla jen přechodně
přerušena, a navíc chtěli, aby tato česká kulturní
společnost spočívala na základech, které by byly
konečně lépe zajištěny.

Dodejme, že těmto p ř e ž í v š í m bylo všem jen
něco málo přes dvacet let . . .

Také jim velice rychle začal přecházet zrak, i
když jejich existenční zkušenost se nevytvořila ani
u piva, ani v kavárně, ba dokonce ne ani na fakul-
tě. Sklaplo jim z toho rozhodujícího důvodu, že
jim bylo velice rychle dáno na vědomí, že nemají
co si představovat podle vlastních tuh a přání, a
zejména ne podle konceptů, byť to byly koncepty
nejlegitimnější. Protože byla-li «vnitřní fronta»,
byla ještě fronta jiná, ta «zvnějšku» a která proni-
kla do zdí ne snad s tanky československých jed-
notek bojujících v řadách spojenců, nýbrž v aktov-
kách, docela běžných aktovčičkách funkcionářů,
jejichž prostor se zdál směšně malý, ale který nic-
méně obsahoval celý prostor české a slovenské bu-
doucnosti. Všechno bylo totiž napřed nachystáno,
promyšleno, s pečlivostí staré byrokratické školy,
o níž jsme se domnívali, že jsme se jí definitivně
zbavili, ale která se tu navracela, perfektně zabě-
hlá, vyvinutá, a zejména podstatně krutější.

Noví příchozí byli tedy nositeli naší budoucnosti
a my jsme si mohli tvářit v tvář nové ironii dějin,
řící onoho května 45 stejně jako v září 38 podru-
hé: «O nás a bez nás!»

Nastal pak čas dlouhé odyseje, dlouhého okruž-
ního putování, podobajícímu se zvláštnímu mara-
tonu, s jeho výšinami a nížinami, ale stále s oním
hledáním jen trochu příznivějšího řešení pro ty,
kterými jsme byli: socialisti, zajisté, na cestě za
komunismem, ale také především Češi, s jejich čá-

sti Husa a Komenského, Máchy, romantismu
značně spíš kritického než ortodoxního; analytic-
kého, niterného, v hloubi duše, které se také říká
národní kultura.

A především jsme se domnívali, že se nám poda-
ří uzpůsobit marxismus-leninismus, všudypřítom-
ný zejména v kancelářích, obsazených dosti často
kolaboranty kteří se rychle vzpamatovali ze svého
prekvapení, protože nebyli zrovna unaveni něja-
kou únavou, která by souvisela s odbojem.

Zpočátku jsme se podívovali nad jejich přítom-
ností, stejně jako jsme se podívovali nad bizární
tváří našich osvoboditelů.

Naše kultura měla totiž mezery . . . V 45 roce
jsme se domnívali, že sovětská kultura je kulturou
Majakovského, Jesenina či dokonce Chlebnikova,
Pasternaka. Nenapadlo nás, že byla již dávno kul-
turou Ždanova. Že Majakovský byl uznán, protože
byl mrtev, že Jesenin a Chlebnikov byli povoleni,
protože byli mrtvi. Že Pasternak byl na chvíli po-
volen, protože Stalin měl své rozmary, z nichž
jeden byl Pasternak. – Je zcela nemožné vyprávět
zde jeden Bildungsroman, který je dost zvláštní.
Protože také nikdo, kdy neprožil ve své duši a ve
svém svědomí, ve své vlastní kůži, období, jemuž
se velice pěkně eufemisticky říká «období kultu-
rnosti», není příliš ochoten jej připustit. Citlivé
duše se domnívají, že by bývaly našly řešení líbi-
vější. Jsme koneckonců obklopeni taškáři, jejichž
«džob» spočívá v tom, že nám vyprávějí to, co
jsme zažili my.

Co teď? Jsme již dokonce i dosti daleko od XX.
sjezdu; dělí nás od něj dobré čtvrtstoletí, které
nikdo nemínil oslavovat. Nač také? Změnilo se
snad něco? – Samozřejmě, že nic. Stačí pročitat
kulturní rubriku každodenního Rudého práva.

Na závěr bych chtěl opakovat, že lidé z let 45-48
byli, navzdory okružní cestě pěšky, výškám a níži-
nám, navzdory mumraji a rozličným pózám, v sa-
mém středu jedné kapitoly, které se dnes říká
Pražské jaro. S výsledky, které známe, ale také s
určitým úspěchem. S jakým? zeptá se halasovský
«malověrný». Nu, alespoň s tím, že jsme dokázali
na vlastních ramenou pronést dvacetiletím obzvlá-
ště drsným naši vlastní kulturu. Kulturu, kterou
široká národní veřejnost označila jako společnou
svým masovým přitakáním.

V 81. roce stihl Pražské jaro přirozeně osud sti-
hající všechny stránky historie. S tím odstínem, že
kulturní události, o nichž se mylně soudí, že jsou
pouhým dodatkem k ekonomickým a v poslední
řadě politickým jevům, stárnou daleko pomaleji.
Proč? Nu proto, že jsou právě událostmi kulturní-
mi, nositelkami kvalit, které nepatří jen okamžiku;
protože jsou z oné látky, která přetrvává, když
jsme se zbavili tolika efemér. Po fenomenologické
redukci, jak by jistě s rozmyslem přitakal Jan Pa-
točka.

Z toho stejného důvodu a podle téže logiky, kte-
rá se vymyká pochopení lidí příliš pragmatických
a jaksi málo citlivých k dějinám, které nejsou pou-
ze makavě hmotné, není ani proč přespříliš si zou-
fat nad vývojem české kultury.

Kulisy se zajisté mění. Drama pokračuje, into-
nujíc svůj nepřerušitelný souzvuk.

Paříž, 28. října 1981

« Whisky » on the rocks

ZDENEK HEJZLAR

Když se to 27. října 1981 stalo, bylo zatěžko zdržet se zlomyslného smíchu a nemyslit na starou anekdotu z první světové války. K ruskému generálovi přišli se zprávou, že Němci plánují velkou ofenzívu. « Ničevó, jen ať plánují », povídá generál. « My pak uděláme takovou hloupost, kterou oni ani ve snu nepředvídají, a plány budou pro kočku! ».

Sovětská ponorka U 137 uvízla totiž na mělčině v zakázaných švédských výsostných vodách před Karlskronou právě v tu chvíli, kdy si Leonid Brežněv navlékal masku « mírové holubice » a chystal se na « mírovou misi » do Bonnu. Jaká neuvěřitelná směla – a jaká hloupost! K dovršení maléru se ukázalo, že vysloužilce typu « Whisky », o němž se předpokládalo, že dosluhuje pro převážně cvičné účely, měl s největší pravděpodobností na palubě torpeda s atomovou hlavicí!

Sovětské omluvy a « vysvětlení » byly dílem nezapjné a dílem arogantní. Dokud ponorka bezmocně vězela na mělčině, kam jiné sovětské válečné lodi nemohly proniknout, jednala Moskva zdrženlivě. Omluvila se, přistoupila na požadavek výslechu kapitána na švédské půdě, slíbila zaplatit za vyproštění lodi. Vyhýbala se zostření situace, které by mohlo vést k tomu, že by Švédové ponorku důkladně prohlédli i « zevnitř ». Bylo se zřejmě čeho obávat.

Sovětské tvrzení o « vadném kompasu » rozesmálo i švédské děti, protože do míst, kde ponorka uvízla, se bez plánovaného záměru žádná loď dostat nemůže. Tím méně bez kompasu. Atomovou zbraň na palubě ponorky Moskva nedementovala. S arogancí vlastní supervelmoci sdělila, že loď « má ty zbraně, které k výkonu svých úkolů potřebuje ». Bezpochyby rázné, avšak nepříliš chytré « vysvětlení ».

Švédská pobřežní obrana se sice zvláště nevyzna-menala, protože ztroskotance objevili až po delší době rybáři, ale v následujících jedenácti dnech nedobrovolného pobytu ponorky na mělčině postavila švédská vláda sovětskou licoměrnost na pranýř se značnou obratností. I když zdrženlivě a diplomaticky, jak se na vládu malé a neutrální země sluší. Také švédští generálové a admirálové nepromeškali svou příležitost. Připoměli jak svou důležitost, tak potřebu zvýšených nákladů na obranu, které jsou ve Švédsku po téměř dvou staletích bez válek často a nemilosrdně problematizovány.

Důsledky « maléru » kapitána Gutšina na veřejné mínění byly velice jednoznačné. Průzkumy ukázaly, že počet Švédů, kteří spatřují ohrožování bezpečnosti Švédska v sovětské agresivitě, vzrostl náhle ze 14 na 34 procent, a počet těch, kteří pokládají švédskou obranu proti této agresivitě za nedostatečnou, z 22 na 42 procent. Smutný výsledek pro sovětskou zahraniční politiku, která po dlouhé měsíce rozehrávala svou severskou partii z naděje na « zónu bez atomových zbraní! ».

Silnému a upřímnému skandinávskému mírovému hnutí bylo přesvědčivě připomenuto, že se strany supervelmocí nehrozí malým a středním zemím Evropy jen jedno nebezpečí – nebezpečí přeměny v bojiště budoucí atomové války a tím ve hřbitov národů a civilizace. Je tu i druhé nebezpečí – nebezpečí ztráty nebo omezení nezávislosti pod tlakem SSSR jako jediné supervelmoci kontinentu, kdyby se mírové úsilí stalo jednostranným, a kdyby vytvořilo v Evropě bezpečnostní vzduchoprázdno. Olof Palme připomenul výstražně na velké protestní demonstraci ve Stockholmu: « Sovětský svaz ukázal bezohlednost a nedostatek respektu pro švédské životní zájmy, a tím i pro zájmy všech malých států a národů ».

Případ ponorky U 137 potvrdil, že SSSR nerespektuje švédskou neutralitu v míru. Neexistuje tedy žádná záruka, že by ji respektoval v případě války, zejména když provádí špionáž a přípravu vojenských operací. Jiné posláni totiž U 137 mít nemohla. Mimoto případ potvrdil, že sovětské atomové zbraně jsou umístěny na takových nosičích, které musí vzbuzovat největší obavy. Navzdory sovětským ujištěním má být zřejmě použito těchto zbraní útočně, a to hned na počátku eventuelního konfliktu. Umístění i na malých a zastaralých ponorkách činí dostatečnou politickou kontrolu použití značně problematickou.

To byla bezpochyby odhalení, která si Brežněv před svou cestou do Bonnu a před zahájením sovětsko-amerických rozhovorů v Ženevě přál ze všeho nejméně. Kapitán Gutšin a jeho posádka se jistě vraceli na svou základnu v Kaliningradu s nejčernějšími obavami. Prováděli sice operace, k nimž přinejmenším globálně musela dát nejvyšší místa souhlas – jak jinak v sovětském « demokratickém centralismu! » – avšak za « maléru » s dalekosahlými důsledky ponosou přesto odpovědnost*. Nechtě se ovšem zasloužili o cennou lekci ze sovětské « mírové politiky ». Svět by jim měl být vděčen.

* Podle zpráv západního tisku byl Gutšin odsouzen vojenským soudem na 3 roky vězení.

Co se děje v KS Španělska

Jako obvykle, ani tentokrát československá delegace nebyla pozvána na 10. sjezd komunistické strany Španělska. Španělští komunisté neuznávají vedení KSČ dosazené po okupaci, a neudržují s ním žádné styky. Zato, jakoby na oplátku, Bilak pravidelně zve na oficiální rozhovory do Prahy jinou, ve Španělsku nikomu neznámou partaj. Říkají jim « sjednocení komunisté », a o jejich skvělých úspěších se člověk může dočíst výhradně jen z Rudého Práva. Po této stránce, tedy, vše jako obvykle, ale přece jen, jedna změna by tu byla: absolutní nezájem čl. novinářů o průběh sjezdu, který se konal v létě 1981 v Madridu.

V sjezdovém sálu na rychlo uchystaném – sjezd se nemohl konat ve Sjezdovém paláci, vzhledem k prodloužení Evropské konference – sledovalo prů-

běh vzrušených debat více než sto novinářů ze všech možných zemí. I sebe nepatrnější hlasování o procedurálních otázkách bylo důležité a všechno se pečlivě zapisovalo a natáčelo, včetně toho, jak kdo komu tleská a jak se delegace v kuloárech domlouvají na tom či onom společném postupu.

Po přípravných provinčních a národnostních konferencích jedno bylo jasné: Carrillo to zase vyhraje. Šlo tedy především o to, jaké síly dosáhne opoziční menšina. Jenomže tentokrát to nebyla, jak tomu bývá v jiných evropských zemích, menšina prosovětská, «zdravé jádro», «staří soudruzi», «afgánci» nebo jakákoliv jiná skupina tohoto druhu, obratně pěstovaná z Moskvy k prosazování sovětských zájmu v západo-evropské levici. Naopak, byli to tzv. «renovadores», radikálně eurokomunistické křídlo.

Jedná se především o intelektuály, techniky, lidi se svobodným povoláním (u nichž ještě za Franca měla španělská strana téměř výhradně politické postavení) ale i o mladé dělnické aktivisty a také o naprostou většinu zvolených zastupců strany do městských a oblastních správných orgánů. O jejich zahraničně-politických postojích jasně svědčí příklad z madridské přípravné konference, kde se «renovadores» raději vzdali vítězství nad Carrillem, než aby se prosadili za pomoci hlasů nabízených prosovětskými elementy. Za takových podmínek není divu že redaktoři R.P. nejevili o možnosti porážky nenaviděného Carrilla pražádný zájem.

Výsledky všech hlasování se ukázaly, až na malé výjimky, velmi obdobné: 65% pro dosavadní vedení, 30% pro radikální zastánce obnovy a 5% pro «prosovětské křídlo» jehož členové však většinou toto označení odmítají a prohlašují se buď za «leninisty» nebo za «levé eurokomunisty».

Při všem tom velikém kongresuálním debatování – místy až dramatickém – je zajímavé, že se od začátku projevila až nebývalá shoda jak ve vnitropolitické, tak i v mezinárodní orientaci strany. Jednota se socialisty, spolupráce obou odborových centrál (komunistických Comisiones Obreras a socialistické UGT), historické zásluhy Carrilla, nebo nutnost velkých personálních změn ve vedení, nebyly vlastně předmětem sporu obou hlavních skupin. «Podporujeme eurokomunistickou politiku přesně tak, jak ji hlásá Carrillo», zdůraznil na sjezdu jeden z hlavních zástupců «renovadores». «Jenomže chceme, aby se uplatnila nejen na venek, nýbrž také uvnitř strany».

FEDERALIZACE A VNITŘNÍ DEMOKRACIE

Tento požadavek demokratizace strany by ovšem znamenal něco docela nového v životě větších komunistických stran; jednalo by se vlastně o důsledné rozbití starého leninského systému. Za prvé, šlo o federální uspořádání strany na základě úplné autonomie všech autonomních oblastí či národností * a tedy o značnou ztrátu moci centrální-

* Podle nové ústavy, Španělsko je rozděleno na šestnáct autonomních oblastí či národností (Baskicko, Katalánsko, Galicie, Valencie, Andalusie, atd.).

ho aparátu. Za druhé – a to byl hlavní kámen úrazu – o otevřenou možnost projevu a koordinace rozličných politických směrů (tzv. tendenci), které ve straně existují už po řadu let.

Federalizace strany nebyla odmítnuta úplně, jen se k ní má přistupovat «pomalu a s rozvahou» tzn. tak, aby se moc nevymkla úplně z rukou současné vedoucí skupiny.

Pokud jde o možnost existence «tendencí», zastánci Carrilla připomínají, že situace ve Španělsku je i nadále velmi vážná, a že pokud nepomine nebezpečí vojenského puče, není vhodné nijak zeslabit autoritu vedení. Na druhé straně, zastánci obnovy upozorňují na pokles vlivu komunistů ve španělském politickém životě (dle posledních průzkumů, KSS by klesla ve volbách pod 10% hlasů, zatímco socialisté, kteří dosáhli kolem 25% by mohli překročit hranici 40% hlasů a zajistit si tak absolutní většinu v obou komorách parlamentu). Podle jejich názoru úplná vnitřní demokratizace komunistické strany je jedinou cestou ke zvrácení sestupné tendence.

Desátý sjezd španělských komunistů skončil a, jak jsme řekli úvodem, poměrně značným vítězstvím Carrillových zastánců. «Afgánci» se ukázali jako nepatrná, téměř marginální složka strany a «renovadores» doufají, že svou třetinou hlasů pomůžou přinejmenším k urychlení tempa změn v KS Španělska. Soudruh Bilak si bude muset i nadále zvat své soukromé španělské leninovce, aby mu vystupovali v československé televizi. V Madridu asi žádný šlechtický titul nedostane.

E. V.

Nebeská brigáda

další kniha generála Viléma Sachera *

V nakladatelství Index v Kolíně nad Rýnem připravují k vydání další knihu generála V. Sachera. Pro naše čtenáře jsme z této knihy vybrali:

Hlavním velitelem československé armády byl ve válce generál Ingr. Zastával funkci, v níž si krátký čas pobyl jeho předchůdce generál Krejčí, který skončil jako hlavní velitel kapitulujících ozbrojených sil. Zato Ingra, jak se zdálo, čekala po válce skvělá vojenská dráha.

V Sovětském svazu však začali pěstovat kult generála Svobody. Sověti i českoslovenští komunisté v Moskvě. Buržoasní generál byl pro ně politicky nespolehlivý. Na vojenské kvality obou generálů nehleděli. Ingr daleko, daleko, Svobodu převyšoval...

V košické vládě naši komunisté prosadí své. Svobodovi připadne křeslo ministra národní obrany. Prezident Beneš Ingra a mnoho jiných obětuje.

Po osvobození dostane generál Ingr velvyslanecské místo v Holandsku. Prezidentova cena pro útě-

* Uveřejněno bez vědomí a souhlasu autora.

chu. Generál ukázněně odejde. Po únoru osmačtyřicátého roku se však do republiky nevrátí. Proč také. Určitě by zasedl na lavici obžalovaných a nepochybně sdílel osud generála Piky. Vlastenec generál Ingr zemře v šedesátých letech v dánské Kodani.

* * *

Padnul generál Vedral. Několik metrů před našimi hranicemi. Legendární smrt ho zcela určitě ušetřila daleko horšího. Potupě, které by neušel v osvobozené vlasti.

Kromě Svobody prokázali poslední službu Vedralovi tři generálové. Generál Boček bude po ustavení Košické vlády předurčen do funkce náčelníka hlavního štábu československé armády. Také se jím stane. Avšak na krátkou dobu. Očekává ho zatčení, soud a několikaletý žalář. Krátce po propuštění poputuje do hrobu.

Generál Hasal poslechne v osmačtyřicátém roce vnitřního varovného hlásu a v pravý čas odejde do nové emigrace. Jako generálové Liška, Moravec a další.

Generál Klapálek převezme od generála Svobody velení 1. čs. sboru a doma se postaví do čela velitelství 1. oblasti v Praze. Asi za pět roků obleče trestanecký mundur a s vězeňskou čepicí v pravé ruce se bude denně hlásit jakémusi pogramotnému bachaři.

* * *

Čtyři roky po osvobození přijde inkviziční doba. Zplodí popravu, věznění, degradace, deportace. Budeme svědky druhého úderu proti velitelskému sboru československé armády.

První připravili a uskutečnili nacisté. Stěží bude přesně zjištěno, kolik českých důstojníků vydechlo naposled nebo trpělo ve vězeních a koncentračních táborech. Někdo vyslovil počet: prý osmdesát procent.

Druhý úder proti důstojnickému sboru naší armády zůstane navždy hanbou novodobých dějin. Češi a Slováci budou vyhlazovat Čechy a Slováky. Fyzicky i psychicky. Podle dávno připravovaného plánu. Začalo se na něm pracovat už za války. Do seznamů byla zanášena jména důstojníků demokraticko-masarykovského smýšlení. Ať válčili ve Francii, Anglii, na Blízkém Východě nebo v Sovětském svazu. Na zemi nebo ve vzduchu.

Koncem osmačtyřicátého a začátkem devětačtyřicátého roku se akce spustí. Z frontových bojovníků se stanou osoby podezřelé, nežádoucí. Buržoasní živly, třídní nepřátelé.

Vykonavatelé plánu budou diferencovat. Někomu přisoudí šibenici, jiného postaví před soud a pošlou do vězení. Mnohým stačí vyloučení z armády, degradace a násilné vystěhování z hlavního města.

Všechno bude říženo z ÚV KSČ. Hlavním výkonným orgánem v armádě se stane generál Reicin se svými přísluhovači. Důležitou roli sehrají i sověští poradci.

Reicin. Před válkou působil v komunistické mládeži. Za války začínal v Moskvě v různých funkcích. Pod Švermovým vedením měl udržovat spo-

jení s domovem. Přeš Ženevu a Stockholm. Neúspěšně. V roce 1942 Šverma v dopise Gottwaldovi napsal: «Já Frickovi hrozím, že bude vyloučen z KSČ, ale výsledky nejsou dosud žádné». V roce 1944 poslalo moskevské vedení KSČ Reicina k 2. brigádě. Převzal vedení osvětové služby a pomáhal organizovat ilegální stranickou buňku. Pak u 1. čs. sboru řídil oddělení branného zpravodajství. Po osvobození strana pověřila Reicina řízením 5. oddělení (kádrové) hlavního štábu...

V roce 1944 četař aspirant. Za šest let generál. Závratná kariéra, která jeho chorobnou ctižádost ještě znásobí. Jeho neblahé působení v armádě ponese pojmenování reiciniáda.

V monstrprocesu v roce 1952 zasedne na lavici obžalovaných. Pověsí ho. Za něco docela jiného. Za lživá, vymyšlená obvinění.

* * *

Je 9-5-1966. Vojenská přehlídka na Letenské pláni. Ministerstvo národní obrany si vzpomnělo i na mne. Nepochybně bez vědomí ministra, armádního generála Lomského. Jeden druhému jsme nemohli přijít na chuť. Začalo to na Dukle, pokračovalo ve Vorošilově akademii a vyvrcholilo v hlavním štábu...

Stoupám po několika dřevěných schůdkách na tribunku, vzdálenou od hlavní tribuny dobrých padesát metrů. Na první pohled zeje ještě prázdnotou. Skoro jsem přehlédl muže v generálské uniformě. Sedí v levém koutě. V poslední řadě. V každé drží hůl.

Ne, rozhodně to není omyl. Takové překvapení! Generál Příkryl, mnohaletý vězeň československých kriminálů. Později dělník a noční hlídač. Autor knihy «Pokračujte v horách».

Pár sekund se vzájemně prohlížíme. Jdu k němu v domnění, že mne nepoznal.

«Hned jsem tě zaregistroval, kamaráde, ale ta moje chůze! Promiň, že nevstanu. I to mně jde těžko». Nelhal, ten stařecký, roztřesený hlas. Sehnul jsem se a opatrně objal stín bývalého bohatýra. Rikal to bez zášti, ale ta hořkost! Odměna vojákovi za to, že ve dvou válkách nasazoval krk za vlast.

To ani gestapáci nebyli tak vynalézaví a zvrhlí, aby svlékli do naha, svazovali ruce, nohy a pohlaví a na kladce vytahovali do pětimetrové výšky a odtud pouštěli pádem na zem. Dopadal na břicho. Pětkrát za sebou. Před očima sadistické zapisovatelky.

Příkryl o tom vypráví, slzy mu stékají po vyčrhlém obličejí, Nesnáším pohled na plačící muže. Ale tyhle slzy chápu...

... Po vojenské přehlídce vidím generála odcházet. Vleče nohy, podpírán holemi... Poprvé ho soudili na Pankráci. V soudní síni, kde se ze svých zločinů zodpovídal K. H. Frank. Podruhé v Plzni. Byl odsouzen na devět let. Vězeň s číslem 2561 byl po čtyřech letech propuštěn na svobodu. V roce 1960 rehabilitován.

V davu lidí se ztratil člověk, který toho musel ve stáří tolik spolykat...

O jeho smrti se v roce osmašedesátém nedozvím. Nebudu proto moci položit mu kytku na hrob. Za tu, kterou mi přinesl v nemocnici v Proskurově...

Maďarsko: reformy nebo represe?

Polský vývoj po srpnu 1980 měl nesporně značný ohlas i v Maďarsku. Tak jako v ostatních zemích sovětského bloku, i maďarská vláda byla postavena před volbu, jak reagovat na «polský bacil» a předejít možným formám nákazy. Zda přitáhnout šroub a volit cestu policejních represí proti předpokládaným odpůrcům režimu jako v Československu, nebo orientovat pozornost obyvatelstva od čistě domácích problémů k požadavku odzbrojení, jak se o to snaží Ceausescu v Rumunsku, případně nechat věc volný průběh a občanských nálad si pokud možno nevšímát.

Zdá se, že maďarská vláda pravděpodobně usoudila, že v dané situaci bude lepší dát přednost malým dávkám reformy a tím i pocitu větší svobody. V odborech byla přiznána větší váha dílenským důvěrníkům a je propagována možnost použití odborářského veta při řízení podniků, zatím v praxi jen vzácně používaného. Návštěvník Budapešti je překvapen úrovní zásobování, zejména masem a masnými výrobky, nesrovnatelnou s jinými zeměmi sovětského bloku. Je to ostatně jenom jedna ze známek usilování vlády praktikovat některé zásady tržního hospodářství. Vláda vydává vzácné tvrdé valuty na dovoz kvalitního spotřebního zboží ze Západu. Jeho ceny jsou vysoké, ale vláda doufá, že lesk výkladních skříní může podnítit pracující k vyšším výkonům a výdělkům. Některá opatření nasvědčují tomu, že maďarská vláda se snaží být daleko pružnější než dřív v reagování na tržní změny. Nedávno se se zjistilo, že vysoké ceny krmiva odrazují soukromé rolníky od rozšíření chovu prasat. Vláda neváhala ihned zavést daňové úlevy, aby pomohla chovatelům.

Maďarsko zahájilo sérii liberalizačních ekonomických reform v roce 1968. V první polovině sedmdesátých let byl tento proces zpomalen. Hlavní reformátor Reszö Nyers přestal být v roce 1974 vůdčím stranickým ekonomem a o rok později byl zbaven členství v politbyru. Nyní se znovu těší oficiální přízni. Přes reptání zastánců tvrdé linie a konzervativců, reformy pokračují jak v průmyslu, tak v zemědělství. Od ledna 1981 přešla například celá řada restaurací do soukromých rukou. Je zaváděno soukromé podílnictví. Mnohým podnikům bylo dáno právo obchodovat přímo s jejich zahraničními zákazníky, namísto těžkopádného prostředkování velkých podniků zahraničního obchodu. Jeden z kroků k větší hospodářské svobodě by se mohl ukázat být riskantní: vláda pokračuje v odstraňování cenových dotací. Bylo to právě toto opatření, které po následně ohlášených vyšších cenách zboží vyvolalo revoluční vlnu stávek v Polsku. Prozatím Maďaři přijímají zvyšování cen celkem klidně.

I když v Maďarsku má katolická církev tradičně svůj význam, její pozice není tak silná, aby mohla být ochranou disidentů, naopak stejně jako menší protestantská církev se nachází pod kontrolou režimu. Hlavu maďarských katolíků, kardinála László Lékai, lze stěží srovnávat se zesnulým pol-

ským primasem Wyszyńskim. Je opatrný, drží se zpátky, aby neprovokoval vládu. Nespokojenost a vření se projevuje čas od času mezi intelektuály. Jak známo, při nejedné příležitosti v nedávné minulosti společně a veřejně vystoupili i v početných skupinách. Nebojí se plným jménem podepisovat prohlášení k podpoře Charty 77, sovětských disidentů, i polského vývoje. Tento fakt se odrazil i v nedávné zprávě ústředního výboru maďarské komunistické strany. Konstatovalo se v ní, že opoziční intelektuálové se stávají bojovnější. Nejenom že sepisují teoretické traktáty, ale odvažují se prý kritizovat stranickou linii, zpochybňovat systém jedné vedoucí politické strany a dokonce napadat spojenectví se Sovětským svazem.

I když vedení režimu prokazuje liberální trend v ekonomické politice, nehodlá zřejmě dovolit opozičním intelektuálům, aby se vymkli z ruky. Klub mladých spisovatelů, známý jako Kroužek Attily Jozsefa, byl bez dalšího vysvětlování v březnu 1981 rozpuštěn. Vláda se obávala, že klub, který měl fungovat mimo oficiální svaz spisovatelů, by se mohl dostat do otevřeného konfliktu se stranickou ideologií a linií. V době, kdy byl oznámen zákaz klubu, János Kadár varoval Maďary, že stále ještě existují nepřátelé socialismu v Maďarsku, stejně jako lidé pomýlení a svedení. Řekl také, že destruktivní útoky proti vymoženostem, jichž bylo dosaženo, nebudou tolerovány ani na méně významných místech.

V Sacharovově duchu

«Kolik je ruských literatur? Jedna či dvě?» Tak se ptali ve dvacátých letech. «Jedna jediná, jak jinak», odpovídali sovětští kritikové. «Ta naše. Všechno, co se vydává na Západě, je nepřátelské sovětskému lidu a patří na smetiště dějin.» – Jedna jediná, samozřejmě», protestovali emigranti. «Ta naše. Všechno, co vychází v Rusku, je bezcenná součást bolševického barbarství».

Oba tyto názory se dlouho považovaly za platné. V SSSR byla zapovězena jména spisovatelů z nejslavnějších. Profesoři na univerzitách se nesměli ani zmínit o laureátu Nobelovy ceny za rok 1933, Ivanu Buninovi, o jedné z neznamenitějších ruských básnířek Marině Cvětajevové, ba ani o předrevolučním «kouzelníku slov», Alexeji Remizovi. Na oplátku emigranti ve Francii nechtěli ani slyšet o téže Cvětajevové, která se opovážila obdivovat Majakovského či Pasternaka a prohlašovala, že sovětská poezie pro děti je nejlepší na světě.

Takové přehrady dnes už udržovat nelze. Dvojí Rusko existuje právě tak málo v literatuře jako v politice. Vasilij Axjonov, Anatolij Gladilin, Fridrich Gorenštejn či Vladimir Vojnovič byli ještě včera sovětští spisovatelé. Dnes žijí na Západě, v USA, v Berlíně, v Paříži, v Mnichově. A s nimi odešla z Ruska celá spisovatelská generace dnešních padesátníků.

Narodili se začátkem třicátých let, tedy dávno po revoluci, za války byli děti a nikdy nesdíleli iluze svých otců. Odešli z komunistické diktatury, plně si vědomi skutečného stavu věcí, unavení

dlouhým čekáním na nové tání, podobné tomu, jež začátkem šedesátých let umožnilo vydání prvních prací Solženicynových. Jak napsal Georgij Vladimov Svazu spisovatelů, po Brežněvově příchodu k moci «vsadili bezbarví všechno, co měli, a vyhráli». Vladimov se vzepřel, ale zůstal v Moskvě. Jaký je však rozdíl mezi jeho prózou a řekněme Vojnovičovou?

Vladimír Kornilov, který také i nadále žije v SSSR, se ve svém posledním románě *Zedník, zedník . . .* zabývá otázkou emigrace židovských intelektuálů, kteří se vždycky považovali za součást ruské kultury. Nemají náboženství, nejsou sionisti, mluví toliko rusky a ctí Puškina stejně jako Bloka. Proč se mají vzdát své vlasti a odejet do Izraele? Proč se mají podřizovat kritériím, jež dělí lidi podle krve a jsou prostě rasistická?

Jiné práce přistupují k témuž problému z jiného hlediska. Tak například obsáhlý román Felixe Světova *Otevřte mi dveře*. Jenže pro Světova, který rovněž zůstal v Moskvě, existuje řešení: ať se židé dají pokřtít a obrátí se na pravoslaví. Jak jinak by se také mohli podílet na životě Rusů? Tento prostomyslný názor je značně rozšířen v kruzích nových slavofilů a také v některých ruských časopisech vycházejících v zahraničí. V jejich čele stojí Jevgenij Vagin, který před třemi lety emigroval z SSSR s izraelským vízem, ačkoli je zastáncem pravoslaví, autoritativní monarchie a nacionalismu . . . K tomu všemu se navíc pojí pohrdání inteligencí, obviňovanou, že se zřekla Boha a církve.

Demokratická ruská emigrace disponuje mnohem omezenějšími prostředky. Teprve poslední dva roky má v Paříži malou revui, *Syntaxis*, kterou vydává Siňavskij. Ta se hrdinně bije se svým nesmiřitelným nepřítelem, časopisem *Kontinent*, v jehož čele stojí Vladimír Maximov. Ten vsadil všechno na kartu antikomunismu (v eseji *Sága o nosorožcích* prezentuje Willy Brandta a Heinricha Boella jako katy lidského rodu) a hlásá teokratický autoritarismus. Solženicyn, který je Maximovovým duchovním otcem, napsal, že Rusko, právě tak jako Izrael, má plné právo «na náboženství, které bude mít moc nejen nad dušemi, ale i nad státem».

Před časem začala edice *Syntaxis* vydávat i časopis *Poisky*, redigovaný opozičníky, kteří žijí v Moskvě. Tento demokratický proud byl posílen příchodem spisovatelů jako je například Lev Kopelev, autor vynikajícího autobiografického díla *Uchovat na věčné časy*.

Dva ze spolupracovníků almanchu *Metropol*, který sovětská úřední místa rychle zlikvidovala, vydali nedávno své nové práce: Vasilij Aksjonov *Spáleninu* a Juz Oleszkowski *Vyšetřovatele*. Posledně jmenovaný román je zvláště hodný pozornosti. Jde o monolog vyšetřovatele KGB, který vypráví vyšetřovanému o svých případech, výsledcích, které vedl, o osudech svých obětí . . . Význam knihy není jen politický, nýbrž tkví i v jemné psychologické kresbě. Z autorů téže generace Zinovij Zinik ve svém novém románu *Člověk na na svém místě* znovu dokazuje, že sovětská zkušenost předčí veškerou fantazii. To znamenitě pochopil i filosof Alexandr Zinovjev. Otázka je, zda lze mimo SSSR porozumět tomu, co se snaží vyložit v *Předpoko-*

ji ráje – že denní život v SSSR je směsí vnitřní svobody a otroctví, zarputilého samotářství a vřelého přátelství, hlubokého pesimismu a veselé lehkovážnosti . . .

Nejlepší z knih, jež se v poslední době objevily, je nepochybně velký román Vasilije Grossmana *Život a osud*, jehož rukopis před dvaceti lety zabavila KGB a který se k nám jakýmsi zázrakem dostal na mikrofilmu. Grossman svého čtenáře nešetří: provádí ho hitlerovskými i stalinskými koncentráky, bojišti i zázemím, mučirny, sály, v nichž se konají stranické schůze i zasedání vědeckých rad. Všude tu šlapou po člověku, ničí ho, lámou, ale on si díky své mravní síle zachovává svou lidskou důstojnost. Grossman nám tak umožňuje pochopit, jak v sovětském Rusku mohl vyrůst muž jako Sacharov.

Efim Etkind
(Le Monde, 21-8-1981)

CHARTA 77 na obranu Sacharova

Otevřený dopis velvyslanci SSSR v Praze

Alexander Botvin
velvyslanec SSSR
Praha

S účastí a obdivem sledujeme neúnavné úsilí akademika Andreje Sacharova o obhajobu lidské důstojnosti. Myšlenky svobody, jako předpokladu života lidského společenství a mírového soužití všech se všemi, již dlouhá léta přináší nevidané osobní oběti. Jestliže dnes Andrej Sacharov nevidí jinou možnost, jak dosáhnout toho, aby odpovědní činitelé SSSR umožnili vycestování jeho snachy za manželem do zahraničí, než apelovat na veřejnost vyhlášením neomezené hladovky, pak jde o krajně dramatický spor představitele hnutí za lidská práva a občanské svobody se státem, který jedná v rozporu s ideály, z nichž vznikl a ke kterým se hlásí, i se závazky, které na sebe vzal jako signatář Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě v Helsinkách. Plně rozumíme postoji Andreje Sacharova. Vyjadřujeme mu svou solidaritu a žádáme, aby úřady SSSR urychleně přistoupily k takovému řešení, které by umožnilo spojení rozdělené rodiny a zároveň zabránilo takovému vyvrcholení událostí, na jehož konci by byla tragédie lidského života. Jsme si jisti, že v této věci vyjadřujeme nejen stanoviska signatářů Charty 77, ale mnohem širších vrstev československé společnosti. Obracíme se na Vás, pane velvyslance, se žádostí, abyste naše stanovisko tlumočil kompetentním úřadům v SSSR.

Praha, 4-12-81

Václav Malý, mluvčí Charty 77
dr. Bedřich Placák, mluvčí Charty 77
dr. Jaroslav Šabata, mluvčí Charty 77
dr. Ladislav Lis, člen kolektivu mluvčích Charty 77

ÚVAHA NAD ČTYŘMI DOPISY

RUDOLF SLÁNSKÝ *

Koncem dubna letošního roku zachytily československé bezpečnostní orgány na hranicích francouzský karavan, v němž byly do země dopravovány ze zahraničí knihy, časopisy a jiné materiály. 6. května pak StB zadržela v rámci vyšetřování tohoto případu několik desítek československých občanů. Osm z nich je dosud ve vazbě a bylo proti nim a proti osmi dalším, vyšetřovaným na svobodě, vzneseno obvinění podle § 98 tr.z. V zadrženém automobilu byla nalezena obálka, v níž byly dopisy, adresované matematikovi inž. Ivanu M. Havlovi, bývalému ministru zahraničí a mluvčímu Charty 77 prof. Jiřímu Hájkovi, prof. Zdeňku Jičínskému a spisovateli Ludvíku Vaculíkovi. To spolu s obsahem dopisů bylo důvodem, proč s výjimkou Ludvíka Vaculíka, který byl v té době těžce nemocen, bylo proti nim vzneseno obvinění. Všichni čtyři vyjádřili tou či onou formou názor, že dopisy nejsou autentické, že pravděpodobně jde o podvrhy. Pro svá tvrzení uvedli řadu důvodů. Avšak v průběhu vyšetřování, jak se ukázovalo, při uzavření spisů, nevěnovaly vyšetřovací orgány jejich argumentům pozornost a nenechaly provést ani textovou analýzu dopisů ani jejich průzkum technokriminalistickými metodami. Přestože k takovému ověřování nedošlo, obvinění proti inž. I. M. Havlovi, prof. J. Hájkovi, a prof. Z. Jičínskému staženo nebylo a dosud se opírá právě o tyto dopisy.

Texty dopisů jsou známy. Je proto možné analyzovat jejich strukturu a obsah nezávisle na vyšetřovacích orgánech. Následující stránky přinesou pokus o takový rozbor. Je na čtenářích, aby kriticky posoudili, zda se vydařil.

TEXTY DOPISŮ

Než uvedeme texty dopisů, je nutné předeslat, že jen tři z nich jsou uváděny v plném znění. Text čtvrtého, který byl adresován L. Vaculíkovi, není úplný. Jde o rekonstrukci podle stručného záznamu.

Text dopisu adresovaného I. M. Havlovi:

Milý Puzuku! Moc zdravím a držím Ti place. Ostatně Vaškovi také.

Z doslechu vím, že se mu daří celkem snesitelně. Tak teď jenom aby vydržel. Ty bys měl pokračovat s Expedicí. Slovník se tady líbí, dělá dobrou službu a ukazuje, že nepracujete nadarmo. Tak jen dál – a kdybys potřeboval peníze, dej vědět. Pokusím se Vám sehnat, co se jen dá. Mimochodem, bylo by ne dobré, ale dokonce výtečné, kdybys posílal dál Vaškovy dopisy. Těžko si dokážeš představit, jakou tu mají odezvu. Prostě, mohu zaručit, že cokoli od Vaška pošleš, nezůstane v šuplíku, ale dostane takovou publicitu, jaká jeho textům patří. Puzuku, víš, že se dějí věci, a proto jsme toho názoru, zdůrazňuji, že to není jen můj osobní názor, že bys měl trochu naše společné přátele přitáhnout k práci. Neber to jako příkaz a už vůbec si

nemysli, že Tě chci poučovat. Ale domnívám se že je Ti stejně jasné jako nám tady, že příležitost, kterou máme teď, hned tak mít nebudeme. Ještě jednou zdravím a vyříd' pozdravení Vaškovi (podpis: Pavel).

Poznámky: 1) Vašek – Václav Havel, bratr inž. I. M. Havla, světoznámý český dramatik, odsouzený v procesu je členy VONS ke 4 a půl rokům vězení. 2) Expedice – edice strojopisně opisovaných knih převážně českých spisovatelů, kteří nemohou publikovat své práce v oficiálních nakladatelstvích. Založil ji Václav Havel a po něm v jejím vydávání pokračovala manželka V. Havla Olga. Obvyklá zkratka EE. 3) Slovník – Jde o Slovník českých spisovatelů, jejichž práce nejsou oficiálně publikovány. Mezi jmény editorů slovníku není V. Havel uveden. 4) Vaškovy dopisy – dopisy V. Havla z vězení, která píše své manželce a příbuzným.

Text dopis adresovaného prof. J. Hájkovi:

Milý Jirko! Získal jsem a posílám dle Tvých připomínek upravený výtisk memoranda. Upozorňuji, že zatím není vhodné se dále angažovat. Nyní je důležité dodržovat dohodnutou linii SI. Připomínám v této souvislosti nutnost pravidelně potvrzovat doručení honorářů (Dopis byl bez podpisu).

Poznámky: 1) Memorandum – Rozumí se memorandum o plánech Sovětského svazu na anexi Československa, které vydala Československá federální rada v zahraničí. Více o tomto memorandu bude uvedeno při rozboru textu dopisu. 2) SI – pravděpodobně Socialistická Internacionála.

Text dopisu adresovaného prof. Z. Jičínskému:

Zdenku! Byl jsem informován od svých přátel v Ženevě, že materiály MOP, které zpracováváš, mají úspěch. Myslím si však, že je třeba vzhledem k nynější mezinárodní situaci hledat při jejich zpracování nové aspekty, abychom neztratili tisk. Uprav je vždy tak, aby obsahovaly zmínku o výboru Havla, protože v případě nebezpečí je lepší obětovat Danisze, který je obecně znám svou aktivitou. Ty zůstaň v anonymitě, máš pro nás koncepční význam (Bez podpisu).

Poznámky: 1) Materiály pro MOP – Jedná se zřejmě o dopisy mluvčích Charty 77, zaslané československým oficiálním představitelům, v nichž se upozorňovalo na četné případy diskriminace v zaměstnání a povolání, včetně propouštění ze zaměstnání, mnoha československých občanů, což je porušováním úmluvy č.111 o zákazu diskriminace v povolání a zaměstnání z politických, náboženských, rasových a jiných důvodů, k níž se připojilo i Československo. Mezinárodní organizace práce v posledních letech nejednou projednávala porušování této úmluvy československou vládou. 2) Výbor Havla – Nejspíš se jedná o Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných VONS. 3) Danisz – JUDr. Josef Danisz, člen VONS. V souvi-

* Uverějněno bez vědomí autora.

slosti s obhajobou docenta Jaroslava Šabaty a dalších byl odsouzen, později amnestován a vyloučen z advokacie.

Rekonstrukce dopisu adresovaného Ludvíku Vaculíkovi:

Nazdar, Ludvíku! Moc Tě zdravím. Dostal jsi těch 1.000 DM, které jsem Ti poslal, abys měl z čeho platit své nakladatelské podnikání? Poslední dobou tam podle našeho soudu trochu zaostáváte za vývojem. V Petlici se neobjevil žádný výrazný titul. Těžko můžeme odtud rozhodovat, ale měli byste jít do věci ostřeji. Vemte si příklad z Polska. Tam je vidět, že to jde. A když už děláš pošťáka, pořádně se rozhlédni.

Prostě dávej na sebe pozor. Stejně máme pocit, že v poslední době se některé naše věci dostaly do nepovolaných rukou. Jestliže máš potíže s opisováním, přitáhni trochu víc Jiráskovou k práci. Ji to neuškodí a nám to prospěje. Ještě jednou moc zdravím a prosím Tě, dávej pozor na sebe (Tvůj F.).

Poznámky: 1) Petlice – strojopisná edice prací československých autorů, kteří nesměli neb nesmějí vycházet v československých oficiálních nakladatelstvích. 2) Jirásková – Z kontextu dopisu nelze toto jméno přiřadit k žádné konkrétní osobě.

K OBSAHU DOPISŮ

Podívejme se nyní na obsah dopisů. Začneme dopisem adresovaným inž. I. M. Havlovi. První a základní otazník nad celým dopisem je už oslovení. Puzuk, to je rodinná přezdívka. inž. I. M. Havla. Mimo okruh rodiny jí používá jen několik málo nejbližších přátel. Inž. I. M. Havel uvádí, že jediným člověkem v zahraničí, který mu tyká a zároveň by ho mohl oslovit touto přezdívkou, je herec a dramatik Pavel Landovský. Ten je náhodou také Pavel, avšak styl dopisu a jeho obsah vylučují autorství Pavla Landovského. Další dva Pavlové, o nichž by bylo možno uvažovat jako o autorech dopisu, Pavel Kohout a Pavel Tigrid, ho tak neoslovují a s Pavlem Tigridem se inž. I. M. Havel navíc nezná a nikdy s ním ani nebyl ve styku. Objektivně vzato, tvrzení, že v zahraničí kromě P. Landovského není nikdo, kdo by ho uvedeným způsobem oslovoval, je možné věřit i nevěřit. Je však zákonnou povinností vyšetřujících orgánů přezkoumat v průběhu vyšetřování skutečnosti svědčící nejen o vině, ale i o nevině obviněného, a bylo by tedy jejich povinností přezkoumat i tuto skutečnost. Teprve pak by bylo možné považovat vyšetřování za úplné, seriózní a nepodjaté. V tomto případě, jak plyne z vyšetřovacího spisu, s nímž se obvinění měli možnost seznámit po skončení vyšetřování, byla tato povinnost zanedbána. Druhý otazník se nabízí v následující větě: «Ty bys měl pokračovat v Expedici». Pokračovat je možno buď v něčí činnosti nebo v činnosti své. Tedy větě je možno rozumět buď tak, že inž. I. M. Havel by měl pokračovat v činnosti Václava a Olgy Havlových, o co by ovšem mohl být žádán jen tehdy, pokud by Olga Havlová EE přestala nebo chtěla přestat vydávat, nebo aby tato věta v dopise měla vůbec smysl, je zde vnučován předpoklad, že EE nevydá-

vá O. Havlová, ale I. M. Havel, a že ten, jak je známo autorovi dopisu, chce s jejím vydáváním přestat. Kdyby však platila tato možnost, aby autor dopisu jen vyzýval I. M. Havla k pokračování v jejím vydávání, ale musel by uvést pádné argumenty, které by I. M. Havla byly a to přesvědčit o nutnosti změny svého rozhodnutí. Ale ty v dopise nejsou. Další věta se zmiňuje o slovníku nepublikovaných spisovatelů. Proč je však o slovníku zmínka právě v dopise matematikovi Havlovi, o němž nelze předpokládat, že by se podílel na jeho zpracování, jehož jméno není mezi jmény editorů slovníku, a když slovník navíc nebyl vydán v EE. Za těmito větami následuje nabídka peněz. Ze spojení částí vět «kdybys potřeboval peníze» a «pokusím se vám sehnat, co se jen dá» stejně jako z kontextu dvou vět předcházejících lze usoudit, že peníze se nenabízejí pro osobní potřeby I. M. Havla nebo několika dalších, ale pro vydavatelskou činnost. Proč se však peníze nabízejí pro vydavatelskou činnost, když je známo, že pokud někdo opíše či dá opsat nějakou knihu, pak mu přátelé, již knihu obdrží, přispějí na úhradu svého podílu na nákladech za přepis, na papír a na vazbu. Na knihy tedy nikdo ze zahraničí nemusí přispívat. A další otazník, tentokrát nad větou «Bylo by výtečné . . . , kdybys dál posílal Vaškovy dopisy». Dopisy Václava Havla z vězení, mimochodem musely před odesláním projít vězeňskou cenzurou a nemohou tedy obsahovat z hlediska státních zájmů nic škodlivého, kolují po Československu v mnoha opisech, neboť jeho osud není lidem lhostejný. StB už nejednou v minulosti vyslyšela jak Olgu tak i Ivana Havlovy o tom, kdo tyto dopisy do zahraničí posílá, avšak nikdy nebylo prokázáno, že je posílají právě oni. Proč však tato věta v dopise je? Když jeho autor chtěl I. M. Havlovi jen poděkovat za to, že dopisy posílá, pak by to asi vyjádřil následovně: Díky za Vaškovy dopisy. Těžko si dokážeš představit . . . atd. Kdyby ho chtěl jen informovat o publicitě dopisů, v zahraničí, pak by stačily dvě následující věty. Kdyby se však autor zkoumaného dopisu dověděl, že I. M. Havel už nechce dál dopisy posílat, ač dříve tak podle jeho informací činil, pak by se musel snažit najít natolik přesvědčivé argumenty a důvody, aby byly s to, změnit Havlovo stanovisko. Avšak takové argumenty chybějí v dopise i tentokrát. Také poslední odstavec vyvolává řadu otázek. Autor dopisu jednak po I. M. Havlovi chce, aby přitáhl společné přátele k práci, a to v souvislosti s věcmi, které se dějí, a jednak zdůrazňuje, aby tento pokyn nebral jako příkaz. Ono: «Neber to jako příkaz» je triviálním případem nepřímé formulace příkazu. Ale proč tu příkaz vůbec je? Příkazy se přece nedávají přáteli. A přítelem autora, podle oslovení soudě, by I. M. Havel měl být. A když nejde o přátele, není jasné, jakým právem autor dopisu takové příkazy dává.

Aby k tomu právo měl, pak by bylo nutno předpokládat, že I. M. Havel je jemu jakož i těm, jejich jménem také, nějak zavázán. Avšak odvozovat takový předpoklad z textu dopisu se nedá. Za pozornost také stojí, že příkaz vlastně není vůbec formulován. Není řečeno ani náznakem, k jaké práci se mají společní přátelé přitáhnout. Tedy i v tomto odstavci, ostatně jako v celém dopise, je pohromadě kopa nelogičnosti.

Abychom se mohli věnovat dopisu, který byl

adresován prof. Jiřímu Hájkovi, je nutno předeslat několik skutečností. K dopisu byly přiloženy dva texty, a to prohlášení o vzniku Československé federální rady v zahraničí a memorandum o plánech Sovětského svazu na anexi Československa, o němž je zmínka v dopise. Jelikož zejména memorandum je dlouhé, má asi 15 strojopisných stran, je zde možno jen stručně vyjádřit jeho obsah a připojit k němu co možná nejobektivnější hodnocení. «Cílem Československé federální rady», citujeme z jejího prvního prohlášení, «je přispět ve spolupráci s Čechy a Slováky doma k odstranění sovětské nadvlády, ke změně politického a mocenského systému v Československu a spolupodílet se na vytváření předpokladů k výstavbě svobodné a demokratické společnosti». Cíl to rozhodně není malý, spíše značně ambiciózní. Této ambicióznosti odpovídá i struktura orgánů Rady jejíž schéma bylo zveřejněno v 1. čísle jejího časopisu Československá cesta. Rada má mít na 20 různých komisí, výborů, středisek, oddělení, např. Výbor zahraniční, pro vojenství, pro průmysl i zemědělství, komisi pro věci církevní, výbor pro zvláštní úkoly a středisko pro rozhlasové a televizní vysílání. Podle slov Prohlášení byla Rada založena členy domácí odbojové organizace Věrní zůstaneme, kteří byli v minulých letech vysláni touto organizací do zahraničí. Dosud však nebylo zveřejněno jméno žádného člena Rady v zahraničí ani doma, nebyl též uveden nikdo, kdo stojí za jejím Prohlášením nebo Memorandem. Ví se však, že s ním obcházeli americké a evropské exulanty Jiří Kotas, někdejší pracovník československo-sovětského institutu ČSAV, který asi před dvěma lety emigroval do Kanady cestou na Kubu, kam byl vyslán svým pracovištěm, v němž se věnoval její problematice. Pro proponovanou činnost by byly nutné značné prostředky. Jen rozhlasové a televizní vysílání by stálo desítky milionů dolarů, další peníze by byly nutné pro aparát Rady, který, pokud by se obsadila všechna místa v její struktuře, by jistě zaměstnával stovky či desítky lidí. V Prohlášení není ani zmínka, jak Rada hodlá tyto prostředky opatřit. Nyní k Memorandu. Přichází s tvrzením, že existuje plán na začlenění Československa do státního svazku SSSR, k jehož realizaci má dojít v letech 1984-86. Jednotlivé body plánu se prý průběžně rozpracovávají a jejich plnění se kontroluje. Jeho součástí mají být opatření k přizpůsobení struktury ekonomiky, zahraničního obchodu a ozbrojených sil struktuře sovětské ekonomiky, opatření k přípravě přestavby dopravního systému, k zavedení ruštiny jako úředního jazyka, k přesunu velkých skupin obyvatelstva mezi oběma zeměmi, ke sjednocení vzdělávacího systému a vědecko-výzkumné základny. Každé jednotlivé opatření je v textu podrobně popsáno a dokládáno argumenty, které mají dokázat nejen existenci plánu, ale i to, že je již ve stádiu realizace. Argumentace se mimo jiné opírá o výňatky ze zveřejněných dokumentů, ze zákonů a jejich návrhů a o projevy vedoucích představitelů obou zemí. Avšak tyto prameny se v textu používají značně nekriticky, často se jimi prokazuje to, co z nich nelze vyvodit přímo ani nepřímě, mnoho citací je nepřesných a vytržených ze souvislosti, pramen některých informací není doložen a pak se operuje s tvrzením, že takové informace získali spolupracovníci Rady, rozmístě-

ni v rozhodujících československých institucích. Uvedem některé příklady. Tak např. v části zabývající se ekonomikou se říká, že v letech 1981-85 má dojít k odstranění existujících rozdílů a disproportioní a k dokonalému prolnutí hospodářství obou zemí ve vnitro ekonomické oblasti. Avšak každý realisticky uvažující ekonom a politik ví, že za prvé takový cíl nelze realizovat v průběhu jedné pětiletky, že by to vyžadovalo mnohem delší období; za druhé – anexi nelze připravit dokonalým prolnutím hospodářství obou zemí ve vnitroekonomické oblasti, protože k takovému prolnutí by mohlo dojít buď teprve po realizaci účinného integračního mechanismu, navazujícího na hluboké ekonomické reformy v obou zemích, což je záležitost opět přesahující pětiletku o mnoho a mnoho let, anebo takové prolnutí by mohlo být až důsledkem anexe, důsledkem stavu, kdy by československá ekonomika byla administrativně a institucionálně byla řízena přímo sovětskými celosvazovými orgány. Jako důkaz existence a realizace anexního plánu neobstojí ani poukaz na koordinaci národohospodářských plánů mezi ČSSR a SSSR. Taková koordinace je dnes užitečná, neboť SSSR představuje trh, který pohlcuje více než jednu třetinu objemu československého zahraničního obchodu. Pro Československo je dobré vědět, jaké výrobky tento trh potřebuje – jako důkaz uzavírání dohod o kooperaci a specializaci výrobních programů. Za neznalost základních faktů v popisované oblasti je možné považovat tvrzení, Memoranda, že ustanovení nového zákona o hospodářských styčích, se zahraničím, pojednávající o postupu při likvidaci a slučování podniků, byla do něj včleněna proto, aby se usnadnila likvidace podniků československého zahraničního obchodu a jejich sloučení s příslušnými podniky sovětským po provedení anexe. Taková ustanovení se vždy nacházela a budou nacházet, a to ve všech ekonomických systémech, v zákonech regulujících obchodní a podnikatelskou činnost. Autor či autoři memoranda nejsou doma ani ve vojenské oblasti. Tak např. tvrdí, že teprve služební řády československé armády platné od 1-1-1980 jsou vypracovány přesně podle sovětského modelu. Přitom je obecně známo, že řády se podle sovětského vzoru vypracovávají již od počátku padesátých let. Ještě poslední příklad. V Memorandu je uvedeno, že dosud není známo, zda ČSSR bude do státního svazku SSSR začleněna jako jedna či dvě svazové republiky, a tato úvaha pokračuje následovně: «V každém případě se počítá se zachováním formálního zastoupení této republiky resp. dvou republik v Organizaci spojených národů, aby se nesnížily ale naopak zvýšily hlasovací možnosti sovětského bloku. Toto zastoupení má i sovětská Ukrajina a Bělorusko». Avšak ze statutu OSN neplyne, že v případě splnutí nebo sloučení dvou států do jednoho státního celku by si rozšířený celek mohl ponechat i hlas zrušeného státu. K tomu by byl nutný souhlas členských států této organizace a dosud se takový případ nestal. Uvádět jako precedens v této souvislosti příklad Ukrajiny a Běloruska je zcela nesprávné, neboť SSSR získal právo na jejich zastoupení a tedy i na jejich hlas díky zvláštním dohodám uzavřeným při vzniku OSN, a to jako uznání přínosu těchto republik a jejich obětí v letech 2. světové války. Zároveň však byla zamítnu-

ta žádost SSSR, aby bylo zastoupení v OSN přiznáno všem svazovým republikám. Je tedy zřejmé, že tvrzení, vztahující se k této problematice jsou výrazem naivity a ignorace. Na závěr ještě dvě poznámky. Ačkoli Memorandum je datováno 28-10-1980, není v něm a ani v Prohlášení ČFRZ ani zmínka o polských událostech, ani žádná úvaha např. o tom, jak by tyto události mohly ovlivnit realizaci anexních plánů. A dále. Celá záležitost není jen výrazem přehnané ambiciozности či megalomanie autora či autorů, ale má avanturistické rysy.

V Československé cestě a v Prohlášení ČFRZ nepřímě se vyzývá k přípravě ozbrojeného boje proti Sovětskému svazu. Závěrečné zhodnocení memoranda: Po jeho kritickém přečtení nemůže vyznít jinak, než že jde o text nevěcný a neseriózní, že jeho autoři projevíli četné, mnohdy základní neznalosti v oborech, jimiž se zabývají, že jde o text plný spekulací a často i výmyslů. Proto většina jeho závěrů je sporná a některé jsou nesporně chybné. Tento text tedy neprokazuje existenci plánů SSSR na anexi Československa. Potud k textům, které byly přiloženy k dopisu, adresovanému prof. Jiřímu Hájkovi.

Nyní je možné přejít k vlastním textu dopisu. Jako první otázka zní: «Milý Jirko, získal jsem a posílám dle Tvých připomínek upravený výtisk Memoranda». – Jak už bylo řečeno, z rozboru textu Prohlášení ČFRZ a Memoranda, vyplynulo, že jde o texty ambiciozní, velikášské a avanturistické na straně jedné, a o nevěcné, neseriózní a neodborné na straně druhé. Prof. Jiří Hájek se po celý svůj život zabývá vědou a politikou, dlouhá léta byl diplomatem. Je možné předpokládat, že kdyby se mu byly texty Prohlášení a Memoranda dostaly někdy do rukou k připomínce, že by například neoznačil návrh na zřízení střediska pro rozhlasové a televizní vysílání za nereálný, když je obecně známo, jak obtížné bylo pro vládu USA získat a udržet povolení k provozování stanice Svobodná Evropa a to od vlád sprátelených států, a že by bylo prakticky zcela nemožné získat takové povolení pro jakoukoliv soukromou organizaci? Lze se vůbec domnívat, že by přehlédl školáckou chybu v argumentaci o možnosti převedení hlasu v OSN zlikvidovaného státu na stát nástupnický? Může být za takových okolností pravdivé tvrzení, že text Memoranda byl upraven dle připomínek Jiřího Hájka? – A další otázka: Nakolik je pravděpodobné, že Jiřímu Hájkovi bylo Memorandum a Prohlášení vůbec dáno k připomínce, když Jiří Kotas, jediná osoba, kterou je možno spojit s Memorandem, ve svých článcích v exilových a krajan-ských časopisech ostře napadal ty někdejší členy KSC, kteří sympatisují s Eurokomunismem v západní Evropě, a když Jiří Hájek se nikdy netajil s tím, že eurokomunistický proud mezinárodního dělnického hnutí je mu blízký.

Všimněme si ještě tónu dopisu a způsobu, jakým je psán. Dopis je strohý, nařizovací. Nepředpokládá jakoukoliv diskusi. Chybí v něm některá obvyklá, byť formální zdvořilost, která přísluší nejen vědci a politikovi, bývalému ministru a diplomatu, ale především osmašedesátiletému muži. Tak si nepiší ani přátelé blízcí věkem, ani spolupracovníci. Tak by si nedovolil autor nejpodřadnějšího špionážního škváru jednat velkého bossa ani s

agentem třetího řádu, pokud by boss měl stát o agentovu spolupráci. – A otázka na závěr: Lze předpokládat, že by si někdo dovolil napsat do dopisu tak evidentně nepravdivé tvrzení, a k tomu ještě tak arogantním tónem, kdyby chtěl, aby adresát bral dopis vážně? Ostatně, Jiří Hájek už po prvním přečtení dopisu při výslechu do protokolu uvedl, že dopis považuje za provokaci. Vyšetřování však i v tomto případě ponechalo jeho námitku bez povšimnutí.

První věta dopisu, adresovaného prof. Dr. Zdeňku Jičínskému zní: «Zdeňku, byl jsem informován od svých přátel v Ženevě, že materiály pro MOP, které zpracováváš, mají úspěch». Tato věta obsahuje v podstatě dvě sdělení. První lze jinými slovy přetlumočit tak, že v dopisy Charty 77 o diskriminaci v zaměstnání a povolání v ČSSR vzbudily v kruzích MOP, kam se dostaly, zájem a že i úroveň jejich zpracování je dobře hodnocena. Druhé sdělení, obsažené ve vsuvce, («které zpracováváš») přisuzuje autorství těchto dopisů Z. Jičínskému. Pokud byl autor dopisu informován o tom, že se Z. Jičínský podílel na přípravě uvedených dopisů Charty 77, bylo by přirozené, že ho chtěl potěšit zprávou o příznivém hodnocení jeho textů. Každý se přece rád doví o úspěchu své práce a v tomto případě je informace o to cennější, že pochází přímo ze Ženevy, tedy pravděpodobně z kruhů blízkých MOP a jeho kuloárů. Ale jestliže autor dopisu věděl o účasti Z. Jičínského na přípravě zmíněných textů, proč to ještě zdůraznil vsuvkou «které zpracováváš»? Tato vsuvka je v textu zcela zbytečná, protože nepřináší žádnou novou informaci a zcela vybočuje z logiky věty. Zatímco první věta obsahuje nadbytečnou informaci, v druhé větě základní informace, jež by do ní patřily, chybějí. Tato věta zní: «Myslím si však, že je třeba vzhledem k nynější mezinárodní situaci hledat pro jejich zpracování nové aspekty, abychom neztratili tisk». Hledání nových aspektů je nutné, jak plyne z textu dopisu, vzhledem k mezinárodní situaci. Avšak ta je značně složitá. Na mezinárodní aréně současně probíhá mnoho procesů a jevů. Namátkou je možné uvést, že roste napětí mezi Východem a Západem, polská krize trvala v době, kdy byl dopis psán, déle než půl roku, prohlubuje se stagnace světové ale i československé ekonomiky, vytyčují se nové požadavky odborářů na zlepšení situace pracujících atd. Proč tedy autor dopisu, který má styky se Ženevou a mohl by poradit, které nové aspekty by vzbudily v MOP pozornost a takto zprostředkovaně vzbudily i pozornost světového tisku, proč člověk, který radí, aby se v dopisech neopomnělo hovořit o výboru Havla, který musí vědět, že pokud nemá dojít k nepřesnému výkladu pokynů nebo k jejich mylnému pochopení, musí být dostatečně podrobné, na tomto místě mlčí a pokyny nespecialisuje. Podívejme se nyní na další větu, o níž jsme se letmo již zmínili v předchozím odstavci. «Uprav je vždy tak, aby zasahovaly zmínku o výboru Havla, protože v případě je lépe obětovat Danisze, který je obecně znám svou aktivitou». Ponechme stranu neprosto nespisovnou formulaci «zasahovaly zmínku» a všimněme si dvou věcí. Za prvé: Autor dopisu mluví o «výboru Havla». Žádný takový výbor neexistuje. Je nutné předpokládat, že tento nikde nedoložený novotvar autor použil pro označení Výboru na

obranu nespravedlivě stíhaných, což je, pokud je známo, jediný výbor, jehož byl Václav Havel členem. Otázkou je, proč autor použil tohoto názvu, když název VONS je název běžně a obecně užívaný doma i v zahraničí, když Výbor sám takový název nikdy nepoužil a nepoužívá a když činnost tohoto výboru nikdy nebyla ztotožňována výhradně nebo převážně se jménem Václava Havla. Za druhé: Co je míněno pokynem «obětovat Danisze»? Dr. Josef Danisz je členem VONS. Logika věty má být asi taková, že jestliže v dopisech Charty 77 o problematice pracovní diskriminace budou zmínky o VONS, tak autorství těchto dopisů bude přičítáno nikoli prof. Jičínskému, ale dr. Daniszovi, a tedy pokud by za tyto dopisy byl někdo stíhán, pak by to byl podle představ autora dopisu dr. Danisz. Ale je to reálná představa? Je si těžko představit, jak by problematika pracovní diskriminace mohla být spojována s VONS, který se jí nezabývá, neboť se specializuje na nespravedlivé trestní stíhání a postihy. Proč by také byla tato aktivita automaticky spojována s dr. Daniszem, když členy VONS jsou ještě další pracovníci? A nelze rovněž zapomenout na skutečnost, že moderní metody textové analýzy umožňují odhadnout, zda daná osoba může či nemůže být autorem zkoumaného textu. Tedy pokyn, obsažený v textu dopisu, je zřejmě značně pochybný a zcela jistě nereálný. Stejně nereálná je i další věta: «Ty zůstaň v anonymitě, pro nás máš koncepční význam». Prof. Z. Jičínský je osobnost veřejně známá. Byl místopředsedou České národní rady a mimo jiné podepsal Chartu 77, čímž automaticky vystoupil z anonymity. V posledních letech je též často předmětem pozornosti bezpečnostních orgánů, byl nejednou vyslýchán, dokonce i zadržen, takže o anonymitě nemůže být řeč. A ještě něco. Jestliže někdo dává druhému pokyn, aby v případě nebezpečí obětoval za sebe jiného, pak takový pokyn vyplní jen člověk nemorální, člověk nízké povahy. Avšak i kdybychom pomínuli zřejmou nereálnost tohoto pokynu, ani zde vyšetřovací spis nepřinesl nic, co by dovolovalo takto hodnotit povahu Zdenka Jičínského. Výše uvedená místa dopisu, ale i tón jeho, obdobně jako v dopise pro prof. J. Hájka, navozují mnoho otázek, neboť jsou vnitřně značně rozporná a nejsou v souladu s obsahem nebo účelem dopisu.

Rozebírat stejně podrobně a důkladně dopis adresovaný Ludvíku Vaculíkovi, jako byly rozebírány předešlé dopisy, by nebylo jednak správné, a jednak to není již nutné. Nebylo by to správné proto, že tu nejde o úplný text dopisu, ale pouze o jeho fragmentární rekonstrukci. Proto zde hrozí nebezpečí, že chybějící části dopisu by mohly ovlivnit interpretaci známé části textu. Kdyby text neexistoval vůbec, pak by takové riziko bylo nutné podstoupit. Ale v tomto případě text existuje, i když ve vyšetřovacím spisu. Pokud bylo řečeno, že rozbor není nutný, pak to vyplývá z úvahy, že ta část dopisu, jež je k dispozici, je celou svou strukturou a obsahem podobná ostatním dopisům. Platí to např. o zmínce «1.000 DM, poslaných na nakladatelské podnikání» adresáta, o pokynech, «jít do toho ostřeji» že «přitáhnout Jiráskovou k práci» i o zastřené formě příkazu ve větě: «Těžko můžeme odtud rozhodovat». atd. Proto závěry, k nimž jsme došli po rozboru předešlých dopisů, je nutno použít i pro hodnocení tohoto dopisu.

O STRUKTUŘE DOPISŮ

Pokud podrobíme zkoumání strukturu dopisů, zjistíme, že vykazuje mnohé shodné rysy. 1. Všechny dopisy jsou poměrně krátké a stručné. Tato stručnost nebyla přitom ovlivněna nutností psát úsporně z důvodů, aby dopisy se při přepravě daly snadno ukrýt, neboť způsob dopravy dovozoval zasílání značně rozměrných předmětů. Za druhé: Ve všech dopisech se adresátům tyká a jsou oslovovali křestními jmény. I. M. Havel je dokonce oslovoval ještě intimněji, a to rodinnou přezdívkou. Za třetí: Všechny dopisy jsou v podstatě anonymní. U dvou chybí podpis vůbec, na dalších je v jednom případě podpis Pavel, v druhém Tvůj F. Avšak ani z podpisů ani z textu není zřejmé, kdo má být autorem dopisů. Za čtvrté: Každý dopis obsahuje zmínku o činnosti nebo činnostech, které jsou bezpečnostními orgány či institučními orgány někdy označovány za trestné. U I. M. Havla jsou to zmínky o edici Expedice, o Slovníku a o posílání dopisů jeho bratra do zahraničí. U J. Hájka zmínka o Memorandu a o dodržování linie SI, u Z. Jičínského o materiálech pro MOP, u L. Vaculíka zmínka o jeho nakladatelské činnosti tj. o vydávání edice Petlice. Za páté: Text všech dopisů je formulován způsobem, který dovoluje předpokládat, že adresáti vykonávají takovou činnost po delší dobu nebo ve větším rozsahu. 6. V textu všech dopisů je obsažen nějaký pokyn, který v podstatě nařizuje, nelze říct, že radí, aby se v takové činnosti pokračovalo. Tedy dopisy obsahují jak pokyn tak i předpoklad pokračování v činnosti. I. M. Havel má pokračovat ve vydávání edice Expedice a v posílání dopisů, J. Hájek se jednak nemá angažovat ve věci Memoranda a jednak má udržovat linii SI, Z. Jičínský má hledat nové aspekty pro další dopisy a L. Vaculík má vydávat výraznější tituly. Za sedmé: Ve všech dopisech je zmínka o «Vážnosti mezinárodní situace», o «věcech, které se dějí», v dopise pro L. Vaculíka je dokonce zmínka o Polsku. 8. Všechny dopisy obsahují zmínku o něčem, co by mohlo adresáty morálně nebo charakterově kompromitovat. U I. M. Havla, J. Hájka a L. Vaculíka je to zmínka o penězích, které dostávají ze zahraničí, což je dáváno do souvislosti s jejich činností, a u Z. Jičínského je to doporučení, aby obětoval za sebe dr. Danisze. Za deváté: Ve dvou dopisech je obsažen pokyn, aby adresát (I. M. Havel a L. Vaculík) přitáhli k práci další osoby. Za desáté: V žádném z dopisů není odkaz na jakýkoli předcházející dopis, není naznačeno, že by šlo o pokračování v korespondenci; výjimkou je snad sdělení v dopise pro J. Hájka, že Memorandum bylo upraveno podle jeho připomínek. Nejsou v nich pozdravy rodinám, přátelům, známým, neobsahují narážku na nic, co by autor a adresát kdykoli v minulosti společně prožívali; výjimkou je snad pozdrav pro Václava Havla v dopise I. M. Havlovi.

Povšimneme-li si pečlivě struktury dopisů, zjistíme, že se nápadně podobá struktuře § 98 tr.z. Znění tohoto paragrafu je následující:

1. Kdo z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky provádí podvratnou činnost proti jejímu společenskému zřízení, proti její územní celistvosti a obranyschopnosti nebo samostatnosti anebo proti je-

jím mezinárodním zájmům, bude potrestán odnětím svobody na 1 rok až 5 let.

2. Odnětím svobody na 3 léta až 10 let bude pachatel potrestán

a) spáchal-li čin, uvedený v odstavci 1, ve spojení s cizí mocí nebo s cizím činitelem

b) spáchal-li takový čin ve větším rozsahu

c) spáchal-li takový čin za branné pohotovosti státu.

Čtyři zkoumané dopisy obsahují vše to, co mohly vyšetřovací orgány k zahájení trestního stíhání potřebovat a co by mohlo vést k odsouzení jejich adresáta podle § 98, a to dokonce podle jeho obou odstavců. K obvinění podle odstavce 1 stačí to, co je uvedeno v bodech 4,6 a 9 předešlého výkladu, k obvinění podle odstavce 2, písmene a postačuje samotná existence dopisů neboť dokumentuje spojení s cizí mocí nebo s cizím činitelem, k obvinění podle písmene b to, co je uvedeno v bodech 5,6 a 7.

POKUS O VÝCHODISKO ZE SLEPÉ ULIČKY

Je možno najít nějaká vysvětlení pro nápadnou shodu struktury dopisů navzájem a zároveň odpověď na ty otázky, které se vynořují při pečlivém a kritickém čtení dopisů? Ano, avšak k tomu je nutné opustit předpoklad, že dopisy jsou určeny těm, kteří jsou v nich uvedeni jako adresáti, a vyjít z předpokladu nového, a to, že dopisy byly napsány proto, aby se dostaly do rukou orgánům činným v trestním řízení a aby se tak navodila situace, v níž by ti, již byli označeni jako adresáti, byli vystaveni nebezpečí trestního stíhání.

To, že se mi podařilo nalézt jen jediné vysvětlení pro mé pochybnosti o dopisech neznámá, že by jiní nemohli dospět k jiným závěrům, nebo si položit jiné otázky, pro jejichž řešení a zodpovězení by bylo třeba zformulovat jiné hypotézy. Také nelze úplně vyloučit, že někomu se podaří najít argumenty, jimiž vyvrátí pochybnosti i o tom, kdo je pravým adresátem. Mně se to však nepodařilo a vyšetřovací orgány se o to v průběhu trestního řízení ani nepokusily. Proti navržené hypotéze by se dalo namítnout, že ti, kdož mohli zajistit, aby se dopisy dostaly do rukou StB, si nemohli být jisti, že se údajům v nich uvedených uvěří. To je pravda. Ale je známo, že lidé nejraději věří tomu, čemu věřit chtějí. To platí i pro tento případ. Inž. Havel, prof. Hájek, prof. Jičínský se netěší přízni ani oficiálních míst ani StB. Ivan Havel, přední československý odborník v oblasti robotika a umělé inteligence, byl pro své občanské postoje zbaven možnosti pracovat v oboru, v němž je v Československu velký nedostatek odborníků. O prof. J. Hájkovi je zbytečné hovořit. Po srpnu 68 byl vyloučen z KSČ, byl zbaven funkce ministra zahraničních věcí a jako jediný byl dokonce vyloučen z ČSAV. Prof. Jičínský musel opustit právnickou fakultu Karlovy university a jen a velkými obtížemi získal místo podnikového právníka, o něž přišel po podpisu Charty 77, a teprve po roce směl nastoupit v místě jiném. A pokud jde o spisovatele. L. Vaculíka, pak všechny jeho knihy byly vyřazeny ze všech československých veřejných knihoven a žádné československé nakladatelství nesmí vydat ani jednu z jeho starších či novějších knih. Všichni byli v

souvislosti s podpisem Charty 77 i při jiných příležitostech nejednou Bezpečností vyslýcháni, přičemž byli dotazováni i na některé činnosti, o nichž je zmínka v inkriminovaných dopisech. Proto autor či autoři dopisů mohli s dosti vysokým stupněm pravděpodobnosti počítat, že se jim uvěří, jestliže vyšetřovacím orgánům nabídnou dopisy, které budou prokazovat to, co tyto orgány po dlouhou dobu samy předpokládaly, avšak co se jim nedařilo prokázat, anebo jestliže v dopisech budou adresáti spojováni s činnostmi, které jim sice nebyly předkládány, ale u nichž, pokud by k tomu byly důkazy, by se věřilo, že je mohli konat. Tedy v dopisech nebylo důležité, zda to, o čem se v nich psalo, je pravdivé, nebo zda je pravděpodobné, že by adresáti vykonali to, k čemu byli vybízeni. Bylo postačující, že jejich obsah byl věrohodný z hlediska těch, jimž byly ve skutečnosti určeny, těch, kteří z nich byli oprávněni vyvozovat příslušné závěry.

Zkusme si ověřit, nakolik je možné překonat rozpory, které se ukázaly při kritickém čtení textu dopisů, použijeme-li níže uvedenou hypotézu. Opět začneme u dopisu pro inž. I. M. Havla. První otazník byl v tomto dopise už oslovení. Obvinění totiž nepředpokládalo, že tvrzení I. M. Havla o tom, že v zahraničí není nikdo, kdo by mu tykal a oslovoval ho «Puzuku» a zároveň mohl být podezírán z autorství dopisu, je nepravdivé. Když vyjdeme z navržené hypotézy, také přímo neurčíme, kdo je autorem dopisu, ale na druhé straně dospějeme k závěru, že prakticky na tom příliš nezáleží. Ukáže se, že toto oslovení i podpis mohl zvolit kdokoli, kdo měl o I. M. Havlovi dostatek informací, neboť šlo o to, aby u osob, které dopis měly posuzovat, vznikl dojem, že mezi autorem dopisu a adresátem je blízký vztah, a proto autor dopisu mohl o adresátovi vědět to, co věděl, a chtít to, co chtěl. Druhý otazník jsme položili u věty, v níž se I. M. Havlovi radí, aby pokračoval ve vydávání edice Expedice. Vyjdeme-li i zde z navržené hypotézy, opět zjistíme, že vůbec není důležité, zda je to právě I. M. Havel, který vydává či nevydává edici Expedice, nebo zda chce v jejím vydávání pokračovat či ne. Zmínka, která spojuje I. M. Havla s vydáváním edice Expedice, ale i další zmínky, které ho spojují se slovníkem nepublikovaných spisovatelů nebo s posíláním dopisů Václava Havla do zahraničí, jsou v dopisu proto, aby prokázaly, že I. M. Havel se dopouští trestné činnosti. Tento důkaz nemá však pouze prokázat, že I. M. Havel se podílí na jmenovaných činnostech. Ty by samy o sobě ještě nemusely být trestné, i když řada osob již byla za obdobnou činnost stíhána nebo dokonce odsouzena. Nebezpečí stíhání Inž. I. M. Havla se však značně zvyšuje, jsou-li tato sdělení zjištěna v dopise ze zahraničí, neboť pak lze dovodit, že I. M. Havel uvedené činnosti vykonává na popud ze zahraničí a za peníze posílané ze zahraničí. A právě tak je dopis formulován. Je nutno uznat, že tento dopis není zformulován primitivně. Z údajů v něm obsažených, z jejich vzájemného kontextu a z toho, jak je sestaven, je zřejmé, že ti, kdo jej psali, věděli, že se dopisu uvěří tím spíše, když bude prokazovat nejen individuální vinu adresáta, ale bude-li použitelný i v širších souvislostech. To je vysvětlení i pro ono místo v dopise, kde se říká, že jeho autor z doslechu ví, že se Václavu Havlovi ve

vězení daří celkem snesitelně, což je ovšem v rozporu s vyzněním dopisů Václava Havla z vězení, nepovažujeme-li ovšem za snesitelný každý kriminál, kde vězně dnes a denně nemoří hlady, nebijí či nevráždí. Ale jelikož autor dopisu nečerpá své informace z dopisů Václava Havla, ale ze zdrojů jiných (z doslechu), tak jeho informace by měly být přesnější, a z toho je možné odvodit také např. propagačně využít, že dopisům Václava Havla se nedá věřit, neboť jsou psány a zveřejňovány proto, aby v čtenářích vzbuzovaly nepravdivou představu o poměrech v československých věznicích. A dále, posílá-li Václav Havel dopisy, které podávají zkreslený obraz československého vězení, a jsou-li tyto dopisy zveřejňovány v zahraničí, pak je teoreticky možné podle platného výkladu trestního zákona obvinít jejich autora např. z trestného činu poškozování zájmů republiky v zahraničí. O tom, že toto není pouhá spekulace, svědčí např. skutečnost, že z tohoto trestného činu byl nyní na Mírově obviněn Petr Uhl, a to pro údajný pokus o propašování motáku, ličícího poměry v této pevnosti. Obdobný záměr je možné nalézt tam, kde se v dopise spojuje vydávání edice Expedice s penězi posílanými ze zahraničí a s pokynem pokračovat v jejím vydávání. Nabízí se zde výklad, opět propagačně využitelný, že opisování knih, které v ČSSR nelze koupit na knihkupeckých pultech, není autentickou iniciativou občanů, ale ze zahraničí uměle vyvolávanou a financovanou činností. A dále, že stížnosti na československou oficiální vydavatelskou politiku, zakazující vydávání knih mnoha autorů, ačkoli je po nich čtenářská poptávka, jsou vykonstruované domácími pomahači zahraničních diverzních centrál. Bylo by možné ve výkladu pokračovat, ale i to, co už bylo řečeno, snad dostačuje.

Stejně je možno pokračovat i u dopisu prof. J. Hájka. Prof. J. Hájek byl po léta profesionálním diplomatem i badatelem v oblasti mezinárodně politických vztahů. Proto činnost, podkládaná J. Hájkovi, je právě v této oblasti. A jelikož právě v tomto případě předpokládal autor dopisu vůči osobě Hájka maximálně negativní vztah jak ze strany StB resp. jejích vyšetřujících orgánů tak ze strany míst, která mohou s konečnou platností rozhodnout o jeho stíhání, nerozpakoval se uvést do dopisu skutečnosti, o nichž by jen při trochu pečlivém rozboru muselo být zřejmé, že se vůbec nemohly stát. Např. že Memorandum bylo upraveno podle připomínek J. Hájka nebo že by se J. Hájek vůbec angažoval pro tak nevěcný text či tak avanturistickou činnost. Ze stejných důvodů a též proto, že J. Hájek byl před sloučením KSČ a československé sociální demokracie členem sociálně demokratické strany, je v dopise zmínka o SI (Socialistická Internacionála), ačkoli žádné jednání J. Hájka se Soc. Internacionálou není vůbec nijak ani prokázáno, ale dokonce ani nebylo vyšetřovacími orgány prokázáno. (?) Negativní dojem o J. Hájkovi se má v tomto dopise vytvářet i tím, že informace se uvádějí do kontextu, který pro něj je maximálně nepříznivý. Tak je tomu i u požadavku, potvrzovat honoráře, který se klade do souvislosti s angažováním se ve věci Memoranda a dodržováním linie dohodnuté SI, ačkoli ve skutečnosti J. Hájek dostává ze zahraničí honoráře za knihy, jež byly tam vydány (jedna z nich vyšla např. v italském nekladatelství Editori riuniti), které jsou

zasílány doporučeně prostřednictvím československé pošty nebo československé banky, a proto není nutné jejich doručování potvrzovat jinak.

I v textu dopisu pro prof. Z. Jičínského, budeme-li na něj pohlížet nikoli jako na dopis pro něho, ale jako na dopis pro vyšetřovací orgány, se výrazně projasní pochybná místa. Bude zřejmé, proč bylo nutné explicitně zdůraznit, že materiály pro MOP zpracovává právě Z. Jičínský. Bude pochopitelné, proč nebyly rozvedeny udílené pokyny. Z tohoto zorného úhlu jejich obsah není důležitý, naopak při případném propagačním využití dopisu by kontretizace pokynů byla jen na závalu, zejména když by pokyny mohly obsahovat zmínku např. o svobodných odborech, o právu na stávkou, o zkracování pracovní doby, o prodloužení dovolené a zvýšení počtu volných dnů či o odstraňování pracovních sobot, o vyžadování toho, co pracujícím náleží podle existujícího pracovního zákonodárství, např. dodržování výše časové práce atd. atd. Stejně na závalu by bylo, kdyby se v dopise objevil název Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných místo novotvaru výbor Havla, neboť v Československu přece není nikdo nespravedlivě stíhán. Je též pochopitelné, proč v takovém dopise je špiněna pověst a charakter adresáta, např. obviněním, že Z. Jičínský je ochoten místo sebe vystavit stíhání jinou osobu. Bylo možné totiž počítat s tím, že pravdivost takového obvinění nikdo nebude ověřovat.

A prakticky totéž platí v plném rozsahu i pro dopis adresovaný L. Vaculíkovi. Zase tytéž zmínky o penězích pro nakladatelské podnikání tj. pro edici Petlice a pokyny «jít do věci ostřeji», «přítáhnout Jiráskovou», zase spojování československých aktivit s událostmi v Polsku. A opět se nic nemusí prokazovat. Pro všechno může být nebo je dostatečným důkazem dopis sám.

O AUTORECH DOPISŮ

Pokud je zmínka o tom, že dopisy nebyly určeny označeným adresátům, ale vyšetřovacím orgánům, dostatečně průkazná, pak je nutné si položit otázku, kdo může být autorem dopisů. Autor či autoři dopisů musí vyhovovat následujícím podmínkám:

1. Musel to být někdo, kdo měl zájem vystavit I. M. Havla, J. Hájka, Z. Jičínského a L. Vaculíka trestnímu stíhání.
2. Musel to být někdo, kdo měl o těchto osobách poměrně mnoho informací všeho druhu.
3. Musel to být někdo, kdo měl možnost zajistit, aby dopisy se dostaly do francouzského karavanu, a kdo zároveň věděl, že karavan bude chycen, nebo kdo k jeho zachycení mohl přispět, nebo ten, kdo měl možnost připojit dopisy k materiálům nalezeným v karavanu.
4. Musel to být někdo, kdo měl dostatek informací a rozhledu k tomu, aby dokázal odhadnout, kterým skutečností by vyšetřovací orgány, případně politická místa uvěřily bez hlubšího zkoumání.

Těmto podmínkám vyhovují v zahraničí ti, kteří

- a) karavan vyslali,
- b) měli možnost jeho prostřednictvím něco poslat,

c) karavan řídili,

d) mohli do karavanu umístit věci v době, kdy již byl naložen, ale opuštěn, třeba v noci.

V Československu těmto podmínkám vyhovují ti, kteří

e) měli možnost z domova zajistit, aby tyto dopisy se v zahraničí do karavanu dostaly, a to buď prostřednictvím exulantů nebo prostřednictvím hodinců, minaříků,

f) karavan zadrželi,

g) měli přístup k materiálům z karavanu ještě před jejich řádným zdokumentováním.

Je zřejmé, že těmto podmínkám vyhovuje poměrně široký, i když omezený počet osob a institucí v zahraničí i doma. Některé z nich je možné podezírat více, jiné méně. Avšak s jistotou určit autory jen na základě informací a textu dopisů, z jejich struktury, z okolností, za kterých byly získány orgány vyšetřování nelze.

Poznámka: Jestliže v této souvislosti bude podezření padat také na StB, pak si vinu za to musí tyto orgány přičíst samy. Kdyby vyšetřování bylo vedeno v souladu se všemi zákonnými ustanoveními a dopisy byly podrobeny všestranné analýze, kdyby se uvažovalo stejně pečlivě nejen o tom, co svědčí o vině obviněných, ale i o jejich nevině, pak by se nikdy v takovém postavení nemohly ocitnout.

ZÁVĚR

Co říci závěrem? Je teď na čtenáři, aby uvážil, zda texty dopisů v něm vyvolaly obdobné pochybnosti jako v autorovi této úvahy. Je-li tomu tak, pak si jistě spolu s ním bude přát, aby vyšetřovací orgány znovu věnovaly textům dopisů, o jejichž autenticitě vznikly pochybnosti, pozornost a podrobily je nové a tentokrát důkladné a pečlivé analýze. Pokud výsledky této analýzy neprokáží autenticitu dopisů, pak bude správné, když trestní řízení proti I. M. Havlovi, J. Hájkovi a Z. Jičínskému bude zastaveno.

Kdo je Jiřina Šiklová

Mnozí lidé se v souvislosti s chystaným procesem ptají, kdo je to vlastně Dr. Jiřina Šiklová. Kdo je ta žena, která je dokonce stavěna v čelo jakési skupiny, jež se údajně starala o zprostředkování kulturních a kritických politických informací.

Stručná data samozřejmě nevyjádří bohatství takové osobnosti, leč přesto, řekněme si ta základní data. Dr. Jiřina Šiklová, rozená Heroldová, se narodila 17. června 1935 v rodině očního lékaře a učitelky v Praze.

Po středoškolských studiích, která ukončila r. 1953 se zapsala na filozofickou fakultu Karlovy university, obor historie a filozofie. Vyrůstala a dospívala v době, jejíž ovzduší jí přivedlo už v 18ti letech do řad KSC. Jako mnoho pokrokových intelektuálů a studentů té doby i ona věřila, že v Československu i v jiných zemích se prosadí socialismus jako skutečně spravedlivá, svobodná a humanitní společnost.

Po ukončení filozofické fakulty pracovala krátkou dobu jako učitelka. V roce 1960 získala místo asistentky na katedře filozofie filozofické fakulty KU v Praze. Když se pak po dlouhé době odsudků stala sociologie znovu studijním oborem, začala se jí Dr. Šiklová intenzivně věnovat. V roce 1966 obhájila titul kandidátky věd. V letech 1965-70 se zúčastnila řady výzkumů mládeže, jejich hodnotových orientací, současně psala stati, články a přednášela o vysokoškolské mládeži, o studentském hnutí, o nové levici v západních zemích, zároveň se ovšem podílela na obrodě studentského hnutí v našich zemích, zejména v Praze. V roce 1968 se zúčastnila velké studentské stávky. Své práce o mládeži a studentském hnutí publikovala i v zahraničí, na toto téma přednášela v NSR, ve Švýcarsku, v Holandsku a v Anglii. Aktivně se zúčastnila obrody KSC a československé společnosti v druhé polovině šedesátých let. Spolupracovala na řadě přípravných stranických materiálů ve fakultní organizaci strany. Aktivně se zúčastnila řady významných schůzí, konferencí a aktivů. V této své práci vždy zastávala stanovisko tehdejší progresivního křídla KSC. V duchu Akčního programu strany usměrňovala i postoje a názory studentů. Ve své politické činnosti neustala ani po 21.srpnu 1968, i když se jí naskytlo několik možností pracovat v zahraničí. Po Dubčekově pádu se sama vzdala členství v KSC, zakrátko byla propuštěna z místa asistentky filozofické fakulty. V roce 1970 po řadě pokusů dostat práci přiměřenou svému vzdělání nastoupila na místo uklízečky v univerzitní knihovně, kam jí chodila řada studentů filozofie pomáhat. Po dlouhém hledání vhodnější práce se uchytila jako dokumentátorka v Thomayerově nemocnici v Praze 4, kde se pak zabývala vědeckým výzkumem problematiky starých lidí. Sama si ve spolupráci s jinými odorníky publikovala v této době velký počet populárně vědeckých a vědeckých pojednání z oblasti gerontologie, sociální péče, z oblasti rodinných vztahů a podobně. Řadu článků a větších pojednání publikovala pod svým dívčím jménem jako Jiřina Heroldová. Tyto články i knížky měly velký ohlas, redakce i sama autorka na ně dostávaly spoustu ohlasů.

Krom toho byla spoluautorkou i některých rozhlasových a televizních pořadů. Dr. Jiřina Šiklová byla jednou z mála autorů, kteří po roce 1970 prolomili embargo na publikační a odborné uplatnění, které hlavně v Čechách postihlo tolik spisovatelů a vědeckých pracovníků a jež trvá dosud. Pracovala až do svého zatčení dne 7.května 81 ve zcela podřízeném postavení a za malý plat na interním oddělení krčské nemocnice. Protože jí ale nikdy nešlo o pozici ani o zisk, ale především o tvořivou práci, o sebeuplatnění, stala se brzy cennou a uznávanou spolupracovnicí. To ovšem samozřejmě není všechno.

Jako člověk bytostně tvořivý, člověk vysoké kultury a hluboce zažitých humanitních ideálů, současně jako přítelkyně mnoha jiných tvořivých lidí ve své zemi, těch, kteří po roce 68 ztratili a nenašli uplatnění, se jim snažila nejrůznějším způsobem pomáhat. Pomáhala jim s obživou, hledala přiměřené zaměstnání, pomáhala s uplatňováním jejich dětí, radila jim a přímo pomáhala v jejich sociálních a zdravotních problémech.

Ryzí člověk

Jiřina

HELENA TROJANOVA

Chodily jsme obě do stejné školy, ale znaly jsme se v té době jen málo. Tenkrát jsme o sobě jenom věděly. Měly jsme přece jen odlišné zaměření, jiné okruhy přátel, jiné osobní problémy. Setkaly jsme se vlastně až mnohem později, někdy v roce 72. Dá se říci, že pracovně. A padly jsme si hned do oka. Jiřina mi pomohla sehnat zaměstnání, sice takové to nouzové, «konzolidační», ale zbavila mě na čas těch nejzákladnějších starostí. Povídaly jsme si o svých životních cestách, o svých rodinách a já jsem po několika setkáních s ní pochopila, jak vzácný je to člověk. Kolika lidem pomohla, poradila, kolik užitečných činností sama rozvíjela nebo k nim dávala podnět. Víím o několika případech, kdy zachránila lidský život. Víím o jejích rozhovorech s těmi, kteří si zoufali a ona jim dala vůli žít, víím o lidech, které pomáhala léčit, o mnoha cenných podnětech v jejím zaměstnání, profesi, v časopisecké tvorbě a v celé její zájmové sociokulturní činnosti, z níž často vycházely navzdory velkým překážkám veliké věci. Jiřina, to je člověk budoucí – říkali o ní ti, kdo ji dobře znali. Bystrá, vzdělaná, energická, citlivá, krajně obětavá a při tom všem dobrá, předobrá máma. Neznám život ženy, která by tak dovedně a neúnavně uměla spojovat svoje rozrůzněné role, svoji roli matky, dcery a manželky, roli pracovnice, ryzí přítelky mnohých s tou rolí, již konstituovaly její ideály, mravní principy, dotvářející se v konfliktu, složité době, jakou naše země prošla a prochází. Tu roli formovaly z velké části svízelné, rozporné okolnosti, ale především ona sama. Jiřina, sžitá s osudem naší malé, pokořené země, pevně zakotvené v její kultuře, sociálním pohybu, touze po spravedlnosti a svobodě. V době, kdy nemohla vycházet kritická a nekonformní literární a vědecká díla, kdy mnoho, mnoho tvořivých lidí toužilo po pravdivém zhodnocení doby i svého postavení, svých možností, po pravdě kritických informací, ujala se té role. Zcela dobrovolně a nezištně – jako zprostředkovatelka, nakladatelka, knihovnice, recenzentka, autorka a lektorka. Jak vznešeně zní věchna ta slova. Ale málokdo ví a tuší, s jakou dřinou a nervovým vypětím byly za daných poměrů spojeny ty «funkce», ty role, které sama od sebe přijala a s neopakovatelným elánem vykonávala. Byla pro nás pro všechny dělnici pravdy. Takový ten páter Vrba, obroditel, či Václav Matěj Kramerius v novém hávu a v nových dimenzích.

Drobná, štíhlá, křehká – ale kolik tíže unesla! Málokdy řekla někomu, aby jí pomohl odnést balík, tašku, nákup.

Kdykoliv teď vidím mihnout se na ulici ženskou, vlastně spíš dívčí, hlavu s mahagonovými vlasy, kdykoliv beru do rukou převzácnou knížku, kterou mi darovala, časopis, který mi přinesla, musím na ni myslet. A nejen tehdy. I když se dotýkám květin, jež tolik milovala a asi dlouho nespátří, když konám ty docela obyčejné ženské práce, jež byly vždycky spíš naší přítěží. Jak ráda by je asi dnes dělala! Dnes, zbavena možnosti svobodného pohybu, svobodné volby i těch nejzákladnějších lidských

činností, potřeb, zájmů... Vystavena chladu, strohému podřízení, vtěsnána do malého prostoru s lidmi, s kterými asi nikdy nechtěla žít.

Převzácný, ryzí člověk Jiřina sedí tedy v Praze za devaterými mřížemi a zámky. Zprostředkovatelka svobodných kultur a informací. Podněcovatelka kritické tvorby, myšlení a konání, jež bude možno plně ocenit až jednou. Snad až za dlouho.

Její kauza a hlavní výklad, jaký jejím činnostem oni dají, bude dokladem absurdity, v níž je nám, Čechům v Evropě, Čechům konce 20. století dáno žít.

Praha, Zima 1981-82

Šedesátiny Alexandra Dubčeka

Pražský režim nechal hlučně vzpomínat nedožitých pětadesátin Klementa Gottwalda právě ve dnech, kdy se v Bratislavě dožíval šedesátí let bývalý představitel KSČ zcela jiného typu, Alexander Dubček. Nikdo se samozřejmě nedivil, že gottwaldovské výročí, které především připomíná temná léta stalinismu, bylo slaveno, a Dubčekovo výročí oficiálně zcela zamlčeno. Ví se, ke které tradici Husákův režim patří. Dubčekova osobnost je součástí československého reformního komunismu šedesátých let a «Pražského jara 1968», a tato tradice má být za každou cenu z dějin Československa i z dějin KSČ vymazána. Zejména nyní, kdy je falešná konstrukce «reálného socialismu» znovu ohrožována bouří polské «odnowy».

Své životní jubileum musel Alexander Dubček 27. listopadu 1981 oslavit jen v kruhu své rodiny. Není dokonce jisté, že mu byla doručena ta blahopřání, které mu jeho přátelé z Československa i ze zahraničí – mezi nimi i «Skupina Listy» – poslali poštou. Železný kruh izolace, kterým jej policie sevřela, prý sice v posledním čase poněkud polevil, ale nezmizel.

Taktika, která byla proti Dubčekovi zvolena, je důsledně dodržována: bez možnosti obrany očerňovat nehoráznými pomluvami, policejní izolací znemožnit každý styk s veřejností, mlčením odsoudit k zapomenutí. Hrubé pronásledování by bylo proměnilo Dubčeka v mučedníka, a to si Gustáv Husák nepřál. Věděl, že v československých tradicích bývali mučedníci – živí či mrtví – vždycky velice nebezpečnými protivníky.

Alexander Dubček samozřejmě trpěl a trpí izolací, která jej zatlačuje do soukromí a která pro jiné činí každý styk s ním nebezpečným. Trpěl a trpí i odsouzením k bezvýznamné roli malého úředníka správy lesů v Bratislavě. Režim mohl efektivně znemožnit každou jeho účast ve veřejném životě a způsobit mu mnoho hořkosti. Nemohl jej však zlomit. Jeho otevřený dopis Federálnímu shromáždění z roku 1974 přesvědčivě ukázal, že zůstal nemiřitelným kritikem «normalizace». Ti z jeho přátel, kteří v poslední době přece jen prošli hradbou izolace a mohli s Dubčekem promluvit, znovu ujistili, že své názory v ničem nezměnili, že zůstal věrný demokratickým idejím «Pražského jara».

Všichni, kteří Alexandra Dubčeka znali a znají, vědí, že se podstatně lišil od všech jiných stranických « vůdců ». Nejen svým porozuměním pro nevyhnutelnost demokratických reforem. Lišil se i schopností získat důvěru prostých lidí a mluvit s nimi jejich řečí. Lišil se tolerancí, která pomáhala mírnit konflikty. Lišil se smyslem pro nové, který mu umožňoval naslouchat radám a názorům jiných. V bouři « Pražského jara » projevil i některé své slabosti a dopustil se leckterých chyb. Je ovšem otázkou, zda v Československu byl někdo jiný, kdo by slabosti neprojevil a chyb se nedopustil. V žádném případě nebylo především jeho vinou, že politika reformního komunismu byla potlačena. A byla to – přes všechnu kritiku, které je vystavována – nadějná politika. Kdyby nebyla rozdracena sovětskou vojenskou intervencí a jejími důsledky, byla by s největší pravděpodobností otevřela složitou cestu ke svobodnější společnosti za výhodnějších podmínek než tomu bylo v období 1980-81 v Polsku, a než tomu bude jednou v budoucnosti znovu i v Československu. Ti, kdož na Alexandra Dubčeka v den jeho šedesátin s úctou a přátelstvím mysleli, přáli mu především, aby se této chvíli dočkal.

Z. H.

V čem vynikáme

JULIÁN SLATINA

« Čechové jsou národ dobrý ».

« Zlaté české ruce . . . »

« Čechy – konzervatoř Evropy ».

Ale dost samochvály. Už proto, že proto, že je poněkud dobově omezená. Historicky podmíněná. Je jiná doba – ne už století národního obrození, ani časy, kdy se řemeslník vydával na vandr do ciziny a šířil tam věhlas oněch českých rukou (dnes by stejně nedostal výjezdni doložku); ani ta naše muzika dnes neprodukuje Myslivečky, Miči, ba ani Kmochy, o Smetanech a Dvořácích nemluvě. Ale v něčem jsme přece dobří, a to právě dnes, kdy jsme překonali následky krizového období. Jen se podívejme, kdo je za našich dnů předmětem hrdého ocenění úředního tisku. Ty tam jsou dokonce i doby slavozpěvů na úderníky, hrdiny práce, české stachanovce . . . Dnes pje znormalizovaný tisk chválu hrdiny nového typu. Zahleďme se mu do tváře.

Tvář vyniká právě tím, že na ní není nic zvláštního. Ba ono na ní *nesmí* být vidět nic zvláštního – jinak hrdina tohoto druhu není hrdinou. On se musí totiž odlišovat právě tím, že vypadá jako kdokoli jiný, jako něco docela jiného, než čím je.

První z prototypů nového českého hrdiny dokonce tvář ani nemá. Má jen hlas. Žije na Západě, v emigraci, sbližuje se s krajany, vede s nimi kamarádké, neformální a nevázané rozhovory, po telefonu, ze západního Německa do Švýcarska, Rakouska . . . Přivádí řeč na Frantu, na Pepíka, na Máňu, na Bědu. Leckdo na leckoho leccos ví, nebo aspoň dělá, že ví; pavlačové drby se šíří i bez

pavlačí, a plynou z telefonního drátu na Marákův magnetofon. Ano, Ervín Marák se jmenoval, starší si vzpomenu, bylo to v roce 74, v listopadu. Režimní rozhlas měl matérii hned na celý seriál, národ byl vyzván, aby se zúčastnil odposlechu pomocí jakési slaboproudé verze klíčové dírky. Odělo se to do politického hávu, takže se povídalo o někdejších členech K 231, o někom z Naardenského hnutí, o zoufalém mládenci, který na Západě nenašel práci, o redaktorovi Svobodné Evropy, o tom, co pije, s kým přenocuje . . . A Ervín Marák, dotud neznámý emigrant, náhle celonárodně proslulý navrátilce s kazetami soukromých konverzací v kufru, zazářil z milosti normalizátorů jako meteor, aby se vzápětí ztratil v džungli státněbezpečnostního polosvěta, podle vzoru svého světoznámého tunguzského předchůdce, který před deseti lety zapadl do sibiřské tajgy.

Policejní publicisté se marákovským úspěchem nespokojili. Zkusili to jinak, přes rok později. V Praze se objevil Pavel Minařík. Nepřivezl kufr kazet, ale hromadu lejster. Třeba zápis ze schůze jakéhosi emigračního výboru – jehož byl sám členem. Jeho hlavní zaměstnání bylo v rozhlasu Svobodná Evropa. Byl tam, říkali nám v pražském rozhlasu a televizi odtajnění kapitáni a majori StB, nasazen československou tajnou službou. Dábelský plán – nejdřív ho nechali leta vysílat v českém oddělení; byl to dobrý hlasatel a prokázal hlásné troubě imperialismu vydatné služby. Ale to nevdí: ve volném čase prý vykrádal archivní šuplíky a sousední psací stoly, a vyklopil to pak všechno nejuzšímu kroužku bezpečnostních pracovníků a několika miliónům diváků čs. televize, s rozsáhlým slovním doprovodem o kdekod, s kým se na Západě údajně setkal. Byly z toho « senzační » tiskové konference, seriál ve všech režimních sdělovacích prostředcích, píseň na oslavu chrabrého kapitána . . . A koryfej zabnormalizované literatury Jiří Stano spoluzazářil v cyklu nedělních příloh Rudého práva historickým románem o udatném kapitánovi Minaříkovi, jemuž prý už sudičky na soutoku Svatky a Svitavy daly do vínku, že se stane chloubou českého, najmě moravského národa a zasadí další mocnou ránu válečným paličům.

Ale všeho do času: posluchače rozhlasu a povinně přítomné na proorganizovaných závodních vystoupeních rozvědčických otrávil « senzace » z mnichovských zásuvek do té míry – tím spíše, měli docela jiné starosti – že i Minařík následoval po cestě tunguzského meteoritu a Ervína Maráka.

Jenže hoši z ČKGB se nevzdávají. Dobré české tvrdé palice zplodily tedy hrdinu číslo tři. Jako byla ztepilá Pallas Athéna kdysi zplozena z hlavy Diovy, nejvyššího z bohů, aby se stala bohyní války a míru, rolnictví, věd a umění, tak z hlav bezpečnostních plukovníků pronikl letos v látě na protektorátní obrazovky Josef Hodic, bývalý major čs. armády, bývalý stoupenec reforem v Pražském jaru, signatář Charty 77, a posléze exulant, který se nedávno vrátil z vídeňského exilu. I jeho označovaly oficiální prostředky jako dlouholetého důstojníka čs. rozvědky, jenž prý úspěšně skončil své čestné poslání ve šlépějích Maráků a Minaříků. I on vysypal pod vedením policejních publicistů roh hojnosti drbů, dohadů a odhalení asi takového druhu, jako že exilová osobnost A nedůvěřuje

osobnosti B, kterážto pak závidí osobnosti C, a ta zase nemá ráda osobnost A, a tak dále. Zda to vše říkal Hodic s vážnou tváří nebo s dábelským úsměškem, se už nikdo nedoví: nejenže se rozvědkoví propagátoři neodhodlali jeho vystoupení v televizi opakovat, ale oni Hodice ani poprvé neukázali zepředu. Takže celá inscenace působila trochu jako ony společensky angažované televizní dokumenty, v nichž je diskrétně zpovídán nevléčitelný narkoman nebo vězeň odsouzený za sedminásobné znásilnění.

Nejde mi dnes o to zkoumat, do jaké míry třeba je pravdivé tvrzení protektorátních úřadů, že tito oslavenci byli už dávno posláni do zahraničí s nalinkovaným úkolem léta se kamuflkovat a pak, na povel, se vrátit a vyklopit bohatý výtěžek svého bádání. Mnoho rozumných lidí se domnívá, že ten či onen z trojice vzorných špiónů byl do jisté doby normálním emigrantem, a když se dostal do morální, finanční nebo nějaké jiné tísně, byl «skřípnut». Možná, že někde zapůsobila hrozba nedozírných následků pro rodinu doma, jestliže se dotyčný nevrátí a nezazpívá, jak mu předebráno. Jisté je, že jak Minařík, tak Hodic «svědčili» i o věcech, které z ryze technických důvodů prostě nemohli vědět, ale které činitelé potřebovali nějak «prodat». Nechci ani zkoumat, jaké motivy vedou tyto činitele k tomu, aby s další «senzací» kolem rozvědčických navrátilců vystupovali právě v té či oné chvíli. Možná, že chtějí v lidech udržovat vědomí, že vševidoucí oko potlačovacího aparátu každého sleduje, o všem ví – dokonce i v zahraničí, a co tedy teprve doma! – a že tudíž je třeba držet hubu a krok a nepálit si prsty, zvláště třeba v době přípravy dalšího politického procesu a době, kdy žije režim ve strachu z účinku vývoje v Polsku. Snad patří k oficiálním pohnutkám i snaha znejistit lidi v emigraci, poštvat jedny proti druhým nebo aspoň zasít nedůvěru, podezření, zda přítel XY nebo AB není také jedním z nich, ze zakuklených...

Jde mi teď o jediné. O mravní stránku věci. Kam až dospěl, kam byl doveden, dokopán! národ, kterému se servírují špióni – špiónující *nikoli proti cizím mocnostem*, ale proti vlastním, českým a slovenským lidem – jako vzory vlasteneckých ctností! Jak hluboký je úpadek, do kterého nás uvrhli Husáci a Biláci, když se podle nich máme obdivovat lidem, o nichž můžeme jen soudit, že jsou buď dlouholetí špiclové proti svým spoluobčanům, nebo trapné, snad ubohé oběti nejpodlejšího nátlaku! Jsou Čechové opravdu ještě «národ dobrý»? Jsou české ruce opravdu ty, jež se prohrabují štosy spisů, do kterých jim nic není, svazky soukromých psaní, ruce mačkající klapky magnetofonových nahrávačů, aby přinesly do policejních archivů a k veřejnému roztroubení řeči, do kterých vmanévrovaly nic netušící kamarády a známé? A staly se tedy snad Čechy z konzervatoře Evropy špiónážní centrálou Evropy?

Zřejmě si strana a vláda, za jejichž vedení (nikoliv z jejichž peněz – platíme to my ostatní) se toto a ještě mnohé jiné, o čem nevíme, děje, na těchto stalinských úderech zakládají. Není divu. Či snad se mohou chlubit jinými úspěchy? Prosperitou hospodářství, rozkvětem kultury, volným využitím oddechu a rekreace, možnostmi cestovat, svobo-

dou individuálního či kolektivního, necenzurovaného projevu? Odpovídat nemusím. Protože závěr je jasný. Myslí-li si kdo, že chloubou národů jako jednotlivců jsou zdatnost v práci, přímost, ušlechtilost, loajalita k přátelům, mýlí se. Alespoň v očích dnešních vládců u nás. Marák, Minařík, Hodic jsou málo důležití po věcné stránce. Jde o osobní tragédie jednotlivců, kteří se po využití okamžitě ztrácejí na pozadí tragédie celonárodní. Ale jsou významní jako symboly. Jako zosobnění toho, co tento režim považuje za vzor občanských ctností. Není divu, že museli Hodice v televizi ukazovat jen zezadu. Kdyby mohli, raději by se i oni sami zjevovali národu s tváří odvrácenou. Jenže obrátit čelem vzad drobnou figurku jako je nějaký Hodic nebo jeho předchůdci ještě mohou. Sebe už nikdy.

Vojna a mír

V Brně byl souzen a odsouzen k pětíměsíčnímu vězení Martin Šimsa za to, že se nedostavil k odvodu...

Dělník Miloslav Lejsek z Oloví byl odsouzen v Plzni k 18 měsícům vězení za takzvané pobuřování a ohrožování politického a morálního stavu vojenské jednotky, protože se před ostatními vojáky netajil svým náboženským přesvědčením a sympatií k Chartě 77...

Aleš Zvěřina byl odsouzen ke třem letům vězení za to, že nenastoupil základní vojenskou službu...

Za nenastoupení vojenské služby byli souzeni a odsouzeni do vězení dělníci Jaroslav Vožniak a František Matula...

Po obdržení povolávacího rozkazu k nastoupení vojenské služby spáchal sebevraždu student Zdeněk Hanus, který byl před tím pro kladný postoj k Chartě 77 odvolán ze studií v SSSR...

V Chomutově spáchal sebevraždu dělník Juraj Kazik. V dopise na rozloučenou uvedl, že vojenská služba je neslučitelná s jeho přesvědčením a systémem hodnot...

V seznamu by bylo možné pokračovat. Desítky chlapců putovalo v posledních letech do vězení ze stejných důvodů. Každým rokem řeší mnoho chlapců útekem za hranice svůj odpor k vojančině. Každým rokem také umírají zbytečně mladí lidé, kteří si z těchto důvodů berou život.

Pánové z vojenské prokuratury by mohli pokračovat a uvést mnoho jmen mladých lidí, kterým začala anebo definitivně končila životní tragédie v přímé souvislosti s vojenskou službou.

Chlapcům, jejichž tatínkové nevlastní «červenou živnostenskou knížku», lékaři «nepotvrdí» žaludeční vředy, srdeční anebo jiná náhlá onemocnění, která se u nich projevila právě před nástupem vojenské služby. Je až pozoruhodné, jak choří jsou synáčekové z rodin funkcionářů. Ale to patří do jiné kapitoly. Do té, která pojednává o nově vzniklé «šlechtě» a jejich výsadách...

V zemích, kde od rána do večera je snad nejfrekventovanějším slovem MÍR, je zároveň nejdelší vojenská služba. V Československu trvá čtyřiad-

vacet měsíců. Ve speciálních případech i déle. V SSSR u některých druhů zbraní tři roky i déle. Veřejnost je dnes a denně přesvědčována o holubičí mírumilovnosti socialistického tábora a zároveň o údajných agresivních choutkách Západu. Propagandisté však neřeknou, jak vlastně dlouho trvá vojenská služba v těchto zemích a v některých státech že je dobrovolná. Jistě i tam se najdou mezi «zelenými mozky» někteří, co by chtěli povinnou vojenskou službu zavést, nebo ji prodloužit, pokud se jim zdá v porovnání s Východem příliš krátká.

Nejeden státník nebo národohospodář na Západě přišel s návrhem řešit otázku nezaměstnanosti zavedením povinné vojenské služby, případně jejím prodloužením. Ale v těchto zemích nemají hlavní slovo vojáci nebo policie. Vlády musí respektovat přání veřejnosti, dbát názoru odborů . . .

V Československu je mladým lidem a jejich rodičům tajeno, jak to vlastně s vojenskou službou na Západě je.

V celé řadě Západních zemí, například ve Spojených státech ve Velké Británii, na Islandu, v Kanadě, v Lucembursku povinná vojenská služba vůbec neexistuje. V jiných zemích trvá oproti Československu podstatně kratší dobu. V Dánsku devět měsíců, v Rakousku osm, v Belgii deset, ve Francii, Itálii a v Norsku dvanáct, v Holandsku čtrnáct, v NSR a Portugalsku patnáct. Dokonce i v takovém Turecku, (která si vojenskou službou částečně řeší tíživou nezaměstnanost), trvá vojenská služba kratší dobu než u nás: dvacet měsíců.

Kromě toho v zemích s povinnou vojenskou službou mají odvedenci možnost, dát se od výcviku ve zbraní osvobodit a vykonávat místo vojenské služby v nějaké formě službu civilní. Mnoho mladých lidí se z náboženských, filosofických nebo etických důvodů nedotkne zbraně.

Jak rozdílný je to přístup k mladým lidem. Jejich vlády netvrdí, že jsou nejdemokratičtější a nejhumánější na světě, ale respektují osobnost občana, třeba mladého. Nezavírají mladé chlapce do kriminálů ze stejných důvodů jako kdysi feudálové. Nedoženou je k útěku do zahraničí nebo dokonce k sebevraždám.

Neměli by se k této životně důležité otázce vyjádřit i zástupci ROH? Vždyť jsou zastánci pracujících!

F. V.

Objevují zahrádkáře

Komplex potíží, které jsou tak velké, že už je nelze nadále před veřejností tutlat, postihuje nejen všechna odvětví průmyslové výroby, ale i zemědělství.

Ještě před r.1975 oficiální směrnice pro práci svazu zahrádkářů a svazu chovatelů byla zpracována tak, že tito soukromníci se mohli svojí zálibou zabývat především pro svoje potěšení a produkty spotřebovávat ve vlastní domácnosti. Podmínky pro prodej případných přebytků pro státní obchod byly úmyslně velmi zkomplikovány, proto-

že z oficiálních míst nebyl o tento způsob soukromé výdělečné činnosti zájem.

Např. zahrádkářům v okolí Prahy, kteří nabízeli čerstvou zeleninu přímo na hlavních silnicích u svých domků, byl tento způsob prodeje zakázán s tím, že byli odkázáni na prodej na vyhrazených místech ve městech. Pro většinu z nich z nichž mnozí nevlastnili ani dopravní prostředek, to znamenalo, že se přestali touto činností zabývat, přestože byly předtím jejich výpěstky kolemjedoucími velice vyhledávány. Podobně komplikované byl organizován např. i výkup vajec od soukromníků – chovatelů drůbeže.

Po roce 1975 se situace v zásobování zeleninou, ovocem a masem stále zhoršovala. Na kvalitní maso, pokud se na pultě objeví, je třeba vždy stát frontu, některé kvalitnější a levnější druhy masa z pultů téměř zmizely. K tomu ještě Československo pořádá z prestižních důvodů různé velké akce – např. mistrovství světa v hokeji, spartakiáda, atd. nebo musí pomáhat zajišťovat potravinami jiné velké akce – olympijské hry v Moskvě. Pak se maso objeví jen sporadicky na pultech řeznictví ve vnitřní Praze, aby tyto obchody v těsném sousedství mezinárodních hotelů nezely prázdnotou. Na ostatní, nejen v Praze, ale především mimo ni, už zbývá pramálo.

Podobná situace je s ovocem a zeleninou. Československý občan, který nemá zahrádku, či alespoň příbuzné či známé, kteří ji mají, je na tom velmi zle. Letos v létě se stála i na jablka fronta, některé zcela základní zeleninářské produkty chybí na trhu někdy i půl roku. Brambory jsou rok od roku horší kvality, i když je jejich cena podstatně vyšší. Zvyšují se stále i ceny zeleniny, a to až závratně, především na jaře u rychlených druhů. Tady je třeba s radostí konstatovat, že se vůbec alespoň občas jarní zelenina z velkokapacitních skleníků v obchodech objevuje. Ani zdaleka jich však není dostatek, na jaře, ani během roku. Sehnat v Praze čerstvé třešně, jahody, meruňky či broskve si i po absolvování dlouhé fronty každá hospodyňka považuje za velký úspěch. Když má štěstí, podaří se jí to i 2-3x za sezónu.

Tato katastrofální situace v zásobování je většinou sdělovacích prostředků taktně opomíjena, popř. v poslední době vysvětlována, často už předem, nepřízní počasí, které zabránilo naší zemědělské výrobě dosažení naplánovaných výsledků.

České úsloví praví: «S plným žaludkem se všechno lépe snáší», takže snad vzhledem k ostatním většinou se stále zhoršujícím okolnostem, rozhodlo se československé vedení v r. 1976 přeci jen požádat o pomoc soukromníky. Než se odsouhlasené směrnice uvedly v život, sice chvíli trvalo, ale zahrádkáři i chovatelé se mají čile k světu. V letošním roce jejich oficiálně požehnaná činnost dokonce našla místo i ve sdělovacích prostředcích. Všechny deníky i televize se předhánějí a «objevují» přednosti zahrádkářských a chovatelských výpěstků. Samozřejmě že nikde se nesmí objevit slovo soukromý. A tak zahrádkář zůstal zahrádkářem, protože to je jasné, ale z chovatele soukromníka se stal drobný chovatel, bez ohledu na absurdnost tohoto označení.

Zájem lidí o toto podnikání je velký, i výsledky jsou na tu poměrně krátkou dobu dobré. Mohly by

však být ještě lepší, kdyby všichni zájemci mohli bez problémů získat výchozí materiál-semena, sazenice, stromky, chovná zvířata, potřebné náčiní, zařízení nebo dokonce mechanizační prostředky.

Jedinou službou, která se v posledních letech trochu zlepšila, je distribuce semen, popř. sazenic, avšak jen domácích odrůd. Má-li zahrádkář štěstí, sežene k výsadbě některé tradiční druhy ovocných stromů, ovšem získat višni, meruňku či broskev je vyloučené. Soukromé školky dávno neexistují a velkovýrobní podniky nestačí zásobovat socialistický sektor. Řadu let lze jen s velkým štěstím sehnat kosu, srp či vidle, na to si dokonce občas stěžují i v novinách družstevníci. A malý traktorek pro potřebu větší zahrádky zůstává již řadu let jen snem pro české zahrádkáře, přestože se v ČSSR vyrábí, je beze zbytku vyvážen.

Obdobnou, ba snad horší situaci, mají začínající chovatelé. Není-li současně kutilem, vůbec se do této činnosti nemůže pustit. Výrobce králíkárny, kurníků a pod. v ČSSR neexistuje, obyčejná krmítka z kameniny vyrábí jedno malé výrobní družstvo na Slovensku, ale prodává ho jen v místě působení. Kutil, který s notnou dávkou štěstí sežene – přes velké známosti a úplatky panty a pletivo ke králíkárně a tu postaví, nemá ještě vyhráno. Sehnat kvalitní chovná zvířata je dalším oříškem. V chovu drůbeže s králíků se v poslední sezóně sice situace začala zlepšovat, ale jen díky aktivitě lidí zdola. Jednotlivci a spolky chovatelů začali intenzivně zvířata rozmnožovat a prodávat. Ovšem účinná pomoc shora v jakékoliv formě se dosud neobjevila. Kromě základních potřeb by bylo třeba také uvažovat o dovozu plemenných zvířat, který je ve velkovýrobě již běžný.

Je s podivem, že desetitisíce československých zahrádkářů a chovatelů, si ani v době, kdy je jejich činnost uznávána a povýšena na společensky potřebnou, nemohou prosadit alespoň některé ze svých skromných požadavků, Zřejmě budou muset počkat dalších několik desítek let, než československé vedení objeví, že nějak podobně jako chovatelé a zahrádkáři by mohli být československému hospodářství prospěšní i další skupiny občanů, např. řemeslníci.

Neposlušní Rumuni

Vzhledem k tomu, že zásoby rumunské ropy se blíží ke konci, a Rumunsko nemá dostatek deviz na nákup stále dražší nafty ze zahraničí, rumunská vláda se nedávno rozhodla začít s obsáhlým programem výstavby jaderných elektráren. Jako jediná země Varšavského paktu nebude Rumunsko budovat svůj jaderný program na voroněžských jaderných elektrárnách (reaktorech typu VVER-440 resp VVER-1000), ale na jaderných elektrárnách kanadského typu CANDU, kterých má být do roku 1995 postaveno 20. Tyto reaktory, jejichž výkon je 660 MWe, pracují na přírodním (tedy neobohaceném) uranu – Rumunsko tak bude nezávislé na SSSR co se týče dodávek obohaceného uranu.

Pro ČSSR je rumunské rozhodnutí zvláště zajímavé: čs. technici a energetici po dlouhé a po-

drobné diskusi v letech 1966-68 totiž také dospěli k nároku, že čs. jaderná energetika by měla být založena ne na reaktorech voroněžského typu, ale na reaktorech CANDU. Toto pečlivě zvážené rozhodnutí bylo po sovětské okupaci změněno – v roce 1969 rozhodla čs. politická místa, že v budoucnu se bude čs. energetika orientovat jen na reaktory typu Voroněž.

Když se SSSR dozvěděl o rumunském rozhodnutí, přiletěl do Bukurešti předseda Státního výboru pro mírové využití atomové energie Petrosjanc a snažil se změnit rumunský názor. Pochodil jen částečně: po dlouhých diskusích se Rumunsko rozhodlo koupit od SSSR pouze jeden voroněžský reaktor modernějšího typu (VVER-1000).

F. J.

Památce Rosemary Kavanové

Jean Rosemary Haughton-James, která zemřela 1. listopadu 1981 hrála důležitou roli jako spojka mezi československými opozičními skupinami a jejich podporovateli na Západě poté, co bylo Dubčekovo reformní hnutí v roce 1968 zničeno.

V roce 1971 unikla z Československa do Velké Británie těsně před tím, než ji přišla zatknout policie pro údajné podvracení republiky. V Londýně pak pomáhala svému synu Janovi, který vede agenturu Palach Press, specializující se na zpravodajství o československé opozici.

Narodila se v Islingtonu (Londýn) v roce 1923. Po válce se provdala za Dr Pavla Kavana, který pracoval jako chargé d'affaires na Československém velvyslanectví v Londýně. Ten byl v roce 1950 odvolán do Prahy, obviněn ze zrady ve spojení s notoricky známým monstrprocesem s tzv. protistátním centrem Rudolfa Slánského, a odsouzen k 25 letům vězení. Jeho manželka musela vychovávat své dva syny za neustálého pronásledování a s nepatrnými finančními prostředky. Kavan byl po odhalení Stalinova kultu v roce 1956 propuštěn, ale jeho zdraví bylo podlomeno natolik, že po několika infarktech v roce 1960 zemřel.

V šedesátých letech učila angličtinu a pak se stala redaktorkou anglického měsíčníku Czechoslovak Life, který se pod jejím vlivem změnil z nezajímavého propagandistického časopisu v živé diskusní fórum. Po sovětské invazi byla z této práce propuštěna a nikdo ji nechtěl zaměstnat.

*V roce 1973 se podruhé vdala a odstěhovala se do Itálie se svým manželem, malířem Jimmy Haughton-Jamesem. Nadále překládala dokumenty a literaturu československé opozice. Napsala rovněž román a dokončila svou autobiografii *The Price of Freedom* (Cena svobody).*

Vtipná, živá, statečná, na problémy se dovedla dívat z jejich světlé stránky a vždy byla ochotná pomáhat těm, kdo pomoc potřebovali. Jeden známý český intelektuál jí nedávno napsal: «Bude-li se nějaký historik dříve nebo později zabývat našimi pohnutými osudy, vyhradí Ti zvláštní místo plné zásluh a hodné úcty».

(The Times, 6. listopadu 1981)

Prezidentovy nové šaty

JOSEF ŠRYCK

I pochodovalo se dolů po Václavském náměstí na oslavu Velikého Října. V čele vykračoval generální tajemník ÚV KSČ, prezident Gustav Husák a vedle něj vpravo a vlevo stranické a státní vedení na úrovni Vasila Bilaka. Jakmile se průvod objevil pod sochou svatého Václava ozvalo se hromové «sovětské hurá, hurá, hurá» z tisíce hrdel zdatné milice a strážců státní bezpečnosti, kteří hlídali chodník, aby se nikdo neproověřený nepřidal pod prapory a standardy vítězného zítřka.

Generální tajemník ÚV KSČ, prezident Gustav Husák žoviálně mával kopytám soše patrona země české, když se náhle ozval dětský hlas.

«Podívej se, tati, soudruh préza je nahej».

«Dej pokoj a nekdákej... už zase máš nápady», odsekl otec. «Jestli se chceš dostat na studia až budeš velké, nevšímej si jej».

«Pánové, račte se obtěžovat» řekli dva tajní.

* * *

V Bartolomějské gábloval starší plešatý komisař, co tu seděl od dob místodržícího Franka a Heydricha, protože fízl jednou fízl vždycky a dobrý ždouch se neztratí. Když si mile vyslechl čím ti dva se provinili vytáhl ze šuplete rozmnožený oběžník.

«Tož vy jste šířili ideologickou nákazu, co by škůdci a třídní nepřátelé nenapravitelné opozice, odpůrci našeho státního zřízení». Poté pozvedl oči a podíval se na koblihu co stála před ním na tácu. «Anarchisti, negativisti, revizionisti, nihilisti, char-tisti!».

«Promiňte, soudruhu komisaři», řekl otec. «Mohl byste, prosím, opakovat těch pět posledních názvoslovl?».

«Von totiž otecko je trochu nahluchlej» podotkl malý Jarda. «Ale za nic by si nenechal ujít co se všechno na něj kádrově ptchlo a proslechlo».

«Nestojíte o lepší, vítěznej zítřek», pokračoval komisař, «nedbáte o nové úkoly, které nám ukládají dějiny». Pak odklepal cukrový poprašek z koblihy, které mu upekla zabásnutá kuchařka, protože projevila, že jedna moravská bramborová polívka je stokrát výživnější než tucet sovětských buřtů.

«To si odskáčete» řekl, a zakousl se do sladkého těsta až po jahodovou marmeládu.

* * *

Teď abych vysvětlil jak ke všemu došlo. K dvanáctým narozeninám koupil tatínek malému Jardovy Andersenovy pohádky. Jedna z nich pojednává o císařových nových šatech. Jednoho krásného dne dva šizunkové přišli na císařský a královský dvůr a začali se vydávat za krejčí. Nabalamutili Jeho Veličenstvo a dvorní dámy, že jim ušijou hávy, «modes, robes» co svět ještě neviděl. Jenže, když je jeden blbej, tož uvidí hovnajs a ne «modes, robes».

Císař co nebyl žádněj profesor Einstein, předstíral, že si oblíká ty neviditelný šaty a že s něma půjde v průvodu jako král David co podle bible králické vyskakoval za truhlou boží, když ji vezli do Jerusaléma až mu bylo vidět varlata, zatím co vyhrávala biblická kapela: bubny, cimbály a husličky.

* * *

Kdyby podobná věc se přihodila dneska, tak by vykuk mocipán, všemi dogmatickýmá mastmy mazanej generální tajemník ÚV KSČ si řekl: «Ať poskokové z ÚV KSČ to o těch neviditelných šatech roznesou po mediích. Pěkně si ověříme, kdo z našich soudruhů je vítěznému zítřku slepě oddanej, na koho je naprostý spoleh, že půjde se Sověty na věčný časy, a kdo je disident co se bláhově domnívá, že "pravda vítězí" jak to máme ve státním znaku. A jakmile někdo cekne, že jsem nahatej, tož jej zabásneme a bude po ptákách».

A teď zpátky do Bartolomějské. «To si odskáčete» řekl komisař a načal další koblihu. «Kdybyste si byli alespon nechali ty vaše rozumy pro sebe... Ne, to musí rejpat. Teď půjdete před trestní senát doktora Kašpara a on vám napaří při nejmenším 4 a půl roku, jako to má ve zvyku za nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení podle paragrafu 98, odst.1.2 písm a/b. Trestního zákoníku, za podvratnou činnost proti našim mezinárodnim zájmům, přičemž jste tento čin spáchali ve spojení s cizim činitelem a ve většim rozsahu».

Z náměstí se sem nesl zvuk písně práce. «O zazní zpěve vznešený o vládci, který vrozený přírodou lidu jest».

LISTY (řídí Jiří Pelikán s redakční radou) vycházejí jako dvouměsíčník a jsou určeny především čtenářům v Československu. Přečtete a předejte známým!

V ZAHRANIČÍ je možno časopis objednat za roční předplatné

20, - DM (nebo ekvivalent v cizí valutě) pro evropské země

25, - DM pro USA, Kanadu, Izrael a j. zámořské země (letecky)

27, - DM pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Již. Ameriku (letecky)

Předplatné a příspěvky na tiskový fond posílejte na

LISTY, PSchA München 112 76-802 složenkou nebo.

LISTY, Konto No 112844, Bayerische Vereinsbank, Leopoldstrasse, München.

Objednávky časopisu a knih (Tanky proti sjezdu, Zakázaný dokument) a ostatní korespondenci posílejte na adresu redakce:

LISTY, Via Torre Argentina 21, 00186 ROMA